

Ali Koyuncu

Tarîhi Roman

ÇUĞAY

Ali Koyuncu

Çuğay

Tarihi Roman

Kitabın bütün yayın hakları yazarın (Ali Koyuncu) kendisine aittir. Yazardan yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Ali Koyuncu
e-posta:koyuncu.ali@gmail.com

3 Mayıs 2020
İzmir

ALİ KOYUNCU 1966 yılında Sultanhanı/Aksaray'da doğmuştur. İlk ve ortaokulu memleketinde tamamladıktan sonra 1985 yılında Işıklar Askerî Lisesi'nden, 1989 yılında Kara Harp Okulu'ndan mezun olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetlerinden Albay rütbesiyle emekli olan yazar Türk harp tarihi ve İslamiyet öncesi Türk tarihi alanlarında araştırma ve inceleme çalışmaları yürütmektedir. Türk Tarihinin bu dönemine ait az bilinen/yazılan olayları romanlaştırmayı tercih eden yazarın ilk romanı "Gök Orda" 2018 yılında (Ötüken Neşriyat) yayımlanmıştır. Fransızca ve İngilizce bilen yazar evli ve iki çocuk babasıdır.

Kızlarımıza!

MÖ 88 Ötüken

Ağustos güneşi masmavi gökyüzünün altını, ulu atalarının kurganlarından birinin başında toplanmış küçük grup için adeta cehenneme çevirmişti. Celladın önünde dizlerinin üzerine çökertilen ünlü Han¹ generali, yalvaran gözlerle şanyüye bakıyor, merhamet dileniyordu. Şanyünün yüzünde ne ufacık bir acıma ne de bir merhamet kırıntısı görebildi; bütün umudunu kaybetti, öfkeyle haykırdı.

"Benim ölümüm Hunların sonu olacaktır!"

Hulukü Şanyü, elinde generalin gösterişli kılıcıyla buyruk bekleyen iri cüsseli cellada başıyla bir işaret verdi.

Ağır, keskin çelik ıslık çalarak indi, kurbanın başını gövdesinden ayırdı. Generalin boyun damarlarından fişkıran kan, Kutluğ Şanyü'nün sıcaktan kavrulmuş kurganını suladı.

Şanyünün kurganı üzerine yeteri kadar kan akıtıldıktan sonra başsız beden diğer Hun savaşçılarının kurganları üzerinde dolaştırılarak kalan kanı da akıtıldı.

Tören, kurbanın gösterişsiz, küçük bir kurgana gömülmesiyle sona erecekti. Basit bir ahşap tabuta konulan ceset ve kesik baş kurgana indirilirken, buz gibi soğuk bir rüzgar esmeye başladı. Oradakilerin şaşkın bakışları altında öğle güneşinin aydınlattığı gökyüzü birden bire huzursuz ruhlar gibi oradan oraya savrulan kara bulutlarla kaplanıverdi!

Generalin kendi kanına bulanmış kılıcı da tabutunun üzerine yerleştirildi; öte yerde şanyüye kılıcıyla hizmet edecekti! Kurgan toprakla doldurulmaya

başlandı. İlk toprak kitlesi ahşap tabuta çarptığı anda kararmış gökyüzü adeta patladı; kulakları sağır eden bir tarraka ateşten yılanlar gibi bir uçtan bir uca bütün göğü dolaştı. Gümbürtünün şiddeti orada bulunan herkesi adeta yerinden hoplatmış, soğukkanlılığıyla ün salmış Huluku Şanyü bile irkildiğini saklayamamıştı. İlk gümbürtünün arkası kesilmeden iri yağmur taneleri de yer yüzüne ulaşmış, kurak bozkırın çatlamış kuru toprağını buz gibi kamçılarla dövmeye başlamıştı. Huluku Şanyü, hasta annesinin iyileşebilmesi için generalin kurban edilmesi gerektiğini söyleyen Ağduk Kam'a baktı. Hemen yanı başında duran kamın gözlerinde ilk kez korkunun gölgesini gördü. İçini tuhaf bir pişmanlık ve derin bir korku kapladı. Generalin haykırıları kulaklarında çınılıyordu.

"Benim ölümüm Hunların sonu olacaktır!"

Ayeçe duyduklarına inanamadı: Babası kocasını kurban etmiş, kanını dedesinin ve diğer Hun savaşçılarının kurganlarına akıtmıştı! Haberi veren anasının yüzüne bakakaldı.

"Senin dilin ne der ana? Sen ne dediğin bilir misin?"

"Bilmez olaydım ay yüzlüm! Kopaydı şu yılan dilim de söylemez olaydım... Ayeçe'm, görklü kızım, bahtsızım, can parçam...Ne ki; dediklerim doğru..."

"Nerden çıktı bu ana? Kişioğlunu kurban etmek nicedir görülmemiş bir iştir, duyan bilen kalmamıştır...Kişioğlunu canlı canlı balbal dikmek yitip yok olmamış mıydı, töremizden çıkmamış mıydı ana?"

"Çıkmıştı...hem de çoktan çıkmıştı...Masallarda bile söylenmez olmuştu...Nenenin hastalığı geçmeyince, atan şanyü Ağduk Kam'a "Bre aman!" diyesiymiş, bunun üzerine Ağduk denen kör olasıca Atalar İnde

şanyü atan ve beylerin önünde coşa geçesiymiş, coşunda bir kara bürküte binip kat kat göğe çıkasımı, kara bürkütün gölgesi uçmağ üzre görünesiymiş, Ağduk Kam uçmağ içre varıp ulu atan Kutluğ Şanyü'nün tinini bulasıymış, Kutluğ Şanyü'müz; "Hani ya uğraştan önce söz vermişsiniz, fatih generali yakalarsanız Gök Tanrı'ya kurban edecektiniz? Niçin sözünüzde durmaz, Tanrıyı kızdırır ruhumuzu böyle huzursuz edersiniz?" diyesiymiş, Kutluğ Şanyü'nün sözleri Atalar İninin duvarlarını yıkacak gibi dövesiymiş, beyler ve atan şanyü dahi Kutluğ Şanyü'nün sesini duyup bilesiymiş, beyleri ve atanı bir korku alasıymış, pişman olup hepsi Gök Tanrı'ya yalvar yakar olasıymış, atan şanyü ellerini göğe kaldırıp "Adağımız adaktır, adak töresi ya ıduk salmak ya da kan akıtmaktır. Görklü Tanrı, Hun Budun bağışla, yarından tezi yok sözümüz yerine gelse gerektir!" diyesiymiş...İşte böyle yavrum, işte böyle bahtsızım, işte böyle böyle olasıymış."

"Her şeyi duyup bilirdin ana, bunu niye duyamadın, niye önceden bilemedin? Atamın ayaklarına kapanır, yalvar yakar olurdum, belki erime haber verir "kaç kurtul" derdim... Niye duymadın ana? Yoksa duyup da demedin mi bana ana?"

"Elbet bilirdim Ayeçe'm, elbet bilirdim...işin içinde oyun olmasaydı elbet duyar bilirdim..."

"Ne oyunu ana, ne oyunu? Ne demek istersin?"

"Ne oyunu olacak? Nenen olacak Lan kızının oyunu bu! Karıdı gitti de gebermedi kör olasıca..."

Ayeçe anasının sözünü kesti, öfkeyle haykırdı;

"Ana! Nenemin ne suçu var! Yetmedi mi gelin kaynana çekişmesi? Yaşın nerdeyse kırka vardı, çuançü yenki oldun, il üzre buyruk salar oldun, daha doymadın mı ana? Boy soy gütmeye doymadın mı?..Daha düne kadar "seni bu Hen oğluna verdiren nenen" demiyor muydun ana? Ne oldu da ölüm döşeğine düşmüş nenem, varmamı kendi istediği erimi kurban ettire?"

"Ayeçem..."

"Sus ana sus! Şu kara günümde gelip boy-soy davası gütm bana!"

Ayeçe birden sustu. Sakladıklarını söküp çıkarmak istercesine anasının gözlerinin içine baktı;

"Anaa! Bu işte senin parmağın yok değil mi?"

"Ayeçe!..."

"Var mı ana? De bana! Var mı senin parmağın?.."

"Sus Ayeçe'm sus! Acın var, sen ne dediğın bilmezsin..."

"Sözü dolaştırma ana! Az önce nenemi diline dolarken acın var demiyordun..."

"Ayeçe'm..."

"Git ana, git! Boyunuz batsın! Yaktınız beni, yaktınız. Siz de yanın ana, siz de yanın..."

Ayeçe acıyla haykırarak olduğu yere çöktü. Hıçkıra hıçkıra ağlıyor, gözyaşları adeta yurdunun keçelerini kırbaçlayan yağmurla yarışiyordu. Çuançü Yenki Çuğay Hatun, kızının önünde diz çöküp okşamak için ellerini onun saçlarına uzattı. Ayeçe anasının elini tokatlar gibi ittirerek haykırdı;

"Çek elini ana! Değme, dokunma bana!"

Çuğay Hatun usulca doğruldu, acı içinde kıvranan kızını orada öylece bırakıp yurttan çıktı.

Ayeçe'nin yurdunun önünde yağmur altında bekleyen Henli (Çinli) halayıklar Çuğay Hatun'u görünce diz kırıp baş eğdiler; içlerinden biri çuançü yenkinin başının üzerine Çin işi büyükçe bir şemsiye uzattı. Çuğay Hatun ana rolünden çıkıp Kogüryo'dan Hazar'a kadar söz geçiren, güç yetiren Hun İlinin kudretli çuançü yenkisi (imparatoriçe) oluverdi. Başını dikti, çökmüş omuzlarını kaldırdı, güç sahibi kişilere mahsus bir kararlılıkla otağına doğru yürüdü. Otağının önünde durdu, rahatça görebilmek için Henli halayığın tuttuğu şemsiyeyi eliyle ittirip başını gökyüzüne çevirdi. Buz gibi yağmur damlaları yüzüne gözüne düşmeye başladı, gözlerini kapayıp havayı derin derin kokladı. Bir süre o vaziyette kıpırdamadan bekledi. Sonra göz kapaklarını aralayıp başını kaynanası Ana Yenki Uldız Hatun'un gösterişsiz

yurduna çevirdi. Gözbebekleri heyecanla açıldı, kapandı; dudak uçları zafer kazanmış toy savaşçılar gibi keyifle kıvrıldı; abartısız, zarif bir çalımla geriye döndü; otağının kapısına yöneldi; burnu havadaydı.

Han İmparatoru Vudi, önünde yere kapanmış vaziyette Hunlarla ilgili son haberleri anlatan casusunu dinliyor, dinledikçe morali düzeliyor, morali düzeldikçe ağrıları hafifliyordu. İmparatorun casusu, Hunların General Li-Kuang-Li'yi kurban ettiklerini söyleyince Vudi'nin kaşları çatılıverdi, tiksinti dolu bir ifadeyle adeta bir yılan gibi tısladı:

"Gebersin melun! Layığın bulmuş sonunda... hain köpek!" dedi.

Adamının dediğine göre; Li-Kuang-Li'nin kurban edilişi sırasında başlayan yağmur kısa sürede kara çevirmiş, mevsim yaz ortasında kara kışa dönmüş, yağış aylarca sürmüştü. Kış, Hunları hazırlıksız yakaladığından yüz binlerce hayvan telef olmuş, pek çok insan ölmüştü. Korkuya kapılan Huluku Şanyü generalin kurganı üzerine onun inançlarına uygun bir tapınak yaptırmıştı.

Vudi, hükümdarlığının son kırk yılını Hunları yok etmeye adanmıştı. Onları yer yüzünden silmek için donattığı son ordusu iki yıl önce (MÖ.90) Yen-jan Dağı yakınlarında Hunlar tarafından son neferine kadar kılıçtan geçirilmiş, ordunun başkomutanı General Li-Kuang-Li esir düşmüştü. Çok şükür ki; 0 utanç verici yenilgi haberinin Çangan'ın üzerine kara bir bulut gibi çöktüğü felaket günleri geride kalmıştı. O zamanlar kendisi de dahil ülkede yaşayan herkes, kurbanlık koyun gibi kaderine boyun eğmiş bir ruh hali içinde, kırk yıl süren Han saldırganlığını durduran Hunların kanlı bir intikam akınını beklemekteydi. Neyse ki beklenen olmamış; Hunlar anlaşılmaz bir

şekilde, yakaladıkları bu müthiş fırsatı tepmişlerdi!

Kazandıkları o ezici ve kahredici zaferin üzerinden bir yıl sonra kasıtlı olarak küçük rütbeliler arasından seçilmiş bir Hun elçisi, şanyünün mağrur bir üslupla yazdırdığı, imparatoru aşağılayan ve alçaltan mektubunu getirmişti. Huluku Şanyü, küstah bir ifadeyle kalme alınmış mektubunda Han hanedanına mensup bir kız ile evlenmek istediğini belirtmiş, verilmesi gereken yıllık haracın miktarını sayıp dökmüş, Şanyü Mete'den beri Hunların zorla kabul ettirdikleri bütün eski anlaşma hükümlerinin yürürlükte olacağını da belirttikten sonra şayet istekleri yerine getirilmezse Han ülkesini yağma ve talan edeceğini bildirerek imparatoru fütursuzca tehdit etmişti. Neredeyse yüzyıldır hiçbir imparator bu kadar aşağılanmamıştı. Gelmiş geçmiş imparatorların en mağruru olmasına rağmen Vudi soğukkanlılığını korumuş; Hunların yaptıkları bu hatadan istifadeyle zaman kazanmaya çalışmaktan daha çıkar bir yol olmadığına vermişti.

İmparator, şanyünün istediği haracı eksiksiz hazırlatmış ve Han hanedanına mensup genç ve güzel bir konçuyu yüzlerce halayıkla beraber, imparatorluk sarayının en uyanık iki elçisinin başkanlık ettiği kalabalık bir heyetle Ötüken'e doğru yola çıkarmıştı. Elçilerden başka, halayık ve hizmetçilerin arasına son derece yetenekli casuslarını yerleştirmeyi de unutmamıştı elbette! Şimdi önünde secdeye kapanırcasına eğilmiş, Hunlarla ilgili haberleri anlatan Su Wu da bunlardan biri ve şüphesiz en maharetlisiydi.

Yaşlı imparator duyduklarından memnun ve mesut, keyifle sakalını sıvazladı.

"Demek öyle ha?" dedi.

"Evet Göğün Oğlu. İkiye bölünmüş durumdalar. Birbirlerine dış biliyorlar."

Yüz binlerce kişilik orduların yapamadığını, tavır ve hareketleri erkekten daha çok bir kadına benzeyen bu ahlaksız hadım mı başarmıştı yani? İmparatorluk haremindeki ahlaksız ve hudutsuz cinsel tavırları nedeniyle erkekliğini giderttiği, halen Hun ülkesinde sürgünde bulunan meşhur Han elçisi ile aynı adı taşıyan Su Wu'yu heyete bizzat kendisi yerleştirmişti.

Kadınlarla ilişki kurmak ve kendini sevdirmek konusunda kimse Su Wu'nun eline su dökemezdi. Erkekliği giderildikten sonra sadık bir hizmetkar, ketum bir sırdaş ve candan bir yoldaş görüntüsü altında özellikle güç ve iktidar sahibi asilzadelerin kadınlarına yanaşıyor, kısa sürede güç sahibi kadını avucunun içine alıyor, zavallı kadını akıl almaz entrikaların ortasına atıyor, yuvalar yıkıyor, hayatlar karartıyordu.

Hulukü Şanyü'yle evlenmek üzere gönderilen Han konçuyu imparatorun talimatına uygun olarak ilk fırsatta Su Wu ve birkaç güzel halayığı Hun İmparatoriçesi Çuğay Hatun'a hediye etmişti.

Su Wu Çuğay Hatun'un iktidar hırsını, ihtişam ve lüks düşkünlüğünü keşfetmiş, yeni efendisine karşı yaltaklanma becerilerinin hepsini cepheye sürerek kısa sürede onun gözüne girmeyi başarmıştı. Hulukü Şanyü ve Hun aksakallarının şiddetle karşı çıkmalarına rağmen; bazı genç Hun asilzadeleri ile özellikle soylu Hun kadın ve kızları arasında Han tarzı yaşama özenmeler başlamıştı. Bunların başında Çuğay Hatun'un gelmesi bu özentili ve Hun gelenekleri için tehlikeli gelişmenin önünün alınmasını güçleştirmekteydi. Su Wu, imparatorun sağladığı destekle Çuançü Yenki Çuğay Hatun'u lükse boğuyor, o güne kadar Ötüken'de görülmedik güzellik ve miktarda envai çeşit kumaş, takı, değerli taş ve süs eşyasını dört bir yandan Çuğay Hatun'un otağına akıtıyordu.

"Beni dinle Su! Bir daha Ötüken'i terk etmeyeceksin. Ne pahasına olursa olsun Çuğay Hatun'un yanından ayrılmayacak, hiçbir fırsatı kaçırmayacaksın. Ne istiyorsan konçuyumuza ileteneksin; her istediğın karşılanacak. Şimdi Çuğay Hatun'un istediklerini fazlasıyla al ve beklemeden yola çık." dedi imparator.

"Başüstüne göğün oğlu!"

"Çık!" komutunu alan Su Wu, imparatoru selamladıktan sonra değme dilberlere taş çıkartan kırıtmalarla odayı terk etti.

Hak etmediğı bir yalnızlığa mahkum edildiğini düşünen Hulukü Şanyü otağına çekilmiş, yegane sırdaşı ve danışmanı Temür Koca'yı bekliyordu. Yen-jan Dağı Savaşı'ndan (MÖ.90) bu yana şanyü ve budun arasında anlaşılmaz bir soğukluk yaşanıyordu. Şanyü öylesine dalgındı ki; Temür

Koca'nın otağa girdiğini son anda fark etti, yaşlı ata yoldaşının güçlkle eğilip diz vurmasına engel olamadı. Hemen yanına varıp saygıyla tuttu kaldırdı bilge kocayı:

"Ne iyi ettin de geldin atam yoldaşı! İnat etmeyeydin de biz varaydık ya yanına! Bir dolu tatlı kımızın içeydik."

"Ulu şanyü, yoz koyunlar gibi kocamış şu Temür'ü onurlandırırınız. Var olun, Yüce Tanrı yaşınızı çoğa erdirsin, budun üzre gölgenizi eksik etmesin."

Hal hatır sorduktan sonra yere bağdaş kurup karşılıklı oturdular. Şanyü sıkıntılı gözükiyordu ve bunu başkalarının yanında olduğu zamanların aksine Temür Koca'nın yanında saklamaya gerek görmüyordu. Bir süre her ikisi de konuşmadan sessizce önlerine baktılar. Sonunda konuşan şanyü oldu: Sesinde acuna hükmeden bir hükümdardan daha çok, kendi iç sıkıntılarıyla bunalmış sıradan bir adamın bıkkınlığı vardı.

"Atam yoldaşı bilge koca! İki yıldır özünü kurtlar kemiren bir ardak gibi dolaniyorum. Beylerim, budununum bana yanaşmaz oldu. Eskiden övüne sevine karşıma gelip diz vurup coşkuyla söyleşenler, şimdilerde benimle danışıp-görüşmekten köşe-bucak kaçınırdular. Hun İlinin ileri gelenleri bana öz yüzlerini göstermez oldular. Eskiden il işi için canla başla ileri atılan beylerim, il işi deyince kaş yıkıp, yüz çevirir oldular. Ne yaptık, ne ettik de böyle oldu? Anlamaya, yormaya gücüm kalmadı Temür Koca."

Temür Koca cevap vermedi. Şanyü devam etti.

"Bir şanyüden daha ne istenir ki? Kırk yıldır kudurmuş gibi Hun üzerine ordu salan Hen oğlunun çerisini kırıp subaşını esir etmedim mi? Hen oğlunun belini bir daha ordu kuramayacak kadar kırıp vireye bağlamadım mı, konçuyun alıp avulumuz içre yurt kurup oturtmadım mı? Hun elinde aç çıplak koymayıp, Hun Budunu acuna bey kılmadım mı? Ulu atalarımız Mete, Kiyok ve Künçin şanyüler zamanından beri böyle baylık, böyle dirlik görülmüş müdür? De bana atam yoldaşı; daha ne etse idik?"

Temür Koca hâlâ susuyordu. Huluku Şanyü hakkıyla takdir görmeyen adamların hayal kırıklığını gösteren bir tavırla başını esfle salladı, umutsuzca Temür Koca'ya baktı. Koca sağ eliyle başını sağa sola devire devire sakalını sıvazlıyor, dingin bakışları ve neredeyse ölü hareketsizliğine

uğramış yüzünden ne düşündüğü anlaşılmıyordu.

"Temür Koca! Atam yerine bildim seni, niçin susarsın? Yoksa sen de mi iradın gittin bizden?"

Temür Koca şanyünün yüzüne bakmadan yumuşak bir ses tonuyla konuşmaya başladı.

"Ulu şanyü! Dedikleriniz de yanlış yoktur. Ulu atamız Mete Şanyü'den bu yana böyle baylık, böyle dirlik görülmemiştir. Ne var ki Hun; beyinden, başbuğundan soğumuşa bilin ki; töre yara almıştır ulu şanyüm..."

Hulukü Şanyü Temür Koca'nın sözünü kesti.

"Ne demek istersin atam yoldaşı? Töre mi çiğnedik?"

"Çiğnediniz ulu şanyüm, çiğnediniz...hem de Mete Şanyü'nün koyduğu kut töresini çiğnediniz."

Hulukü Şanyü başını öne eğdi. Yüzünde derin bir pişmanlığın izleri belirdi. Bugüne kadar kendine bile açık yüreklilikle itiraf edemediği, yıllardır içini bir kurt gibi kemiren suçunu Temür Koca yüzüne çarpıvermişti! Babasının ölümünden hemen sonra gelişen olayları hatırladı:

Babası Kutluğ Şanyü öldüğünde Hulukü Şanyü Hen fitnessi nedeniyle babasının yoğuna katılıp katılmamakta tereddüt etmiş, bunun üzerine Hun ileri gelenleri kardeşi Od Tigin'i tahta çıkarmışlardı. Od Tigin tarihte örneği görülmemiş bir davranışla atasının vasiyetine uyarak tahtı ilk fırsatta ağabeyi Hulukü Tigin'e bırakmıştı. Hulukü Tigin de kardeşine "senden önce ölürsem benden sonra sen şanyü olursun" diye söz vermişti. Ne var ki; Od Tigin kendinden önce ölmüştü. İşte ne olduysa ondan sonra olmuştu: Herkes Od Tigin'in oğlu Kül Bilge Tan Tigin'in Sol Bilge Beyliğine atanmasını beklerken, Hulukü Şanyü yeğenini mevki ve makam olarak çok aşağı seviyelerde olan bir uç beyliğine atamış, veliahtlık makamına da çok küçük yaştaki kendi oğlunu getirmişti! Bu; ne töreye ne görgüye ne de vicdana sığardı.

Şanyü Mete'nin koyduğu kut töresine göre Hun tahtı, yaşı ve yetenekleri uygunsa babadan büyük oğla, yoksa şanyünün büyük kardeşine, o da yoksa şanyünün büyük kardeşinin büyük oğluna, o dahi yoksa Hun ileri gelenlerinin

kutlu Luandi Boyuna mensup tiginler arasından seçecekleri tigine geçiyordu. Bunlardan başka Luandi Boyuna mensup her tigin kılıca sarılıp kuta talip olabilir, rakiplerini alt eden tigin tahta geçebilirdi. Huluku Şanyü işte bu töreyi değiştirmişti! Sonuçta; boy beyleri, Hun ileri gelenleri ve kara budundan herkes, savaştan hemen sonra hatasını düzeltmesini bekledikleri şanyüden beklentilerine karşılık bulamayınca ondan yüz çevirmişlerdi.

Şanyü pişmanlıkla başını salladı: Temür Koca haklıydı, doğruyu olduğu gibi söylemişti.

"Doğru dersin atam yoldaşı, doğru dersin... Yaptığım yanlış çoktan fark ettim, ne ki; düzeltmede geç kaldım. Yarından tezi yok bundan dönmenin yolunu bulacak, ulu atamız Mete Şanyü'nün koyduğu töre üzre, bizden sonra şanyülüğü kim yüklenebilecekse o tigin bulup çıkaracağım."

"Ulu şanyü Yüce Tanrı sizi başımızdan eksik etmesin. En büyük erdem hatasını anlayıp ondan dönebilmektir. Tanrı sizi utandırmasın!"

Huluku Şanyü kendisine bile itiraf edemediği yanlışını itiraf etmenin rahatlığına kavuşmuş, yüzündeki derin pişmanlık ifadesi kaybolmuş, vücudundaki gerilmiş tüm kaslar, sinirler gevşemiş, başını dikmiş, kendini arkaya atıp törün yüksek arkalığına dayanmış, gözlerini otağın kapısına dikmiş dalgın dalgın uzakta bir noktaya bakıyordu. Temür Koca'nın tane tane konuşmaya başlamasıyla kendine geldi.

"İl işlerinde bilenin bilmeyene borcu vardır ulu şanyüm. Borç namustur, ödemededen gitmek en büyük onursuzluktur. Şimdi söyleyeceklerim canınızı sıkacak olsa da söylenmesi bizim boynumuza borçtur."

"Çekinmeden söyle atam yoldaşı."

"Töremiz bozuluyor ulu şanyüm..."

"?"

"Töre bozulunca düzen bozuluyor, düzen bozulunca dirlik bozuluyor, dirlik bozulunca birlik bozuluyor, birlik bozulunca da budun bozuluyor..."

"Be koca bilge, sen ne dediğin bilir misin? Üstte yaşıl gök, altta yağız yer durdukça, Hun şanyüleri Ötüken Yış'ta oturdukça kim bozabilir bizim

töremizi?"

"Biz ulu şanyüm! Biz, kendi elimizle, biz bozuyoruz töremizi."

"Ne dersin, nasıl konuşursun Temür Bey? Biz kendi töremize nasıl el uzatırız?"

"Bilge şanyüm, ekmek yapmak için darı bulamayınca Han'a yapılan akınlarda çok sayıda Hen oğlunu tarıg yapmaları için zorla getirip kendimize kul ettik. Bu Hen oğulları Huna kul olmayı, Vudi'ye teba olmaya yeğlediler. Onlar Hun'da, Han'da olduklarından daha rahat olduklarını görünce kaçıp gitmediler. Diğer yandan ta Çin zamanından (Ch'in hanedanlığı dönemi) beri Hen oğlunun atalarından bize sığınan erler ve hatunlar var. Bunların sayısı az da değil. Neredeyse yüz elli yıldır içimizde yaşarlar ama kendi törelerini, görgülerini asla bırakmadılar. Savaşlarda aman dileyip baş eğen Han askerleri ve subayları da kaçıp gitmek yerine, bir yolunu bulup Han'dan kadınlarını, çocuklarını bozkıra, yanlarına getirtmektedirler. Hunda yaşamın, Han'dan kolay olduğunu duyan, Vudi'nin baskısından ve salmalarından yılmış başka Hen oğulları da evini ocağını kapatıp Huna kaçar. Bununla kalsa iyi! Vudi'nin kellesini istediği kişiöğullarından kaçabilenler de buraya Hun bozkırına gelir. Bunlar arasında saray görevlisi de var hırsız da var, haydutta var. Görmez misiniz; son dönemde her obada, her ocağın yanında neredeyse Hun oğlu kadar da Hen oğlu sayarız. Hun bozkırına gelen sadece Hen oğulları da değildir."

"Eee ne var bunda? Her Hun oğlu bey gibi yaşar gider. Her Hun yurdunun, ocağının çevresinde tarıg, taş, toprak işlerini göreceğ üç-beş kul bulunur. Bunun nesi kötüdür atam yoldaşı?"

"Bir bakıma öyle! Nesi kötü ki; oğullarımızın bey gibi, kızlarımızın konçuy gibi, hatunlarımızın yenki gibi yaşamalarının? Ama bu işin bir yanı. İşin bir de öteki yanı var."

"?"

"Hun bozkırına gelmiş bize boyun eğmiş bu kişiöğullarının arasında her türden er, her türden hatun kişi var. Hun oğlunun görgüsü başka, bunlarınkı başkadır. Bir Hun, asla umutsuzluğa kapılmaz, her zaman mutlu ve sevinç içinde yaşamaya çalışır, yüreğini karartmaz, içerisi daralmaz. Oysa içimize

aldığımız bu yabancıların yürekleri en küçük zorluk karşısında çabucak kararır, umutları yıkılır. Dirlik ve düzenleri bozulduğu için zaten her zaman kötü düşünür, her duruma karamsar bakarlar. Bunların bu düşkünlükleri oğullarımıza kızlarımıza da geçtiğinden çoluk çocuğumuzun öz görgüsü bozulmaya başladı. Han'la yapılan büyük savaşlar, Hun Budun içinde can sıkıntısı ve gerginliğe neden olmuş, bu gerginliğin getirdiği yürek ve us bulanıklığına uğramış bazı beyler ve kara budundan çokça kişiöglü Hen oğullarının bozkıra taşıdığı Han yaşam düzenine özenir olmuştur. İşte bizim için en büyük sorun, en güçlü ağı budur ulu şanyüm!"

(!)

"Daha da kötüsü ulu şanyüm...çuançü yenkimizin de Han görgüsüne kendini kaptırmış olmasıdır..."

Şanyü cevap veremedi, soru sormadı, ne diyeceğini bilemedi. Temür Koca devam etti.

"Ne acı ki; çuançü yenkimizin çevresinde de Han görgüsüne kendini kaptıran pek çok yeniyetme bey oğlu, bey kızı var, bunlar büyük küçük bilmez olmaya başlamışlardır... Tanrı Hunu korusun, bunun önünü alamazsak sonumuz kötü olur."

Otağa ağır bir sessizlik çöktü. Uzunca bir süre sustular. Sonunda yine konuşan Temür Koca oldu;

"Keşke yanılmış olsam! Keşke yanlış yormuş olsam ulu şanyüm!" dedi.

Hulukü Şanyü, başını yerden kaldırmadan, sanki kendi kendine konuşur gibi mırıldandı:

"Acı da söyleyen...Yüreğe ağır da gelse doğru dersin, Temür Koca..."

Şanyü üzgün ve düşünceliydi.

"Doğru dersin atam yoldaşı, doğru dersin...Biz böyle düşünemedik, böyle yoramadık...bugüne kadar."

Bir süre sustu; sonra başını kaldırıp otağın kapısına çevirdi gözlerini. Dişlerinin arasından kararlı bir ifadeyle aynı sözler döküldü:

"Bugüne kadar atam yoldaşı...bugüne kadar."

Çuançü Yenki Çuğay Hatun, önünde diz çöküp alını yere degecek kadar eğilmiş olan Su Wu'ya bakarken, tadını çoktan unuttuğu o garip hazza yeniden kapıldığına şaşırıldı. Göğsü gururla kabardı, omuzlarını geriye atıp kaldırdı, başını dikti; hafifçe sıkılmış çenesi büyük bir özgüvenle göğe doğru çevrilen gözlerini takip etti; gurur, yüzünde görkemli bir bayrak gibi dalgalandı.

"İmparatoriçem!"

Su Wu'nun kadınsı sesiyle telaffuz ettiği ve anlamını da ondan öğrendiği bu Çince sözcüğü duyar duymaz, yıllar önce tattığı o garip haz bir kez daha vücuduna dalga dalga yayıldı, hala havada olan başı biraz daha dikildi, burun delikleri genişledi, derin derin soludu, elinde olmadan gözlerini kapattı, dudaklarının uçları keyifle kıvrıldı. Yıllar öncesine daldı, gitti; genç kızlık yıllarına...

Hunlar şanyülerin mensup olduğu Luandi Boyu da dahil, yirmi dört boydan meydana geliyordu. Bu boylar arasında soyluluk ve önem bakımından kesin ve katı bir hiyerarşi bulunmaktaydı. Luandi Boyundan sonra sırasıyla şanyü boyuna kız veren Kuyan, Subu ve Lan boyları geliyor onları da diğer boylar takip ediyordu. Başlangıçta şanyü boyuna sadece Kuyan ve Subu boyları kız verirken daha sonra meydana gelen beklenmedik gelişmeler sonucunda Lan Boyu da şanyü boyuna kız veren boylar arasına katılmıştı. Bu boylardan kız alma, boylar arasındaki denge gözetilerek belli bir sırayla yapılıyordu. Örneğin; sıra Lan boyunda ise veliaht tigin Lan boyundan soyluluk bakımından en önde gelen beylerden birinin kızıyla evlendiriliyor, veliaht tiginin kardeşleri ise şanyü olma ihtimalleri göz önüne alınarak, Kuyan ve Subu boylarından olan beylerin kızları ile evlendiriliyorlardı. Luandi boyunun şanyü olma ihtimali az olan ya da hiç olmayan tiginleri ise yine bu boylardan, ancak; boy içinde daha düşük mevkilerde bulunan beylerin kızları ile evlendiriliyordu.

Çuğay Hatun on altı yaşındayken, Luandi boyundan şanyü olması pek de

beklenmeyen Kutluğ Tigin'in oğlu Huluku Tigin ile evlendirilmişti. Zaten kendisi de Kuyan boyu içinde şanyü olacak tiginlere kız verebilecek mevkide olmayan bir beyin kızıydı. Babasına göre mevkiice daha önde olan iki beyin kız çocuğunun olmaması, sıranın Çuğay Hatun'a gelmesini sağlamıştı. Çuğay Hatun gücün verdiği o hazzı ilk defa Huluku Tigin adına kendisi için görücü geldiği gün yaşamıştı. Evleneceği tiginin her ne kadar şanyü olması beklenmese de kendini şanyü boyuna gelin gidecek olmakla teselli etmişti.

Çuğay Hatun'un hayatı, evlenmesinden kısa süre sonra beklenmedik ölümlerle hiç ummadığı ama çok arzu ettiği şekilde değişmişti: Önce o sırada başta bulunan Bala Şanyü bir akın sırasında birdenbire hastalanarak ölmüş, Hun ileri gelenleri Bala Şanyü'nün amcası Hulihu'yu şanyü olarak başa geçirmişlerdi. Hulihu Şanyü de ancak bir yıl başta kaldıktan sonra ardında bir veliaht bırakmadan hastalanıp ölünce, hiç hesapta yokken Hulihu Şanyü'nün kardeşi yani Çuğay Hatun'un kaynatası Kutluğ Tigin, şanyü seçilmişti. İşte Çuğay Hatun'un bahtı bu olayla açılmış, Hun töresi gereği kocası Huluku Tigin doğal veliaht, kendisi de çuançü yenki adayı olmuştu! Kutluğ Tigin'in şanyü ilan edildiği gün o garip hazzı ikinci kez ama daha güçlü şekilde bir kez daha tatmıştı. Beş yıl sonra Kutluğ Şanyü'nün ölüm haberi geldiğinde o tadına doyumaz hazla bir kez daha adeta kendinden geçmiş ama mutluluğu pek de uzun sürmemiş, kocası Huluku Tigin kendini bilemeyecek şekilde hastalanıp yatağa düşünce kaynanası Çuançü Yenki Uldız Hatun ve Hun ileri gelenleri Kutluğ Şanyü'nün vasiyetine rağmen Huluku Tigin'in iyileşmesini beklemeden küçük kardeşi Od Tigin'i şanyü olarak başa geçirmişlerdi. Od Tigin'in tahta çıkarıldığını duyunca Çuğay Hatun'un öfkeden aklı başından gitmişti: Başından beri kendisini bir türlü kabullenemeyen kaynanası Uldız Hatun fırsatı kaçırmamış, sırf gelinini sevmediği için evlatlarından birini diğerine tercih etmişti! O gün kaynanasına o kadar kinlenmişti ki bir daha affetmesi mümkün olmadı. Neyse ki; Od Tigin babasının vasiyetini yerine getirerek tahtı ağabeyi Huluku Tigin'e devretmişti. Kocası Huluku Tigin'in budun üzre göğe yükseltildiği an Çuğay Hatun gücün verdiği o baş döndürücü garip hazla adeta kendinden geçmiş, hele çuançü yenki olarak katıldığı ilk kurultayda şanyünün yanında kaynanasının yerine oturduğu anda duyduğu hazdan adeta sarhoş olmuştu.

"İmparatoriçem!"

Çuğay Hatun daldığı bu düşüncelerden Su Wu'nun seslenişi ile güçlkle sıyrılabildi. Bakışlarını Su Wu'ya çevirdi.

"Söyle Su Wu! Ne var ne yok Çangan'da?"

"Hiçbir şey imparatoriçem! Hiçbir şey! Saraylar, bahçeler, havuzlar, çeşmeler, göller, kamelyalar cennet kadar güzel olsa da sizin gibi soylu bir güzellikten mahrum ve meyus...Sarayları saray yapan; salonlarında, koridorlarında ve elbette haremde bütün asaletiyle hüküm süren güçlü, soylu ve güzel kraliçelerdir. Yoksa saray denilen nedir ki; sıradan ve ruhsuz, soğuk, buz gibi koca bir taş yığını.."

Çuğay Hatun Su Wu'nun yaltaklanmalarından memnun ve mesut ama sabırsızdı;

"Eee, neler getirdin bakalım bize Çangan'dan?"

Su Wu iki büklüm vaziyetini konuşmalarının başından bu yana ilk defa bozdu, zarif hareketlerle doğrulup abartılı saygı gösterileri içinde otağın kapısına doğru geri geri çekildi ve dışarıya seslendi. İşareti alan halayıklar, iki yanından tuttıkları sandıklar ve denklerle sırayla otağa girdiler. Çuğay Hatun'un önünden geçirilen sandık ve denklemin içinde neler yoktu ki! O güne kadar görülmemiş güzellikte top top ipekliler, inciler, yeşim taşından yapılmış göz kamaştırıcı çeşit çeşit takılar, altın ve gümüşten yapılmış değerli taşlarla süslenmiş kemerler, aynalar, incilerle süslü hotozlar, kaplumbağa kabuklarından yapılmış süs eşyaları...Hepsi birbirinden güzel, birbirinden değerli biblolar, süs eşyaları, tabaklar, vazolar, çeşit çeşit kaplar... Su Wu sanki onlar birer kişiögluymuşçasına, hepsini bir bir tanıttı; nerden gelmiş, kim yapmış, neymiş, takana nasıl uğur getirir, uğursuzluğu nasıl savarmış, hangisi gizli güçler verir, hangisi kara büyüleri nasıl kovarmış...Bu şaşaalı gösterinin en sonunda, gül kurusu bir ipek yastık üzerine özenle yerleştirilmiş yeşim taşlarıyla süslü, altın tellerden yapılmış bir kadın başlığı taşıyan güzeller güzeli bir Henli kun, Çuğay Hatun'un önüne kadar gelip hafifçe diz kırdı. Çuğay Hatun adeta büyülenmiş, bu muhteşem başlığa öylece bakakalmıştı! Su Wu zarif ve kadınsı hareketlerle başlığı yastığın üzerinden alıp iki eliyle havaya doğru kaldırdı:

"İmparatoriçem! Bu taç gün batısında hüküm süren imparatoriçelerin en

büyüğüne aitmiş! Ne var ki kıskanç kayınvalidesinin alçakça bir oyunuyla tacı elinden alınıp ıssız bir yere sürülmüş zavallı! İmparatoriçe'nin sadık adamlarından biri, bu tacı kıskanç ve kötü kalpli kaynanadan gizlice alarak, hanımının geçimini sağlamak için bir tüccara satmış. O tacir de bu tacı Han İmparatoruna hediye etmiş. İmparator bu tacı bugüne kadar saklamış, en sevdiği imparatoriçelerine bile vermeye kıyamamış. Casusları Çangan'da beni yakalayıp huzuruna götürdüklerinde sizin hizmetinizde olduğumu anlatıp af diledim. Sizi anlatmamı istedi. Olduğu gibi anlattım soyluluğunuzu, görgünüzü, güzelliğinizi...Çok sorular sordu sizle ilgili. Hepsini cevapladım. Çok etkilendi."Keşke Hunlar daha önce böyle soylu, böylesine görgülü bir imparatoriçeye sahip olsalardı" dedi. "Savaşmak, kan dökmek yerine şanyü ve ben, göğün iki oğlu olarak halklarımızla birlikte kardeş kardeş yaşadık." dedi. "Çocuklarımız neşeye koşup oynar, sağlıkla büyürler, yaşlılarımız huzur içinde geçirirlerdi son günlerini. Atlarımız, sürülerimiz semirir, halklarımız korkusuzca yaşardı. Heyhat! Böyle akıllı ve görgülü bir imparatoriçe olsaydı, şanyünün gözünü boyayan o kaba saba savaş meraklısı adamlar amaçlarına ulaşamaz, Hanlar güneyde, Hunlar da kuzeyde kendi saraylarını kurar bolluk içinde yaşar giderlerdi." dedi sonra bu tacı sakladığı yerden çıkartıp;"Al, bu tacı büyük, soylu, görgülü çuançü yenkiye ver! Bu tacı ancak öyle biri taşıyabilir." dedi."

Çuğay Hatun gözlerini Su Wu'nun elindeki taca dikmiş, söylenenleri duymuyor gibiydi. Çinli hadım, sözlerini tamamlayınca bir nedime gibi dizlerini kırıp zarif bir hareketle tacı başının üzerine kaldırıp Çuğay Hatun'a uzattı. Tacı son derece dikkatli hareketlerle alan çuançü yenki, onu hayranlıkla ve dikkatle inceledi. Geleneksel Hun başlığını çıkarıp Su Wu'ya uzattı, tacı yavaşça başına taktı, iki eliyle düzeltti. Su Wu'ya işaret ederek bronz çerçeveli aynasını istedi. Sol eline aldığı aynada kendini uzun uzun seyretti. Kırkına yaklaşmış olmasına rağmen hâlâ çok güzeldi. O, saçlarına yer yer düşen akları, yaşlanmaya başlamış olmasının işaretinden ziyade bulunduğu makamın ağırlığına, ihtişamına işaret eden olgunluk simgeleri olarak görüyordu! Sağ eliyle saçlarını havalandırıp bıraktı, parmaklarını bir tarak gibi saçlarının arasına sokup aşağıya doğru usulca çekti, uzun kumral saçlarını sağ omzundan aşağıya, göğsüne serdi. Kendisi değilmiş gibi aynadaki gözlere şaşkın ve meraklı bir tavırla baktı; kendi yansımasıyla göz göze gelmek, içini çocuksu bir sevinç ve coşkuyla doldurmuştu. Gözlerine

bakılmasından utanan çocukların tavrıyla elinde olmadan gülümsedi. Çok mutluydu.

"İmparatoriçem!"

Su Wu'nun seslenmesiyle kendine gelen Çuğay Hatun, yine onun işaretiyle otağın girişindeki Henli halayığı fark etti. "Ne var?" der gibi baktı halayığa.

"Üvey Bey geldi soylu yenki, sizinle görüşmek istiyor. Otağın önünde..."

"Hemen alın içeri, sakın bir daha da bekletmeyin kendisini!"

"Başüstüne çuançü yenki!"

Üvey Bey otağa girişte hafifçe baş eğip sağ elini kalbinin üzerine götürmek suretiyle Çuğay Hatun'u selamladı. Çuğay Hatun başındaki tacı çıkarmadan hafifçe baş eğerek selamı aldı.

Üvey Bey; neredeyse çocuk denecek yaşta Hun casus teşkilatının bir üyesi olarak Han imparatorluk sarayına sızdırılmış, orada yetişmiş, imparatorluk sarayı ve başkentinde kapsamlı bir casus teşkilatının kurulmasında çok önemli roller oynamış biriydi. Üvey Bey Çangan sarayındayken, imparatora dahi öylesine güven vermişti ki; Huna elçi olarak gönderilmişti. Yaptıklarının yeterli olduğu görüldüğünden, şanyü ve Hun ileri gelenleri onun geri dönmesine gerek görmemişler, artık Ötüken'de kalmasına karar vermişlerdi. Ötüken'de kısa sürede ulu ayguçilik makamına yükselen Üvey Bey, bugüne kadar Hun iline çok büyük hizmetlerde bulunmuştu. Yenjan Savaşından sonra kimse açıktan dillendirmese de Hunlar hiç beklenmedik şekilde fikir ayrılığına düşerek, gelenekçi savaş yanlıları ve yenilikçi barış yanlıları olmak üzere iki gruba ayrılınca, Üvey Bey Çin'de aldığı eğitimin etkisinde kalarak, başını Çuançü Yenki Çuğay Hatun'un çektiği yenilikçi barış yanlıları içinde yer almış; bu kanadın en etkili, en ateşli üyesi ve Çuğay Hatun'un da en yakın destekçisi olmuştu.

Bölünme, savaştan hemen sonra şanyünün Han içine akın yapma fikrine karşı boy beylerinin isteksiz kalmalarıyla başlamış, gün geçtikçe taraflar tavırlarını daha belirgin şekilde ortaya koymaya başlamışlardı. Gelenekçilerin başında aksakallar, yaşlı boy beyleri ve Huluku Şanyü'nün annesi Ana Yenki

Uldız Hatun ve elbette Şanyü vardı. Gelenekçi kanat, Hunların onurlarını koruyarak varlıklarını sürdürebilmelerinin; atalarından kalan yaşam düzenini sürdürmekle, atalarının koyduğu töreye uygun davranmakla, Şereflerini silahla savunmakla mümkün olacağını savunuyorlar, geleneksel giyitlerin çıkartılıp ipek giyilmesine, kımız ve et yerine Şarap içilip pirinç yenmesine Şiddetle karşı çıkıyorlardı. Gelenekçilerin fikirlerini açıktan ve yüksek sesle savunmalarına karşı; yenilikçiler fikirlerini gizliyor ve sadece kendi aralarında konuşuyorlardı. Diğer yandan Şanyünün gelenekçi kanatta olması, yenilikçi kanadın daha temkinli ve dikkatli hareket etmesini gerektiriyordu.

Gelenekçi kanadın en önemli taraftarlarından biri de Yen-jan savaşında teslim olan Han Ordusu Başkomutanı General Li-Kuang-li idi. Huluku Şanyü teslim olan generali savaş alanında teselli ederek yanına oturtmuş, sonra da kızı Ayeçe ile evlendirmişti. General, bir asker olarak Hun savaşçılara duyduğu hayranlıkla gelenekçi kanadın fikirlerinin ateşli bir savunucusu olmuş; Hunları Hana karşı üstün kılan Şeyin, onların kendine has yaşam tarzları ve töreleri olduğunu, bu nedenle Hunların atalarından kalan düzenlerini aynen devam ettirmeleri gerektiğini, Han İmparatorluğunun tatlı diline, ipeklisine, Őarabına kanılmaması gerektiğini savunuyor, bu düşünceleriyle de Şanyü üzerinde çok etkili oluyordu.

Generalin Şanyü üzerinde etkisi gün geçtikçe artıyor, bu durum hem Şanyünün baŐdanıŐmanı durumundaki Üvey Bey, hem de yenilikçi kanat aleyhine son derece olumsuz bir gidişata işaret ediyordu. Üvey Bey, generalin Şanyüyle iliŐkisinden çok büyük rahatsızlık duyuyordu. Diğer yandan yenilikçi kanadın başındaki Çuğay Hatun, generalin kızı Ayeçe'yle evlendirilmesinde kaynanası Uldız Hatun'un parmağının olduğunu düşünüyordu. Kaynanasının boy davası güderek Ayeçe'nin Luandi boyundan biriyle evlenmesine mani olmak için Şanyüyü böyle bir evliliğe razı ettiğini düşünüyor ve hem kaynanasına ve hem de generale diŐ biliyordu. Kaynanası Ayeçe'yi Henli bir generalle evlendirerek, Kuyan boyundan bir cüdzının hanedan içinde kalmasını engellemiş oluyordu! Oysa Çuğay Hatun'un bütün hedefi; Kuyan boyundan özellikle de boy içinde pek de adam yerine konulmayan babasının soyundan olan akrabalarını önemli makamlara getirmektir! Bu nedenle kayınvalidesinin bir oyunu olduğunu düşündüğu bu evlilik onu delirtmiş, aklını başından almıştı. Ayeçe'yi gelin olarak yurdundan

çıkardığı gün generalden en kısa sürede kurtulmayı da kafasına koymuştu!

Ortak düşman, Üvey Bey ve Çuğay Hatun'u müttefik olarak birbirlerine daha da yaklaştırmış, generali saf dışı etmek için fırsat kollamaya başlamışlardı. Düğünden kısa bir süre sonra Uldız Hatun'un garip bir hastalığa tutulması müttefiklere bekledikleri fırsatı vermişti. Üvey Bey bütün yeteneklerini kullanarak şanyü ordasının ulu kamı Ağduk'u, generalin Hunlar için büyük bir tehlike olduğuna inandırmış, ortadan kaldırılmadığı takdirde şanyünün aklına girerek Hunları bir felakete sürükleyeceğine ikna etmişti. Ağduk Kam Ana Yenki Uldız Hatun'un hastalığına çare bulmak için coşa geçince, Kutluğ Şanyü'nün ruhuyla buluşmuş ve generalin kurban edilmesi gerektiğini müthiş taklit yeteneği sayesinde müteveffa Kutluğ Şanyü'nün sesinden duyurmuştu(!) Generalden böylece kurtulmuşlarsa da generalin ölümünden sonra başlayan olaylardan ürken ve korkuya kapılan Ağduk Kam'ın konuşmasını önlemek de Üvey Bey'e düşmüş, el altındaki Henli kullardan istifadeyle Ağduk Kam uykusunda üzerine örtülen ağılı bir kürkle sonsuza kadar susturulmuştu!

"Çuançü Yenki!"

Üvey Bey'in seslenişi ile düşüncelerinden sıyrılan Çuğay Hatun; en önemli müttefiki ve sırdaşına oturması için yer gösterdi. Üvey Bey Su Wu'ya döndü, başıyla "Çık dışarı!" anlamına gelen bir işaret verdi. Su Wu Çuğay Hatun'a baktı ümitle. Çuğay Hatun hiç oralı değildi, tavırlarıyla bu emri onaylamış gözüküyordu. Su Wu geri geri çekildi, otağdan çıktı.

"Şanyü dün Temür Koca'yla görüşmüş, uzun uzun konuşmuşlar." dedi Üvey Bey.

"Ne konuşmuşlar? Dinleyebilmişler mi?"

"Hepsini değil. Duyabildikleri kadarıyla Temür Koca kut töresini çiğnediğini şanyünün yüzüne vurmuş..." Çuğay Hatun araya girdi;

"Kut töresi mi?"

"Kut töresi ya, soylu yenki! Temür Kocai, şanyünün yüzüne karşı Od Tigin'e verdiği sözü yerine getirmediğini, Od Tigin'in oğlunu uç beyliğine, kendi oğlunu sol bilge beyliğine atamakla töreyi çiğnediğini, bu yüzden de

herkesin şanyüden uzaklaştığını ve dirliğimizin, birliğimizin bozulmaya başladığını, önlem alınmazsa Hunun sonunun iyi olmayacağını söylemiş."

"Bunak koca! Gebermedi gitti. At üstünden inmeyelim, ipek giymeyelim, pirinç yemeyelim, şarap içmeyelim der durur. Güzel elbiseler giyip, evler, saraylar yapıp orada yaşamakla töremiz, düzenimiz neden bozulsun ki? Uğraş, akın, baskın, savaş! Çoluk çocuk perişan...On yıllardır savaşıyoruz. Açlık, yokluk, ölüm dışında ne geçti elimize? Hiç!"

"Orası öyle soylu yenkim. Ne var ki şanyü de Temür Koca'ya hak vermiş. Şanyümüz tahtın babadan oğla geçmesi kararından vazgeçmiş. "Yanlış yaptım, bu yanlıştan döneceğim." demiş."

Çuğay Hatun donakalmıştı! Bu hiç beklemediği bir gelişmeydi. Huluku Şanyü ölen şanyülerin ardından kardeş kavgası çıkmasın, Hunların dirliği düzeni bozulmasın diye inandığını yapmış, çok sevdiği kardeşine verdiği söze rağmen kut töresini değiştirmiş, veliahtlığa Od Tiginin oğlu Kül Bilge Tan Tigin yerine Çuğay Hatun'dan olma oğlu; küçük yaştaki İrbis Batu Tigin'i getirmişti. Bu hareketiyle bundan böyle şanyüler Çuğay Hatun'un soyundan yürüyecek, Kuyan Boyu yeniden Subu ve Lan Boylarının önüne geçecek, Luandi Boyundan sonra artık hep Kuyan Boyu söylenecekti! Kulaklarına inanamıyordu. Üvey Bey'e şaşkın şaşkın baktı.

"Üvey Bey! Sen ne dediğini bilir misin? Bu nasıl olur? Akıl alır iş midir bu?"

""Ne kötü ki durum böyle, soylu yenkim!"

Bu cevap Çuğay Hatun'u adeta delirtti; kaşları çatıldı, vücudu yay gibi gerildi, öfkeden kıpkırmızı kesildi, bir an hareketsiz kaldıktan sonra birden sağ ayağının topuğunu sertçe yere vurdu, başındaki o muhteşem tacı alıp yere çaldı.

"Geberesice Temür! Bunak koca! Yaptı yapacağını!" dedi.

"Kendinizi kaybetmeyin soylu yenkim. Öfkeyle kalkan zararlar oturur demiş atalarımız. Serinkanlı olmak en sağlam yoldur bu gibi zor anlarda."

Çuğay Hatun perişan vaziyetteydi, Yüzü sararmış, az önce aynaya bakarken görülen o güç sahibi kadın gitmiş, yerine; bitkin, omuzları düşük,

çaresiz bir kadın gelmişti.

"Ne yapacağız?" dedi çaresizlikle.

"Ne yapıp edip şanyünün kendinden sonra kimi şanyü seçeceğini bulmalı, onu bizim tarafımıza çekmeliyiz çuançü yenki."

"Ne diyorsun sen Üvey Bey? Ne bizim tarafımıza çekmesi? Şanyüyü fikrinden caydırmalıyız! Kut töresi sonsuza kadar değişmiştir ve öyle de yürümelidir!"

"Ne düşünüyorsunuz? Nasıl yapacağız bunu?"

"İkna edeceğiz, yeniden eski fikrine döndüreceğiz!"

"Ya döndüremezsek?"

"Dönmezse elimizden ne gelirse yapacağız. Ne pahasına olursa olsun, şanyü benim soyumdan ya da en azından bizim taraftan olacak Üvey Bey! Başka türlü düşünceniz varsa bunu hemen aklınızdan çıkartın!"

Gelenekçiler yapabilecekleri en büyük hamleyi yapmışlardı. Şu ana kadar hiç kimse şanyünün Od Tigin'in ölümünden sonra kut töresiyle ilgili verdiği karardan dönmesini beklemiyordu. Yenilikçilerin en büyük güvencesi buydu; tahta bundan böyle Çuğay Hatun'un oğulları ve onların soyundan türeyecek tiginler oturacaktı. Çuğay Hatun'un iktidar hırsını dizginleyen, törenin koyduğu sınırları çiğneyerek il işlerine karışmasına engel olan kişi Huluku Şanyü idi. Huluku Şanyü'nün ölmesiyle yaşları küçük oğullarından birinin tahta geçmesiyle Çuğay Hatun'un il işlerine karışmaktan öte idareyi resmen eline almak isteyeceğini herkes biliyordu. Yenilikçi kanat bu umutla yaşıyor, gelenekçi kanat bu ihtimali bir felaket olarak görüyor ve bunu akla getirmeyi bile tehlikeli buluyordu. Temür Koca'nın şanyüyü ikna etmesi tarafların bütün planlarını alt üst etmiş, gelenekçiler yenilikçilere çok ağır ve bitirici bir darbe vurmuşlardı.

Otağa bir sessizlik çöktü. İkisi de susmuş, yere bakıyorlardı. Bir süre öylece beklediler. Konuşan Çuğay Hatun oldu:

"Bugünden sonra gözünüzü bir an bile şanyünün üzerinden ayırmayın. Attığı her adımı, konuştuğu herkesi, ne konuştuğunu ve ne düşündüğünü dahi

bilmeliyiz. Kendinden sonra kimin şanyü olacağını belirlediğinde, herkesten önce bunu biz öğrenmeliyiz. Bütün çabanız bu olsun Üvey Bey."

"Elimden geleni yapacağım soylu yenki."

Huluku Şanyü'nün Temür Kocayla konuşmasından birkaç gün sonra, Han İmparatoru Vudi'nin ölüm haberi gelmişti. Vudi o güne kadar Çin tahtına oturmuş hükümdarların en önemlisi ve belki de her bakımdan en büyüğü idi. Çok genç yaşta tahta çıktığında (MÖ 141) ülkesi dört bir yanından güçlü düşmanlarla çevrilmiş ve en kötüsü de kuzeyde oturan Hunlar, büyük şanyüleri Mete'den bu yana dayattıkları utanç verici antlaşmalarla ülkesini haraca bağlamışlardı. Elli dört yıllık saltanatının ilk sekiz yılında Hunlar hariç bütün düşmanlarını bertaraf etmiş, ancak; saltanatının geri kalan kırk altı yılını Hunları yok etmeye harcamasına rağmen kaybeden kendisi olmuş, Hunlar Yen-jan Savaşı'nda kazandıkları zaferle bütün Doğu Asya'nın hâkimi olmuşlar ve Vudi'nin İmparatorluğunu tekrar yüklüce bir haraca bağlamışlardı.

Vudi'nin ölümü Huluku Şanyü için kişisel anlamda artık hiçbir anlam ifade etmiyordu; çünkü Vudi'ye yaptıklarının bedelini ağır şekilde ödetmiş, bu yüzden Vudi büyük ihtimalle gözleri açık gitmişti!

Vudi'nin ölümü iki hükümdar bakımından kişisel anlamda önemsiz olsa da il işleri ve Hunların geleceği bakımından çok önemliydi. Vudi yedi yıl önce (MÖ 94) bir komplo neticesinde kendisine karşı ayaklanmak zorunda kalan büyük oğlunu öldürmüştü. Ömrünün son demlerinde elçileri ve casusları vasıtasıyla Hunlar arasına nifak salmayı başarmış olsa da neticesini göremeden altmış dokuz yaşındayken, tahtını sekiz yaşındaki oğlu Liu Fuling'e bırakarak bu dünyadan ayrılmıştı. Liu Fuling İmparator Zhao namıyla tahta geçmiş, ancak yaşı küçük olduğu için imparatorluğun idaresini,

Vudi'nin ölmeden önce atadığı üç naipten en etkilisi olan, meşhur Han generali Hogübin'in üvey kardeşi Huo Guang ele almıştı.

Vudi'nin ölümü Han İmparatorluğu açısından çok hassas bir duruma yol açmıştı. Devasa askerî seferlerinin getirdiği maliyetler ve zorluklar, Han toplumunu sefalete sürüklemiş, ülke adeta bir gayri memnunlar ülkesi haline gelmişti. Böyle bir zamanda etkili bir Hun akını, hem Han halkını ve hem de Han'a baş eğmiş, diz çökmüş diğer halkları Han'a karşı bir kalkışmaya sevk edebilir ve Han İmparatorluğu tarihe karışabilirdi. Ne var ki; Hunlar kendi aralarında görüş ayrılığına düştüklerinden, Han'la ilgilenmeyi bir kenara atmışlardı. Casusları vasıtasıyla bu durumu öğrenen Huo Guang, Hunların yıllık haracını zamanından erken ve fazla fazla göndererek Hunların dikkatini Han üzerinde tutmamaya özen göstermişti.

O dönemde ne şanyünün ne de diğer Hun ileri gelenlerinin dikkatlerini Han'a verecek durumları da yoktu zaten: Şanyünün kut töresiyle ilgili kararından döndüğü nasıl olmuşsa olmuş; bir anda, boy beylerinden, yıllık çobanlarına, gözden irak ıssız inlere çekilmiş kara kamlara kadar herkese yıldırım hızıyla yayılmış, haberin etkisi pek büyük olmuş; gelenekçi kanat sevinmiş, yenilikçi kanat dövünmüş ama olan da Hunların birliğine olmuş, iki kanat arasındaki ayrılık daha da derinleşmişti.

Kut töresiyle ilgili kararından sonra herkesin gözü şanyünün üzerindeydi. Her iki kanat da şanyünün attığı her adımı izliyor, herkes eli yüreğinde şanyünün kimi işaret edeceğini bekliyordu. Ne var ki Huluku Şanyü'nün davranışlarından bir anlam çıkartabilmek mümkün değildi. Huluku Şanyü kararını verdikten sonra, merkez orda ile sağ ve sol kol ordaları arasında mekik dokumuş, Luandi boyunda ne kadar tigin varsa, mevkilerine bakmaksızın hepsiyle görüşmüş, boy beylerinin, aksakalların, ileri gelenlerin hemen tamamının fikrini sormuş, kara budundan çok sayıda kişiöğlü ile de konuşmuştu.

İki yıl böylece akıp gitmiş, hiç kimse, ama hiç kimse, şanyünün, yerine kimi seçeceğine ilişkin en ufak bir işaret görememişti. Bu duruma rağmen her iki kanat ve kara budun arasında şayia eksik olmamış, hemen her gün yeni bir isim şanyü adayı olarak kulaktan kulağa dolaşmıştı. Gelenekçi kanat ve özellikle de Ana Yenki Uldız Hatun, o sırada sağ kanat ulu beyi makamında

bulunan Huluku Şanyü'nün öz kardeşi Tuğ Tigin'i; yenilikçi kanat, şanyünün Çuğay Hatun'dan olma oğullarını; kara budun ise kâh Od Tigin'in oğlu Kül Bilge Tan Tigin'i, kâh o sırada sol kanat ulu tuğ beyi olan Huluku Şanyü'nün üvey kardeşi Kutadmış Küç Tigin'i şanyü adayı olarak kulaktan kulağa fısıldamışlardı. Bu belirsizlik Temür Koca'nın yoğuna kadar tam iki yıl sürmüştü.

Temür Koca'nın yoğunda Huluku Şanyü sol kanat ulu tuğ beyi olan üvey kardeşi Kutadmış Küç Tigin'i hemen soluna almış, Temür Koca'nın kurganı etrafında birlikte dönmüşlerdi. Hemen herkes bunu tiginin şanyü adaylığına yormuş, olayın duyulması da kara budun arasında büyük sevince sebep olmuştu. Zira Kutadmış Küç Tigin kara budun tarafından cesur ve töreye bağlı bir tigin olarak biliniyor ve çok seviliyordu. Tabii bu durum hem gelenekçi kanat hem de yenilikçi kanadın hoşuna gitmemiştir. Gerçi her iki kanat da açıktan söylemeler de Kutadmış Küç Tigin'in kendi şanyü adaylarından kat kat üstün niteliklere sahip olduklarını görüyorlar, ama hizipleşmenin yarattığı inat yüzünden kendi adaylarından vazgeçmiyorlardı. Hatta bu güçlü aday karşısında tarafgirliklerini unutup iki kanat neredeyse bir araya gelmişti. Öyle ki; şanyüye ilk itiraz annesinden gelmişti, hem de yanında Çuğay Hatun olduğu halde!

"Oğul, zamanında kardeşine verdiğin sözü çiğneyip sol bilge tigin olması gereken yeğenini adı sanı bilinmez bir uç beyliğine gönderdin. Bu yüzden, beylerimiz, aksakallarımız kırıldı, budun güvensizliğe düştü, birliğimiz sarsıldı. Şimdi de kalkmışsın oğulların, öz kardaşın dururken üvey kardaşını seçersin. Bu doğru değildir oğul. Birliğimiz tümünden sarsılır, dağılır gider."

"Ana beylerin hepsiyle görüştüm, kara budundan de pek çok kişiyle konuştum. Yalnız en yakınımdaykilerle, hele ki ikinizle görüşmeyi en sona koymuştum. Söz açılmışken ana...Senin dileğin nedir? Sen, kim şanyü olsun istersin? Açıkça, çekinmeden söyle, bilmek, duymak isterim."

Uldız Hatun, sert bir itiraz, güçlü bir tepki göstermesini beklediği oğlunun son derece sakin ve soğukkanlı bir tavırla fikrini sormasına şaşırılmış; ancak ele geçirdiğini düşündüğü fırsatı da değerlendirmek istemiştir.

"Keşke kendi oğullarından biri olsaydı oğul! Ne var ki ikisi de pek küçük.. ." Sözüne burada ara verip, Çuğay Hatun'a baktı. Gelin kaynana bir

anlığına göz göze geldiler; Çuğay Hatun'un gözlerinde adeta şimşekler çakıyordu! Uldız Hatun aldırmadan devam etti:

"Üstelik daha il görgüleri gelişmemiştir. Yeğenin Kül Bilge Tan Tigin, kendisine daha önce yaptığın o haksızlığı asla unutmuyacak, gücü ele geçirdiğinde öcünü almaya kalkarsa yeni yeni bozgunculuklar, ayrılıklar ortaya çıkacaktır. Bu da Hun için hiç iyi olmayacaktır. Bu durumda geriye tek kişi kalıyor..." Sözüne ara verip tekrar Çuğay Hatun'a baktı. Sonra şanyüye döndü. İki de merakla sözünün gerisini getirmesini bekliyorlardı. Kararlı bir sesle son cümlesini söyledi:

"Senden sonra öz kardaşın şanyü olsa gerektir oğul."

Huluk Şanyü aldığı bu cevap üzerine Çuğay Hatun'a döndü:

"Sen ne dersin Çuğay Hatun? Bizden sonra şanyü kim olsa gerektir?"

Düşüncelerini, hırslarını çok yakından bildiği, aynı yastığa baş koyduğu yoldaşından hiç beklemediği bir cevap aldı Huluk Şanyü:

"En iyisini şanyümüz bilir. Kimi dilersen onu baş bilmek, önünde diz vurmak, ona baş eğmek boynumuzun borcudur ulu şanyüm! Töremiz, görgümüz bunu gerektirir."

Uldız Hatun donakaldı: Gelinini çok iyi tanıyordu; bu söyledikleri Çuğay'ın gerçek düşüncesi olamazdı! Kim bilir yine nasıl bir oyun düşünüyordu?

Söylenecek söz kalmamıştı, otağdan ayrıldılar. Otağda konuşulanlar o gün akşam olmadan herkesin kulağına gitmiş, konuşulanları duymayan kalmamıştı. Özellikle de Uldız Hatun'un söylediklerini!

Çuğay Hatun otağının içinde dört dönüyor, sabırsızlıkla Üvey Bey'in gelmesini bekliyordu. Uldız Hatun'un küçümseyen bakışlarını unutamıyor, kaynanasının sesi kulaklarında çınlıyor, adeta beynini oyuyordu. Küçük, tedirgin, düzensiz adımlarla otağın içinde bir o köşeye bir bu köşeye gidiyor, bir yandan iç içe geçirip yumruk yaptığı iki elini dudaklarına bastırarak gerginliğini atmaya çalışıyor, bir yandan da yapmayı kafasına koyduğu şeye Üvey Bey'i nasıl ikna edeceğini düşünüyordu. Üvey Bey, generalin ortadan kaldırılmasını Hun ilinin geleceğine zarar verdiğine inandığı için kabul etmişti. Ağduk Kam'ın susturulmasını da açığa çıkması halinde Hunlar arasında ortaya çıkabilecek bir bozgunculuğu önlemek adına yapmıştı. Üvey Bey gibi kişiöğulları kendilerini Hun ilinin var olmasına ve esenliğine adanmış, anlaşılması güç kişiöğullarıydı. Birden içi daraldı, gerilmişti. Derin bir nefes alıp verdi, içinden;

"Olsun!" dedi. "Nasıl olsa ortak suçlarımız var!"

Gergin ve endişeli adımlarla otağın kapısına doğru hareketlenmişti ki Üvey Bey otağın girişinde belirdi. Çuğay Hatun'un aksine; rahat ve kaygısız gözüküyordu.

"Gel Üvey Bey, gel. Duydunuz mu olanları?"

"Duydum soylu yenkim. Ne ki; şaşırmadım. Ana Yenki Uldız Hatun elbet de oğlunun şanyü olmasını isteyecek, nasıl ki sizin oğullarınızdan birinin şanyü olmasını dilediğiniz gibi."

"Siz de onu istermiş gibi konuştunuz. Eğer böyle bir şey olursa Hun ili Uldız Hatun'un avucunun içine girer. O zaman bize Erlik acısın Üvey Bey!"

"Soylu yenki, kimin kimi istediğinin bir önemi yok. Yeter ki istenen kişi Hun iline yarar şanyü olsun."

"Bu nasıl ağızdır Üvey Bey? Dünden bugüne taraf mı değiştirdiniz? Kayınım sağ ulu beyliğinde bugüne kadar hangi yarar işleri gördü ki; şanyü olunca yarar iş görsün?"

"Ben öyle bir şey söylemedim. Sağ kanat ulu beyimiz kendi başına iş görür bir kişiöglu değildir. Şanyü olursa ana yenki ve aksakalların oyuncağı olur, onların sözünden çıkamaz. Sözün özü sağ kanat ulu beyinden Hun iline yarar şanyü olmaz soylu yenki. Üstelik..." sözlerine ara verdi, gözlerini Çuğay Hatun'un gözlerine dikti. Devam etti;

"Üstelik sağ kanat ulu beyinin şanyü olmasını Ana Yenki Uldız Hatun'dan başka isteyen de yok!" dedi.

"Bunu ben de görüyorum Üvey Bey! Sözü dolaştırmanın anlamı yok; şanyünün kendinden sonra şanyülüğe kimi seçtiği belli; üvey kardeşi Kutadmış Küç Tigin!"

"Öyle gözüküyor soylu yenkim, öyle gözüküyor. Ne yalan söyleyeyim şanyünün gözüyle bakılırsa çok doğru bir seçim. Kutadmış Küç Tigin kara budun tarafından çok seviliyor. Gözü kara bir alp, töreye sıkı sıkıya bağlı, gece uyumadan, gündüz durmadan il işinde. Dürüst ve güvenilir bir tigin. Şanyü olursa çok yararlı olur."

Çuğay Hatun şaşkınlıkla sordu:

"Yoksa siz de mi onun şanyü olmasını istiyorsunuz?"

"Bunu da nereden çıkarttınız? Ömrüm il işlerinde geçti. Doğruyla yanlışın ayırtına varacak kadar çok yaşadım. Bundan sonra ne kadar yaşarız Tanrı bilir ama çok da kalıcı değiliz bu kara yer üzerinde. Bence şanyü olacak tiginin yarar iş görmesinden önce doğru yolda olması önemlidir. Yanlış yola giden yarar iş görse de çabası boşunadır. Kutadmış Küç Tigin yarar iş görebilecek bir tigin olsa da tuttuğu yol doğru değildir. Tigin, bütün iyi yanlarına rağmen eski göreneklere körü körüne bağlı, yenilikleri duymak bile istemeyen eski kafalı bir kişiögludur."

Çuğay Hatun derin bir nefes aldı. Bir an için en büyük müttefikini kaybettiğini düşünmüştü!

"Demek siz de benim gibi düşünüyorsunuz!"

"Siz ne düşünöyorsunuz soylu yenkim?"

"Kayınım sağ kanat ulu beyinin şanyü olması bizim için en kötüsü olur; Uldız Hatun ve aksakallar diledikleri gibi at oynatırlar. Kutadmış Küç Tigin kimsenin oyuncağı olabilecek bir kişiöglu değil, ne var ki; onun yolu da yol değil. Şanyü olursa sonu gelmez savaşlar ve zorluklar içinde yok olup gideceğiz."

"Ne yapmayı düşünöyorsunuz?"

"İkisini de bertaraf edecek bir yol bulacağız!"

"Nasıl bir yol soylu yenkim?"

Çuğay Hatun anlatmaya başladı, Üvey Bey dikkatle dinledi. Çin sarayında Hunlar için devasa bir casus ağı kuran bu Hun beyi, Çuğay Hatun'un anlattıkları karşısında ürperdi. Çin sarayında gördüğü entrikalarla boy ölçüşebilecek bir entrika önerisiyle karşı karşıyaydı. Oracıkta bir muhakeme yaptı. Çuğay Hatun'un tasavvurları kesinlikle Hunların geçmişinde hiç görülmemiş kötülükte ve görüldüğü yerde başının ezilmesi gereken türdendi. Ne var ki durumu olduğu gibi şanyüye anlatsa Çuğay Hatun ve kendisi canından olacak ve Hunlar yenilikçi yoldan uzaklaşarak daha zor durumlara düşeceklerdi. Çuğay Hatun'un planlarına göz yummayı da öz görgüsüne ve vicdanına sığdıramıyordu. Üvey Bey Hunların yenilikçi bir dönüşüme ihtiyaçlarının olduğunu düşünüyor; hazır üstünlük ele geçirilmişken Han İmparatorluğu ile kalıcı bir barış antlaşması yapılmasını ve hatta nüfus ve kaynaklar bakımından baş edilmesinin mümkün olmadığını düşündüğü bu büyük imparatorluğun vassallığını bir süreliğine kabul etmiş görünerek bir barış ortamı tesis edilmesini, bu barış ortamında şehirler, kaleler ve surlar inşa ederek yerleşik bir yaşama geçilmesini, bu yerleşik yaşam ortamında nüfusça çoğalarak, kaynaklar bakımından gelişip güçlenerek Han İmparatorluğu gibi büyük bir güç olunmasını istiyordu. Bu amaca ulaşabilmek için de şimdilik Çuğay Hatun'un planlarına katlanmak ve katılmak dışında bir yol gözükmiyordu.

"Çok dikkatli olmamız gerek soylu yenkim. Bu iş açığa çıkarsa hem biz, hem bütün yenilikçiler ve neticede bütün Hun Budun kaybedecektir." dedi.

Çuğay Hatun rahatlamıştı. Derin bir nefes daha aldı.

"Siz hiç kaygılanmayın. Böyle bolluk zamanlarında, karnı tok, sırtı pekken kara budun çektiklerini, şanyüyü, beyi, görgüyü, töreyi, dirliğin birliğin değerini unutuverir; dedikoduya düşer, usuna vurup yormaz bile duyduklarını. Yarından tezi yok, koğu yılanını kulaklarına salacağız, ortalık toz duman olacak, ak karadan seçilemez hale gelecek ve kimse bu işte bizim parmağımız olduğunu düşünemeyecek. Bu iş açığa çıksa bile Henli kulların üzerine atıp biz bir kenara çekileceğiz. Kaldı ki bu iş açığa da çıkmayacak. Her şey tereyağından kıl çeker gibi kolay olacak. Bir taşla iki kuş vuracağız Üvey Bey!"

Şanyünün, annesi ve çuançü yenkiyle görüşmesinden hemen sonra, şanyü adayı ile ilgili önceden kıyıda köşede fısıldaşılan şayia ve dedikodular, ulu orta ve yüksek sesle dillendirilmeye başlanmıştı. Kara budun Kutadmış Küç Tigin'in adaylığını sevinçle karşılamış, gelenekçi kanadın ileri gelenleri de bu seçimi onaylamıştı. Hatta gelenekçi kanattan bir kısım yaşlı beyler ve aksakallar, Ana Yenki Uldız Hatun'un şanyülük için kendi oğlunu öne sürmesini yersiz bir davranış olarak görmüşlerdi. Asıl ilginç olan ise yenilikçi kanadın tutumuydu: Başta Çuğay Hatun olmak üzere yenilikçi kanadın önde gelen temsilcileri, kendi adaylarından vazgeçmiş ve hararetle şanyünün seçimini desteklemeye başlamışlardı! Dedikodulara bakılırsa şanyünün seçimine Ana Yenki Uldız Hatun'dan başka karşı çıkan yoktu!

Hemen her gün nereden çıktığı belli olmayan bir şayia ortalığa atılıyor ve şimşek hızıyla tüm kulaklara ulaşıveriyordu! Neler söylenmiyordu ki: Uldız Hatun bu yaşa gelince huy değiştirmişmiş, boy davası güder olmuşmuş; zaten

Huluku Tigin'in şanyü olmasını hiç istememişmiş, bu yüzden de diğer oğlu Od Tigin'i tahta çıkarmışmış, bütün derdi kendi akrabalarını önemli mevkilere getirmekmiş, Kutadmış Küç Tigin'in şanyü olmasını engellemek için elinden geleni yapasaymış, ...mışmış, mışmış...

Dedikoduların hedefi açıkça Uldız Hatun'du. Ana yenkinin çevresi hızla boşalıyor, her geçen gün daha da yalnızlaşıyordu; sonunda kulağına gelen dedikodulardan bunalıp yurduna çekildi. Zorunlu olmadıkça kimseyle görüşmüyor, kimseyle konuşmuyordu. Zaten konuşacak hali de yoktu; hasta ve yorgundu, üstelik çok da kırgındı: Yıllarca Kutluğ Şanyü'ye yoldaşlık etmiş, kendini il işlerine adanmış bir yenki olmasına rağmen, herkes nasıl da onun aleyhine dönüvermişti! Olanları anlamak mümkün değildi. Bugüne kadar Hun ilinin esenliği dışında hiçbir düşüncesi ve kişisel bir emeli olmamıştı. Atasının yurdundan çıkarken hem anası hem de atası, "Artık sen Lan Boyundan değilsin kızım. Sen bundan böyle kutlu Luandi Boyunun öz kızıydın. Bunu böyle bil, böyle yürü. İl işlerinde boyculuk, soyculuk olmaz, anaya-ataya, oğla-kıza, eşe-dosta bakılmaz. Yolun açık olsun, bundan başka yolun olmasın, Tanrı utandırmasın kızım!" demişlerdi. Hayatı boyunca da bu görgü üzerine iş görmüş, öyle yaşamıştı. Ya şu olanlara ne demeliydi! Birkaç ay içinde aksakallar ve akli başında yaşlı boy beyleri de dâhil herkes çevresinden çekilivermiş, en yakın dostları bile bulaşıcı bir kara çordan kaçarcasına Uldız Hatun'dan uzaklaşmışlardı. Oysa o, aldığı il görgüsünün gereği olarak dedikoduların başladığı ilk günlerde, bozgunculuğun önünü almak ve iyi niyetini göstermek için Huluku Şanyü'nün hizmetine verdiği Henli elbaşını ve gösterişli bir ak aygırı armağan olarak Kutadmış Küç Tigin'e göndermişti.

Aslında Uldız Hatun için işlerin kötüye gitmesi Yen-jan Dağı Zaferinden sonra başlamıştı. Zaferden sonra bir köşeye çekilip ömrünün son demlerini huzur içinde geçirmek istiyordu. Hatta gözden uzaklaşmak için kendi boyuna dönmek dahi istemişti. Ancak; oğlu Huluku Şanyü buna razı olmamıştı. Uldız Hatun'un böyle bir istekte bulunmasının asıl sebebi; gelini Çuğay Hatun'un tutum ve davranışlarıydı. Oğlu Huluku Tigin evlenme çağına geldiğinde Uldız Hatun töre ve sıra gereği oğluna Kuyan Boyundan bir kız almak zorundaydı. Ne yazık ki Kuyan Boyunun soyca önde olan beylerinin kız çocukları yoktu. Bu nedenle sıra Çuğay'a gelmişti. Çuğay, bir tigrine kız

verecek soylulukta olmayan bir beyin kızıydı.

Gelin geldiği ilk günden itibaren sergilediği tutum ve davranışlarıyla Çuğay, görgü ve soyluluk bakımından yeterli olmadığını ortaya koymuştu. Ta en başından beri Uldız Hatun'un iyi niyetli yol göstermelerine ve öğütlerine kulak tıkamış; bunları, sorumluluk makamındaki bir yenkinin yol göstermelerinden ziyade; kaynanasının kendine karşı olan art niyetinin sonuçları olarak görmüştü hep. Çuğay Hatun, çuançü yenki olduktan sonra Uldız Hatun için yapılacak tek şey; onun gözünün önünde olmaktansa çekilip kendi boyuna gitmekti. Ne ki; oğlunu zor durumda bırakmamak için bunu yapamamıştı.

Çuğay Hatun'un gösterişli büyük otağına karşın, Uldız Hatun epeyce yıpranmış sıradan bir Hun yurdunda kalıyordu. Yine Çuğay Hatun'un onlarca Henli halayık ve kuluna karşın; yurdunu hizmetine bakan, kendi kızını bellediği, on beş yaşında, kimsesiz, dilsiz bir Hun kızı ile paylaşıyordu. Huluku Şanyü'nün bütün ısrarlarına rağmen Kutluğ Şanyü ile ömür boyu paylaştığı bu yurdu değiştirmeye razı olmamıştı. Kocasını Kutluğ, şanyü otağını sadece il işleri için kullanır, il işleri dışında sıradan bir Hun gibi bu basit yurttan yaşardı. Oysa şimdi! Hem şanyünün hem de Çuançü Yenki Çuğay Hatun'un ayrı ayrı, gösterişli ve pek büyük otağları vardı.

Uldız Hatun bu düşüncelerinden, üzerine eğilen yetim kızın karartısını fark edince güçlkle sıyrılabilirdi. Yattığı yerden zorlanarak doğruldu, kızın getirdiği ağız dolu çamçağı aldı; ellerinin titremesini önlemek için nefesini tutup çamçağı ağzına götürdü, birkaç küçük yudum alıp çamçağı kızıya geri uzattı. Yetim kız, "Biraz daha iç ne olur!" dercesine yalvaran gözlerle çamçağı tekrar ona uzattı. Uldız Hatun çamçağı eliyle usulca geri çevirdi.

"Sen iç görklü kızım, sen iç Tolunay'ım... Var olasan, ölmüşlerinin ağzında bulunsun." dedi.

Tolunay ısrarcı bakışlarından vazgeçti. Kalan ağız sütünü içmedi, yerine kaldırdı. Sonra Uldız Hatun'un önünde dizlerini kırıp yere oturdu, gözlerini onun gözlerine dikti; üzgün üzgün bakmaya başladı.

Tolunay, Yen-jan Savaşı'ndan beri Uldız Hatun'un yanındaydı. Yedi sekiz yaşlarında obası bir uğru kolunun baskınına uğramış, anası, atası,

kardeşleri ve bütün yakınları katledilmişti. Açlıktan ve soğuktan ölmek üzereyken, Hunların gizli ordası Gök Orda'nın ünlü bir kadın savaşçısı tarafından bulunup Gök Orda'ya götürülmüştü. Gök Orda'da dilsiz olduğu anlaşılmış, adı bile öğrenilemeyince bir dolunayda bulunduğu için kendisine Tolunay adı verilmişti. On yaşına kadar Gök Orda'da kalan Tolunay Yen-jan Savaşı'ndan hemen önce Uldız Hatun'un hizmetine verilmişti. Uldız Hatun Tolunay'ı bir hizmetli gibi değil; öz çocuğu gibi benimsemiş ve ona hep kendi kızı gibi davranmıştı. Aralarında derin bir gönül bağı vardı. Hele son zamanlarda iyice yalnızlaşan Uldız Hatun, geceleri Tolunay'ı bağrına basıyor, ona sıkı sıkı sarılıp saçlarını okşaya okşaya sabahlara kadar göğe bakıp düşünüyor, Tolunay uyurmuş gibi yapınca da sessizce ağlayıp gözyaşı döküyor, gözyaşları Tolunay'ın saçlarını ıslatıyordu.

Uldız Hatun önünde diz kırıp oturan Tolunay'a şefkatle baktı, ona doğru eğilip yüzünü iki elinin arasına aldı, usulca alnından öptü.

"Ah benim bahtsız görklüm, dilsiz ermişim, gönül yoldaşım!" dedi.

Uldız Hatun iki eliyle Tolunay'ı omuzlarından kavradı, şefkatle sarstı.

"Konuşabilseydin keşke...söyleşseydik...anlatsaydık...ah güzel kızım!" dedi, ağlamamak için kendini güçlkle tutuyordu.

Tolunay, Uldız Hatun'a şefkatle sarıldı. Uldız Hatun başını Tolunay'ın göğsüne dayadı, kendini ağlamanın müşfik kollarına bıraktı, içini çeke çeke, gözyaşlarını tutmaya gerek görmeden hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başladı. Bu kez Tolunay'ın gözyaşları Uldız Hatun'un saçlarını ıslatıyordu. Ağladılar, ağladılar, ağladılar... Sabaha karşı ikisi de bitkin, başlarına geleceklerden habersiz, öylece uyuyakaldılar.

Gece yarısına doğru Su Wu, Han elçisi Ma Hung ile onun çadırında buluşmuş, elçiye alçak sesle bir şeyler anlatıyordu. Bir ara;

"Çuğay Hatun önerdiğim planı kabul etti." dedi.

"Biz de elimizden gelen desteği vereceğiz." diye karşılık verdi Ma Hung.

"Çuğay Hatun, Huluku Şanyü'nün önümüzdeki güz kurultayında Kutadmış Küç Tigin'i veliaht ilan edeceğinden korkuyor. Güz kurultayına bir aydan az zaman kaldı. Bu iş kurultaydan önce bitirilmeli yoksa işler bizim

aleyhimize olur diye düşünüyor. Ne diyorsunuz; bu işi kurultaydan önce yapabilecek misiniz?"

"Kaygılanma Su Wu. Hunlar zaferden sonra kendilerini öylesine kapıp koyuverdiler ki; ayaklarından çizmelerini çekip alsak fark edecek durumda değiller. Her Hun yurdunun hizmetine bakan Han tebaasından en az bir adam var. Zaten ortalık dedikodudan toz duman oldu. Hunlar neye inanacaklarını şaşırılmış durumdalar. Bu işi zorlanmadan başarırız. Yalnız olayın olduğu ilk günler herkes çok dikkatli olmalı ve kesinlikle göz önünde bizden kimse olmamalıdır. Özellikle de sen Su Wu. O günlerde ortalıkta görünmemende büyük fayda var."

"Bu işi planladığımız şekilde başarabilirsek, Hunların birbirlerini yemeleri için başkaca bir şey yapmamıza gerek kalmayacak bay Ma Hung."

"Kesinlikle! Bu işten sonra bize düşen, oturup bu barbarların birbirlerini nasıl yediklerini seyretmek olacak."

Ma Hung'un yanından ayrılan Su Wu, ertesi sabah Çuğay Hatun'un otağında secdeye kapanırcasına eğilmiş onu selamlıyordu.

"İmparatoriçem!"

Çuğay Hatun Su Wu'nun yaltaklanmalarını dikkate alacak durumda değildi, sabırsız bir tavırla sordu:

"Su Wu, görüştün mü adamlarınla? Ne zaman olacak bu iş?"

"Siz kaygılanmayın imparatoriçem! Birkaç güne kadar bu iş bitmiş olacak."

"Sakın bir hata yapmayın. İş açığa çıkarsa hepimiz kelleimizden oluruz. Hele ki; işi yapacak kişiyoğlu ne pahasına olursa olsun ele geçmesin. Ne pahasına olursa olsun, bu işi kimin yaptığı belli olmayacak şekilde iş göresiniz."

"Siz kaygılanmayın yüce imparatoriçem! Her şey sizin arzu ettiğiniz şekilde olacak, kimse ele geçmeyecek, kimse bu işi bizim yaptığımızı bilmeyecek."

Güz kurultayının hazırlıkları aralıksız devam ediyordu. Boyların konakçıları çoktan kurultay alanına varmış, boyların konacağı alanlar belirleniyor, beylerin yurtları kuruluyor, adaklık hayvanlar ayrılıyor, yapılacak güreşlerin, yarışların yerleri seçiliyordu...Beş-altı güne kalmaz Hun boyları Ötüken'in yaylalarını doldurur, Huna bağlanmış, baş eğmiş ve diz çökmüş budunların başbuğları, beyleri de maiyetleriyle birlikte kurultay alanına gelmiş olurlardı.

Beşinci ve dokuzuncu ayda yapılan bu kurultaylar diğer işlevlerinin yanı sıra aynı zamanda herkes için bir bağlılık sınavıydı: Hem Hun boylarının beyleri, hem de Huna bağlı diğer boylar ve budunların başbuğları ve beyleri bu kurultaylara katılmakla, şanyünün iktidarını ve otoritesini tanıdıklarını ve ona bağlılıklarını göstermiş oluyorlardı. Orada bulunması gereken herkes geldikten sonra şanyü de beraberinde çuançü yenki ve merkez ordanın ileri gelenleriyle kurultay alanına gelir, Atalar İni'nde yapılan kurban sunma töreninden sonra boy beylerinin şanyünün otağında toplanmasıyla kurultay başlardı. Bu kurultaylarda devlet işlerinin görüşülüp karara bağlanmasının yanı sıra, insan ve hayvan sayımı yapılır, çeşitli yarışlar ve coşkulu eğlenceler de düzenlenir, kurultay süresince Ötüken yaylalarında bayram havası eserdi.

Hulukü Şanyü sabah gün doğmadan önce kalkmış, giyinmiş, gün doğarken geleneksel olarak bütün şanyülerin her gün yaptığı gibi o da Gök Tanrı'ya dua etmiş, taze süt, peynir, kurutulmuş etle karnını doyurmuş olarak otağını terk etmeye hazırlanıyordu. Dışarıdan hızla yaklaşan bir atın nal sesleri duyuldu, çok geçmeden dötrnala gelen atın ayak sesleri otağ kapısının hemen önünde kesildi. Kapının önünde içeriden ne dendiği anlaşılmayan kısa bir konuşma oldu. Şanyü bakışlarını merakla kapıya dikti. Otağın kapısında iri yapılı, yüzünde eski yara izleri olan heybetli bir savaşçı belirdi; şanyünün önünde diz vurdu, yumruk yaptığı sağ elini sertçe kalbinin üstüne getirip baş eğerek selam verdi.

"Hoş geldin Akpıra Bey! Bu zamanda burada olduğuna göre diyeceklerin pek önemli olsa gerek." dedi şanyü.

Akpıra Hun gizli ordasının iki boy beyinden biriydi. Gök Orda'nın Akpıra'ya bağlı savaşçıları, Hun içinde çayıtlık ve bozgunculuk yapanları ortaya çıkarmak ve şanyünün ailesini korumakla görevliydi

"Önemli ulu şanyüm."

Şanyünün kaşları çatıldı;

"Nedir?"

"Kutadmış Küç Tigin ölmüş..."

Şanyü duydukları karşısında kendini tutamadı, istemsizce ayağa fırladı, şaşkınlıkla;

"Ölmüş mü? Sen ne dersin Akpıra? Nasıl ölmüş sapasağlam tigin?" dedi.

"Ağılamlar ulu şanyüm."

"Ne demek ağılanmış Akpıra? Kim göze alabilir böyle bir şeyi?"

"Kırbasına ağı salmışlar. Dün sabah ava çıkmış. Dönmeyince işkillenmişler, ardından gitmişler. Tiginini atından düşmüş halde, ağı köpük içinde bulmuşlar. Kırbasındaki sudan bir katıra azıcık su vermişler, koca katır içtiği gibi yıkılmış."

"Kimse yok muymuş yanında? Ne olduğunu gören duyan yok mu? Bir iz, ipucu bulamadınız mı?"

"Kesin bir iz bulabilmiş değiliz ulu şanyüm...yalnız..."

"Yalnız ne Akpıra?"

"Tigin, ava Ana Yenki Uldız Hatun'un armağan ettiği ak aygırla çıkmış. O sabah ak aygırı Henli bir elbaşı hazırlamış. Elbaşını aygırı yedip tigine götürürken görenler, kurbanın eyerde asılı olduğunu söylemişler."

"Kimmiş bu elbaşı? Basın boynuna, yükündürüp söyletin itin oğlunu!"

"Elbaşı ardında hiç bir iz bırakmadan ortalıktan kaybolmuş ulu şanyüm. İşin kötü yanı..." Burada duraksayıp sıkıntıyla önüne baktı.

"Ne var Akpıra? Şanyü olacak tiginimizin canına el atmışlar, bundan daha kötüsü mü var?"

"Ulu şanyü, bu Henli elbaşı Ana Yenki Uldız Hatun'un tigine armağan ettiği elbaşımı..."

Şanyü hışımla Akpıra'ya döndü; boyun damarları kabarmış, yüzü öfkeden kıpkırmızı olmuştu;

"Ne? Ne demek istersin Akpıra?"

"Ulu şanyü, haberler pek kötü. Olay hemen duyulmuş; ortalık, tigin ana yenkinin ağılattığı dedikodusuyla çalkalanıyor. Bu dedikoduya inanmayan da kalmamış gibi."

Şanyü başına balyoz yemiş gibi sarsıldı. Yavaşça töre yürüdü, yığılır gibi bedenini töre bıraktı. Başını öne eğdi. Derin bir nefes aldı, sıkıntıyla yavaş yavaş bıraktı. Alçak bir sesle, fısıldar gibi;

"Ana!" dedi. "Ana..." Bir süre hareketsiz durdu, düşündü, sonra Akpıra'ya döndü.

"O Henli elbaşını bulun Akpıra. Ben şimdi kurultay için yola çıkıyorum. Ben kurultay alanına varmadan o it soyunu bulun, söyletin. Kurultay alanında önüme çökertin."

"Buyruk senin tutmak bizimdir ulu şanyü!"

Akpıra diz vurup otağdan çıktı. Şanyü sakinleşmek için otağında bir süre bekledi, olanları hızla kafasından geçirdi, doğru karar vermesi gerekiyordu. En tepeden en aşağıya herkesin güvenini sarsacak bu olay Hunların geçmişinde hiç görülmemiş bir şeydi. Eğer işin doğrusu ortaya çıkartılamazsa Hunların birliği büyük yara alırdı. Yavaşça doğruldu, şanyü heybetine bürünüp kapıya yürüdü, otağın kapısından, Kogüryo'dan Davan'a kadar acuna hükmeden bir imparatorun haşmetiyle çıktı. Kararlı bir yüz ifadesiyle hareket için buyruk bekleyen kurultay katarına baktı: Bir baştan bir başa, bir uçtan öte uca atları, araba kollarını, savaşçıları, keşikçileri, yizekleri uzun uzun süzdü. Otağın hemen önünde göç buyruğunu alıp diğerlerine iletmek üzere bekleyen Üvey Bey'e döndü:

"Beyler burada toplansın, kudühavlar ve binbaşılar da gelsin." dedi.

Çağrılanlar otağın önüne koştu, diz vurup şanyüyü selamladıktan sonra kalkıp herkesin gelmesini beklediler. Şanyü yüzünde soğukkanlı ve vakur bir ifadeyle gelenleri teker teker süzdü, hepsiyle göz göze geldi. Kararlı bir ses tonuyla tane tane konuşmaya başladı.

"Beylerim, tarkanlarım, kudühavlarım, binbaşılarım! Olan biteni hepimiz duymuş olmalısınız. Soylu, yiğit kardaşım Kutadmış Küç Tigin, alçakça ağılandı. Ne acı ki birlik olup bu alçaklığı yapanları bulmak yerine bölük bölük olup şunun bunun koğusunu yapar olduk. Buyruğumdur: Şu andan itibaren bu işin aslı ortaya konana dek; dedikodu yapan, şayia yayan, koğu peşinde koşan, gizli gizli birbirini çekiştiren herkesin, kim olduğuna bakılmaksızın boynu kopartılacaktır. Buradan ayrılır ayrılmaz, yanınızda yörenizde ne kadar Henli, Çinli, oradan, buradan kul-kun varsa, hemen yurdun-otağın dışına çıkarılacak, bir daha da asla ocaklarınızın ateşlerini görmeyeceklerdir. Hiç kimse kurultay alanına tek bir yabancı kul, kun götürmeyecektir. Kurultayda bu sene sadece il işleri görüşülecek, sayımlar yapılacak, şenlik ve eğlence yapılmayacaktır. Bu işi yapan alçakların peşine düşen savaşçılarımız pek çok ize ulaştılar, bir kaç güne kalmaz bunu yapanlar ele gelir. O güne kadar herkes boyuna, obasına, uruğuna, avluna ve elbette çenesine sahip olsun!" dedi. Sonra Üvey Bey'e döndü;

"Hazırlıklar buna göre yeniden gözden geçirilip gerekli görülen işler düzeltilsin. Yola yarın çıkılacak." dedi.

Orada bulunan herkes diz vurup baş eğdi. Şanyü arkasını dönüp otağın kapısında kayboldu. Herkes geldiği yere döndü.

Şanyünün buyruğu, merkez ordada dedikodu ve şayiaları şimdilik

susturmuş görünüyordu. Herkes zorunlu bir suskunluğa gömülmüş, ertesi gün için yol hazırlıklarıyla uğraşıyordu. Şanyünün buyruğuna en çok bozulan Çuğay Hatun olmuştu. Eğlence ve yarışmaların iptal edilmesi ve Henli kullar ve kunların kurultay alanına götürülmeyecek olması, kurultay için yaptığı planları suya düşürmüştü. Kurultay süresince yenilikçi kanadın gücünü ve zevkini ortaya koyacak Hen usulü ziyafetler, müzikli eğlenceler, katılımcılarının armağanlara boğulacağı toplantılar, gösteriler planlamıştı. Şanyünün buyruğu ile bunların hepsi hayal olup gitmişti! Otağında sıkıntıyla dolaştı bir süre, sonra kudühav hatunu çağırttı.

"Hazırlıklarımızı bozmayın. Benden buyruk bekleyin!" dedikten sonra otağından çıktı, hızlı adımlarla şanyünün otağına yürüdü. Otağa girişte diz kırıp şanyüyü selamladıktan sonra;

"Başımız sağ olsun ulu şanyü!" dedi.

"Sen sağ ol Çuğay! Oğullarımız, kızlarımız, budunumuz sağ olsun." diye cevap verdi şanyü.

"Alp görgülü, yiğit kişioğluydu tiginimiz. Yüce Tanrı ululasın, uçmağına alsın ulu şanyüm!"

"Algış..."

"Zamanı Tanrı yapar, Tanrı yaşar, kişioğlu hep ölümlü kılınmış. Ne ki; ölenle ölmüyor ulu şanyüm."

"Öyle Çuğay! Öyle olmasına öyle de kardaşım tiginin ölümü bambaşka bir ölüm. Onu ağılayanlar, ağılattanlar yalnız kardaşım tiginini öldürmediler, onlar budunun birliğini, dirliğini ve varlığını da öldürmek istediler."

"Yaşam durmuyor ulu şanyüm. İl işlerimiz, el işlerimiz görülmeyi bekliyor. Töremizce, görgümüzce o işleri görmeye devam etmemiz gerekiyor. Yaşamın düzeni böyle." dedi Çuğay Hatun. Sonra sustu, kudretli, ihtiraslı görünümünden sıyrılıp, aynı yastığa baş koyduğu erinin hatunu tavrıyla şanyüye baktı. Edilgen ve yumuşak bir sesle;

"Ulu şanyü, büyük acı yaşarsın, yüreğın yanar, kızgınsın...kızmakta da elbet haklısın..."

"!"

"Buyruk senin, tutmak bizim elbet ulu şanyüm. Tiginimizin kırkı çıkmadan kurultayda eğlence, yarışma, şenlik yapılmaması görgümüz, töremiz gereğidir. Ne ki; kurultayda kullar, kunlar eliyle görülecek pek çok iş vardır. Hiç olmazsa şanyü otağının işlerine bakacak kullarımız ve kunlarımız kurultay alanına gitse..."

"Çuğay! Sen il görgüsü nedir bilmez misin? Buduna yasakladığını kendin yaparsan töre çöker, töre çökerse il çöker! Duymamış olayım!"

Çuğay Hatun yumuşak tavrından sıyrılıverdi, birden dikleşti, hiddetle söylendi;

"Kullar, kunlar olmayacaksa onca iş nasıl görülecek? Ben mi yapacağım?"

Şanyü ayağa fırladı, Çuğay Hatun'un üzerine yürüdü, onu kollarından tutup sarstı, öfkeyle haykırdı.

"Eçümüz-apamız nasıl yapmışsa öyle yapılacak Çuğay! Gerekirse sen yapacaksın! Anam Uldız Hatun nasıl yapıp yürüttüyse bu işleri, sen de öyle yapıp yürüteceksin!"

Çuğay Hatun kızgınlıkla çırpınıp Huluku Şanyü'nün ellerinden kurtuldu, kaşlarını çatıp dişlerini sıktı, alaycı bir ağızla söylendi:

"Anan olacak yenkinin iş görmede ne kadar becerikli olduğunu herkes gördü, işitti..."

Çuğay Hatun sözünü bitiremedi; öfkeden deliye dönen şanyü hışımla Çuğay Hatun'un üzerine yürüdü, kartal pençesi gibi elini Çuğay Hatun'un boğazına doğru uzatmış Çuğay Hatun korkudan dona kalmıştı. Şanyü Çuğay Hatun'un gırtlığına yapışmaktan kendini güçlkle alabildi, onu iki omzundan yakalayıp ayaklarını yerden kesti, göz göze geldiler; yıllarca aynı yastığa baş koyan iki can yoldaşının gözlerinde öfke ve kinden başka iz kalmamıştı. Şanyü Çuğay Hatun'u otağın zeminine adeta çarpar gibi fırlattı.

"Bana görgümüze aykırı iş yaptırma Çuğay! Ayağını denk al! Yerini yurdunu bil! Bir daha da karşıma böyle çıkma! Çık dışarı!"

Çuğay Hatun düştüğü yerden kalktı, üstünü başını topladı, kin dolu bakışlarını şanyüye çevirdi, dişlerini sıktı, hiçbir şey söylemeden arkasını dönüp otağı terk etti.

Çuğay Hatun'un otağdan ayrılmasından kısa süre sonra otağdan çıkan şanyü hızlı adımlarla Uldız Hatun'un yurduna yöneldi. Hışımla daldı annesinin otağına. Uldız Hatun yattığı yerden bitkin vaziyette doğrulmaya çalıştı.

"Neden yaptın bunu ana?"

"Ne diyorsun sen oğul?"

"Bilmezden gelme ana! Kutadmış Küç Tigin'e nasıl kıydın?"

"Sen ne dediğini bilir misin oğul? Bu yaşta ananı onun bunun ağzına sakız ettirdiğin yetmedi de, şimdi de ananı bir yiğide hem de üveyde olsa evladım olan bir yiğide kıymakla mı suçluyorsun?"

"Sözü dolaştırma ana! Bu işi sen yaptın. Bu yaşta utanmadın mı bir kışoğlunu ağılatmaya?"

"Oğul sen şaşırılmışsın. Acuna baş eğdirmiş bir şanyüsün sen. Kimin ne ettiğini bilemiyorsan sen şaşırılmışsın oğul. Atan şanyü töremizi görgümüzü bozan ne kadar Henli kul varsa sürüp Hen'e geri göndermişti. Oysa sen ne yaptın? Çuğay istedi diye göz yumdun, koca bozkırda Hunludan çok Henli yurt tuttu. Otağından, en küçük alaçıkta yaşayana kadar her Hunlunun yanında yöresinde onca Henli kul var, kun var. Şimdi kalkmış ananı Kutadmış Küç Tigin'i ağılatmakla suçluyorsun..."

"İşi başka yere çekme ana! Bu işin doğrusunu de, sorduğuma cevap ver!"

Uldız Hatun ağlamaya başladı, gözyaşları yanaklarından sicim gibi süzülüyordu. Bitkin halde sayıklar gibi konuştu:

"Yüce Tanrı sana yardım etsin, acısın oğul. Ben bu kara yer üzerinde çok durmam. Hele şimden geri hiç kalmak istemem. Oğul... ak pürçekli anana nasıl yakıştırırsın bunları? Bugüne kadar senin için hep iyilik, güzellik diledim Tanrıdan. Ama yetti gayrı oğul! Seni doğuracağıma bir topak taş doğuraydım, seni emzireceğime göğsüm kuruyup döküleydi oğul. Var git, bir daha da gözüme gözükme oğul."

Uldız Hatun başını öte yana çevirdi. Huluku Şanyü bir an ne diyeceğini bilemedi. Hemen kendini toparladı; ok yaydan çıkmıştı bir kere, geri dönmeyi kendine yediremedi.

"Ana, acı söyleyip oğulluk yanıma dokunma. Gel bu işin doğrusunu söyle. Bu iş ana-oğul işi değil, il-budun işi. Aslını ortaya koyamazsak Hun Budun parça parça olur, yok olur gider bu kara yer üzerinden."

Uldız Hatun cevap vermedi, sessizce ağlıyor, gözyaşları yanaklarını, yüzünü, boynunu ıslatıyordu. Şanyü cevap alamayacağını anlayınca yurdu terk etti.

Başta şanyü olmak üzere, merkez ordadan kurultaya katılacaklar, arkalarında kurultaya katılmayı reddeden Ana Yenki Uldız Hatun ve dilsiz bakıcısını bırakarak sabah erkenden yola koyuldular. Şanyünün buyruğu üzerine sahte bir suskunluğa bürünenler için Uldız Hatun'un bu şekilde geride bırakılması aylardır süren dedikoduların zehirli tadına ayrı bir çeşni katmıştı. Şimdilik herkes, içten içe yeni şayiaları, dedikoduları mayalıyor, fitne ateşinin yeniden alevlenmesini bekliyordu. Yol boyunca derin düşüncelere dalan şanyü ise kurultay alanına varmadan ya da en geç kurultay alanına vardığı güne kadar, Kutadmış Küç Tigin'e aygırı hazırlayan Henlinin ele geçirilip konuşturulmasını umuyordu. Neye ve kime mal olacak olursa olsun bu kötü durumdan sıyrılmanın en iyi yolu bu olacaktı. Şanyü göç katarının hızını azaltarak o Henli elbaşının ele geçtiği haberinin yolda kendisine ulaşmasını bekledi ama beklediği haber bir türlü gelmedi! Bu yüzden öğleden önce varılması gereken kurultay alanına akşam hava karardıktan sonra varılabildi.

Karanlıkta yapılan karşılama töreninde bulunanlarla ayaküstü selamlaşıp kısaca hoşbeş eden şanyü, beklemeden otağına çekildi. Hazırlanan akşam yemeğine dokunmadı, bir çamçak kımız içti, ikincisini doldurmuştu ki Akpıra'nın geldiğini haber verdiler.

"Hemen alın içeri, bekletmeyin!"

Akpıra otağa girişte diz vurup şanyüyü selamladı.

"Akpıra iyi haberler getirdiğini söyle. Ele alabildiniz mi o Henli it soyunu?"

Akpıra'nın başı yerdeydi.

"Ulu şanyüm, Henli elbaşının ölüsü bulunmuş. Ağılı okla sırtından vurmuşlar."

Şanyü kahrolmuştu. Bu; olabileceklerin en kötüsüydü! Artık hiçbir buyruk dedikoduları önlemeye ve Hunları bir arada tutmaya yetmezdi.

"Ölüyü kim bulmuş?"

"Kutadmış Küç Tigin'in içisinin bahadırları bulmuş ulu şanyü."

"Herkes duymuş olmalı o halde."

"Duyulmuş ulu şanyüm."

Şanyü yıkılmıştı. Henlinin ölüsünün bulunması, Kutadmış Küç Tigin'in öldürülmesini aydınlatma şansını ortadan kaldırmış ve yapmamış da olsa suçun ebediyen Uldız Hatun üzerinde kalmasına neden olmuştu. İlk defa kendine olan özgüvenini kaybetti.

Bitkin bir ifadeyle;

"Sağ ol Akpıra, çekilebilirsin." dedi.

Huluku Şanyü o gece uyumadı; sabah olmasın, tan atmasın, gün doğmasın istedi. Tan attı, kalktı otağının önüne çıktı, gün doğarken iki dizinin üzerine çöküp her sabah yaptığı gibi Gök Tanrı'ya dua etti. Atalar İni'nde kurban törenine katılacak bütün beyler de dua sırasında hazır bulunmuşlar, diz vurup baş eğip beklemişlerdi. Hep birlikte Atalar İni'ne vardılar. Dualar edildi, kurbanlar kesildi, kayın fidanları dikildi. Topluca kurultay alanına dönüldü. Kurultaya katılacak üyeler şanyü otağının önünde toplandı. Üvey Bey katılımcıları görüp, kontrol ettikten sonra otağa girip diz vurdu, şanyü ve çuançü yenkiyi selamladı.

"Hazır mı beylerimiz Üvey Bey?" diye sordu şanyü.

"Hazır ulu şanyü. Yalnız..."

"Yalnız?"

"Kutadmış Küç Tigin'in içisi, üvey kardaşınız Elkatmış Tigin kurultaya gelmedi, dün gece Henlinin ölüsünün bulunduğu haberi gelince yurdunu toplayıp kışlağına gitmiş; "bir daha da kurultaylara gelmeyeceğim!" diye haber göndermiş."

Bu, şanyünün duymak isteyeceği en kötü haberdirdi. Acuna hükmeden şanyü olması, herkesin ne pahasına olursa olsun onu sayması anlamına gelmiyordu. Hunlar böyleydi! Onları bir arada tutan zor değil, töreydi. Kurultaya katılmayan beyin hakkı kılıçtı. Törenin hükmü buydu; başka yolu da yoktu. Ne var ki; Elkatmış Tigin haklı ve suçsuzdu. Kutluğ Şanyü'nün soyundan olmasına rağmen sıra kendi ana soyunun boyunda olmadığı için

kardeşi de kendisi de asla şanyülük isteği ve dileğinde bulunmamışlar, şanyünün buyruğunda gece uyumadan, gündüz durmadan canla başla iş görmüşlerdi. Huluku Şanyü'nün kut töresini değiştirmesine bile hiç ses çıkarmamışlar, yanlış da olsa şanyünün kararına arka çıkmışlardı. Elkatmış Tigin, Huluku Şanyü verdiği yanlış karardan dönüp kendisinden sonra Hun tahtını devredeceği tiginini ararken, yaşça kendisinden küçük kardeşini seçmesini sükûnetle karşılamış, kara budun tarafından çok sevilen kardeşinin şanyü adaylığını asla kıskanmamış, sevinçle ve olgunlukla karşılamıştı. Elkatmış Tigin her haliyle yüksek bir il görgüsüne sahip değerli bir tiginidi.

"Üvey Bey, beyleri alın içeri, bekletmeyelim." dedi şanyü.

Beyler içeri alındı, kurultay şanyünün ve çuançü yenkinin iyi dilekleri ile başladı. İl işleri görüşüldü, itilaflar çözüldü, yapılacaklar karara bağlandı ama sanki sözleşmişçesine kimse Kutadmış Küç Tigin'in öldürülmesi ve ağabeyi Elkatmış Tigin'in kurultaya katılmadığı için cezalandırılmasına değinmedi. Usulen eğlencesiz, keyifsiz büyük bir ziyafet verildi, son derece sönük geçen kurultay sona erdi, herkes kışlağına hareket etti. Şanyü de Ulukent'e döndü.

Huluku Şanyü kışlağına dönüşte yıkıcı bir haber daha aldı. Yatağında bitkin ve gözyaşları içinde bırakıp gittiği anası Uldız Hatun, bir daha kalkamamış, o yatakta ölmüştü! Anasını boy beylerinin katıldığı basit bir yoğla defnedip ordasına döndüğü günün akşamı Tolunay'ı Çuğay Hatun'a emanet etti.

"Onca yıl anamın hizmetine baktı bu kız. Ortalıkta kalmasın, gör-gözet." dedi.

Çuğay Hatun kaş altından, başı önde bekleyen Tolunay'a sinsî bir bakış fırlattı.

"Kaygılanma ulu şanyüm. Gerekeni yaparım." dedi.

Çuğay Hatun diz kırıp şanyüyü selamladıktan sonra Tolunay'a başıyla

"Takip et!" anlamında bir işaret verdi. Tolunay da diz kırıp şanyüyü selamladıktan sonra Çuğay Hatun'la birlikte otağı terk etti, ardına bakmadan yürüyen Çuğay Hatun'u izledi. Kendi otağının önüne varan Çuğay Hatun kudühav hatuna;

"Yer gösterin şu uğursuz tata. Başına bir şey gelmesin. Sonra çaresine bakarız." dedi. Sonra da Tolunay'ın yüzüne bile bakmadan otağının kapısında kayboldu.

Tolunay kudühav hatunla birlikte kalacağı yurda doğru giderken şanyü otağının önünden telaşlı bağrışmalar yükseldi.

Otağın önündeki keşikçi, var gücüyle bağırıyordu.

"Yetişin! Şanyü ölüyor!"

Otağın önüne ilk yetişen Tolunay oldu. Şanyü keşikçinin kollarına yüzükoyun yığılmış, can havliyle keşikçinin kollarına yapışmıştı. Tolunay ileri atılıp şanyünün başını keşikçinin göğsünden çekti, ayırdı. Şanyüyü otağın kapısının önüne sırt üstü uzattılar. Şanyünün gözleri açıktı, nefes de alıyordu ancak; yüzünden büyük bir şaşkınlık okunuyordu.

"Ne oldu? Nerdeyim ben?" Gözü Tolunay'a takıldı;

"Anam nerde? Senin ne işin var burada?" dedi.

Tolunay kocaman açılmış kara gözleriyle kaygıyla bakakaldı şanyünün yüzüne.

O sırada Üvey Bey yetişti.

"Ulu şanyü! İyi misiniz?"

"Kimsin sen?"

"Benim ulu şanyüm, ayguçunuz Üvey."

"Kaldırım beni!"

Şanyünün bu buyruğu üzerine keşikçi ve olay yerine gelen diğer koruma erleri kollarına girip, onu ayağa kaldırdılar ancak şanyü ayakta duramıyor, sol ayağının üstüne basamıyordu. O sırada atasagun da geldi. Durumu görürü

görmez korumaları ikaz etti.

"Sakın bırakmayın, tutun içeri taşıyıp yatıralım." dedi.

"Anam gelmedi mi? Çuğay nerede?" dedi şanyü.

"Hepsi buradalar ulu şanyüm, geçici bir çor bu, kaygılanmayın. Hemen iyileşeceksiniz."

Şanyüyü otağına taşıyıp yatağına uzattılar. Atasagun, şanyüyü dikkatle muayene etti. Gözlerinin içini, kollarını, bacaklarını tek tek elden geçirdi. Şanyü sol bacağını oynatamıyordu. Yüzünün sol tarafı da donmuş, taş gibi hiç kıpırdamıyordu. Su istedi, şanyüye bolca su içirdi. Şanyü kendini bilmez halden yavaş yavaş sıyrıldı, yüzündeki şaşkınlık ve kaygı ifadesi yerini yorgunluk ve bitkinliğe bıraktı.

"Ne oldu bana, neyim var?" dedi atasaguna.

"Önemli bir şey değil ulu şanyü. Gelip geçici bir çor. Çok yorulmuş olmalısınız. Dinlenince geçecek."

"Beni avutma Esen Bey. Bu çor gelip geçer türden değil. Sol yanım uyuşur gider. Elim kolum gittikçe candan kesiliyor."

"Ulu şanyüm..." Esen Bey sözünü tamamlayamadı.

"Yeterli Esen Bey. Ben kendimi bilecek durumdayım. Bu çor, çok sürmez kaldırır bizi bu kara yer üzerinden." Sonra Üvey Bey'e döndü.

"Üvey Bey hemen haber verin boy beylerimizden burada olanlar ve aksakallarımız toplansın. Hemen!"

"Buyruk senin, tutmak bizimdir ulu şanyü!" diyen Üvey Bey diz vurup çıktı.

Çok geçmeden merkez ordanın boy beyleri, henüz kendi ordalarına dönmemiş olan sol ve sağ kanat ordalarının boy beyleri, aksakallar, Üvey Bey ve Çuğay Hatun şanyünün yatağının önüne dizilmişlerdi. Şanyü sakin bir ses tonuyla tane tane konuşmaya başladı.

"Soylu beylerim, bilge aksakallarımız, "zamanı Tanrı yapar Tanrı yaşar,

kişioğlu hep ölümlü" demiş eçümüz-apamız. Gün battıktan sonra sapasağlam girmiştim otağıma, çok geçmedi görür gözüm görmez oldu, tutar elim tutmaz oldu, bu kara yer başıma dar geldi. şimdi böyle hiçbir şeyim yokmuş gibi dursam da sol yanım uyuşur gider. Çok durmam ben bu kara yer üzerinde." Bir süre sustuktan sonra yine aynı tonda devam etti.

"Kırk yıldır üzerimize ordu salan Hen oğlunu yükündürüp konçuyunu alıp avlumıza oturttuk. Ulu atamız şanyü Mete'den bu yana Hun ili böyle güçlü, Hun eli böyle büyük olmamıştı. Ne ki bir yanlış yaptık: Aramıza çok sayıda Henli kul aldık. Bu Henli kullar dirliğimizi düzenimizi bozdu. Özü zayıflarımız onlara özendi. Hun giyitlerini soyunup ipek giyenler çoğladı, gençler arasında kımanın etin yüzüne bakılmaz oldu, şarap içip pirinç yer oldular. Öz görgümüz bozulmaya başladı. Bunda benim suçum pek büyük. On yıllardır süren savaşlar nedeniyle yorulup zayıf düşen budunum yesin içsin, bey gibi yaşasın istedim. Onun için ipek giyip şarap içenlere karışmadım. Ne ki yanlıştı bu. İçimizden pek çoğu kolay ve rahat yaşama alıştı. Deriden giyitlerini çıkarıp ipek giyenler yeniden deri giyitlerine dönmede zorlandılar. Henli kul ve kunların hizmetine alışanlar iyice tembelleştiler, kula kuna yaptırılmayacak işleri de onlara yaptırır oldular. Sonunda birbirimize de düştük. Eçümüz-apamız gibi yaşamak isteyenler bir yanda, Henli gibi yaşamak isteyenler diğer yanda...Birliğimiz de bozuldu...Son olanları hepiniz biliyorsunuz...."

Yüzünü acıyla buruşturdu. Sağ elini boynuna götürdü, parmaklarını canını alacak gibi ağrıyan noktaya bastırdı, bir süre öylece bekledi, çok acı çektiği yüzünden belli oluyordu. Derin bir nefes alıp güçlkle devam edebildi.

"Kut töresinde yaptığım yanlıştan dönüp bizden sonra şanyü olup budun üze oturacak tiginini bulup çıkarttım. Ne var ki; tigin alçakça ağılandı. Çok zamanım kalmadı.... Açıkça konuşacağım, beni iyi dinleyin.. Kesin dileğim ve buyruğumdur: Sol kanat bilge beyi olan oğlum İrbis Batu Tigin şanyülük yapamaz. Kutadmış Küç Tigin de öldürüldüğüne göre geriye sağ kanat ulu beyi olan kardaşımdan daha uygun şanyü adayı kalmamıştır. Benden sonra kardaşım tigin, şanyü olsun." dedi.

Otağda buz gibi bir hava esti. şanyünün buyruğuna rağmen otağdaki beyler ve aksakalların bir kısmı diz vurup itaat arz etmede tereddüt ettiler.

Şanyünün kaşları çatıldı;

"Buyruğumuza karşı mı gelirsiniz?"

Bunun üzerine onlar da isteksizce diz vurup itaat arz ettiler.

"Buyruk senin, tutmak bizimdir ulu şanyü!"

Şanyü elini "Çıkabilirsiniz!" anlamında salladı, başını diğer tarafa çevirdi. Atasagun, Üvey Bey ve Çuğay Hatun dışındakiler otağı terk etti. Atasagun;

"Ulu şanyü, biraz daha su içseniz?" dedi,

"Uykum var, çok uykum geldi Esen Bey..."

"Ulu şanyü bu geceyi uyanık geçirmeniz gerek..."

"Esen Bey şimdi iyiyim. Başımın ağrısı geçti, koyuver de uyuyayım."

"Ulu şanyü..."

Şanyü eliyle "Çıkın!" işareti verdi, sonra da gözlerini kapadı.

Uvey Bey, Esen Bey ve Çuğay Hatun şanyünün yanından ayrıldıktan sonra Çuğay Hatun'un otağına gittiler. Çuğay Hatun Esen Bey'e sordu:

"Esen Bey, şanyünün durumu nedir?"

"İyi değil çuançü yenki. Tanrı bilir ama sabaha çıkmaz şanyümüz."

Çuğay Hatun bunu beklemiyordu, birden sarsıldı. Onca yıllık hayat arkadaşı, bir yastığa baş koyduğu eri sabaha çıkamayacak mıydı?

"Esen Bey bu nasıl sözdür? Şanyümüze bu geçici bir çordur dedin. Şimdi

gelmiş sabaha çıkmaz diyorsun."

"Çuançü yenki, şanyümüze inme inmiştir. Eğer sabaha çıkarsa bu çoru atlatılabilir, belki yatalak kalır. Ne var ki benim görgüm, bilgime göre şanyümüzün durumu ağır, atlatılacak gibi değil."

Çuançü Yenki kendini topladı, bir süre sessizce önüne bakıp düşündü, sonra yeniden Esen Bey'e döndü.

"Esen Bey, siz şanyünün otağında bulunun, durumunu izleyin. Şanyünün durumunu kimse bilmeyecek. İyileşse de iyileşmese de kimseye bir şey söylemeyin. Bir gelişme olursa bize haber verin. Şanyünün yanına sizden başka giren çıkan olmasın. Yalnız şu tat kız var; Tolunay, bir tek onu otağa alın, şanyünün hizmetine baksın."

"Buyruk senin, tutmak bizimdir çuançü yenki!"

Esen Bey otağdan ayrılınca Çuğay Hatun Üvey Bey'e sordu:

"Şimdi ne yapacağız?"

"Yapacak bir şey yok çuançü yenki, şanyü beylere ve aksakallara diyeceğini dedi; kardeşini veliaht ilan etti."

"Beylerin ve aksakalların tutumunu gördünüz. Gelenekçi birkaç kocadan başka kimse bu seçimi doğru bulmadı. Vasiyeti değiştirebiliriz."

"Bu olmaz! Huluku Şanyü oğlunuzun şanyülük yapamayacağını söyledi. Hem gelenekçiler, hem de yenilikçilerin bir kısmı aynen böyle düşünüyor. Kimse İrbis Batu Tigin'in şanyülüğünü onaylamaz."

"Ben İrbis Batu Tigin şanyü olsun demedim ki Üvey Bey."

"Ya kim olacak?"

"Sol kanat ulu beyimiz; Küç Kara Tigin!"

"Ortanca oğlunuz mu?"

"Ortanca oğlum ya! Şu ortamda ondan daha iyi aday mı var?"

"Ya şanyünün vasiyeti? Büyük oğlunuzu bile şanyülüğe uygun

görmedi..." Çuğay Hatun Üvey Bey'in sözünü kesti;

"Kardaşımı önerdi! Üvey Bey, bunca dedikodu, bunca olaydan sonra kayınımın şanyülüğünü kim ister? Hem siz demiyor muydunuz; o iş bilir iş görür biri değildir, ondan Huna şanyü olmaz diye?"

"Küç Kara Tigin pek küçük çuançü yenki. Aksakallar ve boy beyleri bu yaşta onun şanyülüğüne asla onay vermezler."

"Onay alacağımızı kim söyledi Üvey Bey?"

"Ne demek onay almamak? Töreye aykırı işe kimse he demez. Birliğimiz bozular, böyle bir işin sonu korkunç olur çuançü yenki, bunu aklınızdan çıkartın. Hiç olmazsa dileğinizi boy beylerine ve aksakallara onaylatma yoluna gidin."

"Üvey Bey, birlik mi kaldı, töre mi kaldı? Elkatmış Tigin kurultaya katılmayarak canıyla ödemesi gereken bir suç işledi, ne oldu? Hiç! Subu boyu, tiginlerinin Lan kızı Uldız Hatun tarafından ağılatıldığına inanıyor. En soylu boylarımızın ikisi birbirine dış bilerken hangi birlikten söz ediyorsunuz siz Üvey Bey? Kayınımı ya da Lan soyundan bir tigin budun üze şanyü yükseltirseniz Subu oğulları ne der, hiç düşündünüz mü?"

Üvey Bey bir süre sessiz kaldı. Çuğay Hatun doğru söylüyordu. Subu boyu yaralı ve çok öfkeliydi. Lan boyundan olan Uldız Hatun'un soyundan bir tiginin şanyü olmasını asla sineye çekmezlerdi. Ne Uldız Hatun'un oğlu sağ ulu beyinin, ne de torunu Kül Bilge Tan Tigin'in şanyü olmasını kabul ederlerdi. Diğer yandan her iki tigin de şanyü olsalar bile zaten gelenekçilerin elinde oyuncak olurlardı. Bu durumda Çuğay Hatun'un önerdiği seçenek boy beylerine ve aksakallara kabul ettirilebilirdi.

"Nasıl yapacağız bu işi çuançü yenki, ne düşünüyorsunuz?"

"Atasagunun ne dediğini duydunuz. Şanyü çok yaşamaz, belki bu sabaha bile çıkmaz. Tabii böyle bir durum olursa öldüğünü hemen açıklamayacağız. Diğer ordaların boy beylerinin kendi ordalarına dönmelerini bekleyeceğiz. Zaten yarın sabah hepsi yola çıkar. Şanyünün öldüğünü açıklamadan önce Küç Kara Tigin'in güvenliğini de sağlayacağız. Küç Kara Tigin'i sağlama aldıktan sonra şanyünün öldüğünü açıklayacağız, ölmeden önce de vasiyetini

değiştirdiğini, yerine K c Kara Tigin'i vasiyet ettiğini söyleyeceğiz."

"Kimse böyle bir Şeye inanmaz  uan u yenki."

"İnanacaklar  vey Bey! Hem de siz inandıracaksınız. Merkez ordanın beylerinden, aksakallarından bizden yana olanlarla g r şun, bu fırsatı ka ıramayız. Şanyü iyileşmezse diye girin söze; sonra da olabilecekleri açıkça söyleyin..." sözünü tamamlayamadı, Esen Bey telaşla girdi içeri. Üvey Bey ve  uğay Hatun kaygıyla ona döndüler.

"Şanyü uçmağa vardı  uan u yenki..."

 uğay Hatun az önce tasarladıklarını bir anlığına unutup acıyla haykıracaktı neredeyse; kendini g c l kle tuttu, sendeleyerek töre ulaşıp,  okt . Başını iki elinin arasına alıp sıktı, gözyaşları sessizce akmaya başladı. Huluku Şanyü'y  büyük bir aşkla sevmişti. Son döneme kadar da aralarındaki sevgi hiç kaybolmamış, Huluku Şanyü,  uğay Hatun'un hem sevgisini karşılıksız bırakmamış ve hem de onun saygınlığına asla gölge düşürmemeye  zen göstermişti.

Üvey Bey ve Esen Bey bir süre onun kendine gelmesini beklediler.  uğay Hatun büyük bir çabayla kendini topladı, gözyaşlarını sildi,  okm ş omuzlarını kaldırdı, Esen Bey'e döndü.

"Esen Bey, Şanyünün öldüğünü ben duyurana kadar kimse bilmeyecek. Şanyünün bedenini otlayın, t ts leyin, yalnız bu işleri kimseye sezdirmeden yapın. En ufak bir Şüphe Tanrı korusun birliğimizi, dirliğimizi yerle bir eder."

"Buyruk senin tutmak bizimdir  uan u yenki."

Esen Bey selam verip çıkınca  uğay Hatun  vey Bey'e döndü.

" vey Bey, yeteri kadar er seçip güvendiğiniz alplarımızdan biriyle K c Kara Tigin'e gönderin. Tiginini sağlama alıp bizden haber beklesinler."

"Buyruk senin, tutmak bizimdir  uan u yenki."

"Savaşçıları yolladıktan sonra gelin de ne yapacağımızı görüşelim."

Şanyünün ölümü başlangıçta Çuğay Hatun'un planladığı gibi gizlenmişti. Üç gün sonra sabaha karşı Çuğay Hatun'un acı dolu, keskin çığlıklarını duyanlar otağa koşmuşlardı. Hunlar büyük şanyülerini kaybetmişlerdi. Herkes şaşkındı. Erkekler yüzlerini bıçaklarıyla kesip kanatıyor, acı dolu ağıtlar yakan kadınlar yanaklarını tırnaklarıyla yırtıyor, yanaklarından aşağıya kanlı gözyaşları süzülüyordu.

Merkez ordanın halkı dışarıda kendini paralayadursun, Çuğay Hatun merkez ordanın beyleri ve aksakallarını kendi otağında toplamıştı. Toplantıda Üvey Bey ve Esen Bey de vardı. Yanaklarında hâlâ kan sızan tırnak izleri ve üzgün tavrıyla oldukça etkileyici gözüken Çuğay Hatun, metin bir tavır içinde tane tane konuşmaya başladı.

"Soylu beylerimiz, bilge aksakallarımız; gözüm açıp gördüğüm, gönül verip sevdiğim, gönlümün beyi, ilimizin direği soylu şanyümüz uçmağa varmıştır. Kara Yer başıma dar oldu, saçım başım yolup yüzüm yırttım, kanlı yaşımla yüzüm yudum." İç çeker gibi bir nefes aldı, üzüntüyle verdi.

"Hepimizin başı sağ olsun! İlimiz töremiz, budunumuz, boylarımız sağ olsun!" dedi.

Beyler ve aksaksallar;

"İlimiz töremiz, budunumuz, boylarımız sağ olsun!" diye karşılık verdiler. Çuğay Hatun aynı kararlılıkla konuşmaya devam etti.

"Ne ki; zamanı Tanrı yapar Tanrı yaşar, kişiöglü hep ölümlü türemiş...Ölenle ölümez, yaşam yolundan geri durulmaz. Ne yasımız, ne de acımız yağılarımızı durdurmaz, azaltmaz. Tersine; böyle dar zamanlarda yoldaş bilinen bile yağı olup çıkar karşımıza."

Beyler başlarıyla Çuğay Hatun'u onayladılar.

"Birliğimiz, dirliğimiz için bir an bile geç kalmadan davranmak, iş görmek gerektir."

Kısa bir ara verip beylerin gözlerinin içine baktı tek tek. Beyler de tıpkı onun gibi üzgün ama metanetle onu dinliyorlardı. Başkasının duymasını istemediği bir sırrı açıklarmış gibi bir tavır içinde alçak bir sesle;

"Üstelik hepinizin bilmesi gereken çok ama çok önemli bir gelişme varken!" dedi.

Beyler dikkat kesilmiş, merakla Çuğay Hatun'a bakıyorlardı.

"Biliyorsunuz; şanyü çora tutulduğu akşam kendine gelir gelmez boy beylerini otağında toplayıp öz kardaşı sağ ulu beyimizi veliaht ilan etmişti. Ertesi sabah uyanıp kendine geldiğinde bu kararı için kendisini kutlamak istedim. Ne ki; şanyümüz "Olmaz öyle şey! Ben böyle bir şey dediğimi hatırlamıyorum. Nereden çıktı bu?" diye beni azarladı. Üvey Bey ve Esen Bey de sizleri toplayıp buyruk verdiğini söyleyince çok şaşırdı. Ancak yine de kararından dönmedi. "Çorun etkisi ile yapmış olmalıyım. Olmaz öyle şey! Ne büyük oğlum, ne kardaşım, ne de yeğenim şanyü olup budun üze oturamazlar. Böyle olursa ne dirliğimiz kalır ne de birliğimiz." dedi. Sonra da "Kimseye şimdilik bir şey söylemeyin, zamanı gelince ben beyleri toplar onlara durumu anlatırım. Şu anda en doğru aday yaşı pek küçük de olsa Küç Kara Tigin'dir." dedi. "Çoru atlatır, Tanrı da bana ömür verirse Küç Kara Tigin de büyür, erer, gelişir, yarar işler görür, bizden sonra da şanyü olur dedi." Ne ki; o gün akşam yattığı uykudan bir daha uyanamadı. Dün gece de uçmağa vardı." dedi.

Otağda buz gibi bir hava esti. Beylerin ve aksakalların kaşları çatılıvermişti. Durum son derece hassastı. Çuğay Hatun sıkıntıyla ve çaresiz bir tavırla;

"Biliyorum buna inanmanız çok zor. Sizin yerinizde kim olsa aynı şeyi düşünür, yerinizde ben olsam ben de inanmazdım. Keşke şanyü yeni düşüncesini hiç bekletmeden, sizleri toplayıp bildiriverseydi. Ne düşündü bilinmez...böyle uygun gördü; iyileşeceğini, belki de daha yıllarca yaşayacağını düşünmüştü...Ama olmadı, ölüm onu uykusunda yakalayıp aldı bizden..."

En samimi, en güven verici tavrını takındı, şefkatli bakışlarla otağdakilerin gözlerine ayrı ayrı girdi çıktı.

"Bilirim; bütün kaygınız ilimiz, budunumuz, töremiz, dirliğimiz, düzenimiz üzerinedir. Hun ili sizin gibi il görgüsü yüksek beylerimizin omuzlarında yükselmiş, onların görgüsü ile yücelmiştir. Çok çetin bir işle

karşı karşıyayız. Bu iş; budunun birliği, ilimizin varlığı işidir. İyi düşünmek, derin derin yormak ve doğruyu bulmak zorundayız..." Derin bir nefes alıp sıkıntıyla verdikten sonra;

"Onca yürek kaldırmaz iş olmasaydı, boy beylerimiz toplanıp bir tigin seçip başımız üze göğe yükseltirlerdi. Ne ki; Kutadmış Küç Tigin'in ağılatılmış olması, boylar arasında gerginlik yarattı. Bu yüzden boy beylerimizin aralarında ikilik çıkacağı ve şanyünün ilk vasiyetini bile hemen kabul etmeyecekleri apaçık ortada. İşin daha kötüsü ise birkaç eski kafalı boy beyi dışında hiç kimse şanyünün ilk vasiyetinden memnun değil, bunu da herkes biliyor. Şanyünün ilk vasiyetine uyup sağ ulu beyini budun üze şanyü oturttuğumuzu bir düşünün! Subu ve Lan boyları buna karşı çıkacak, en soylu boylarımızın saymadığı bir şanyümüz olacak ve birliğimiz yerle bir olacaktır. İlimizin varlığı, budunumuzun esenliği, her şey... her şey sizin elinizde." dedi.

Beyler ve aksakallar derin düşüncelere daldılar. Çuğay Hatun'un haklı olduğu taraflar yok değildi hani. Hatta söylediklerinin neredeyse hepsi doğrudu. Ancak; beylere ve aksakallara apaçık vasiyeti varken; şanyünün sadece Çuğay Hatun, Üvey Bey ve Esen Bey'in şahit olduğu, üstelik de Çuğay Hatun'un pek küçük yaştaki oğlunun budun üze şanyü oturtulması yönündeki ikinci bir vasiyette bulunduğu kim inanırdı ki? Hele ki Hun budun ikiye bölünmüşken ve herkesin sevdiği şanyü adayı bir tigin öldürülmüşken! Otağa derin bir sessizlik çökmüştü. Sonunda Huluku Şanyü'nün arada sırada danıştığı aksakallardan Altan Koca söz aldı.

"Soylu beylerimiz, bilge kocalar. İl işlerinde bilen bilmeyene borcu vardır. Hele böyle zor zamanlarda herkes bildiği, gördüğü, her şeyi; olduğu gibi sayıp, döküp, söylemek zorundadır. Görgümüz bunu gerektirir. Kutadmış Küç Tigin'in öldürülmesinden sonra şanyü ile birçok kez görüşüp, karşılıklı danışmıştık. Bu görüşmelerimizin birinde bana "Bundan sonra ne kardaşım ne de yeğenim şanyü olup budun üze oturamaz. Artık ne Lan boyundan ne de Subu boyundan gelen bir yenkinin soyundan şanyü çıkartamayız, boylar birbirine karşı oç peşinde koşar, bu da birliğimizi parçalar." demişti." dedi.

Otağdakiler, daha Altan Koca'nın söylediklerini tartıya vuramadan boy

beylerinden Kuyaş Bey söze girdi.

"Bilge aksakallarımız, soylu beylerimiz. Altan Koca'nın dediği gibi il işinde bilen bilmeyene borcu vardır. Benim de bilip söylemek istediklerim var." dedi.

Herkes merakla Kuyaş Bey'e döndü. Çuğay Hatun;

"Çekinmeyin Kuyaş Bey, bilip duyduklarınızı söyleyin de bilelim." dedi.

"Çuançü yenki, bilge kocalarımız, soylu beylerimiz. Şanyümüz kendisinden sonra şanyü olacak tigin ararken, daha Kutadmış Küç Tigin'in adının bile anılmadığı zamanda hepimizle tek tek görüşmüştü biliyorsunuz. İşte o dönemde benle görüşmesinde büyük oğlu ve kardaşının şanyü olabilmekten uzak kişiöğulları olduğunu, yeğenin ise uç beyliğinde il işlerinden uzak kaldığını ve yetişmediğini, diğer yandan şanyü olursa haksızlığa uğradığını düşünüp oç peşine düşebileceğini, bunun da Hun için hiç iyi olmayacağını söylemişti. Demem o ki; şanyümüz Kutadmış Küç Tigin'in ağılatılmasından çok önce de kardaşının, büyük oğlunun ve yeğenin şanyü olamayacaklarına inanıyordu. Benim bildiklerim bunlar."

Kuyaş Bey'den sonra aksakallardan Ergin Koca söz istedi;

"Ben de bildiklerimi söylemek isterim. Kurultaya giderken konak yerinde şanyümüz benimle konuştu. Kutadmış Küç Tigin'in ölümüne çok üzölmüştü. "Kutadmış Küç Tigin Hunları birlik içinde tutabilecek tek tigin" dedi. "Keşke büyük oğlum İrbis Batu Tigin şanyü olabilecek görgüde olsaydı." dedi. "Yen-jan Savaşında ne kadar yetersiz olduğunu gösterdi." dedi. Benim, "Ulu şanyüm, daha yaşı küçüktür, büyüdükçe görgüsü bilgisi aratacaktır." dememe karşı; "Yok Ergin Koca yok; bey olacak kişiöğlü iş başında belli olur. İrbis Batu Tigin sol bilge beyliğinde dişe dokunur bir iş görmedi. El kadar kardaşı Küç Kara Tigin bile ondan daha görgülü." demişti." dedi.

Üvey Bey ve Çuğay Hatun göz göze geldiler; Çuğay Hatun'un gözlerinden geçen anlık takdir nazarını kimse fark edemedi. Ergin Koca'nın konuşmasının ardından otağa bir sessizlik çökmüş, herkes yeniden derin düşüncelere dalmıştı. Sessizliği Çuğay Hatun'un kararlı sesi bozdu.

"Soylu beylerimiz, bilge kocalar. Söylenenleri işittiniz. Karar almada geç

kaldığımız her an, birliğimizin, varlığımızın, dirliğimizin zararınadır. Ne olursa olsun; bir karara varıp geç kalmadan harekete geçmemiz gerek. Ben şimdi sizi burada yalnız bırakıp otağıma gideceğim. Kendi aranızda görüşüp danışın. Kararınız ne olursa olsun ben de sizin kararınıza koşulsuz katılacağım. Kararınız belli olunca bana haber verin." dedi.

Çuğay Hatun, yanında Üvey Bey ve Esen Bey'le çadırdan ayrıлып kendi otağına geçti. Otağa girer girmez Üvey Bey'e döndü;

"Üvey Bey olacak mı bu iş? Sizce şanyünün vasiyet değiştirdiğine inandılar mı? Ne diyorsunuz?"

"Kaygılanmayın Çuançü Yenki. Ergin ve Altan Kocalar çocukluktan beri benim yoldaşlarım. Boy beyleri arasında iki gelenekçi bey var. Onları ikna etmeleri zor olmaz."

Çok beklemediler, bir keşikçi beylerin ve aksakalların çuançü yenkiyi beklediklerini haber verdi. Çuğay Hatun heyecanını belli etmemeye çalışarak yanında Üvey Bey'le birlikte çadıra girince aksakallar ve beyler ayağa kalkıp başlarıyla selam verdiler. Hunlar sadece şanyülerini diz vurarak selamlardı. Çuğay Hatun onların selamına hafifçe baş eğerek karşılık verdi. Selamlaşmadan sonra otağıdakiler adına Kuyaş Bey söz aldı.

"Çuançü yenki, biz bu çetin işi kendi görgümüzce konuşup, danıştık, enine boyuna düşünüp, derince yorduk. Kutadmış Küç Tigin'in öldürülmesindeki sır çözülemedi. Ancak hem Kara Budun, hem de Subu Boyunun ileri gelenleri, tiginini Uldız Hatun'un açıldığını inanıyor. Onun için Uldız Hatun'un oğlu ya da torununun şanyü olmasını kimse sineye çekmez. Diğer yandan Subu boyundan bir tiginin şanyü olmasını da kendilerinden öç alınmasından çekinen Lan Boyu istemeyecektir. Bu durumda ne Lan Boyundan ne de Subu Boyundan gelen yenkilerden doğma bir tiginin şanyü olması doğru olmayacaktır. Geriye Kuyan Boyundan bir tiginin şanyü olarak yükseltilmesinden başka çare kalmıyor. Şanyümüz ilk vasiyetinde büyük oğlunuzun şanyü olamayacağını bütün boy beylerine ve aksakallarımıza bildirmişti. Onlar bunu unutmayacaktır. Bu durumda; ortanca oğlunuz Küç Kara Tigin'den başka seçenek kalmıyor. Ancak yaşı pek küçük olduğundan diğer ordaların boy beyleri buna razı olurlar mı onu bilemeyiz. Biz; merkez ordanın boy beyleri ve aksakalları, Küç Kara Tigin'in budun üze şanyü

oturmasının uygun olacağına karar verdik."

Çuğay Hatun belli etmese de Kuyaş Bey'in konuşmasını nefesini tutarak dinlemişti. Kuyaş Bey sözünü bitirince derin bir nefes aldı. Sonra sakin ve vakur bir tavırla;

"Tanrı utandırmasın Kuyaş Bey! Kararınız ilimiz, budunumuz, töremize uğur getirsin." dedi. Bir an durakladıktan sonra düşünceli bir tavırla devam etti.

"Yalnız...sizin kararınız bizim şahitliğimize dayanıyor. Diğer beylerimiz bunu kabul etmezler. Eğer verdiğiniz kararın ilimizin, budunumuzun yararına olduğunu düşünüyorsanız, diğer beylerimize vasiyete sizin de şahitlik ettiğinizi bildirmeniz gerek." dedi.

Çuğay Hatun açıkça aksakallar ve beylerden yalan söylemelerini istiyor, ancak bunu Hun ili ve Hun Budunun iyiliği için yapmalarını istermiş gibi gözüküyordu. Aksakalların ve beylerin kaşları çatılıvermişti! Üvey Bey Çuğay Hatun'un söylediklerine inanamadı. O "Her şeyi mahvetti!" diye düşünürken, Çuğay Hatun hiç istifini bozmadan devam etti.

"Durumu ince ince düşünüp yordunuz. Hun budunun esenliği ve ilimizin varlığı için en uygun karar budur dediniz. Sizin kararınız uygulanmazsa Hun ilinin varlığı kısa sürede tehlikeye düşecek, Hun Budun birliğini kaybedecek diye düşünmediniz mi? Öyleyse bu kaş çatmak niye? Kararınızdan ne kolay dönüyorsunuz. Yoksa öz onurunuzu Hun Budunun onursuzca yaşamasına yeğ mi tutuyorsunuz? Ben öyle düşünmüyorum. Hun Budunun yüzü yere vurulacağına varsın benim yüzüm yere vurulsun, Hun budun kul olacağına varsın benim onurum çiğnensin!"

Otağa derin bir sessizlik çöktü. Hiç kimse konuşmak istemiyordu. Konuşan yine Çuğay Hatun oldu.

"Görüyorum ki; dediğimi beğenmediniz, gösterdiğim yolu uygun görmediniz. Buna diyecek bir sözüm olamaz. Ulaklar dışarıda, şanyünün öldüğünü diğer ordalara bildirmek için bizden haber bekliyorlar. Hemen şimdi gönderelim gitsinler, haberi diğer boy beylerimize bildirsinler. Yalnız bu durumda boy beylerimizin vereceği kararın sorumluluğu sizin üzerinize olacaktır. Ben diyeceğimi dedim, bundan sonrası size kalmış." dedi.

Otağ yeniden sessizliğe gömüldü. Herkes derin düşüncelere dalmış önüne bakıyordu. Boğazını temizleyerek konuşmaya başlayan Altan Koca sessizliği bozdu.

"Çuançü Yenki, bizden yalancı şahitlik etmemizi bekliyorsunuz. Bunu hiçbirimiz kabul edemeyiz. Boy beylerimiz toplandığında, sizin şahitliğinize inandığımızı söyleriz, beylerimiz kabul ederse ne iyi, yok etmezlerse; alacakları kararın sorumluluğu onların boynuna olacaktır." dedi.

"Altan Koca, boy beylerimiz sadece benim şahitliğime dayanarak Küç Kara Tigin'i şanyü olarak budun üze yükseltmeye razı olurlar mı? Soruyorum olurlar mı?"

"Olmazlar çuançü yenki."

"Eee? O zaman alacakları yeni kararın sorumluluğu size, bu otağdakilerin boynuna olmaz mı?"

Altan Koca bir yardım umarak arkadaşlarına döndü, herkesin başı öne eğildi, o da başını öne eğdi, sustu. Bir süre sonra Ergin Koca'nın söz almasıyla tartışma yeniden başladı; uzun konuşmalar, akıl yürütmelerden sonra aksakallar ve boy beyleri Çuğay Hatun'un teklifini kabul ettiler. Bu kararda, beş yıldır Çuğay Hatun'un dağıttığı hesapsız armağanların etkisinin olmadığı da söylenemezdi. Üvey Bey'in buyruğuyla ulaklar, şanyünün ölüm haberini ulaştırmak için bozkırın bağına at saldılar.

Hunlarda önemli kişilerden yaz aylarında ölenler sonbaharda ağaçlar yaprak dökerken, kış aylarında ölenler ise ilkbaharda ağaçlar yaprak açtıklarında toprağa verilir, bu kişilerin bedenleri defin zamanına kadar geleneksel usullerle tahnit edilirdi. Yaşarken onurunu korumuş olan herkes, mutlaka mevkiine uygun bir yoğ töreni yapılarak gömülürdü. Şanyülerin yoğ törenleri ise aynı zamanda diplomatik ve politik yönleri de bulunan, bir bakıma devlet çapında yapılan görkemli bir güç gösterisi ve bağlılık sınamasıydı. Yoğa davet edilen devletlerin, bu ölüm karşısında takınacakları tavırdan; dostlukları, tarafsızlıkları ya da düşmanlıklarının ne yönde gelişeceği anlaşılmaya çalışılır, diğer yandan Hun şanyüsüne bağlı bütün Hun boyları ile bağlılık arz etmiş ve itaat altına alınmış unsurların bağlılığı da

katılım durumlarına bakılarak test edilirdi. Ağır hastalık ve ölüm dışında şanyünün yoğuna katılmamanın tek bir anlamı vardı: İsyân! Ve elbette bunun karşılığı da kılıçtı.

Hulukü Şanyü'nün bedeni de tahnitlenmiş, defin için otağında bekletiliyordu. Şanyü öldüğünde yapraklar çoktan döküldüğünden bazı aksakallar defin için ilkbaharın beklenmesi gerektiğini ileri sürüyorlar, bazıları da henüz kar yağmadığından defin işleminin ilkbahar beklenmeden hemen yapılması gerektiğini öne sürüyorlardı.

Aksakallar kendi aralarında tartışadursunlar, Çuğay Hatun kararını çoktan vermiş; Kogüryo'dan Davan'a kadar bütün devletlere, bütün Hun beylerine, Huna bağlanmış, baş eğmiş ve çiz çökmüş bütün budun ve boyların beylerine şanyünün yoğu için okuntu götürecektir okuyucuları yola çıkarmıştı bile! Han İmparatorluğuna gönderdiği okuyucunun yüksek rütbeliler arasından seçilmesine özen göstermiş, okuyucunun yanına Su Wu'yu da katmayı ihmal etmemişti. Hulukü Şanyü zaferden sonra imparatora hitaben yazdığını tehdit mektubunu, değersiz bir ata binmiş çok küçük rütbeli bir subayla göndererek imparatoru aşağılamıştı. Çuğay Hatun bu hareketiyle; diplomatik bakımdan Han'a verilen değeri yükseltiyor, Han İmparatorunun itibarının bir kısmını iade ediyordu.

Çuğay Hatun'un beylere ve komşu illere okuyucu gönderdiğini ancak okuyucular yola çıktıktan sonra öğrenebilen Üvey Bey, beyninden vurulmuş dönmüş ve kapıldığı derin kaygıyla soluğu Çuğay Hatun'un yanında almıştı. Yaptığı işin yanlışlığını usulünce anlatmaya çalışmış ancak Çuğay Hatun Hiç oralı olmamıştı. Çuğay Hatun'un bu tavrı Üvey Bey'in kaygılarını korkuya çevirmişti: Çuğay Hatun'un şimdiden ona bile danışmadan böyle bir işe kalkışması, Küç Kara Tigin'in şanyü ilan edilmesiyle ele geçireceği güçle ne kadar tehlikeli ve başına buyruk işler yapabileceğinin bir işareti olabilirdi.

"Çuançü yenki, bunu nasıl yaparsınız? Keşke bana danışsaydınız..."

"Üvey Bey; bu ne alınganlık böyle! Aynı düşüncede değil miyiz yoksa? Siz de mi yoğ için baharı beklemek gerekir diyenlerdensiniz?"

"Çuançü yenki, elbette pek çok konuda aynı düşünceye sahibiz ve elbette aynı taraftayız. Ancak her işi usulünce ve töreye uygun olarak yapmamız

gerek."

"Ne yapsaydık Üvey Bey? Ne dediğini bilmez olmuş kocamışların, günlerce çene çalmalarını mı bekleseydik?"

"Çuançü yenki, görgümüz, töremiz budur..."

"Töre mi kaldı Üvey Bey? Ne görgüsü Tanrı aşkına?"

"Çuançü yenki; kimseye danışmadan, töreyi ve görgüyü hiçe sayarak iş görmenin sonu iyi olmaz. Eçümüz-apamız sözüdür; 'Töre konuşunca bey susar!' Töresiz budun olmaz! Olsa da o budun il tutamaz, il tutsa ayakta kalamaz..."

"Üvey Bey, ben sizi benimle aynı tarafta sanıyordum! Hem de çoktan beridir aynı tarafta... Üstelik canımızı almak için baykuş gibi karanlıklara sinmiş düşmanlarımız da bizi aynı tarafta biliyorlar, siz kalkmışsınız neler söylüyorsunuz? Biz birbirimize düşersek işte o zaman işin sonu kötüye varır."

Üvey Bey, çuançü yenkinin üstü kapalı bir şekilde kendisini tehdit etmesine çok sinirlenmişti, öfkesini güçlükle bastırdı, kararlı bir ses tonuyla;

"Çuançü yenki, bizim taraftarlığımız Hunun iyiliği, esenliği ve Hun İlinin sonsuza dek var olmasından yanadır. Hun oğlu kişiye değil töreye taraftır. İlçi kişi, ilin, budunun iyiliği dışında hiçbir amaca, kişiye, görüşe bağlanmaz ve o uğurda iş görmez. Siz benim taraftarlığımın özünüze, boyunuza olduğunu düşünüyorsanız, yanıyorsunuz! Bunu böyle bilin işitin ki bundan sonra bir daha benimle ilgili yanlış düşünceler ve yargılarda bulunmayasınız." dedi.

En güçlü müttefikini kaybetmek istemeyen Çuğay Hatun, Üvey Bey'in saygı sınırlarını zorlayan bu tavrını görmezden gelip, alttan aldı.

"Üvey Bey gerçekten pek alıngansınız! Sizin neçe ilçi kişi olduğunuzu bilmeyen mi var? Aynı taraftayız derken dileğimiz ve emelimiz elbette Hundan yana taraf olmaktır. Hun İlinin varlığı, budunumuzun esenliği için gece uyumadan, gündüz durmadan, görgümüz ve töremiz üzre iş görmekten başka ne dileğimiz olsun? Nedir sizin hoşunuza gitmeyen? Neyi yanlış yaptığımı düşünüyorsunuz? Açıkça söyleyin."

Bu safça bir tavırla yapılan alttan alma Üvey Bey'i yumuşattı.

"Aksakalların kararını neden beklemediniz? Nasıl olsa istediğimiz kararı aldırabilecek durumdayken neden böyle bir şey yaptınız?" dedi.

"Üvey Bey kar yağdı yağacak! Kar yağdığı anda şanyünün yoğ töreni bahara kalır. Yoğ töreni bahara kalınca şanyünün göğe yükseltilmesi töreni ayrı yapılır. Şanyülüğü istenmeyen kayınım ve şanyünün yeğeni bu törene gelmezse, boy beyleri Küç Kara Tigin'i asla budun üze şanyü yükseltmezler. Üstelik töremize göre Luandi Boyundan her tiginin şanyülük için kılıcına sarılıp kut dileme hakkı vardır. Başka kaç tiginin kut için kılıca sarılıp toplantıya gelmeyeceğini bilemeyiz. Böyle bir durum Hun için korkunç olmaz mı? İşte bu yüzden yoğ töreni hemen yapılmalı. Yoğa gelmemek töreyi çiğnemek, Huna asi olmak anlamına gelir. Onun için yoğa herkes gelmek zorunda. Yoğa geldiklerinde şanyünün göğe yükseltilme törenine de mecburen katılmak zorundalar. Orada boy beylerinin omuzlarında göğe yükseltilen şanyü kut almış sayılacağından, hiçbir tigin bir daha kut talebinde bulunamayacaktır."

Üvey Bey Çuğay Hatun'un zekâsı ve bakış açısından hiç bu kadar ürkmemişti. Ne ki; Çuğay Hatun doğru düşünüyordu. Yoğ töreni bahara kalırsa şanyünün göğe yükseltilme törenine katılmayarak onun otoritesini tanımayanlar çıkabilir, kara budunun da kılıca sarılarak kut dileyen tiginlerin ardında bölük bölük olup kardeş kavgasına katılması işten bile olmazdı.

"Yoğ töreninin hemen yapılması bence de çok yerinde olur. Keşke aksakalların kararını bekleseydiniz. Yalnız..." Kısa bir duraksamadan sonra çok kesin bir dille devam etti:

"Han'a yüksek rütbeli elçi göndermeniz kesinlikle kabul edilebilir bir iş değil. Çok büyük bir yanlış bu. Ölmüş şanyülerimizin, atalarımızın ruhlarını incittiniz!"

"Atalarımızın ruhu neden incinsin Üvey Bey? Hen oğlunu biz aşağıladık, yine biz yüceltiyoruz. Bu bizim büyüklüğümüzden değil mi? Üstelik barış için iyi niyetimizi de göstermiş olmaz mıyız?"

"Çuançü yenki, ben yıllarca Han sarayında yaşadım, hem de onların görgüsünce ve onlar gibi yaşadım. Hen oğlu bizim gibi düşünmez, kendinden başka kimsenin büyüklüğüne inanmaz. O kendini Tanrı'nın oğlu, biz Hunları

da barbar, insanlıktan nasibini almamış vahşiler olarak bilir. Sizin yaptığınız bu işi de ince düşünölmüş bir iyi niyet göstergesi olarak değil; zor durumda kalıp buna mecbur olduğunuzun bir işareti olarak görür."

Çuğay Hatun gizlemeye çalışsa da yüzündeki ifade ne hissettiğini gün gibi ortaya vuruyordu; çok bozulmuştu. Üvey Bey oralı olmadan devam etti.

"Han'la ilişkilerde danışmadan attığımız her adım hem sizin hem de Hun'un zararına olacaktır."

"Kaygılanmayın Üvey Bey! Danışmaktan sıkılan kişiöğlü değiliz. Bir an önce iş görme çabasıyla yanlış yapmış olabilirim. Ancak; olan oldu, geriye dönebilecek durumda değiliz. Biz önümüze bakalım."

Üvey Bey başını sıkıntıyla sallayarak Çuğay Hatun'u onayladı.

"Üvey Bey ilk işiniz 'yoğ ilkbaharda yapılsın' diyen aksakalları kararlarından döndürmek olsun. İkinci işinizde Tolunay denen o tat kızı ortadan kaldırmak olsun. Şanyü'nün vasiyet değıştirmedini bizden başka bilen bir tek o. Tat mat, bu işler hiç belli olmaz, biri işi deşer, o tat dediğimiz uğursuzun bir işmarıyla her şey ortaya dökölüverir."

"Ne yapalım kızı? Bir şey sezip anlatabileceğini de pek sanmam çuançü yenki. Yoğ töreninden sonra uygun bir yol buluruz."

"Yapmayın Üvey Bey! Ne büyük bir suçu yüklendiğimizi görmüyor musunuz? Bu iş açığa çıkarsa kelleimizi kaybetmekle kalmayız, bütün Hun zora düşer. Kızın icabına bakın! Nasıl yapacağınızı da ben mi söyleyeyim?"

"Bir yolunu bulurum çuançü yenki, kaygılanmayın!"

Çuğay Hatun, "Peki!" anlamında başını salladı.

Hulukü Şanyü'nün, Ötüken Ormanı'nda şanyülerin defnedildiği Gök Kurgan'da yapılacak yoğ töreni ve kurultay için Çuğay Hatun'un planladığı bütün hazırlıklar tam da konukların gelmeye başladıkları anda bitirilmişti.

Konukların gelmesi aralıksız iki gün sürdü. Onların karşılanması ve bizzat Çuğay Hatun'un belirlediği düzene göre kendilerine ayrılmış bölgelere ve çadırlara yerleştirilmesini, başından beri tören alanında bulunan Üvey Bey yapıyordu. Bazı boy beyleri bu yerleşim düzenine itiraz edecek olmuşlar ancak Üvey Bey onlara; yerleşim düzeninin belirlenmesinde bir kasıt olmadığını, hazırlıkların aceleye gelmesinden kaynaklandığını ustalıkla izah etmişti. Oysa durum hiç de öyle değildi. Çuğay Hatun, Üvey Bey'in bütün itirazlarına rağmen; rahatça bir araya gelip birlik, hizip oluşturmalarını engellemek için özellikle gelenekçi beyler ile kut talebinde bulunabilecek tiginlerin, mümkün olduğu kadar birbirlerinden uzak ve ayrı bölgelerde olacak şekilde bir yerleşme düzeni aldırılmıştı. Boy beyleri ve Hun ileri gelenlerinden başka, yabancı devlet temsilcileri ve Hun şanyüsüne bağlanmış, boyun eğmiş, diz çöktürülmüş beyler ve başbuğlar da yoğ alanına akın etmişlerdi. Üvey Bey iki gün boyunca okuntu gönderilenlerden gelmeyen olur mu endişesini taşımıştı. Ancak; Çuğay Hatun'un ön gördüğü gibi okuntu gönderilenlerden yoğ törenine gelmeyen yoktu!

Bütün konukların gelişinin tamamlandığı günün ertesi sabahında Hulukü Şanyü'nün cenazesi görkemli bir alayla yoğ alanına getirildi. En önde şanyünün cansız bedeniyle kurganına konulacak değerli eşya ve silahlarını taşıyan çok sayıda öküzün çektiği büyük bir araba vardı. Arabanın arkasında, gösterişli atlara binmiş şanyünün üç oğlu ve kardeşi sağ ulu beyi, onların hemen arkasında yine at üstünde karalar giymiş vaziyette Çuançü Yeni Çuğay Hatun ve kızı Ayeçe geliyordu. Bunların arkasından merkez ordanın boy beyleri, ulu tarkan, ulu tuğ beyi, aksakallar, kudühavlar, otacılar,

sagunlar, kamlar, yırcılar, ağlayıcılar, şanyü otağının kulları ve onları takiben de binbaşılarının arkasına dizilmiş dokuz bin Hun savaşçısı, en arkadan da şanyü için Gök Tanrıya sunulacak kurbanlık at ve koyun sürüleri geliyordu.

Şanyü ordasından gelenler de öğleye varmadan kendilerine ayrılan çadırlara yerleşip yol yorgunluğunu attıktan sonra; şanyünün tabutunun yerleştirildiği görkemli otağın yanında kurulan neredeyse otağ denilebilecek büyüklükteki gök renkli bir çadırda kurultay toplandı. Henüz yeni şanyü seçilmediğinden kurultaya Çuğay Hatun başkanlık ediyordu. Çuğay Hatun, başlangıçta kurultayın toplanacağı otağa Han usulü görkemli, süslü bir taht koydurmuştu. Şimdi ise Üvey Bey'in ikazını dikkate alarak, kaldırılan tahtın yerine konulan geleneksel Hun usulü basit törde kendine ait bölümde oturuyordu. Yerinden kalkmadan ve kendinden emin bir edayla konuşmaya başladı.

"Hun boylarının soylu beyleri, ilimizin direği şanyümüz uçmağa vardı. Gören gözümüz görmez oldu, tutan elimiz tutmaz oldu, bu Kara Yer başımıza dar oldu. Ne ki; zamanı Tanrı yapar, Tanrı yaşar, kişioglu hep ölümlü türemiş. Ölenle ölünmüyor... Hepimizin başı sağ olsun!"

Boy beyleri hep bir ağızdan;

"İlimiz, budunumuz, boylarımız, oğullarımız, kızlarımız sağ olsun!" diye karşılık verdiler. Çuğay Hatun kaldığı yerden devam etti:

"Siz sağ olun! Dosta düşmana karşı okuntumuza uyup akın akın Gök Kurgan'a geldiniz. Yüce Tanrı birliğimizi, dirliğimizi bozmasın." Konuşmasına bir nefes arası verdi.

"Yarın yoğunu yapıp şanyümüzü kurganına koyacağız. Yoğ sırasında dost düşman herkes yeni şanyüyü arayacak, göremezse dost üzülecek, düşman sevinecektir."dedi.

Beyler dikkat kesilmişti. Otağdaki herkes Çuğay Hatun'un ağzından çıkacak söze odaklanmıştı.

"Çoğunuz Huluku Şanyü'nün vasiyetini biliyorsunuz." dedi. Bu arada kaş altından Subu Boyunun beyine baktı. Subu Boyunun beyi kıpırdamadan, hiç bir iz emare vermeden, heykel kesilmiş, gözlerini uzakta bir noktaya dikmiş

öylece duruyordu. Sonra Lan Boyunun beyine baktı; onun bakışları yerdeydi. Diğer boyların beylerini süzdü. Onların tavırlarından da bir şey anlamak mümkün gözüküyordu. Aynı kararlılıkla devam etti.

"Hulukü Şanyü'nün şahit olduğunuz ilk vasiyetini değiştirdiğini içinizden pek azınız biliyor."

Boy beylerinin bakışları Çuğay Hatun'un dudaklarına kilitlendi.

"Şanyümüz uçmağa varmadan önce vasiyetini değiştirdi. Bunu benim söylemem çok uygun olmaz. Onun için benden başka şahit olanlar anlatsın, onlardan duyun." dedi ve Kuyaş Bey'e döndü:

"Kuyaş Bey, şanyünün son vasiyetine şahit olan aksakallarımızı da çağırın." dedi.

Kuyaş Bey merkez ordanın aksakallarını çağırarak üzere otağdan ayrıldı. Kurultaya derin bir sessizlik çöktü. Bir süre sonra Kuyaş Bey, yanında merkez ordanın aksakalları ve Üvey Bey'le birlikte çadıra döndü. Çuğay Hatun;

"Soylu beyler, bilge kocalar, il işlerinde bilen bilmeyene borcu vardır. Duyup işittiklerinizi, bilip gördüklerinizi boy beylerimize eksiksiz anlatın." dedi.

Başta Kuyaş Bey olmak üzere merkez ordanın boy beyleri ve aksakalları şanyünün ölmeden önce kendilerini ve Üvey Bey ile Çuğay Hatun'u huzuruna çağırarak ilk vasiyetinde hastalığının etkisinde olduğunu ve bu yüzden yanlış bir karar aldığını, Hun için en doğru seçimin Küç Kara Tigin olacağını söylediğini ve sonra uyuyup bir daha da uyanmadığını ayrıntılı şekilde anlattılar. Boy beylerinin hepsi kaşları çatık vaziyette, derin düşüncelere dalmış, önlerine bakıyorlardı. Böyle bir şeyi beklemedikleri apaçık ortadaydı. Beylerin şaşkınlıklarını atıp başka öneriler sunmasını istemeyen Çuğay Hatun beklemeden söze girdi.

"Soylu beylerimiz, denilenleri duydunuz. Diyeceği olan varsa hemen şimdi desin, yoksa hemen şanyünün vasiyetini oylayalım, şanyümüzü belirleyelim, yağya bozgunculuk fırsatı vermeyelim." dedi.

Lan Boyunun Beyi;

"Çuançü Yenki, kut töremiz açıktır. Şanyümüzün vasiyeti de olsa daha er adını almamış bir çocuğun şanyü olması töremize aykırıdır." dedi.

Bütün başlar ona döndü, bakışlar hoş değildi. Bütün boy beyleri Kutadmiş Tigin'in Uldız Hatun tarafından ağılatıldığına inandığından, Lan Boyunun beyinin itirazını samimi bulmamışlardı. Lan Boyunun beyi bu bakışları görmezden gelerek devam etmek istedi.

"Soylu beyler, niçin öyle bakarsınız? Hun üze şanyü yükseltlen en küçük yaştaki şanyü Bala Şanyü'dür. Başka seçenek olmadığı için küçük yaşta budun üze şanyü oturduğunda on dördünde yay çekip kılıç çalacak yaşta idi. Küç Kara Tigin daha on iki yaşına yeni girmiştir, pek küçük değil midir?"

Subu Boyunun beyi söz alıp sakın bir sesle konuşmaya başladı.

"Çuançü yenki, soylu boy beylerimiz, hepimiz biliyorsunuz ki bir Subu kızından doğmuş olan şanyü adayı tiginimizi kaybettik. Hun ili için, Hun budun için bin Subu oğlu feda olsun. İl işinde boy soy gözetmek il görgümüzde olmadığı gibi töremize de aykırıdır. Şanyümüzün son vasiyetini beyler, aksakallar anlattılar. Bence de Küç Kara Tigin'in yaşı küçüktür. Ancak; Küç Kara Tigin'i başımız üze şanyü yükseltmeyeceksek kimi yükselteceğiz? Şanyümüzün büyük oğlu İrbis Batu Tigin'i şanyümüz iş başında görüp sınamış, ondan sonra da benim oğlumdan şanyü olmaz demiştir. Kimse alınıp gücenmesin, şanyümüzün kardaşı sağ ulu beyimizin de iş görür bir bey olmadığını hepimiz biliyoruz. Geriye Od Tigin'in oğlu Kül Bilge Tan Tigin'den başka aday kalmıyor. Ne ki, Kül Bilge Tan Tigin uç beyliğinde il görgüsü bakımdan geri kaldığı gibi, şanyümüzün de dediği gibi haksızlığa uğradığını düşünüp öç almaya kalkarsa birliğimiz tehlikeye düşecektir. Ben Subu boyunun beyi olarak; boylar arasında yeni bir husumet doğmaması ve bozgunculuğun önüne geçilebilmesi için Küç Kara Tigin'in budun üze şanyü yükseltilmesinin doğru olacağına inanıyorum." dedi.

Hiç kimse Subu Boyu'nun beyinden böyle bir yaklaşım beklemiyordu. Kaybettikleri tiginlerine karşılık Subu kızından doğma tiginlerden birinin şanyü olmasını isteyeceği bekleniyordu. Herkes rahatlamıştı, en çok rahatlayan da Çuğay Hatun'du. O da herkes gibi en büyük zorluğu Subu Boyu beyinin çıkaracağını düşünüyordu.

Subu Boyu beyinin tavrı seçimi kolaylaştırdı. Kurultay o gün oy birliği ile Küç Kara Tigin'in budun üze şanyü yükseltilmesine karar verdi. Aslında; şanyü büyüyüp idareyi ele alıncaya kadar budun üze şanyü yükseltilenin, Çuğay Hatun olduğunu herkes biliyordu. Çuğay Hatun, bin yılların il görgüsüne sahip bir ulu bilgenin tavrına bürünüp kurultaya teşekkür etti. O günün akşamında kurultay üyelerine dört başı mamur bir yemek verdi. Yemekten sonra Su Wu aracılığıyla getirttiği mallarla boy beylerini armağanlara boğdu. Ertesi sabah gün doğarken, Küç Kara Tigin keçe kaplı bir platform üzerinde boy beyleri tarafından omuzlar üzerine alını, dokuz kez göğe doğru kaldırılmak suretiyle Huyenti Şanyü namıyla Hun tahtına oturtulmuştu.

Şanyü seçiminden sonra Huluku Şanyü'nün yoğu yapılarak kurganına defnedildi. Yedi gün daha Gök Kurgan'da kalındı. Şanyünün ruhu için doksan ak aygır ve dokuz yüz koç kurban edildi. Yedinci gün çöveni karılıp yedirildikten sonra yoğ töreni sona erdi. Yoğa katılanlar Gök Kurgan'dan ayrılırken lapa lapa yağmaya başlayan kar çok geçmeden Huluku Şanyü'nün kurganını bembeyaz bir örtüyle kapladı.

Tören alanından ilk ayrılan, Huluku Şanyü'nün kardeşi sağ ulu beyi Tuğ Tigin olmuştu. Son derece öfkeliydi. Kurultay alanına gelirken budun üze şanyü oturmasına herkesin kesin gözüyle baktığı Tuğ Tigin, Küç Kara Tigin'in şanyü ilan edilmesi üzerine balyoz yemişçesine sarsılmıştı. Hatta hemen oracıkta kılıcını çekip kut için vuruşmak istemiş, ancak; boy beyleri ve tiginlerin kalabalıktan tecrit edilerek yüzlerce savaşıyla kuşatıldığını görünce bu fikrinden vazgeçmiş, bu hesabı sonraya bırakmak ve Küç Kara Tigin'in şanyülüğünü şimdilik sineye çekmekten başka yol olmadığına karar

vermişti. Yoğ töreni sona erince, Tuğ Tigin kimseye uğramadan, vedalaşmadan ve en önemlisi de şanyüden izin almadan, tan ağarırken kurultay alanını sessizce terk etmişti.

Tuğ Tigin yüzünü göğe çevirdi, kirpiklerine çarpan kar taneleri arasından gözlerini kırpıştıra kırpıştıra bakarak gökyüzünden zamanı anlamaya çalıştı. Gün tepeye dikilmiş olmalıydı, ancak; sakın sakın yağın, yeri ve göğü tertemiz bir havayla sarıp sarmalayan kar, gökte ve yerde zamanın tüm renklerini silip soluklaştırdığından, bu anlayamıyordu. Kendisine eşlik eden savaşçıların başbuğu Ataman Tarkan, atını tiginin soluna yanaştırıp seslendi;

"Ulu tigin, gelenler var, izleniyoruz!"

Tigin'in kaşları çatıldı. Çuğay Hatun bu kadar cüretkâr olabilir miydi? Bu ortamda bir tiginin peşinden adam salmak hiç de akıllıca olmazdı. Yine de tedbirli olmak gerekirdi.

"Savaşçılarımız vuruşmaya hazır olsun. Yizek gönderin, baksınlar, kimmiş gelenler?"

"Buyruk sizin tutmak bizimdir ulu tigin!"

Tuğ Tigin'in kafilesi vuruşmaya hazır bir düzen alıp ilerlemeye devam ederken, kafileden ayrılan iki küçük yizek kolu, gelenleri iki kanattan karşılayacak şekilde, geriye doğru genişçe birer yay çizerek at saldı. Çok geçmeden yizek kolunun gönderdiği haberciler ana kafiyleye dönüp bilgi verdiler. Gelenler Huluku Şanyü'nün büyük oğlu İrbis Batu Tigin ve adamları idi. İrbis Batu Tigin, Tuğ Tigin'le görüşmek istiyordu. Tuğ Tigin olduğu yerde durdu, yeğenini bekledi.

İrbis Batu Tigin az sayıda savaşçısıyla lapa lapa yağın kar perdesinin arkasından çıkıp geldi, amcasının önünde atından inip baş eğerek onu selamladı. Bu selamlama dostluk göstergesiydi. Tuğ Tigin rahatlamıştı, yeğeninin selamını aldıktan sonra atından inip yeğenini bağrına bastı. İki bahtsız veliaht hararetle kucaklaştılar.

"Hoş geldin yeğenim. Bu havada yolunu değiştirip peşimizden geldiğine göre, diyeceklerin pek önemli olsa gerek."

"Önemli eçim tigin, önemli!"

"Öyleyse kar altında durmayalım, hadi bin atına sür bakalım. Giderken konuşuruz."

Atlanıp yola devam ettiler. Amca-yeğen iki tigin, adamlarından uzakça bir mesafede yan yana at sürüyorlardı. Tuğ Tigin sordu:

"Nedir çok önemli olan, ne duydun, ne gördün?"

"Eçi, atam şanyünün vasiyet değıştirdiğine sadece anam yenki, Üvey Bey ve Esen Bey şahit olmuş. Ne var ki anam yenki merkez ordanın boy beylerini ve aksakallarını kendisine yalancı şahit tutmuş."

"Kim dedi bunu? Nereden duydun?"

"Henli kullarımdan biri merkez ordada bir akrabasından duymuş. O da, Su Wu denen Hen oğlunun bunu Han elçisine söylediği sırada duymuş."

"Hen oğullarına güven olmaz Batu, bizi birbirimize düşürmek için her dedikoduyu yayarlar."

"Eçi, eçem Ayeçe de bir şeyler duymuş olmalı: Gök Kurgan'a gelmek için yola çıkmadan önce anam yenki ile birbirlerine girdiler. Ayeçe "Yaptığın iş Tanrı'nın kutuna karışmaktır ana! Yalan üstünde taht kurmak bir Huna yakışır mı? Sen bu kanı kimden aldın ana! Erlik'ten beter kötüsün! Karımış gitmiş aksakallı kocaları, soylu yiğit beyleri yalanına şahit tutmaya ar etmedin mi hiç?" diye çıkıştı."

"O kimden ne duymuş ki?"

"Çok sıkıştırdım eçi, ağzından tek söz alamadım. Anamın ısrarlarına rağmen Ayeçe de yoğdan sonra kimseyle görüşmeden ayrıldı, gitti."

"Batu, önümüz kış, bahar gelmeden pek bir şey olmaz. Bu işi başka kimseyle görüşüp konuşma. Şimdi ayrılalım. Ordalarımıza vardıktan sonra haberleşir, görüşürüz. "

"Eçi, atam şanyü ilk vasiyetinde beni istemedi. Buyruğuna boynum kıldan incedir. Ne var ki vasiyete göre budun üze şanyü yükseltilmesi gereken sendin. Kardeşim Küç Kara Tigin, anam yenki ve Üvey Bey'in oyuncağı olacaktır. Sen ne düşünür, ne yol tutarsan ben o yolda olacağım, bunu böyle bil eçi. Senden haber bekleyeceğim."

İki tigin böylece sözleştikten sonra sarılıp vedalaştılar, ayrılıp ordalarının yollarını tuttular.

Su Wu, yoğ töreninden döner dönmez soluğu Ötüken'deki Han elçisi Ma Hung'un yanında almıştı. Ma Hung pek keyifliydi.

"Bay Su, ancak bin yılda görülen bir rüya bu! Çuğay Hatun, göğün bize bir lütfü. Tarihimizde biz hiç olmadığımız kadar zayıfken, Hunlar da bize karşı hiç olmadıkları kadar güçlüyken ilk defa iktidar hırsına yenik düştüler." dedi.

"Çuğay Hatun'un aksakalları ve boy beylerini kendisine yalancı şahit tuttuğunu, bütün boy beylerinin çevresine sızdırmaya devam ediyoruz. Diğer yandan gelenekçi boy beyleri de ağızlarından kaçırmışlar durumu. Hani ne demişler "iki kişinin bildiği sır değildir." Şu anda bütün ordalar çeşit çeşit dedikoduyla sallanıyor. Hunlar şaşkın. İlk defa böyle bir şeyle karşılaşılıyorlar, çuançü yenkilerinin böyle bir tertip içinde olabileceğine akıl erdiremiyorlar." diye karşılık verdi Su Wu.

Ma Hung keyifle kıkırdadı.

"Bay Su, şu andan sonra olacıklara inanamayacaksınız. Daha önce de Hunlar arasında buldum. İdarecilerinden şüpheye düştükleri anda, her Hun kendi başına bir devlet olmaya kalkar. Şimdi oturup bunların birbirlerini yemelerini keyifle izleyeceğiz. Tabii ki sadece seyretmeyeceğiz. Bütün tiginlerle ilişki kuracağız. Hepsine destek vaat edeceğiz."

Çuğay Hatun çok kızgındı. Otağda bir aşağı bir yukarı gidip geliyor, yumruk yapıp diğer avucunun içine aldığı sağ elini parça parça edip ufalayacak gibi sıkıyordu. Üvey Bey'in otağa girişinde selam vermesine fırsat vermeden adeta üzerine yürüdü.

"Üvey Bey, nedir bu? Olanı biteni bilmeyen kalmamış!"

Üvey Bey cevap vermedi.

"Daha yoğ yapılmadan Ayeçe kimden duymuşsa duymuş, yakama yapıştı, "bunu nasıl yaparsın ana" diye. İrbis Batu Tigin "Ana kulağıma akla gelmez işler geliyor. Atam şanyünün vasiyetini değiştirdiği doğru mu?" diye ağzımı yoklamaya kalktı. Ne zamandan beri sır tutamaz olduk Üvey Bey?"

Üvey Bey yine cevap vermedi.

"Tolunay denen o uğursuz tattan haber var mı?"

"Yok, çuançü yenki."

"Ah Üvey Bey ah! Hemen icabına bakın şu kızın dedim, beni dinlemediniz."

"Kaygılanmayın çuançü yenki, en kısa sürede ele alırız. Yalnız; hem gelenekçi boy beyleri hem de nasıl haber aldılarsa Henli kullar bu dedikoduyu aralıksız yayıyorlar. Sert tedbirler almak gerek. Böyle giderse, çok geçmez kut dileğiyle kılıca sarılan pek çok tigin ortaya dökülür."

"O iş bitti Üvey Bey! Küç Kara Tigin kut aldı. Şimden geri kılıca sarılan bozguncudur ve hakkı kılıçtır!"

"Orası öyle çuançü yenki. Ancak bunca dedikodu ortada dolaşırken, kara budunun kimin yanında duracağı hiç belli olmaz."

"Kaygılanma Üvey Bey, ne gerekirse yapılacak! Ayrıca şanyünün yerini sağlamlaştırmak için Han'a yeni bir hoçin teklif edelim. Bunun nasıl yapılacağını siz daha iyi bilirsiniz, bunu size bırakıyorum."

"Açıktan yapacağımız bir teklifi Han reddederse şanyü için daha kötü olur. Ben Han elçisine üstü kapalı söylerim, teklifin onlardan gelmesi daha uygun olur."

Birkaç gün sonra Üvey Bey, Ma Hung'u çağırıp Şanyü Mete'den bu yana yapılan antlaşmaları hatırlatarak; eğer barışın devamını istiyorsa, imparatorun bu niyetini ivedilikle önceki antlaşma usullerine uygun olarak göstermesi gerektiğini bildirdi.

Ayeçe, yaşça kendisinden beş-altı yaş büyük kocasının bir kaç at boyu ilerisinde, vücudunu ağır aksak yürüyen atının hareketlerine bırakmış, lapa lapa yağın verdiği iç huzuruyla hiç bir şey düşünmemeye çalışarak ilerliyordu. Ayeçe'nin hemen sol gerisinde güvercin donlu bir ata binmiş, yıpranmış kürküne sarınıp uzun tüylü başlığını gözlerinin üzerine kadar

indirmiş, yüzü seçilemeyen ince yapılı biri daha at sürüyordu. Bütün kafilenin sakini sakini yağın tadını çıkarır gibiydi.

Ayeçe derin düşüncelere dalmıştı. Şanyü kızını olmayı herkes bahtlı olmak sanırdı. Oysa hiç de öyle değildi! Cüdzılar (Hun prensesi) kimseyi sevmezdi ki! Hunlarda kara budundan kızlar varacakları ere seçip, sevip alırlardı. Şanyü kızını ise il için ere varır, il için yurt yuva kurmaya çalışırdı. Cüdzıların çoğu Hun boylarının beyleriyle, bir kısmı yüksek rütbeli görevlilerle ve az sayıdaki cüdzı da yabancı illerin başbuğları ile evlendirilirdi. Şansı varsa bir cüdzı, yaşıtı yada yaşça yakın bir ere varırdı; çoğu da yaşça kendinden çok büyük ya da babası yaşında erlere eş olarak varmak zorunda kalırlardı. Cüdzı evlilikleri her zaman il işi olarak görülür ve öyle de yapılırdı.

Ayeçe de Yen-jan Savaşı'nda teslim olan Han Orduları Başkomutanı, babası yaşındaki Han generali, Li-Kuang-Li'yle evlendirilmişti. Evleneli daha bir yıl olmamıştı ki; kocası, anası ve nenesinin arasındaki güç savaşının hedefi olmuş, zavallı general boynu vurularak kurban edilmiş, kanı Hun şanyüleri ve savaşçılarının kurganları üzerine akıtılmış, Ayeçe de neredeyse çocuk denecek yaşta dul kalmıştı. Ayeçe kocasının başına gelen olayın şokunu atmadan bir şok daha yaşamıştı: Anası Çuğay Hatun, yas süresinin sonunu bile beklemeden Ayeçe'yi Luandi Boyundan soylu bir beyle evlendirmeye kalkmıştı. Bu olay sonrasında Ayeçe anasına karşı olan saygısını ve sevgini tamamen yitirmişti. Anası hep güçlü olmak istiyor, gücü elinde tutmak istiyor, bunun için de çocuklarını dahi kullanmaktan çekinmiyordu. Anasının teklifini duyunca Ayeçe'nin aklı başından gitmiş, anasına ağzına ne geldiyse sayıp döktükten sonra, atasına varıp ağlaya ağlaya derdini anlatmış, kendisini merkez ordadan uzakta, beylik, şanyülük iddiası olmayan bir beye vermesini istemişti. Huluku Şanyü, kızının bu dileğini yerine getirmiş, Ayeçe'yi Hakas soylularından Alp Çula Tigin'le evlendirmişti.

Alp Çula Tigin vuruşmayı, akını, uğraşını, avını çok seven adı gibi savaşçı ruhlu bir kişioğluydu. Her Hakas alpi gibi onun da dizlerinden tepesine kadar dövmeleleri vardı. Çok yetenekli bir alp olmasına rağmen neşeli, pek çok tavır çocuksu, sevecen biriydi. Birbirlerine çok çabuk alışmışlar, hatta Ayeçe, Alp Çula Tigin'e tutkulu bir aşkla bağlanıvermişti. Öyle mutluydu ki; kara

budundan bir hatun gibi kendini yurdunun, yuvasının işlerine vermiş, bütün işleri kendisi yapıyor, hiç kimseyi yuvasına yanaştırmıyordu. Hayat böylesine güzel, böylesine tatlı akıp giderken babasının acı haberi gelmişti. Hemen ata ocağına doğru yola çıkmışlardı; Alp Çula Tigin, Ayeçe ve yanlarında az sayıda savaşçı er...

Merkez ordaya bir günlük bir mesafe kalmıştı ki; iki yanı ormanlık patikanın sağından, ormanın içinden bağırmalar ve kadın çığlığına benzer bir ses gelmiş, Alp Çula Tigin beklemeden at tepip seslerin geldiği yöne doğru atılmıştı. Hakas savaşçıları ve Ayeçe de ardından... Olay yerine ilk ulaşan Alp Çula Tigin olmuştu. Elinde kısa Hun kılıcı bulunan vahşi tavırlı bir kadın at, üstünde üç erkekle ölesiye vuruşuyor, yerde iki kişi kanlar içinde kıvranıyordu. Alp Çula Tigin kılıcını çekip haykırmıştı:

"Çal kılıcın bike, yettik!"

Bunun üzerine kadınla vuruşan üç erkek dönüp kaçmaya yeltenmişlerdi.

"Koman! Tutun ha!"

Alp Çula'nın kendisi gibi alp görgülü yiğitleri atılmış, üç erkek direnecek olmuş, ikisi hemencecik yıkılınca, sağ kalan tiginin ayağına kapanmıştı.

"Aman yiğidim! Aman soylu beyim!"

Bu sırada elinde kanlı kılıcıyla yere atlayan kadın göz açıp kapayıncaya kadar yerde kıvranan iki yaralının işini bitirivermişti. Ayeçe kadının yüzüne bakınca donakaldı. Bu; nenesinin yoldaşı Tolunay'dı! Yavaşça ona yaklaşıp;

"Tolunay, görklüm, koy kılıcını kınına." demişti. Sonra yaklaşıp Tolunay'ı kucaklamıştı. Tolunay kaskatı kesilmiş, direk gibi durmuş, Ayeçe'nin sarılmasına karşılık bile vermemişti.

"Tolunay çiçeğim, benim Ayeçe. Tanıyamadın mı?"

Tolunay'ın gözleri çakmak çakmak uzakta bir noktaya dikilmiş, Ayeçe'nin yüzüne bile bakmamıştı. Bu sırada Alp Çula Tigin de ele geçen kişioglunu sorguluyordu. Beş erkeğin beşi de Hen oğluydu. Tolunay, onlar yetişmeden ikisinin hakkından gelmişti. Sağ kalan son Hen oğlu sorgulamaya karşı ölümüne direnç göstermişti. Ancak konuşmazsa öldürüleceğini anlayınca

bülbül gibi de tmt. Ayee duydukları karşısında deliye dnmt. Hen oğulları anasının isteği zerine Su Wu denen Hen oğlundan Tolunay'ı ortadan kaldırmak için buyruk almışlardı. Ne var ki Tolunay, kendisini öldürmek için etrafta dolanan Hen oğullarını fark etmiş, öldürüleceğini anlayıp bir gece önce merkez ordadan kamıtı. Hen oğulları Tolunay'ın peşine dm, iz sürerek ona burada ulamılardı. Hen oğlu dediklerini bitirip ağlamaya başlayınca Tolunay Şimşek gibi ne atılarak, kılıcını herkesin Őakın bakışları altında Hen oğlunun kalbine saplayıvermiti!

"Bike, aman diledi, yakımaz bu yaptığın!"

Tolunay karşılık olarak Alp ula Tigin'e sertçe bakıp, kılıcının kanını Hen oğlunun üzerine silip kınına koymuştu.

Ayee deliye dnmt. Aslında duyduklarına Őaırmamıtı, ama çok kızgındı. Anasının, nenesi Uldız Hatun'a duyduğu kını, ömrünün son demlerinde ona yoldalık eden Şu dilsiz kızı öldürtmeye kalkıacak kadar ileriye götürmesine inanmamıtı.

"Tolunay'ım, görklü eem! Anamı bağıla demiyorum. Ama ne olur bana izin ver, neneme ettiğin yoldalık hakkını ben deyeyim. Benimle gel. Ha, ne olursun?"

Tolunay Alp ula Tigin ve adamlarının Őakın bakılarına aldırmadan Ayee'yi bileğinden tutup ormana srklemi, ağaçlar arasında kaybolmulardı. Bir süre sonra Ayee tek baına dönmüş Alp ula Tigin'e;

"Biz yolumuza gidelim tiginim, kızı merak etmeyin." demişti.

Alp ula Tigin Őakın Őakın;

"Ayee'm, bu kı gününde bu yaşta bir kızı böyle yerde yalnız baına bırakmak olur mu hiç?"

"Alp ula, o kız bir Gök Orda savaısı. Baının çaresine bakar"

Alp ula Tigin Gök Orda sözünü duyunca kendinden geçmişti. Hep Gök Orda'nın ve namlı alplarının adını duymuş ama onlarla bir araya gelmek nasip olmamıştı. Demek Şu ocuk denecek yaştaki kız da onlardandı ha? stelememi, yollarına devam etmişlerdi.

Ayeçe, Alp Çula Tigin'in seslenmesiyle güçlükle sıyrılabildi düşüncelerinden.

"Bu ne dalgınlık görklü eçem?"

"Dalmışım yiğidim...öylesine işte! Atam şanyüyü düşünüyordum." dedi.

Ayeçe dönüp Tolunay'a baktı. Göz göze geldiler. Bu kız babasının vasiyetinin değiştirildiğine şahit olduğundan anasının hedefi haline gelmiş ve anası bu yüzden onu ortadan kaldırtmak istemişti. Ayeçe anasının yaptığı hileyi, kendisini bileğinden çekip ormanın bir köşesine götürdüğünde bu kızdı öğrenmişti. Tolunay orada Ayeçe'yle Hakas eline gelmeyi de kabul etmiş, günlerce ormanda onların yoğdan dönüşünü beklemişti.

Küçük kafiye lapa lapa yağın kar altında Hakas eline doğru ağır aksak yoluna devam etti.

O sene kış çok sert geçmiş, pek çok hayvan telef olmuş ve yut baş göstermişti. Baharın gelmesi gecikmiş, aksakallar yutun yazın da süreceğini söylemişlerdi. Henüz yaylaklardan kar kalkmamıştı. İrbis Batu Tigin, güvendiği az sayıdaki adamıyla birlikte günlerdir kar tutmayan yerlerden batıya doğru at sürüyordu. Kendisi ve adamları kara budundan kişioğulları gibi giyinmişler, hatta değerli kılıçlarını ve kuşamlarını bile alelade olanlarla değiştirmişlerdi. Akşama doğru kararlaştırılan buluşma yerine vardılar. Buluşma yerinde yine az sayıda adamıyla oraya gelen Tuğ Tigin tarafından karşılandılar. Amca yeğen selamlaşma, kucaklaşma, hal hatır sormalardan sonra, kürklerini yere atıp oturdular. Tuğ Tigin'in hazırlattığı yemekle karınlarını doyurup, susuzluklarını kırbaalarından içtikleri kımızla giderdiler.

"İrbis Batu, onca gün geçti, ne düşündün, neye vardın?"

"Eçi, atam şanyü vasiyetini değiştirmemiş, bu iş anamın uydurması. Yalnız başlangıçta serbestçe konuşanlar, kardaşım tiginin budun üze şanyü oturmasından sonra anamın korkusundan olsa gerek, sustular. Kardaşım tigin pek küçük olduğundan bütün güç anamın eline geçmiş durumda. Üvey Bey ve sığıntı Çinliler ve Hen oğulları da anamın yanında yer aldılar. Dedem ve atam şanyünün yoldaşları bu durumdan hiç hoşnut değiller."

"Benim kulağıma da benzer şeyler geldi. Çuğay Hatun'un yaptığı, Hunda hiç görülmemiş bir töre tanımamazlıktır."

"Ne yapacağız eçi? Sen ne düşünüyorsun?"

"Batu sen ve ben baş kaldırırsak yalnız kalırız, bizi hemen boğar bitirirler. Ya boy beylerinden destek arayacağız, ya da arkamızı sağlama aldıktan sonra harekete geçeceğiz. Yoksa kaybederiz."

"Eçi, boy beyleri bize destek vermez. Han diz çökertilmiş, Hun koca acuna bey olmuşken boy beyleri başta iyi kötü bir şanyü varken içte bir kardeş kavgası çıkmasına taraf olmazlar. Boy beyleri ancak; dışarıdan bir tehlike belirirse, başta iş bilir bir şanyü olmasını isterler. Şimdi o kadar rahata alıştılar ki, bizim için kollarını kıpırdatmazlar."

"Ben de senin gibi düşünürüm Batu. Boy beylerinden umut yok. Bu durumda arkamızı sağlama alıp birlikte kılıca sarılmaktan başka çare gözüküyor. Dinglingler ve Hakaslar ile Toba ve Uhuan'lar ne olursa olsun şanyüye bağlılıklarını asla bozmazlar. Geriye Han ve Usun kalıyor ki; Han'a güven olmaz. Usunlar son dönemde Hun'a baş eğmiş olmaktan yakalarını sıyırmayı düşünüyorlar. Usun sınırındaki boy beyini ikna edebilersek arkamızı Usunlara vererek başkaldırabiliriz. Usun sınırında oturan Lutu Beyi töreye bağlı bir boy beyidir. Çuğay Hatun'un töretanımazlığına inandırabilirsek bize destek verip sınırı açabilir. O zaman Usun Kunmi'si ile anlaşmak kolaylaşacaktır."

Amca yeğen, yapacakları işleri ince ince konuşup sonraki buluşma gün ve zamanını kararlaştırdıktan sonra ayrıldılar.

Lutu Beyi iki önemli tiginin haber vermeden kendisini ziyaret etmelerine

bir anlam veremese de onları ağırlamak için boyunun bütün imkânlarını seferber etmişti. Hun elinin sınırında oturan küçük bir uç boyunun beyi için şanyü boyunun en önemli iki tiginini tarafından ziyaret edilmek yüz yılda görülecek bir işti. Kara Göne Bey yaşı kırkı aşmış, il görgüsü yüksek, kendini il işlerine adanmış, töreye ve geleneklere bağlı bir beydi. İki tiginini neredeyse otağ büyüklüğündeki beylik çadırına almış, ağırlanmaları için hemen oracıkta attan aygır, koyundan koç kırdırmış, tepe gibi et yığıp, göl gibi kımız sağdırmıştı. Tanrı'nın kut verdiği bu gök tiginlere severek hizmet ediyor, onları mutlu etmek için hiç yerinde oturmuyor, ikram ve hizmetle görevli olan adamlarına buyruklar yağdırıyordu. Tuğ Tigin;

"Be Kara Göne Bey! Hele gel bi otur yanımıza. Koca yiri yiyecek değiliz a! İki kişiğluyuz biz de. Gel hele, gel şöyle otur da dertleşip, söyleşelim az." dedi.

Kara Göne Bey iki tiginin karşısına diz kırıp oturdu. Tuğ Tigin;

"Kara Göne Bey, ne olur rahat olun, rahatça oturun!" dedi. Kara Göne Bey olduğu yerde bağdaş kurdu, yine de iki elini göbeğinin üstünde saygıyla bağlamıştı.

"Soylu tiginlerim ocağımıza gelmekle şu değersiz Göne'yi onurlandırdınız. Oğullarım, kızlarım, uruğum, boyum kut almış soylu tiginlerini görmekle mutlu oldular. Yüce Tanrı ömrünüzü uzun, ilinizi bengü kılsın. Sağ olun, var olun!"

"Sen sağ ol Kara Göne Bey. İlimiz, töremiz, budunumuz var olsun!" diye karşılık verdiler tiginler.

Yediler, içtiler, havadan sudan, attan, avdan, güreşten, uğraştan konuştular. Sonunda Tuğ Tigin asıl konuya geldi.

"Kara Göne Bey, belli etmesen de böyle durup dururken amca yeğen iki tiginin ne için buraya kadar geldiğimizi bilmek istersin. Buna elbet hakkın da var. Sözü dolaştırmadan açıkça konuşacağız. Hun ilinin varlığı, Hun budunun dirliği büyük tehlike altındadır."

"?"

Tuğ Tigin Kara Göne Bey'in meraklı bakışlarına aldırmadan devam etti.

"Kara Göne Bey, biliriz; töreye, şanyüye bağlı, il görgüsü üzere iş gören yiğit ve pek değerli bir beysin. Onun içindir ki; seni kendimiz gibi bilip, kendimiz gibi gördüğümüzden ilk ve tek sana geldik."

"?"

"İçim şanyünün yoğu öncesinde olanı sen de görüp işittin: Merkez ordanın beyleri ve aksalları şanyünün uçmağa varmadan önce vasiyetini değiştirip kendinden sonra yeğenim Küç Kara Tigin'in şanyü olmasını vasiyet ettiğini söylediler. Boy beylerimiz de en küçük bir şüphe duymadan Küç Kara Tigin'i budun üze şanyü yükselttiler."

"?"

"Ne ki; içim şanyü vasiyetini değiştirmemişti. Çuançü Yenki Çuğay Hatun ve Üvey Bey, şanyünün ölümünü saklayıp vasiyetini değiştirmişler, merkez ordanın beylerini ve aksakallarını da yalanlarına ortak etmişler. Bu olanları duymayan kalmadı. Belki senin de kulağına kadar gelmiştir."

"Bir şeyler duydum soylu tiginim ama dedikodudur diye inanmadım, boy içinde bunun konuşulmasını da yasakladım."

"Keşke dedikodu olsaydı Kar Göne Bey! Duydukların doğru. Çuğay Hatun Tanrı'nın kutuna al karıştıran kut töremizi çiğnedi. İş, benim, onun, şunun, bunun şanyü olması değil; iş, töremizin görgümüzün, birliğimizin dirliğimizin korunması işidir."

"..."

Kara Göne Bey başını öne değmiş, düşünceli bir tavırla yere bakıyordu. Yüzü kararmış, çenesi sıkıntıyla kenetlenmişti.

"Kara Göne Bey, işte yeğenim İrbis Batu Tigin burada. Öz anasının töreyi çiğnediğini ilk öğrenen ve ona karşı durmaya karar veren ilk kişi oğlu odur. Bu durumu gelip ilk bana söyleyen de kendisidir. İl görgüsü gereği bu olanı kabul etmemiş, töremiz görgümüz üzere iş görmek dileğiyle gelip benim yanımda yer alacağını bildirmiştir."

"..."

"Kara Göne Bey, Hun budunun bu sıkıntılı durumdan çıkartılmasında sizin yardımlarınız çok önemli. Hatta neredeyse herşey sizin tutumunuza bağlı."

"Soylu tiginlerim, öyle ya da böyle, boy beylerinin omuzlarında budun üze yükseltilmiş bir şanyümüz var. Yaşı küçük olsa da üç-beş seneye kalmaz idareyi ele alır. Bize düşen onun çevresinde saf tutup, dedikoduya, koğuya kulak tıkayarak dirlik için, birlik için çalışmak değil midir?"

İki tigin donakaldılar! Bütün planları suya düşmek üzereydi. Tuğ Tigin soğukkanlılığını koruyarak sakın bir ses tonuyla devam etti:

"Aslında biz de böyle düşünüyorduk Kara Göne Bey. Hun ilinin varlığı, budunun dirliği için kol kırılrsa da yen içinde kalsın dedik. Ne ki Çuğay Hatun; Üvey Bey ve en kötüsü de yüz elli yıldır içimizde sığıntı olarak yaşayan Çin beyleriyle birlik oldu. Merkez ordada neredeyse herkes, deriden keçeden yapılma giyitlerini soyunup ipek giyindi. Etin kımızın yüzüne bakan yok, pirinç yiyip şarap içer oldular. Bunlarla kalsa iyi: Ötüken'nin etrafına hendek kazıp, duvar yapmayı, binalar kurup elde avuçta ne varsa buralara yığmayı düşünüp buna heves eder oldular. Hun, kale kurup içinde bekleyerek savaştacak bir budun değil ki! O binalara ambarlara doldurduğumuz her şey hemen yağının eline geçecek, onlarla karnını doyurup ordularını besleyen Hen oğlu da Ötüken'i üs tutup çevrede yaşayan tek bir Hunlu koymayacaktır."

Kara Göne Bey'in bunlara diyecek hiçbir şeyi yoktu. Tuğ Tigin'in dedikleri doğruydı. Ne var ki her iki tigin de işe yaramaz, iş göremez kişiöğullarıydı. Bunları süratle kafasından geçiren Kara Göne Bey;

"Ne yapmayı düşünüyorsunuz soylu tiginlerim? Benim üstüme düşen nedir?" dedi.

Bu soru Tuğ Tigin'i rahatlatmıştı.

"Kar Göne Bey, ben ve yeğenim tigin, kuraklığı bahane edip obalarımızla senin bölgene geleceğiz. Burada Usun Kunmi'si ile bir anlaşma yapıp, arkamızı sağlama aldıktan sonra kut hakkı için kılıca sarılacağız." dedi.

"Benden ne istiyorsunuz soylu tiginler, ben ne iş göreceğim?"

"Bölgeni bize açacaksınız Kara Göne Bey. Bir de Usunlarla anlaşmamızı sağlayacaksınız." dedi Tuğ Tigin.

Kara Göne Bey yeniden başını öne eğip derin düşüncelere daldı. Bir süre sonra;

"Soylu tiginlerim tuttuğunuz yol çetindir. Kar Göne'yi bu işte gönüllü kulunuz bilin. Tanrı utandırmasın!" dedi.

Tuğ Tigin ve İrbis Batu Tigin derin birer nefes aldılar.

"Soylu tiginler ben yarından tezi yok Usun Kunmi'si ile irtibata geçmenin yollarını ararım. Usunlar çok güçlendiler, Hun boyunduruğundan çıkmak istiyorlar. Kunmi böyle bir fırsatı kaçırmak istemeyecektir. Hun içinde birlik sağlandıktan sonra onun da icabına bakılır. Siz şimdi bölgelerinize varın, gecikmeden obalarınızı benden yana yaklaştırın. Her an benden haber bekleyin. Kunmi ile anlaşır anlaşmaz size iletirim, siz de obalarınızı Usun tarafına geçirip ordularınızı benim bölgemde toplarsınız. Sonra da hep birlikte harekete geçeriz."

"Var olası Kara Göne Bey! Hun ili sizin gibi il değerini bilen beyler omzunda yükselecektir. Tanrı utandırmasın!" diye karşılık verdi Tuğ Tigin.

Büyük bir engeli aşmışlar, neredeyse işin yarısını başarmışlardı. Tuğ Tigin şimdiden boy beylerinin omzu üzerinde göğe yükseltildiğini hayal ediyordu.

Kara Göne Bey öğleden sonra iki tigini büyük saygı gösterileriyle yolcu etti. Kader onun omuzlarına ne büyük bir ağırlık yüklemişti! Oysa o Usun sınırında büyük bir özveriyle gece uyumadan, gündüz durmadan Hun budun ve boyu için gösterişsiz bir hayat sürüyor ve bundan da çok büyük mutluluk duyuyordu. Derin derin iç çekti. Üstüne düşeni yapacaktı. Hava karadıktan sonra en güvendiği iki savaşıyla birlikte kılık değiştirip yedeklerinde koş atlarıyla birlikte bozkırın karanlık bağına at saldı.

Çuğay Hatun, Huyenti Şanyü'nün solunda töre oturmuş, büyük bir şaşkınlık ve kızgınlıkla Kara Göne Bey'i dinliyordu. Öfkeden kıpkırmızı olmuştu. Henüz on iki yaşındaki şanyü ise ne olduğunu anlamadığı bu konuşmalardan sıkılmış, otağın tünlüğünden gökyüzünü seyrediyordu. Çuğay Hatun şanyünün kulağına eğildi, bir şeyler söylemiş gibi yaptı, şanyü de onun kulağına bir şeyler fısıldadı. Çuğay Hatun Kara Göne Bey'e döndü;

"Kara Göne Bey, damarlarınızda dolaşan kanın gereğini yaptığınız için şanyümüz size teşekkür ve alkışlarını iletiyor. Şimdi hiç kimseye bir şey sezdirmeden, aynen geldiğiniz gibi yurdunuza varınız. Şanyümüz gerekeni yapacak, kaygılanmayınız." dedi.

Kara Göne Bey otağdan ayrıldıktan hemen sonra Çuğay Hatun Üvey Bey'le buluşup ona danıştı, birlikte durumu değerlendirdiler. Sonunda; merkez orda ulu tuğ beyinin olayı soruşturmasına karar verdiler. Tuğ beylerinin hepsi Subu boyundan olurdu. Subu Boyundan olan tuğ beyi Lan Boyundan olan Tuğ Tigin'e acımayacaktı! Çuğay Hatun'un hesabı buydu. Büyük oğlu İrbis Batu Tigin'i bir şekilde olayın dışında tutmanın bir yolunu bulmak herhalde zor olmazdı.

Çuğay Hatun merkez ordanın ulu tuğ beyini otağa çağırıp, şanyünün vasiyetinin değiştirilmesi konusuna hiç değinmeden durumu anlattıktan sonra;

"Apa Ezgü Bey, bu işin sonu nereye varırsa varsın, ucu kime dayanırsa dayansın, işi her yönüyle sorup soruşturmanız! Yanınıza dilediğiniz yarar kişileri alınız." dedi.

"Kaygılanmayın çuançü yenki, töre kılıcını çekince oğul kula üstün tutulmaz! Tanrı yargımızda yanıltmasın, usumuzla şaşırmasın." diye karşılık verdi Ezgü Bey.

Ulu Tuğ Beyi Apa Ezgü Bey hazırlıklarını yaptı, soruşturulacak işin içinde iki güçlü tigin olduğundan yanına ulu tarkan, tecrübeli iki tümen beyi ve onların yanlarına aldıkları savaşçılarla birlikte ertesi gün sabah erkenden yola koyuldu.

Apa Ezgü Bey, doğrudan Tuğ Tigin'in ordasına hareket etmiş, on gün sonra Tuğ Tigin'in obalarını hareket halinde batıya doğru ilerlerken bulmuştu. Tuğ Tigin'in obaları kendi bölgelerinden çok uzaklaşmış, neredeyse Usun sınırına varmışlardı. Ezgü Bey obaların göç kollarının yanından geçerken, Tuğ Tigin'in obalarının uzun mesafeli göçler için alınan düzende ilerlediklerini fark etti. Ezgü Bey ve yanındakilerin gelişi Tuğ Tigin'e iletilmiş olmalıydı ki çok geçmeden, Tuğ Tigin'in bir boy beyinin buyruğuna vererek gönderdiği karşılama heyeti, onları göç kollarının arasında bulup, Tuğ Tigin'in bulunduğu yere götürdü.

Tuğ Tigin gelenleri karşılamak için geçici olarak küçük bir su kaynağının başında durmuş, aceleyle kurulan küçük bir sayvan altına serilen bir ak aygır postu üzerine bağdaş kurup oturmuştu. Ulu tuğ beyinin geldiğini duyunca canı sıkılmıştı. Merkez ordanın tuğ beyi kendi ordasının dışına çıkmışsa, ya bey kellesi almak ya da tigin soluğu kesmek için çıkmış olurdu. Boy beylerine ve ilgililere obaların ilerlemeye devam etmesi yönünde haber gönderdikten sonra kendisi bu su başında ulu tuğ beyini beklemek üzere mola vermişti.

Tuğ Tigin, Ezgü Bey'in heyetini candan ve sıcak tavırlarla karşıladı, sayvana buyur edip hallerini hatırlarını sordu, ayran, kımız, su ikram ettirdi. Heyet biraz soluklanıp kendine gelince de hemen sofrayı kurdu, sofranın çevresine bağdaş kurup oturdular. Tuğ Tigin;

"Kardaşım Şanyünün yoldaşı Ezgü Bey, ulu tarkan, değerli beyler hoş geldiniz. Sizleri görmek Şu amansız kıtlığın, bundan buna düşürdüğü gönlümüzü Őenlendirdi. İyi ki geldiniz." dedi.

Ezgü Bey ve yanındakiler Tuğ Tigin'in iltifatına saygılı bir tavırla karşılık verdiler. Tuğ Tigin gülerek Ezgü Bey'e döndü:

"Ezgü Bey, Şanyü ordasının ulu tuğ beyi Ötüken'den ya bey kellesin almak için ya da tigin boynun sıkılmak için çıkar derler. Şu açlık yokluk içinde, yokluktan herkes kırılırken, kuduran bey mi ola, tigin mi ola? Nedir bu gelişinizin sebebi?" dedi.

"Soylu tigin, işimiz il işidir; ne darlıkta durur ne bollukta. Ne yut bilir, ne kıtlık, ne de bun. Duyup işitenler, görüp bilenler var. Şanyü buyruğu ile yola çıktık. Yemeğimizi yiyelim açık açık konuşuruz. Şimdi kimsenin ağzının tadı kaçmasın." diye karşılık verdi Ezgü Bey.

"Neden kaçsın ağzımızın tadı Ezgü Bey? Yoksa bizden bilinen bir kötü iş mi vardır?"

"Ulu tigin kişiöğlunun ağzı torba değil ki; büzesin. Duyduğunu da söyler duymadığını da. Kimi biri bin eder, kimi bini bir...Hele Şu güzel yemeğinizi yiyelim bir, sonra konuşuruz."

Sessizce yemeklerini yediler. Sofra kalktı, herkes çekilip yerine oturdu. Ezgü Bey;

"Soylu tigin, obalarınız kendi yaylaklarından çok uzağa gelmiş, durmaz gün batısına doğru yürürler. Pek görülmedik bir göçtür bu." dedi. Tuğ Tigin çok üzgün olduğunu belirten bir tavırla başını iki yana salladı, derin bir iç çekti.

"Yaa öyle!" dedi. "Yut kışın hayvanları zayıf düşürdü, arkasından gelen bu kıtlık da sürüleri kırmaya başladı. Eğer kısa sürede otu, suyu olan bir yere varamazsak çoluk çocuk da kırılmaya başlayacak. Gün batısında; Altay eteklerinde otlak var, su var. Ota suya ne kadar erken kavuşursak o kadar hayvanın, o kadar kişiöğlunun canını kurtarmayı dileriz Ezgü Bey."

"Yut herkesi vurdu tiginim. Yalnız, vardığınız yerdeki boylarımız otlaklarına kaynaklarına ortak olmanıza ne der ki?"

"Ezgü Bey doğru söylersiniz. Ne ki; dünün çocuğu değiliz. Yeğenim İrbis Batu'nun obaları da zor durumda olduğundan birlikte ta buralara kadar gelip Lutu Beyi Kara Göne Bey'le görüştük. Kara Göne Bey de "Buyurun gelin, başımız üstünde yeriniz var. Şu koca Altay bütün Hunu besler." dedi. Biz de bunun üzerine obalarımızı yerlerinden kaldırıp yola düşürdük."

Ezgü Bey duyduğuna şaşırılmıştı, ancak belli etmedi.

"Demek Lutu Beyi ile görüştünüz tiginim?"

"Elbet görüştük Ezgü Bey! İl görgümüzden şüphe mi edersiniz? Beyinden izin almadan yaylağına, kışlağına girmek var mıdır görgümüzde?"

"Yoktur elbet tiginim. Ne ki; bu yıl ki yut eski yutlar gibi etkili değil. Siz ve İrbis Batu Tigin'in boyları dışında hiçbir boy kendi yaylağından ayrılmadı."

"Ne demeye getiriyorsunuz Ezgü Bey? Açıkça söyleyin."

Ezgü Bey bir süre susup önüne baktıktan sonra gözlerini Tuğ Tigin'in gözlerine dikti.

"Tiginim; İrbis Batu Tigin'le birlikte arkanızı Usuna dayayıp şanyümüze başkaldırmayı düşünüyorsunuz."

Tuğ Tigin öfkeden kıpkırmızı kesildi. Kara Göne Bey'in kendilerine ihanetine kızmıştı ama bunu başka türlü yansıttı:

"Ezgü Bey! Biz canımızın derdine düşmüşüz, çoluğu çocuğu nasıl kurtarırız diye uğraşırız, siz kalkmışsınız ne düşünüyorsunuz? Bize inanmıyorsanız Kara Göne Bey'e sorun? Ne demişiz ve buralara ne için gelmişiz?"

"Bize bunları söyleyen Kara Göne Bey tiginim."

Tuğ Tigin çok şaşırılmış gözükmeye özen göstererek;

"Ne dediğin bilir misin Ezgü Bey? Kara Göne Bey bizi yurdunda ağırlayıp sıkıntımızı dinledi. "Gelin oturun, başım üze yeriniz var" dedi. Kara Göne Bey bize niye böyle bir iftira atsın ki! Üstelik neçe sağlam bir bey olduğunu hepimiz biliriz. Ben buna inanmam. Kara Göne Bey böyle şey

yapmaz!"

Ezgü Bey Tuğ Tigin'den böyle bir cevap beklemiyordu. "Ayaklanmak için Kara Göne Bey'le anlaşmış olsalar, bu ihanet karşısında hala neden Kara Göne Bey'i savunsun ki tigin?" diye düşündü. Kara kara düşünürken imdadına bizzat Tuğ Tigin yetişti.

"Ezgü Bey bu lekeyle yaşamamız mümkün değildir. İşte şimdi buyruk veriyorum; benim obalarım oldukları yerde duracaklar. Sen git bu işin aslını sor soruştur. Neye varırsan başım üstüne olsun. Seni burada bekleyeceğim." dedi.

Ezgü Bey ve heyeti, Tuğ Tigin'i orada bırakarak doğuya, İrbis Batu Tigin'in ordasına yöneldi. Birkaç gün sonra İrbis Batu Tigin'in boylarını da tıpkı Tuğ Tigin'in boyları gibi kendi bölgelerinden çok uzakta batıya doğru ilerlerken buldular. İrbis Batu Tigin'le buluşan Ezgü Bey şaşkındı. İrbis Batu Tigin de amcası Tuğ Tigin gibi halkını yutun etkisinden korumak için batıya; Altay eteklerine göç ettirdiğini söylüyordu. Kara Göne Bey'in söylediklerini iletince o da amcası gibi küplere binmişti. İki tigin ağız birliği etmişçesine aynı şeyleri anlatıyorlardı. İrbis Batu Tigin amcasından daha öfkeli ve kızgındı. Anası Çuğay Hatun'a ateş püskürüyordu.

"Biz bir başkasının emçegine mi yapıştık, anamız ak sütünden emzirmedi mi bize? Bu nasıl iştir? Ortalık dedikodudan geçilmezken kendi yaptığını koyup, şu kara yut yüzünden can derdine düşmüş oğlunun yakasına yapışmaya kalkmak hangi töreye sığar, hangi görgüye uyar Ezgü Bey? Töreye, yargıya boynumuz kıldan incedir. Varın bildiğinizi eksiksiz yapın. İşte şimdi buyruk verip obaları durduruyorum. Varsın ölen ölsün; onursuzca yaşamaktansa, açlıktan kırılmak yeğdir."

Ezgü Bey, İrbis Batu Tigin'in yanından ayrılıp Usun sınırına yöneldi.

Beş gün sonra Usun sınırına yakın bir yerde Ezgü Bey ve heyetini Kara Göne Bey karşıladı, beylik çadırına buyur etti. Hal hatır soruldu, açlık, susuzluk giderildi. Ezgü Bey beklemeden konuyu açtı; Kara Göne Bey'e tiginlerin ne zaman, nasıl geldiklerini, ne dediklerini sordu. Kara Göne Bey, her şeyi olduğu gibi anlattı. Ezgü Bey onu dinleyince, Çuğay Hatun'un şanyünün vasiyetinin değiştirildiğine ilişkin konuyu kendisinden sakladığını

anladı. Kara Göne Bey içtenlikle her soruya teklemeden samimi bir şekilde cevap veriyordu. Ezgü Bey, Kara Göne Bey'in yalan söyleyecek bir kişioğlu olmadığına kanaat getirmişti. Tiginler, Kara Göne Bey'in kendilerini ihbar etmesi ihtimaline karşı ağız birliği etmiş olmalıydılar.

Ezgü Bey çok çetin bir işle karşı karşıyaydı. O akşam erkenden kendisine ayrılan çadıra çekilip düşünmeye başladı. Kara Göne Bey doğru, tiginler yalan söylüyorlar, Çuğay Hatun da bazı şeyleri saklıyordu. Uzun uzun düşündü, yordu. Sonunda yorgunluktan uyuyakaldı. Ertesi sabah, gelinen son durumu görüşmek ve düşüncesine başvurmak üzere ulu tarkanla bir araya geldi. Ulu tarkan da onun gibi düşünüyor, Kara Göne Bey'in doğru söylediğine inanıyordu. Ezgü Bey derin bir nefes alıp ulu tarkanın gözlerinin içine bakarak;

"Ulu tarkan, bana açıkça söyleyin; tiginler suçlu mu?"

"Ezgü Bey, dün gece bu soruya cevap bulabilmek için sabaha kadar uyuyamadım. Kut alarak budun üze göğe yükseltilen bir şanyüye karşı kut için kılıca sarılmak töremize göre apaçık suçtur. Yalnız..." Susup Ezgü Bey'in gözlerinin içine baktı;

"Yalnız?"

"Ezgü Bey, eğer şanyü hile ile göğe yükseltilmişse kut almış sayılır mı?"

"Sayılmaz."

"Ya kut almamış bir şanyüye karşı kut için kılıca sarılmak suç sayılır mı Ezgü Bey?"

Ezgü Bey başını öne eğdi.

"Sayılmaz ulu tarkan! Sayılmaz..." dedi.

Bir süre başları önde, bakışları yerde, sessizce, öylece oturdular; derin düşünceler içinde...

"Ne yapmayı düşünüyorsunuz Ezgü Bey?"

Ezgü Bey soğukkanlı ve son derece kararlı bir ifadeyle;

"Şanyünün vasiyetini değiştirip değiştirmediğini ortaya çıkarmayı!" dedi.

"!"

"Eğer değiştirmişse tiginler suçlu, değiştirmemiş ise tiginler suçsuz olur."

"Ya uanü yenki? Buna izin verir mi?"

"Ben elimden geleni, gücümün yettiğini yapayım da... gerisi sonraki iş ulu tarkan."

"Nasıl yapacaksınız bu işi?"

"Tiginlerle açıkça konuşacağım. Ne biliyorlarsa söylesinler. Varsa delilleri, tanıkları; döksünler ortaya, biz de bakıp görelim, sorup soruşturalım, bakalım ipin ucu kimden çıkacak?"

Soruşturma heyeti yeniden yola koyulup, Tuğ Tigin'in bölgesine yönelmişti. Beşinci günün ortasında Tuğ Tigin'in obalarını gördüler. Çok geçmeden de tiginin otağına indiler, baş indirip bağır bastılar. Tuğ Tigin, bu kez daha soğuk karşılamıştı onları. Tiginin hazırlattığı sofrada kimse tek kelime etmeden yemeğini yedi. Yemekten sonra herkes otağda yerine çekilip oturdu, Ezgü Bey ve Tuğ Tigin dışında herkes yere bakıyor, kimsenin ağzını bıçak açmıyordu, hava pek gergindi. Sessizliği Ezgü Bey bozdu.

"Var olun soylu tiginim, Gök Tanrı sizi toy eylemekten geri komasın. Yedirip, içirdikleriniz geçmişlerinizin ağzında bulunsun." dedi.

Tuğ Tigin Ezgü Bey'in iyi dileğine soğuk bir tavırla teşekkür etti.

Ezgü Bey tiginin tavrını hiç dikkate almadan devam etti.

"Tiginim sözü dolaştırmanın anlamı yok. Sorup soruşturduğumuz, görüp işittiğimiz kadarıyla şimdilik kesin bir yargıya varamasak da bazı işleri ortaya çıkardığımızıza inanırız." dedi.

Tuğ Tigin bakışlarını merakla Ezgü Bey'e çevirdi, gözlerini onun gözlerinin içine dikti.

"İrbis Batu Tigin ve Kara Göne Bey ile de görüştüm, onları da dinledim. Görünen o ki Kara Göne Bey doğruyu söyler."

Tuğ Tigin öfkeyle atıldı.

"Biz yalan mı söyleriz Ezgü Bey?"

"Ne yazık ki; öyle tiginim..."

"Ezgü Bey yüzümüze karşı, bu nasıl konuşmaktır?" Öfkeden kıpkırmızı olmuştu. Ezgü Bey sakin bir ses tonuyla devam etti.

"Boş yere yüreğinizi sıkmayın tiginim. Ben tuğ beyiyim; yolumuz töre, işimiz köniliktir. Boynumuzun kopacağını bilsek doğruyu arar, doğruyu söyleriz."

Ezgü Bey ticine, Hun töresinin en keskin kuralını hatırlatıyordu: Tuğ beylerine dokunulamazdı! Tuğ Tigin tümünden öfkelendi.

"Bu ne demek Ezgü Bey? Biz töretanımız, ekmeği yenmez, çiğ bir kişiöğlü muyuz?"

"Değilsiniz tiginim. Dileğim sizi kırmak, üzmemektir. Tiginim baş kaldırmak, kılıca sarılmak niyetindedir. İrbis Batu Tigin'le iş birliği etmişsiniz..."

Tuğ Tigin itiraz edecek oldu, Ezgü Bey bir el hareketiyle tiginini susturup devam etti.

"Budun üye yükseltilecek kut almış bir şanyüye karşı kut hakkı için kılıca sarılmak töremize göre suçtur tiginim..."

Tuğ Tigin oturduğu yerden hiddetle doğruldu;

"Ezgü Bey!"

"Oturun tiginim. Daha diyeceklerim var."

"Daha ne kaldı Ezgü Bey?"

"Oturun tiginim, oturun dinleyin. Diyeceklerim önemli."

Ezgü Bey'in sakin ve soğukkanlı tavrı Tuğ Tigin'i hem şaşırttı, hem de bir nebze yatıştırdı, öfkesini kontrol etmeye çalışarak oturdu. Ezgü Bey;

"Budun üze al ile şanyü yükseltilen tigin kut almış sayılmayacağı gibi, kut töresine al karıştırmak da suçların en büyüğüdür. Al ile şanyü olmuş bir tiginine karşı, kut hakkı için kılıca sarılmak da suç değildir."

Tuğ Tigin hayretle Ezgü Bey'in yüzüne bakakalmıştı! Ulu tuğ beyi onları haklı buluyor, suçlu saymıyordu! Şaşkınlığını gizlemeye gerek görmeden;

"Ne diyorsunuz siz Ezgü Bey?" dedi.

"Kara Göne Bey'den duyacağımı duydum tiginim. Kut töresine al karıştırıldığını söylüyorsanız, bunu ortaya koymak size düşer. Bu işle ilgili ne biliyorsanız, ne gördüyseniz, ne duyduysanız bana bildirin ki ben de o yönde sorup soruşturayım."

Tuğ Tigin olayla ilgili duyup bildiklerini Ezgü Bey'e tek tek anlattı. Söylediklerinin çoğu dedikodudan öte değildi. Ezgü Bey ise ele gelir bir delil arıyordu. Bunu dile getirince Tuğ Tigin;

"Ezgü Bey, İrbis Batu Tigin'le görüşün. O size elle tutulur, gözle görülür şeyler söyleyecektir. Dilerseniz çapar gönderip buraya çağırırım. Hep birlikte görüşürüz." dedi.

"Gerek yok tiginim. Biz onun yanına gideriz."

"Sen bilirsin Ezgü Bey. Yalnız bu iş çözülmünceye kadar obalarımınla burada kalacağım." dedi Tuğ Tigin.

Ezgü Bey ve heyeti, ertesi gün tan yeri ağarırken gün doğusuna, İrbis Batu Tigin'in obalarının konakladıkları bölgeye doğru yola çıktı.

Çuğay Hatun merkez ordaya dönen Ezgü Bey'i dinlerken soğukkanlılığını korumakta zorlanıyordu. Ezgü Bey'in gözlerinin içine diktiği gözlerini hiç kırpmıyor, dişleri sıkılı, burnundan aldığı derin nefesler göğsünü bir körük gibi şişiriyordu.

"Ezgü Bey, Ayeçe'nin bu işle ne ilgisi var ki; Hakas İline varıp kendisiyle görüşmeyi dilersiniz?"

"Çuançü yenki; bana bu işi soruşturun dediniz. Hem de nereye varırsa varsın diyerek. İzin verin de bu işi tamamına erdireyim."

"Size tamamına erdirmeyin diyen mi var? Tiginler size ne dediler bilmem ama buraya gelir gelmez boy beylerimizi, aksakallarımızı dahi sorguladınız. Size dur diyen oldu mu?"

"Çuançü yenki, bir yargıya varabilmem için Ayeçe Hatun'la görüşmem gerek. Yoksa benden bir yargıya varmamı beklemeyin."

"Ezgü Bey; benim kızım da olsa; bir Hakas tigininin hatununu sorgulamak doğru değildir ve töreye de aykırıdır. Huna isteyerek bağlanmış bu yiğit budun, şanyünün buyruk vermesi halinde buna karşı çıkmasa da kendilerini aşağılanmış hissedecekler, bu işten çok incinecek ve belki de ilk fırsatta Hundan kopup baş kaldıracaklardır. Bu iş olmaz, bunu istemeyin."

O ana kadar konuşmaları kayıtsızca dinleyen Huyenti Şanyü birden ayağa kalktı; sol eliyle kılıcının kabzasını sıkıca kavradı, sağ elini kaftanının göğüs

kısmına soktu, başını dikerek;

"Ezgü Bey! Hakasları gücendirecek bu işe asla izin vermem. Sorup soruşturduunuz, öğrendiklerinizle bir yargıya varın." dedi.

Ezgü Bey balyoz yemiş gibi sarsıldı. Henüz on iki yaşını yeni tamamlamış şanyünün ağzından dökülse de bu sözlerin gerçek sahibi belliydi! Saygılı ama kesin bir ifadeyle;

"Beni bağışlayın ulu şanyü. Eksik bilgiyle yargı olmaz." dedi.

Hâlâ bir gösteriye devam ediyormuşçasına ayakta duran şanyü yavaşça geriye dönüp yerine oturdu, gözlerini Ezgü Bey'in gözlerine dikti.

"Ortada bir suç var ama suçlu yok, öyle mi Ezgü Bey? Peki ya siz ne için varsınız? Ulu tuğ beyliği niçin vardır?"

"Ulu tuğ beylerinin yolu töre, işleri köniliktir ulu şanyü. Eksik bilgiyle yargıya varmaktansa hiç yargıda bulunmamak yeğdir. Bu şartlar altında ne bir yargıda bulunurum, ne de bundan böyle tuğ beyliği yapabilirim. Beni bağışlayın ulu şanyü, ordanıza yeni bir ulu tuğ beyi atayın."

Bir anda ortalık buz kesti. Herkes nefesini tutmuştu ki; araya Çuğay Hatun girdi.

"Ezgü Bey, sizin tuğ beyi olarak görgünüzü, yargıya varmada ne titiz olduğunuzu bilmeyen mi var. Hemen böyle bir kenara çekilmeyi düşünmeyin. Hun ilinin size çok ihtiyacı var. Şimdi gidin, dinlenin, yarın görüşür konuşuruz." dedi.

Ezgü Bey cevap vermedi, diz vurup şanyüyü selamladıktan sonra otağdan ayrıldı. Ezgü Bey'in arkasından yüzünde küçümseyici bir ifadeyle uzun uzun kapıya doğru bakan Çuğay Hatun, şanyünün ulaklarından birini çağırttı. Ulak otağa girişte diz vurup, baş indirip bağır bastı.

"Binbaşı, hemen yola çık! Gece uyuma, gündüz durma ulu eçimi al gel!"

Hunlar beyinlerinden vurulmuşa dönmüştü, kimse duyduğuna inanamıyor, olan bitene akıl erdiremiyordu: Ulu tuğ beyi Apa Ezgü Bey azledilmiş, bu duruma çok öfkelenen Subu Boyu'nun beyi, boyundan yeni bir ulu tuğ beyi atanmasını reddetmişti! Ortalık bir anda gerilmiş, herkes işin sonu nereye varacak diye beklerken bunlardan daha vahim bir gelişme yaşanmıştı: Ulu tuğ beyliğine Çuğay Hatun'un büyük amcası getirilmişti! Kutadmiş Küç Tigin'in öldürülmesiyle yenki boyları arasında meydana gelmiş olan derin ayrılıklar ve husumetler, hep Subu Boyu'ndan beylerin atandığı bu makama Kuyan Boyu'ndan birinin atanmasıyla daha da derinleşmiş, yenki boyları birbirinden uzaklaşmıştı.

Hun devlet teşkilatını oluşturan makamları paylaşan üç yenki boyu arasındaki dengenin bozulması Hunların devlet teşkilatı ve birliklerinin sarsılmasına neden olabilirdi. Tehlikeyi gören aksakallar ve boy beyleri Çuğay Hatun'u ikna etmeye çalışırken Çuğay Hatun'un ulu tuğ beyliğine getirdiği amcası, Ezgü Bey'in başlatmış olduğu soruşturmayı alelacele tamamlamış ve bütün suçu Lutu Bey'ine yıkarak soruşturmayı kapatmıştı. Bunun duyulmasıyla ortalık tümünden karışmış, soruşturmadan yakalarını kurtaran Tuğ Tigin ve İrbis Batu Tigin bölgelerine çekilerek, yavuz hırsız misali; bir daha Ulukent'teki kurultaylara katılmayacaklarını açıklamışlardı. Üvey Bey'in tiginlerin derhal ve şiddetle cezalandırılmaları yönündeki ısrarlarına rağmen Çuğay Hatun ortamın hassasiyeti nedeniyle buna cesaret edememiş, şanyünün iktidarına meydan okunmasına ilk defa göz yumulmuştu.

Bütün olup bitenleri gününe takip eden Han elçisi Ma Hung'un keyfine diyecek yoktu! Çadırında bir araya geldiği Su Wu'ya;

"Bay Su! Ne dedim ben size? Bin yılda bir olabilecek bir işe şahitlik edeceğimiz demedim mi? İşte o günler geldi! Bu vahşileri bir arada tutan töre dedikleri şey, bizzat onu korumakla görevli şanyü ve çuançü yenki tarafından ayaklar altına alındı, alınmaya da devam ediyor. Rahata alışan beyler ve itibarlarını kaybetmek istemeyen aksakallar da seslerini çıkartmıyorlar. Bilmiyorlar ki yakında ne rahatları kalacak ne de itibarları!"

"Soylu elçi, yine de uyanık olmak, temkinli davranmak gerek. Çok tecrübeli devlet adamları ile hala hiç bozulmadan duran boy beyleri var."

"Hepsi bozulacak Bay Su! Hepsi bozulacak. Her şey gözlerinin önünde olacak, yavaş yavaş...alışacaklar. Törenin çiğnenmesine, geleneklerinin hiçe sayılmasına alışacaklar. Alıştıkça bozulacaklar, bozuldukça alçalacaklar, alçaldıkça aşağılaşacaklar ve öyle bir gün gelecek ki aslında onlar artık Hun olmaktan çıkacaklar Bay Su! İşte o zaman da Hunlar, Han için bir tehlike olmaktan çıkmış olacak."

"Şimdi ne yapmayı planlıyorsunuz soylu elçi?"

"Hiçbir şey! Çuğay Hatun'u el altından desteklemeye devam etmek dışında hiçbir şey Bay Su! Tabii bunda da bütün iş size düşüyor. Hele şu sıralar oyalayabildiğiniz kadar oyalayın. Yakında duyacakları onu çileden çıkartabilir. Delice bir karar almasına engel olmaya çalışın. Gerçi artık Han için büyük tehlike kalmadı, Hunlar fırsatı kaçırdılar ama yine de sınır boylarında etkili olabilirler. Kısa süre sonra sınırda da gerekli tedbirler alınmış olacak."

"Yakında ne olacak sayın elçi?"

"Zamanı gelince söylerim Bay Su. Zamanı gelince..."

Kış çoktan bitmiş, bahar da yarılanmıştı. Beşinci ayda yapılacak büyük kurultay öncesi son hazırlıklar yapılıyordu. Herkes büyük merak, kaygı ve korku içinde bu kurultayı bekliyordu. Tuğ Tigin ve İrbis Batu Tigin gerçekten de ilan ettikleri gibi kurultaya katılmayacaklar mıydı? Katılmazlarsa şanyü ne yapacaktı? Daha doğrusu uan yenki ne yapacaktı? Sadece kara budundan kişioglları değil en tepede yer alan beyler, aksakallar da kaygı içinde olacakları bekliyor, boy beyleri gelişmelere göre alacakları tavrı belirlemeye çalışıyorlardı.

Kurultay zamanı yaklaştııa ne yapacağı çok merak edilen uğay Hatun da kaygılıydı. uğay Hatun, bu kurultayı şanyünün sarsılan otoritesini sağlamlaştırmak için büyük bir fırsat olarak görüyor ve bunu değerlendirmek istiyordu. Onun hesabına göre; kurultaya Han'la hoin yapmış olarak gitmek şanyünün iktidarını sağlamlaştıracak, rakiplerini saf dışı etmesini kolaylaştıracaktı. Ne var ki hesapları alt üst olmuştu: Üvey Bey'in üstü kapalı hoin teklifine, Han imparatoru bugüne kadar cevap vermemişti. Bu yetmiyormuş gibi Han'ın her yıl kurultay öncesinde gönderdiği çoktan gelmesi gereken yıllık haraç da henüz gelmemişti.

uğay Hatun sabah erkenden otağına ağırttığı Han elçisiyle Su Wu aracılığıyla konuşuyordu, daha doğrusu; uğay Hatun ağzına geleni söylüyor Ma Hung yere kapanmış vaziyette onu dinliyordu.

"Hen oğlu! Hemen ilet imparatoruna, şanyüye bağlılığını göstermede geç kaldığı gibi, her yıl vermesi gereken malları da bu yıl geciktirmekle anlaşmayı bozmuştur. Yıllık vergiyi kurultaydan önce gndermezse şehirleriniz ve kaleleriniz sizi koruyamayacak, Han elinde taş üstünde taş, omuz üstünde baş kalmayacaktır."

Bu tehditten sonra Ma Hung'u, cevap vermesine bile fırsat vermeden

otağından kovarcasına çıkarttı. Sonra da yerlere kadar eğilmiş bekleyen Su Wu'ya döndü, büyük bir öfkeyle haykırdı:

"Senin de canını albızlar alsın, baykuş kılıklı uğursuz! Yıkıl karşımdan!"

Su Wu ense kökünden beline doğru yayılan garip bir ürpertiyle sarsıldı. Saf korku bu olmalıydı. Elçinin yakında duyacakları dedikleri demek buymuş diye geçirdi içinden. Apar topar yerleri öperek selam verdikten sonra sessizce sızıştı otağdan.

Otağda Çuğay Hatun ve Üvey Bey baş başa kalmışlardı.

"Öfkelenmeyin soylu yenkim. Öfke baldan tatlı olsa da il üze beylik edenler için ölümcül bir ağıdır. Siz Köguryo'dan Davan'a kadar söz geçiren, güç yetiren Hun İlinin çuançü yenkisisiniz. Hun İli bütün gücüyle öylece duruyor. Üç beş dedikodu ile küçük sıkıntılarla Hun gücünden olmaz, kaygılanmayın."

"Üvey Bey kaygılanılmayacak durumda mıyız? Kurultaya hoçin teklifi reddedilmiş, atasının Han'a dayattığı yıllık haracı bile alamamış bir şanyüyle gidersek bizi kim sayar bundan sonra?"

"Çuançü yenki, kurultaya bu şartlar altında gitmek zorunda değiliz."

"Nasıl olacak bu Üvey Bey?"

"Han, Huluku Şanyü'nün dayattığı anlaşmayı bozmuş gözüküyor. Bu durumda zaten cezalandırılması gerekir. Han tahtında küçük bir çocuk var. Han'ın bütün gücünü Huo Guang elinde tutuyor. Aldığımız haberlere göre kimse savaş istemiyor, ülkenin içinde bazı işleri yoluna koymuş olsalar da sınırlarda hala pek bir şey yapabilmiş değiller. Eğer izin verirseniz güçlü akın kollarıyla sınır kentlerini vuralım, gönlüyle vermediklerini zorla ellerinden alalım. Aldığımız esirler ve olcalarla doğruca kurultaya varalım. Böylece kimsenin şanyünün gücünden şüphe etmesine izin vermemiş oluruz."

"Ya akınlar başarısız olursa Üvey Bey? Olacakları görmek için yarıncı olmaya gerek var mı?"

"Akınlarımız başarısız olmayacaktır soylu yenki. Merkez Ordanın boy beyleri bize sadıktır. Şimdi bizden yana olmasalar bile Han'a karşı bir akında

diğer boy beylerimiz de bizimle olacaklardır."

"Ben sizin gibi düşünmüyorum Üvey Bey. İşte birliğimiz sarsıldı. Oğlum olacak boyu devrilesice ve boynu kopasica kayınım birliğimizi parçaladılar. Ava giderken avlanabiliriz, başka bir yol bulmalıyız Üvey Bey."

"Siz ne düşünüyorsunuz soylu yenki?"

"Şimdilik aklıma bir şey gelmiyor, ama başka bir yol olmalı. Yoksa da o yolu biz yapmalıyız Üvey Bey."

"Nasıl? Nasıl yapacağız ki olmayan yolu?"

"Kimsenin karşı çıkamayacağı şekilde Üvey Bey. Kimsenin karşı koyamayacağı şekilde... Hiç umulmayan, hiç akla gelmeyen bir şekilde."

"Ne yapmayı düşünüyorsunuz, ne geçiyor aklınızdan?"

"Şimdilik hiçbir şey Üvey Bey. Şimdilik..."

İrbis Batu Tigin otağına çekilmiş korku içinde olacakları bekliyordu. Merkez orda ulu tuğ beyliğine atanan büyük amcası yeni bir soruşturmaya başlamış, ordasının ulu tarkanını, iki tümen beyini, binbaşılardan altısını tutup bağlatmıştı. Kimse bu savaşçıların neyle suçlandığını bilmiyordu, yalnız ortalıkta yoğun bir dedikodu almış yürümüştü: Bu savaşçılar Huyenti Şanyü'yü istemiyorlarmış, onu devirmek için de ellerinden geleni yapıyorlarmış. Zaten bunların hepsi Hun gizli ordası Gök Orda'da yetişmişler, gizli kapaklı işler yapmaya alışık kışoğullarıymış. Huluku Şanyü'nün vasiyetinin değiştirildiği yalanını uyduran ve yayan da Tuğ Tigin ve İrbis

Batu Tigin'in şanyüyü devirmek için harekete sevk eden de bunlarmış. Daha da kötüsü bunlar şanyüyü zor durumda bırakmak için Hen oğluna haber salmışlarmış, Hen oğlu bu yüzden şanyüye hoşin teklif etmekten vazgeçmiş, yıllık haracı da göndermemiş.

Büyük amcası otağa girince İrbis Batu Tigin merakla ayağa fırladı.

"Ulu eçi, nedir bu olanlar? Tutup bağlattığın savaşılar ordamın onurlu, soylu alplarıdır. Akında uğraşta gözünü daldan budaktan sakınmayan korkusuz erlerdir. Hepsi de şerefi onuru için yaşayan, bunlardan başka hiçbir şeyleri olmayan, kendilerini il işlerine adanmış kişiğullarıdır."

"Soylu tiginim kimin nasıl yanılabilceğini bilemeyiz. Tutup bağlattığımız alplar ne yazık ki Hun iline Hun buduna yarar iş gördüklerini sanarak yanlış bir yola sapmışlar. En kötüsü de Hen oğluyla işbirliğine gitmişler. Yaptığımız sorguda olanları kabul ettiler. Tuğ Tigin'in ordasında da işbirlikçileri varmış, hepsini sayıp döktüler. Daha da kötüsü, Hen oğullarıyla elbirliği ettiklerini, Hen oğlundan ele getirdiğimiz tutsaklar da doğruladı tiginim."

Zaten sağlam bir kişiliğe ve güçlü bir muhakemeye sahip olmayan İrbis Batu Tigin dehşete düşmüştü.

"Etme eçi? Ne olacak peki?"

"Yeğenim, durum hiç iç açıcı değil. Bunların söyledikleriyle senin de soluğun kesilir."

İrbis Batu Tigin acıyla yutkundu.

"Benim ne suçum var ki eçi?"

"Bu kişiğulları senin buyruğun altında değil miydi yeğenim? Bunların ağzına bakıp şanyü kardaşına baş kaldıran sen değil miydin?"

İrbis batu Tigin, "Hayır eçi, bu alpların suçu yok! ben duyduklarım, gördüklerim üzerine kendim harekete geçtim, amcam Tuğ Tiginini de ben ikna ettim." diyebilecek bir kişiliğe sahip değildi ki! Kimse onu anası Zaten Çuğay Hatun'dan daha iyi tanıyamazdı. Çuğay Hatun'un, Tuğ Tigin'in kellesine giden yola, kendi oğlunun çevresinden başlamasının sebebi de buydu elbet.

Oğlunun, savaşçılarının haklarını korumak yerine kendi kellesini kurtarmanın yollarını arayacağını çok iyi bilen uğay Hatun ulu tuğ beyliğine getirdiğı ve beylik, kişilik görgüsünden nasibini almamış amcasına da bu yönde ayrıntılı bir talimat vermişti.

Tam da uğay Hatun'un ön gördüğü gibi İrbis Batu Tigin, ulu tuğ beyinin suçlamaları karşısında dehşete kapılmış, töreye göre mutlaka bulunması gerektiğı halde savaşçılarının yargılanmalarına katılmamış, ulu tuğ beyi de kim oldukları belli olmayan birtakım tanıkların ifadelerine dayanarak tiginin savaşçılarını, bir Hun savaşçısı için onursuzlukların en büyüğüyle; düşmanla işbirliği yapmakla suçlamıştı. Zavallı savaşçılar tiginlerinin yargılamaya katılarak kendilerini savunmalarını boş yere beklediler. Birkaç gün sonra gün doğmadan, üzerlerine atılan suçları nasıl işlediklerini bile öğrenemeden boyunları vurularak idam edildiler. Hunlarda soylu ve onurlu insanlar hakkında verilen idam kararları kan dökerek değil boğularak yerine getirilirdi. Soysuz, bayağı ve onursuz kişiler oklanarak veya başı kesilerek öldürülürdü. İrbis Batu Tigin'in yiğit savaşçıları onursuzca öldürülmüşlerdi. Herkes şaşkındı. Hun İli ve Hun Budunu için defalarca canlarını hiçe sayan bu korkusuz alpların ihanet içinde olduklarına kimse inanmıyordu. Ne var ki ihanet, merkez orda ulu tuğ beyi tarafından yani Hun ilinin en büyük yargıcı tarafından ortaya çıkartılmıştı. Onlara göre töre şaşmaz, yanlış yapmaz, kimseyi kayırmaz, kimseyi yok yere cezalandırmazdı. O güne kadar bunun aksine bir iş ne duyulmuş ne de görülmüştü. Hunların aklı karışmış, ne yapacaklarını, ne düşüneceklerini bilemez halde olanlara seyirci kalmışlardı.

En güvendiğı alplarının idam edilmesiyle İrbis Batu Tigin'in kalan aklı da başından gitmiş, sağduyusunu ve soğukkanlılığını kaybedip can derdine düşmüştü. Ulu tuğ beyi infazlardan hemen sonra otağına girdiğinde sol kanat bilge beyi olduğunu unutmuş, dizlerinin bağı çözülmüş, ulu tuğ beyinin ellerine yapışmıştı.

"Ulu eçi, kurtar beni! Suçsuzum, bilemedim, aman!"

Ulu tuğ beyinin beklediğı de buydu.

"Yeğenim, çuançü yenkimiz senin bu işte baş tutmadığını biliyor, seni eçin olacak Tuğ Tigin'in kandırıp ayarttığına inanıyor." dedi.

"Ben nerden bilirdim eçi?"

"Yeğenim, benimle merkez ordaya gelip, bildiklerini, gördüklerini orada boy beyleri ve aksakallar önünde söylersen belki canını kurtarabilirsin. Yoksa bunların dediklerine göre yargıya varılırsa yay kirişi ile soluğun kesilir. Kimse de bunu engelleyemez."

"Eçi ne yapmam gerekiyorsa yapacağım. Anamın, kardeşim şanyünün ayaklarına kapanıp af dileyeceğim. Ne gerekirse eçi, ne gerekirse yapacağım."

Ertesi gün İrbis Batu Tigin ulu tuğ beyinin yanına düşerek merkez ordaya vardı. Orada, anasının ayaklarına kapanıp af diledi. Merkez ordada yapılan büyük yargılamada anasının kendisine öğrettiklerini kelimesi kelimesine tekrar etti. Sonuçta kendisi paçayı kurtarıp sol bilge beyliğinden ve aynı zamanda veliahtlıktan azledilerek sol kanat ulu beyliğine atandı. Kendi yerine en küçük kardeşinin getirilmesine de alınmadı, itiraz bile etmedi...kellesini kurtardığına seviniyordu. İrbis Batu Tigin kelleyi kurtarsa da yargılamanın sonucu Çuğay Hatun'un planladığı şekilde asıl hedefine ulaştı. Önce çevresindeki adamları, sonra da Tuğ Tigin yargılanıp idam edildi. Çuğay Hatun ve Huyenti Şanyü, kurultaya giderken büyük rakiplerini saf dışı etmişler, Han'la ilgili olumsuz gelişmeleri de İrbis Batu Tigin'in bahtsız savaşçılara ve Tuğ Tigin'e yüklemişlerdi.

İsyancı tiginlerin birini ortadan kaldırmış, diğerini veliahtlıktan azlederek önemsiz bir makama atamış, onlarca kişiöglunu ihanetle suçlayarak boyunlarını vurdurmuş olan Çuğay Hatun, kurultaya büyük bir özgüvenle gitti. Üvey Bey'e dediği gibi kurultayda yerini sağlamlaştırmak için gerçekten de karşı konulmaz bir yol bulmuştu: Yargıyı rakiplerine karşı bir silah gibi kullanmak! Ulu tuğ beyliğine atadığı amcası aracılığıyla rakiplerini yargı yoluyla alt etmiş ve kimse buna karşı koyamamıştı. Kurultayda da en küçük bir muhalefet olmayacağına, herkesin artık ayağını denk alacağına yürekten inanıyordu.

Kurultaya katılmayan yoktu. Subu ve Lan boylarının beyleri de dahil, yirmi dört Hun boyunun beyleri, bütün tiginler, Huna bağlanmış, baş eğmiş ve diz çökmüş budun ve boyların beyleri... Kurultaya katılması gereken herkes oradaydı. Kurultay başlarken bütün beyler şanyü ve çuançü yenkinin önünde diz vurup, baş indirip bağır bastılar. Çuğay Hatun sonuçtan memnundu, kendine olan güvenini daha da arttı.

Kurultayın ilk günü Huyenti Şanyü ve boy beyleri güneşin doğuşunu Atalar İni'nde karşıladılar. Şanyü geleneksel duasını ettikten sonra yer, gök ve atalar adına Gök Tanrı'ya kurbanlar kesildi, Atalar İni'nin çevresine kutsal kayın fidanları dikildi. Atalar İni'ndeki tören sona erince topluca kurultay alanına dönüldü. Şanyünün otağında kurultay toplandı.

Otağın töründe, solunda çuançü yenki olacak şekilde şanyü oturuyor, törün solunda ve sağında mevki ve önemce önde ve önemli olanlar sol taraftan başlamak üzere boy beyleri, tiginler ve önemli makam sahibi beyler yarım daire düzeninde iki yana doğru sıralanıyorlardı. Adet olduğu üzere şanyü ve çuançü yenki birer iyi dilek konuşması yaptıktan sonra sırasıyla iç işleri, dış işleri, boylar arası meseleler, Huna bağlanmış, boyun eğmiş, diz çökmüşlerin durumu ve varsa o yıla ait özel durumlar görüşülecekti.

Huyenti Şanyü günlerce bellediği kısa konuşmasını bitirdikten sonra Çuğay Hatun da yaptığı kısa ve öz konuşmasında o yıla ait iyi dileklerde bulundu. Çuğay Hatun hem şanyü, hem de kendisi konuşurken otağdaki beyleri dikkatle süzmüştü. Kurultay üyeleri soğukkanlı ve mesafeli bir tavır

içinde gözükiyorlardı. Çuğay Hatun diğey beylerin tutumlarından ziyade iki beyin tutumuna kilitlemişti. Tuğ Tigin'in mensup olduğu Lan Boyu ve zehirlenerek öldürülen Kutadmiş Küç Tigin'den sonra ulu tuğ beyliğini de kaybeden Subu Boyu'nun boy beyleri ne yapacaklar, nasıl bir tutum içinde olacaklardı?

Şanyü ve Çuğay Hatun'un açış konuşmalarından sonra Üvey Bey, iç işleriyle ilgili konuların görüşülmesinden önce geçen yılın kısa bir değerlendirmesini yaptı. Yut özellikle batı bilge beyliği ile merkez orda bölgesinde etkili olmuş, insan kaybı olmamakla birlikte sürülerin çoğalması istenen düzeyde olmamış, hayvanlar yeterince beslenemediği için özellikle kış döneminde pek çoğu telef olmuştu. Birkaç hususu daha öylesine dile getirdikten sonra, Tuğ Tigin'in idamıyla sonuçlanan asıl önemli olaylara hiç değinmeden sözlerini tamamlayan Üvey Bey, kurultayı selamlayıp yerine çekildi. Ondan sonra söz alan Gök Orda beyleri, Şanyü Mete'nin diz çöktürdüğü Uhuan'lar ile Hunların zayıfladığını düşünen Dinglingler'in baş kaldırmak ve Hun boyunduruğundan çıkmak için fırsat kolladıklarını bildirdiler. Diğey yandan Han'ın Yen-jan Savaşı'nın yaralarının sarmaya başladığını, sınırlara Uhuan, Toba ve Hunlardan Han'a sığınanların yerleştirildiğini ve bunlardan sınır birlikleri oluşturulduğunu anlattı. Bunlar çok önemli gelişmelerdi ve mutlaka takip edilmeliydi.

İç ve dış işlerine ilişkin konulardan sonra boylar arası sorunların görüşülmesine geçildi. Çuğay Hatun'un en çekindiği konu başlığı buydu. Birer tiginlerini kaybeden Lan ve Subu boylarının beyleri Çuğay Hatunu ve şanyüyü çok zor duruma sokabilirlerdi. Ne var ki beklediği darbe, hiç beklemediği bir başka beyden geldi: Kuyan Boyu'nun, yani; kendi boyunun beyinden!

"Ulu şanyü, çuançü yenki. Kurultaylarımız Hun Budunun esenliği ve dirliği için her şeyin çekinmeden konuşulduğu yerlerdir. Burada her şey dosdoğru, eksiksiz ve çekinmeden konuşulursa dirliğimiz gelişir, birliğimiz güçlenir. Yok, eğer konuşamazsak; dirliğimiz, birliğimiz yara alır, sonunda bozgunculuk olur, kardeş kavgası olur, kan dökülür, bozkırı ölüm vurur, yok olur gideriz. İşte bu yüzden, burada, bu kurultayda açıkça söylenecek pek çok iş var. Kimsenin yoksa da benim diyeceklerim var." diye söze başladı Kuyan beyi.

Yere dönük başlar merakla ve dikkatle Kuyan beyine çevrildi. O devam etti:

"Geçen kurultaydan bu yana pek acı, yüreğimizin kaldıramadığı, midemizin almadığı, hiç mi hiç istemediğimiz işler oldu. Hun budunda düzen, boylar arasındaki düzene ve dengeye bağlıdır. Bazı boylarımız önde, bazıları geride sıralansa da bütün boylarımızın bu düzen içinde bir yeri, bir ağırlığı vardır. Yeri ve ağırlığı ne olursa olsun boylarımızın hepsi de aynı oranda değerli ve aynı derecede saygındır. Önde olmanın, geride olmanın soyla, boyla bir ilgisi yoktur. Şu kara yir kurulalı beri Hun Buduna, Hun İline daha çok iş gören, bu uğurda daha çok can veren, baş kesen boylarımıza diğer boylarımız bu değeri, bu sırayı gönüllü olarak vermişlerdir. Önde gelen boylar da kendilerine verilen bu değere layık olabilmek için daha çok iş görmüş, her uğraşa, her akına en önde atılmışlardır. Dirliğimiz düzenimiz bu temel üzerine kurulmuştur."

Otağdakiler adeta soluğunu tutmuş, bir yandan Kuyan beyini dinliyor, bir yandan da göz ucuyla Çuğay Hatun'u süzüyorlardı. Kuyan beyi nefes yenileyip konuşmasına devam etti.

"Bu düzen içinde il işleri, önde gelen boylar arasında pay edilmiş; her boy, payına düşen il işlerini eksiksiz yapmayı kendine ar bilmiş ve bugüne kadar da öyle iş görmüşlerdir. Ne var ki eçümüz-apamızdan kalan bu töre yakın zaman önce çiğnenmiştir."

Çuğay Hatun öfkesini saklamaya çalışsa da kısılan göz kapakları ve sıkılan çenesi onu ele veriyordu. Kuyan beyi onun bu tavrına hiç aldırış etmeden son derece sakin ve kararlı bir tavırla konuşmasına devam etti.

"Ordalarımızın tuğ beyleri başından beri hep Subu boyumuzun beylerinden çıkmış, yargıda kararları kılıçtan keskin olmuş, akla karayı hep ayırmışlardır. Ne var ki; Apa Ezgü Bey'in bir yargı üstüneyken tuğ beyliğinden alınıp yerine soyca ve sıracı nereden olursa olsun benim boyumdan bir kişioğlunun getirilmesi töremize aykırı olduğu gibi il görgümüzü de çiğnemektir."

Kuyan beyi Çuğay Hatun'a tuğ beyliğine atadığı amcası üzerinden boy içinde soyluluk bakımından gerilerdeki yerini hatırlatıyor ve görgüsüzlüğünü

de ima ediyordu. Şanyünün boy beylerinin omuzları üzerinde göğes yükseltildiği gibi Hun ili de boylar üzerinde dururdu. Çuğay Hatun, ihanet etmedikçe boy beylerine dokunulamayacağını bildiğinden başlangıçta sesini çıkartmamıştı ama şimdi açıktan şanyü adına aldığı bir karar yüzüne karşı eleştiriliyordu. Kendini tutamadı:

"Ne demeye getiriyorsunuz soylu beyim? Şanyünün kararına karşı mı çıkıyorsunuz?"

Kuyan beyi beklemeden ve hiç çekinmeden anında cevap verdi.

"Çuançü yenki. Şanyünün kararına karşı çıksaydık kurultayda olmazdık. Burası kurultay. Burası doğruların konuşulacağı, yanlışların düzeltileceği yerdir. Ulu tuğ beyliğine yapılan atama yanlıştır ve tez zamanda Subu Boyu'ndan bir bey atanarak bu yanlıştan dönülmelidir."

Çuançü yenki sesinin yükselmesine engel olamadı;

"Bitti mi diyecekleriniz Uruz Bey?"

"Bitmedi çuançü yenki! Daha diyeceklerim var."

Çuğay Hatun, Kuyan beyinin kararlılığını görünce şimdilik boy beyleriyle çatışmaktansa alttan almanın daha doğru olacağına karar verdi. Kendi boyunun beyini de karşısına alırsa kurultay sonrasında Hun eli büyük bir kargaşaya düşebilir ve bu da Çuğay Hatun ve taraftarlarının aleyhine olurdu.

"Söyleyin Uruz Bey, çekinmeyin, sizi dinliyoruz. Bitti mi derken diğer beylerimizin de diyeceklerinin olabileceğini düşündük. Buyurun siz diyeceklerinizi diyin."

Uruz Bey kararlı tavrıyla devam etti:

"Ulu tuğ beyliğine il görgüsü yetersiz birinin getirilmesi başımıza gelebileceklerin en kötüsüne neden oldu. İrbis Batu Tigin ve Tuğ Tigin'in buyruğunda iş gören cesur alplarımız yargı görgümüze, töremize aykırı biçimde yargılandılar, zamanında yağının çerisiyken elimize düşüp kul kılınan Hen oğulları tank tutulup alplarımızın üzerlerine olmadık suçlar atıldı. Suçları herkesin önünde ortaya konulmadan apar topar idam edildiler. Şanyümüze, beylerine olan tuz hakkı için canlarını hiçe sayan yiğitlerimiz

bundan sonra kime, nasıl güvенеcekler? Hunun başına gelebilecek en kötü şey yargımıza al karıştırılmasıdır. Kimse başını kuma gömmesin. Şu anda kara budun büyük bir kaygı içinde. Töre olmazsa ne yaparız, nasıl ayakta kalırız diye kara kara düşünmede herkes. Bu kurultayda bu işleri yoluna koyamazsak gelecek yıla ne olur kimse bilemez. Bütün bunlar yetmezmiş gibi, aramızdan eçümüz-apamız görgüsünü bırakıp Hen oğlu gibi ipek giyen, pirinç yiyip şarap içen kişiöğulları türedi. Üstelik bunların çoğu yeni yetme bey öğulları, bey kızları. Böyle giderse çok geçmez bunlar arasından Hun adını bırakıp Hen adları alan soysuzlar da çıkar. Bu gidiş, iyiye değildir. Yol yakınken bu yanlışlardan dönülmeli, eçümüz-apamız görgüsüne sarılmalıyız. Benim diyeceklerim bunlardır. Eksiği var fazlası yok. "

Uruz Bey'in konuşmasından cesaret alan diğer boy beyleri de Subu boyuna yapılan haksızlık ve Çuğay Hatun'un amcasının yargılama işlerine ateş püskürdüler. Çuğay Hatun boy beylerini karşısına almaktansa kurultayın ruhuna uygun davranıyormuş görüntüsüne bürünüp söylenenleri olgunlukla dinlermiş gibi yaptı. Kurultay hiç de Çuğay Hatun'un umduğu gibi geçmemişti. Kurultay sonrasında, tuğ beyliğine atadığı amcasını görevden aldı, tuğ beyliğine de eskiden olduğu gibi Kuyan beyinin tavrı üzerine yumuşayan Subu beyinin önerdiği bir beyi atadı. Böylece şimdilik boy beylerinin hiddetini yatıştırmış oluyordu.

Boy beylerinin Çuğay Hatun'a ateş püskürdükleri o kurultaydan sonra, bir güz ve bir bahar kurultayı da sessiz sedasız ve eski kurultaylara göre pek sönük geçti Çuğay Hatun, şanyünün sarsılan otoritesini yeniden sağlamlaştırmak için bu süre içerisinde ustaca perde arkasına çekilmiş, kararları kendi alsa da daha çok şanyüyü göz önüne çıkarmış, tepki çekecek işler yapmaktan özenle kaçınmıştı. Bu durum boy beylerini sakinleştirmişti. Boy beylerinin bu tutumlarında büyük bir iç karışıklığın kıyısından dönülmüş olması da etkili olmuştu elbet.

Güz kurultayı yaklaşıyordu. Çuğay Hatun son derece huzursuzdu. Şanyü'ye karşı kılıca sarılmaya kalkan tiginler bertaraf edilmişse de şanyünün otoritesi sarsılmıştı. Sertlik yanlısı gelenekçi beyler, şanyü ve çuançü yenkiye

açıktan saygısızlık etmeseler de göstermeleri gereken hürmeti göstermekten imtina ediyorlar, işlerine gelmeyen konularda başına buyruk hareket etmekten çekinmiyorlardı. Çuğay Hatun eski şanyülerin sahip olduğu otoriteyi yeniden kurmanın yollarını arıyor, görünürde sergilediği yumuşak tavırlarının aksine, aklından son derece saldırgan planlar geçiyordu. Şanyünün yerini sağlamlaştırmak için içerde attığı adımlar ters tepmişti. İçerde başarısız olması onun gözünü dışarıya; iki yıldır göndermesi gereken haracı göndermeyen Han'a çevirtmişti. Üvey Bey'le gizli gizli bir yıldır, Han'a karşı yapılacak büyük bir akının planlarını yapıyordu. Bu sene güz kurultayından önce Han'a büyük bir akın yapıp etkili bir darbe vurarak hem Han'ı yeniden haraç vermeye zorlamayı, hem de bu kurultaya alınan tutsak ve olcalarla gitmeyi planlamışlardı.

Çuğay Hatun otağda yalnızdı. Üvey Bey ve şanyünün bizzat katıldıkları akın üç gün önce başlamıştı. Çuğay Hatun büyük kaygı içinde Üvey Bey'den gelecek haberleri bekliyordu. Sıkıntı içinde öğleye kadar otağında bekledi. Gelen giden yoktu. Sıkıntısını dağıtmak için dışarıya çıkıp biraz at binmeyi düşündü, kapıya yöneldi. Tam o sırada dışarıdan dörtnala gelen birkaç atın ayak sesleri duyuldu. Heyecandan yüreği göğsünden fırlayacakmış gibi atmaya başladı. Utanmasa kendini dışarı atıp gelenleri kendisi karşılayacaktı. Çok geçmeden sesler otağın önünde kesildi, öfkeli erkek sesleri duyuldu. Çuğay Hatun gelenlerin kim olduğunu bildirecek olan keşikçiyi beklerken, otağın kapısından Kuyan boyunun beyi Uruz girdi. Yanında iki boy beyi daha vardı. Çuğay Hatun kaşlarını çatıp beylerin üzerine yürüdü:

"Bu ne cürettir? Şanyü otağına böyle girmek var mıdır?" diye bağırdı.

"Çuançü Yenki! Boy beylerine haber vermeden, kara budunu güvenceye almadan Han üzerine akın salmak var mıdır? Bu nasıl bir iştir? Ya akın başarısız olur da Han karşı saldırıya geçerse! Hazırlıksız ve habersiz yakalanan boyları kırıp bitirmez mi? Sağ kalanı da kış kırar bitirir. Bunları bilmez misiniz? Bin yıllık savaş düzenimizi, görgümüzü hiçe saymak budunun varlığını tehlikeye atmak değil midir?" diye kükredi Uruz Bey.

"Karar şanyünün Uruz Bey! Karşı mı geliyorsunuz?"

"Şanyü, boy beylerine bilgi vermeden, boylarını tedbirsiz koyup akın salarsa çekinmeden karşı koyarım. Beyler ve şanyüler, budunun varlığını

korumak için vardır. Budunun varlığını tehlikeye atan beyin, şanyünün buyruğunu dinlemek töremizde, görgümüzde yoktur."

"Uruz Bey! Ağzınızdan çıkan kulağınız duyar mı? Kendinize gelin, yerinizi yurdunuzu bilin!"

"Çuançü yenki! Biz yerimizi yurdumuzu bilmeyecek kişioğlu muyuz? Siz oturun akın başarısız olursa budunu nasıl savunursunuz onu düşünün! Ben şimdi buradan çıkıp savaş düzenine geçmeye çalışan boyumu alıp Selenge'nin kuzeyine çekileceğim. Bütün boy beyleri de şu anda aynı şeyi yapıyor. Herkesi kendi derdine düşürdünüz. Koca Hun, boy boy ayrıldı, başını kurtarmanın yolunu arar oldu. Ne büyük ardır bu bize! Acuna bey olmuşken düştüğümüz duruma bakın."

Çuğay Hatun ne diyeceğini bilemedi. Tek şansı akının başarılı olmasıydı. Uruz Bey'e sertçe bir cevap vermeye hazırlanıyordu ki otağın kapısından üstü başı ter, çamur, toz içinde bir ulak girdi, baş indirip bağır bastıktan sonra Üvey Bey'in haberini ilettiler:

"Akın kollarımız Tay'a girerek Tay merkez komutanını öldürdü. Pek çok da esir ve olca almıştık ki; meğer akını önceden haber almışlar, sefere hazırlanmışlar! Aldığımız tutsakların hepsi, sekiz-dokuz tümen atlı ve on-on iki tümen yayadan oluşan bir ordunun toplandığını, sefer için hazırlıkların tamamlandığını söylediler. Akın kollarımız pusuya düşmemek için Büyük Duvar'ın berisine çekildi. Üvey Bey "Akın kollarıyla yağının karşı saldırısını engellemek ya da en azından geciktirmek için sınırda düzen alıyoruz, hemen boylarımız uyarılsın, ivedilikle savaş düzenine geçilsin." dedi."

Otağa derin bir sessizlik çöktü. Sessizliği Uruz Bey'in öfkeli serzenişi bozdu:

"Olacağı buydu! Töre bilmezinden ardından giden yıkılır, yok olur. Şimden geri, bir an durmak zarardır."

Sözünü bitirir bitirmez selam bile vermeden kapıya yönelip hışımla otağı terk etti. Diğer iki boy beyi usulen baş eğip Çuğay Hatun'u selamladıktan sonra aceleyle onlar da otağdan çıktılar.

Hun elinde büyük bir kargaşa baş göstermişti. Hun boyları, güz kurultayına hazırlanırken, merkez ordadan gelen haberle sarsılmışlardı: Şanyü, boylara ve buduna haber vermeden Han'a akın salmış, Han da tümenlerce askerini Huna karşı seferber etmişti! Tüm hazırlıklarını kurultaydan sonra kışlaklarına yerleşip kışı geçirmek üzere yapan Hun boyları Han saldırısına karşı hazırlıksız yakalanmıştı! Oysa önceden Han'a yapılan akınlardan yeteri kadar önce boylara haber verilir, boylar da olası bir Han karşı saldırısından korunmak için gerekli hazırlıkları yapardı. Boy beyleri ise çok önceden şanyü tarafından bilgilendirilirdi. Üstelik akınlar, o bölgedeki bütün boylardan katılan savaşçılarla yapılır, önemli akınların hepsine boy beyleri bizzat katılır ve savaşçılara kendileri komuta ederlerdi. Bu son akından kimsenin haberi olmadığı gibi akına katılan savaşçılar da sadece merkez orda boylarından Çuğay Hatun'a taraf olanların savaşçılarından seçilmişti. Sadece boy beyleri değil boyların alpları ve eli silah tutan bütün erleri bunu kendilerine hakaret olarak algılamışlardı. İşin en kötü yanı da sınırdan sağlıklı haber alınmadığı için Han ordusunun ileri harekete başladığı vehmine kapılan boylar, kışlaklarına gitmek yerine daha önceki savaşlarda yaptıkları gibi Selenge'nin kuzeyine yönelmişti. Üstelik eskiden boyların erleri toplanıp şanyünün buyruğuna girer, Hun ordusunu oluşturur, sürüler ve ağırlıklar kadınlar tarafından Selenge'nin kuzeyine götürülürdü. Oysa şimdi boyların erleri şanyünün bayrağı altına koşmak yerine boylarıyla birlikte Selenge'nin kuzeyine doğru yol alıyorlardı, yani; Hun ordusu toplanamamış, Hun eli savunmasız kalmak üzereydi.

Tehlikeyi gören aksakallar ve merkez orda ulu tarkanı, boy beylerini güçlkle ikna ederek boyları kışlaklarına yönlendirip boyların savaşçılarını kısmen topladılar. Ordunun toplanmaya başlaması, kara budundaki panik

havasını azaltsa da tamamen yok etmeye yetmedi. Ortalık her gün yeni bir dedikodu ile çalkalanıyor, kara budun nerden ve nasıl geleceği bilinmeyen bir saldırının kaygısı ile diken üstünde bekliyordu. Diğer yandan Ma Hung'un idare ettiği Han casus kolu da boş durmuyor, halkı korku ve kaygı içinde tutmak için her gün yeni bir Han saldırısı dedikodusunu devreye sokuyorlardı. Bu kargaşa bütün kış boyunca sürdü.

Ulu Bozkırın tek hâkimi olan Hunlar, kimseyle savaşımadan, tek bir ok bile atmadan, adeta görülmeyen, bilinmeyen bir düşman tarafından yenilmiş, neredeyse ülkeleri ellerinden alınmak üzereydi sanki! Yeni yılın gelişini kutlamak için şanyü otağında toplanan boy beyleri çaresizdi. Boylarını ayakta tutmak, karışıklığı önlemek için gece uyumuyorlar, gündüz durmuyorlar ama başarılı olamıyorlardı. Bu nedenle boy beylerinin bir kısmı Üvey Bey'in önerisine sıcak bakmıştı.

Üvey Bey, Hun'un at üstünde kurduğu bu düzenin sonsuza kadar yürümeyeceğini, eninde sonunda Han'a yenilip belki de yok olacaklarını söyledikten sonra şimdilik Han'la hoşin yoluyla barış içinde bulunmayı, bundan faydalanıp kaleler kurup etrafına hendekler kazmayı, bu kaleler içine iki katlı büyük ambarlar yapmayı, ürünleri bu ambarlarda saklamayı ve bu kalelerin korunmasında, bu işte usta olan sığıntı Çinlilerden faydalanmayı önerdi. Tecrübeli boy beyleri öneriye şiddetle karşı çıkınca öneri kesin bir karara bağlanmadan küçük kurultay dağıldı.

Baharın gelişiyle birlikte Ötüken'de büyük bir hareketlilik başladı. Henli kullardan istifadeyle sığıntı Çinlilerin kontrolünde ağaçlar kesiliyor, hendekler kazılıyor, duvarlar inşa ediliyordu. Üvey Bey'in tecrübeli boy beyleri tarafından şiddetle reddedilen önerisi, şanyünün buyruğu ile hayata geçiriliyordu. İşler akıl almaz bir hızla ilerliyordu. Aslında bu işler; Çuğay Hatun'un başından beri hülyasını kurduğu Han usulü yaşamın hayata geçirilmesinin ilk adımıydı. Üvey Bey'le yaptıkları plana göre; beşinci ayda yapılacak büyük kurultay, inşa edecekleri bu kalelerden birinde yapılacak, herkese yapılan iş ve görkemi sergilenecekti.

Kurultay yaklaştıkça çalışmalar hızlandırılmış, bu yılki kurultayın, inşa edilecek bu kalelerden birinde yapılacağı da tepkileri görmek için dedikodu şeklinde kara buduna sızdırılmıştı. Gelen tepkiler hiç de Çuğay Hatun'un

umduğu gibi değildi. Sadece gelenekçi ve sertlik yanlısı beyler değil; diğer beylerin önemli bir kısmı ve kara budunun çoğunluğu da yapılmak istenen işi doğru bulmuyordu. Eğer kurultay yüzlerce yıldır yapıldığı yer dışında bir kalede yapılmaya kalkılırsa, pek çok boyun kaleye gitmek yerine eski kurultaya alanına gideceği, bir kısmının ise kurultaya hiç katılmayacakları dahi söyleniyordu. İyice yaşlanmış olan Üvey Bey, söylentilerin etkisiyle umudunu kaybetmiş vaziyette Çuğay Hatun'un huzuruna çıktı.

"Çuançü yenki, bitti bu iş...Aksakallar ve boy beylerinin çoğu bu işe karşı. Hemen herkes kurultayın inşa ettiğimiz bu kalelerden birinde yapılmasına karşı çıkıyor. Keşke kurultay işini bu işe hiç karıştırmasaydık..." dedi esefle.

"Üvey Bey öyle hemen bırakıvermeyin kendinizi. Hem biz kurultay kalede yapılsın demedik ki!"

"Ne demek istiyorsunuz soylu yenki? Kurultayın kalelerden birinde yapılmasını siz istememiş miydiniz?"

"İstemiş olmak başka, yapılsın demek başka Üvey Bey. Kara budun işte...ağzı torba değil ki büzesin, ağzına geleni, aklına eseni söylüyor. Siz işin başında olun, işlerimiz aksamasın, hatta daha da hızlandırın."

"Çuançü yenki söylenenler sizin kulağınıza gelmedi mi? Bu işte ısrar edersek sıkıntı büyük olur. Kurultaya çok sayıda boy beyi katılmazsa kaç tane tiginin kut için kılıca sarılacağını kimse bilemez. Gelin yol yakınken bu işten dönelim, beylerle budunla inatlaşmayalım."

"Kaygılanmayın Üvey Bey. Siz dediklerimi yapın. Göreceksiniz herkes kurultaya katılacak; en küçük şüpheniz olmasın."

Yükan boyunun beyi, şanyünün kurultay için gönderdiği ulağı dikkatle dinledi. Belli etmese de şaşkındı. Ortalık, bu yıl kurultayın yeni yapılan kalelerden birinde yapılacağı dedikodusuyla çalkalanmış, neredeyse herkes de buna inanmıştı. Bütün boy beyleri böyle bir gelişme olursa ne yapacaklarını bile belirlemişti. Boyların bir kısmı eski kurultay alanına

gitmeyi, bir kısmı ise kurultaya hiç gitmemeyi kararlaştırmıştı. Aslında her iki durum da isyan demektir. Boy beyleri her şeyi göze almış, törenin ve geleneklerin çiğnenmesine göz yummaktansa gerekirse kılıca sarılmaya karar vermişlerdi. Yükan beyi de kurultaya hiç gitmemeyi kararlaştıranlar arasındaydı. Oysa şimdi şanyünün ulağı; kurultayın her yıl yapıldığı yerde ve zamanda, her yıl yapıldığı şekilde yapılacağını söylüyordu! İşte şimdi işler değişmişti: Bu durumda kurultaya katılmamak olmazdı.

Şanyünün kurultay davetine uymayan olmamış, kurultaya katılması gereken herkes Ötüken'e koşmuştu. Karşılama, selamlaşma ve ilk gün Atalar İni'nde yapılan kurban sunma töreninden sonra kurultay şanyünün görkemli otağında toplandı.

Şanyü ve çuançü yenkinin iyi dileklerde bulunduğu açılış konuşmalarından sonra kurultayın olağan gündemine geçildi. İç, dış meseleler ve boylar arası meseleler görüşüldükten sonra şanyü söz aldı. Şanyü artık çocukluktan kurtulmaya başlamış, boy pos atmış, yüzündeki çocukluk gitmiş yerine ergen bir erkeğin çekiciliği ve heybeti yerleşmeye başlamıştı. Omuzları dikleşmiş, pazıları irileşmiş, bilekleri kalınlaşmıştı. Kendine güvenen erkekçe bir ses tonuyla konuşmaya başladı.

"Çuançü yenki, soylu tiginlerim, beylerim, bilge aksakallar, tarkanlarım. Atam şanyünün uçmağa varışından bu yana geçen beş yıl içinde pek sıkıntılı, pek kara günler, aylar yaşadık. Birliğimizi, dirliğimizi sarsan, yüreğimizi daraltan işler gördük. Hele geçen son bahardaki akın sonrasında yaşanan düzensizlik akıldan çıkacak, unutulacak bir iş değildir. Hepinizin bildiği gibi ulu atamız Şanyü Mete'den beri Han'la uğraş içindeyiz. Han bizi bu kara yir üzerinden kaldırmak istiyor. Bunun için kaç kere kargıları göğü karartacak kadar çok çerisiyle üstümüze geldi. Her defasında korkusuz alplarımızın oklarına, kılıçlarına çarpıp alca kanlarıyla koca bozkırı suladılar. Son olarak atam şanyü kutsal yurdumuz Ötüken'in bağına kadar sokulan Han ordusunu son erine kadar kırıp Han'ı haraca bağladı. Ne var ki Han yenildikten kısa süre sonra kendini topladı. Gelen haberlere göre; Han eski gücüne yeniden kavuşmuş, kalabalık ordu yığarmış... Oysa Hun öyle mi? Savaşlarda verdiğimiz kayıpları yerine koymak, Han kadar kolay ve hızlı olmuyor. Bu yetmezmiş gibi kara yutlar ve kıtlıklar da gücümüzü yiyip tüketmektedir. On yıldır, elli yıldır, yüzyıldır, belki bu kara yir kurulalı beri bu düzen hep böyle.

Bugün, Han beş bin tümen kişiöğluna sahiptir. Biz ise hepi topu otuz beş-kırk tümeniz. Bu düzen böyle sürüp giderse, eninde sonunda sayımız Han'la başa çıkamayacak kadar azalacak ve Han'ın eline düşeceğiz." dedi.

Şanyü konuşmasına kısa bir ara verip kurultay üyelerini süzdü, Çuğay Hatun'la göz göze geldiler. Çuğay Hatun'un gözlerinin içi gülüyor, oğluyla gurur duyuyordu besbelli: Günlerdir şanyünün bu konuşmasını görüşmüşler, şanyüye konuşmasını iyice belletmişlerdi. Nasıl konuşması gerektiğini de Üvey Bey öğretmişti. Şanyü devam etti:

"Aramızda Han'ı en iyi bilen; ulu atama ve atama da yoldaşlık etmiş olan ulu ayguçimiz Üvey Bey'dir. Han sarayında yıllarca çaşıtlık etmiş, bir Hen oğlu gibi yaşamış, Han'ın iç işlerini görüp avucunun içi gibi bellemiştir. Artık karımış, aksakal olmuştur. Ömrü il işinde geçmiştir. Ömrünün son deminde "Bilenin bilmeyene borcu vardır şanyüm, bu gidişe bir çare bulmadan ölürsem gözüm açık gider" deyip bu gidişin çaresini bir bir sayıp dökmüş, olurunun olmazını bana günlerce anlatmıştır. Şanyünüz olarak tüm kışı, gece uyumadan gündüz durmadan bu işi düşünerek, iyisini kötüsünü yorarak geçirdim. Sonunda Üvey Bey'in önerdiği işin doğru olduğuna inandım. Vakit kaybetmemek için kış biter bitmez de buyruk vererek işi başlattım. İş neredeyse yarılandı. Önümüzdeki kışa girmeden tamamlanacak. Yağımızı, peynirimizi, pastırmamızı, darımızı, hayvanlarımız için otu yemi bu ambarlara yazdan dolduracağız. Kış sert geçer yut olursa aç kalan olmayacak. Ambarların çevresini duvarla kapatıp kaleler yapacağız, yağya karşı bu kaleleri Çinli kullarımızla birlikte savunacağız." dedi.

Kurultay üyelerini süzdü yeniden; çoğunun bakışları yere dönmüştü.

"Söylediğim bu işlerin ayrıntısını şimdi Üvey Bey size anlatacak. Üvey Beyi dinledikten sonra sizin de düşüncelerinizi duymak, bilmek isterim." diyerek konuşmasını tamamladı.

Üvey Bey önerisinin ayrıntısını ince ince anlattı. Beylerin hemen hepsi başı yerde dinlediler onu. Üvey Bey sözünü tamamlayıp susunca, boy beylerinden ilk söz alan savaşçılıklarıyla ün salmış Yükan boyunun beyi oldu.

"Ulu şanyü ben güzel konuşmayı bilemem, kime ne nasıl denir onu da pek

bilmem. Onun için konuşurken yıkar dökersem beni bağışlayın. Dediğim gibi ben konuşmayı bilmem. Konuşmayı bilmem ama savaşmayı, vuruşmayı, akını iyi bilirim. Hem de pekiyi bilirim. Bu işte benim aklıma yatmayan çok şey var. İşte şimdi onları dilim döndüğünce söyleyeceğim. Bir: Hen oğlu ta Çin zamanında biz Hunları durdurmak için bu kara yiri yılan gibi saran koca bir duvar yaptı. Yüksekliği bilmem kaç kulaç, duvarlarının kalınlığı bilmem kaç kulaç! O koca duvarın arkasına sığınan Hen oğlu beş bin tümen kişiogluyula bize karşı koyabildi mi? Yok! Ya biz? Ağaçtan kaleleri otuz beş-kırk tümenle beş bin tümen kişioglunun arkasında olduğu bir orduya karşı nasıl koruyacağız? İki: Biz Hunlar kale savaşına, savunmasına alışık değiliz. Sayımız az olduğundan hızlı, hareketli savaş düzenimizle yağımızı alt etmek üzerine bir uğraş görgümüz vardır. Kalelerin nasıl savunulduğunu bile bilmeyiz. Üstelik kalelere kapandığımız zaman kendimizi kendi elimizle yağının avucunun içine koymuş oluruz. Yağı gelip kaleleri kuşatıp ateşe verdiği zaman bu ağaçtan kaleler içinde yanıp kül oluruz. Üç: Sığıntı Çinlilere güvenmekle Han ordusuna güvenmek arasında fark yoktur. Eski düşman dost olmaz. Dört: Geçmiş savaşlarda Han ordusu Ötüken'e ulaşana kadar yiyeceğini bitirir, aç kalınca dönüğe geçmek zorunda kalır, biz de önünü kesip kılıçtan geçirirdik. Oysa şimdi Ötüken'e ulaştığında kaleler içindeki ambarlara yığılmış ürünlerimizi ele geçirip karnını doyurduktan sonra burada yerleşip çevreye akın salarak elindeki yiyeceği kaptırmış Hun boylarını kuş gibi bir bir avlayacaktır. Sözüün özü; bu iş olmaz ulu şanyü. Olursa da Hunun sonu olur." dedi.

Yükan boyunun beyinden sonra söz alan boy beyleri, bazı tiginler ve tarkanlar da Yükan beyinin söylediklerine destek verdiler. Çuğay Hatun kurultayda boy beylerini ikna edebileceğini düşünmüştü. Ne var ki yine umduğunu bulamamıştı. Söz alanlar sadece kale, ambar yapılmasından vazgeçilmesini değil, Hun içinde çok sayıda Henli kul olduğunu, Han elçilerinin bunlar vasıtasıyla çok etkili bir çarşıt ağı kurduklarını, geçen yıl ki panik havasının yaratılmasında bunların parmağının olduğunu, dolayısıyla Han elçilerinin ve Henli kulların geri gönderilmesini de istiyorlardı. Kurultay gündemi hiç beklenmedik bir yöne doğru kaymaya başlamıştı. Başından beri geri planda kalmaya özen gösteren Çuğay Hatun olaya müdahaleye kendini mecbur hissetti. Söz aldı:

"Ulu şanyü, soylu tiginlerimiz beylerimiz, bilge aksakallarımız, cesur tarkanlarımız; kurultaylarımız niçin var, ne işe yarar, işte bunu bugün burada bütün açıklığıyla görüyoruz. Bir kişiye, iki kişiye belki beş kişiye pek doğru gelen bir iş kurultayın önüne gelince yanlışlığı ortaya çıkıveriyor. Düşüncesini söyleyen, il işine kafa yoran beylerimiz sağ olsun. Bugünden tezi yok kale, ambar, hendek yapımının durdurulması gerektiği açıkça anlaşıldı. Han elçilerinin yaptıkları bozgunculuk da ortada olduğundan bir yolunu bulup onları da geri göndermekte sıkıntı olmaz. Yalnız Henli kulların hepsinin geri gönderilmesini bir daha düşünseniz derim. Bu kullar kılıçlarımızın hakkıdır. Bunlar elinde kılıçla bizi öldürmek için üzerimize gelmiş kişiöğullarıdır. Alplarımız karşısında kaybedince erkekçe vuruşmaktan korkup kılıcını yere atan bu kişiöğulları kul kılınmayı hak etmişlerdir. Bunlar kulluğun gerektirdiği işleri yapacak, Hun da bey gibi yaşayacaktır. Bu eçümüz-apamızdan bize kalan uğraş töremizin apaçık bir kuralıdır. Bunları geri göndermek töremize aykırı olduğu gibi, bunları geri gönderirsek onların yaptığı işleri de biz yükleneceğiz. Diğer yandan Hen oğlunun töresince bu zavallıların çoluk çocuğu zaten idam edildiler, şimdi gönderirsek Hen oğlu onları da idam edecek. Kendine kul olmuş birini cellâda teslim etmek Huna yakışmaz." dedi.

Kurultay üyeleri Çuğay Hatun'un bu önerisine karşı çıkmadılar. Sonuçta Üvey Bey ve Çuğay Hatun'un projesi durdurulmuş, Han elçilerinin geri gönderilmesine karar verilerek kurultay sona ermişti. Çuğay Hatun bir kez daha kaybetmişti!

Kurultaydan hemen sonra başta Ma Hung olmak üzere bütün Han elçileri şanyünün huzuruna alınarak; şanyünün imparatora karşı hala iyi niyetini koruduğu ve imparatorun bundan faydalanmasının beklendiği ihtar edildikten sonra, şanyünün iyi niyetinin bir göstergesi olmak üzere daha önce alikonanlar da dahil bütün elçilerin Han'a gitmelerine izin verildiği söylendi. Aslında elçiler kovulmuştu.

Yola çıkmaya hazırlanan Ma Hung Su Wu ile son görüşmesini yapıyordu.

"Bay Su, Hun töresinde elçi öldürmek ve kendisi istemedikçe elçiyi geri

göndermek yoktur. Hunlar iyi niyet göstergesi bahanesi ile şimdi bizi geri gönderse de göğün oğlu bizim yerimize yeni elçiler gönderecektir. Onlar gelinceye kadar bütün iş size kalıyor. Çuğay Hatun'un yerini sağlama almak için içte yapacağı pek bir şey kalmadı. Bu yüzden dışa yönelecektir. Elbette ilk ve en önemli hedef biziz. Hun akınlarının önceden sınır garnizonlarımıza bildirilmesi çok önemli. Burada kurduğumuz haber alma ağımızı iyi kullanın. Saldırıları mutlaka önceden öğrenmeye bakın ve gecikmeden bildirin."

"Merak etmeyin sayın elçi. Her şey sanki siz buradaymışsınız gibi yürüyecek. Göğün oğluna saygılarımı iletin. "

Su, Henli kullardan sayıldığından elçilerle gönderilmedi.

Çuğay Hatun, Han elçilerini gönderir göndermez işe koyuldu. Son kurultayda da umduğunu bulamamış olmak, başarılı olma, gelmiş geçmiş çuançü yenkilerin en iyisi olma arzularını azaltmamış, aksine; onu bir hırs küpüne döndürmüştü. Bir sonra ki kurultaya aynı koşullarda giderse, hem şanyünün hem kendi otoritesinin iyice ortadan kalkacağını düşünüyor, savaşçı ve gelenekçi boy beylerini en büyük rakipleri olarak görüyordu. İçerde yapmak istediklerine onlar karşı çıkmış ve engel olmuşlardı. Kararını vermişti: Onların kurallarına göre oynayacaktı. İçte yapılacak bir şey kalmadığına göre; dışta yapılacak işlere bakmalıydı. Huluku Şanyü'nün dayattığı antlaşmanın şartlarını son dört yıldır yerine getirmeyen Han'a iyi bir ceza verilmeliydi. Han'a etkili bir akın yapmak hiç olmazsa savaşçı bunak aksakallar ve boy beylerinin burunlarını biraz olsun aşağıya indirirdi. Üvey Bey'i çağırıp düşüncesini ona açtı. Üvey Bey onun fikrine şiddetle karşı çıktı:

"Çuançü yenki, kurultayda gördünüz. Boy beylerimiz, aksakallar ve tarkanların çoğunun bize güveni yok. Bu durumda en iyisi; Han'la barış içinde kalıp içerdeki karışıklığın ve güvensizliğin ortadan kaldırılmasına çabalamaktır."

Çuğay Hatun kararlıydı.

"Üvey Bey, karışıklık kendiliğinden ortadan kalkacak değil ya! Elimizi kolumuzu bağlayıp oturarak güven sağlayabilir miyiz? Olacak iş değil. Hem boy beyleri ve savaşçı bunaklar demiyor muydu "Acun, elde kılıç at üstünde

idare edilir" diye? Onlara elde kılıç at üstünde bir idare fırsatı tanıyacağım." dedi.

Üvey Bey Çuğay Hatun'u kararından vazgeçirmek için çok dil döktü. Üvey Bey ısrarla Han'la hoçin yapmak ve bunun için her yolun denenmesi gerektiğini anlatmaya çalıştı, ancak; Çuğay Hatun kararından dönecek gibi gözükmüyordu.

Çuğay Hatun, şanyü ve ulu tarkanla birlikte bir yıl boyunca Han'a yapılacak akın üzerinde çalıştı. Sonunda plan hazır olunca şanyü boy beylerini toplayıp akın niyetini ve planını onlarla paylaştı. Hemen bütün boy beyleri akın fikrini ve planını desteklediler: Yenilip anlaşmayı kabul ettiği halde son dört yıldır vergisini göndermeyen Han, mutlaka cezalandırılmalıydı.

Şanyünün akın buyruğunu alan boy beyleri gerekli hazırlıkları yapmak üzere merkez ordadan ayrıldıkları günün akşamında Üvey Bey birdenbire göğsüne saplanan bir sancıyla olduğu yere yığılmış, hemen yurduna taşınıp döşegine yatırılmış, uzun süre kendisine gelememişti. Çuğay Hatun ve şanyü Üvey Bey kendine gelene kadar başında beklemişlerdi. Üvey Bey kendine geldiğinde Çuğay Hatun ve şanyüyü görünce ilk sözü;

"Akın, uğraş olmaz. Hoçin isteyin..." olmuştu. Sonra da yine kendinden geçmişti.

Ulu tarkan, şanyü ve Çuğay Hatun'un önünde diz vurup onları selamladıktan sonra;

"Ulu şanyü akın için tüm hazırlıklar tamamlandı. Sağ ve sol kanat ordalarımızdan toplanan iki tümen savaşçı buyruğunuzu bekler." dedi.

"Şimdi en önemli şey akının düşmanın gözünden, kulağından saklanması ulu tarkan. Sürek avı yapılacakmış gibi davranılsın. Büyük duvara yaklaşıncı en uygun gece, kollarımız yağının üzerine atılsın. Tanrı kılıcınızı keskin, oklarınızı şaşmaz kılsın. Tanrı utandırmasın ulu tarkan."

"Buyruk senin tutmak bizimdir ulu şanyü. Tanrı utandırmasın!" diye karşılık verdi ulu tarkan.

Çuğay Hatun'da usule uygun şekilde zafer dileğinde bulduktan sonra ulu tarkan selam verip otağdan ayrıldı.

Akın için seçilen yirmi bin Hun savaşçısı dört kola ayrılıp sürekle avı düzeninde güneye yöneldi. Akın kuvvetinin tamamına ulu tarkan, akın kollarına ise sol ve sağ kanat ulu tarkanları ile tecrübeli tümen beyleri komuta ediyordu. Sürekle avı düzeninde oturu hattına yaklaşan akın kolları oturu beyinin görevlendirdiği yizekler tarafından karşılandılar. Ulu Tarkan da bizzat oturu beyi ile bir araya geldi. Son durum hakkında bilgi alışverişinde bulunup birbirlerine danıştılar. Hem oturu beyinin adamları hem de Büyük Duvar'ın öte yanında görev yapan Hun casuslarından gelen haberlere göre Han sınır hattında ve derinlikte yeni bir haberleşme sistemi kurulmuştu. Bu yeni sistemde Han Büyük Duvar'ın dışında Hun oturu hattına doğru gözetleme kuleleri kurmuş, bu kulelerdeki gözcüler, gördükleri her şeyi ateşle Büyük Duvar'daki gözcülere, onlar da daha gerideki kulelere hemen haber veriyorlarmış. Oturu beyi bu yeni sistemi detaylıca anlattıktan sonra;

"Bu kulelerdeki gözcülerin işlerini sessizce bitirmeden Büyük Duvar'a ulaşmak ve ötesine geçmek imkansız." dedi.

"Gözetleme kulelerinin arasından gözcülere gözükmeden geçemez miyiz?"

"Belki geçilebilir ulu tarkan. Ancak fark ettikleri anda akın boşa çıkar."

"Nasıl olacak o zaman bu iş? Siz ne diyorsunuz?"

"Hen oğlu, bizim ay ışığında saldırıya geçtiğimizi, ay karanlığında çekildiğimizi bilir, bütün işini de buna göre kurar. Sizce de uygunsa akın kolları beş-altı gün daha oturu hattına yaklaşsın. Beş-altı güne kadar ay geç doğmaya başlayacak. İşte o zaman hava karardıktan sonra akın kollarımız hızla oturu hattına yanaşmaya başlar, biz de belirlediğimiz gözetleme kulelerine seçtiğimiz yetenekli aplarımızla gizlice yanaşıp sessizce işlerini bitiririz. Ele geçirdiğimiz kulelerin gözetleme bölgesinden geçip Büyük Duvara yanaşır, Büyük Duvar'daki gözcülerin işini eski usul bitiririz. Zaten bu ileri gözetleme kuleleri kurulalı beri Büyük Duvar'ın gözcüleri pek gevşek; hepsi daha hava kararır kararmaz vurup kafayı uyuyorlarmış."

Oturu beyinin önerisi uygun bulundu. Akın kolları sınır hattının uzağında

sürek avı düzeninde beş-altı gün daha oyalandı. Kararlaştırılan günün akşamı hava kararmaya yüz tutunca akın kolları Büyük Duvar'a doğru at salmış, oturu beyinin seçkin savaşçıları da ay karanlığından istifade ile gözetleme kulelerine doğru sessizce sızmaya başlamışlardı.

Her şey Hunların planlandığı şekilde geliyordu. Kulelerdeki gözcüler hiçbir tepki vermeden hayata veda etmişler, ele geçirilen bu kulelerin bölgesinden şimşek hızıyla geçerek Büyük Duvar'a ulaşan kolların savaşçıları kısa sürede duvarın üstüne çıkıp oradaki gözcüleri de etkisiz hale getirmişlerdi. Büyük Duvarın gerisindeki gözetleme kulelerindeki gözcüler ise Gök Orda'nın casusları tarafından bertaraf edilmişlerdi.

Ulu tarkan ve oturu beyinin bizzat başında bulunduğu akın kolu önemli Han garnizonlarından birini vuracaktı. Akın kolu hedefine yaklaşınca durup ayın doğuşunu beklemeye başladı. Ay karanlığında hedefe yaklaşıp son keşiflerini yapan yizekler, Han garnizonunda hiçbir olağanüstülük tespit edememişlerdi. Her şey beklendiği gibiydi. Ayın doğuşuna yakın akın kolu hedefe doğru ilerleyip, düzen aldı. Ayın doğuşundan kısa süre sonra verilen işaretle Hun savaşçıları hedefe atıldı. Hun atlıları ellerinde meşalelerle ve attıkları naralarla geceyi sarsarak küçük Han kasabasının sokaklarına şimşek gibi daldılar. Ulu tarkan ve oturu beyi en önde gidenler arasındaydı. Tecrübeli bir alp olan ulu tarkan bir terslik olduğunu hemen fark etti: Bazılarında ocak, lamba yanmasına rağmen, evlerde ve sokaklarda kimse yoktu. Üstelik girilen evlerin içi tamtacırdı! Atının dizginlerini çekip durdurdu, çevresini süratle gözden geçirdi. Yanılmıyordu; garnizon boşaltılmıştı! Gür sesi geceyi yırttı;

"Tuzak! Geri çekilin! Buyruk yüzbaşılarda!"

Akın kolunun komutasını yüzbaşılara bırakması, akın kolunun küçük gruplar halinde düşmanla yakından tutuşmaktan kaçınarak bir an önce düşman bölgesinden sıyrılıp çıkması için uygulanacak bir taktiğin işaretiydi. Akın kolu süratle geri dönüp, garnizonu terk etmeye başlamıştı ki dört bir yandan kum gibi Han askeri saldırdı. Gerçekten de pek korkunç bir tuzağa düşmüşlerdi! Çarpışma pek şiddetliydi, Hun savaşçıları tek kurtuluşlarının çemberi yarmak olduğunun bilincinde, kuşatma hatlarını hallaç pamuğu gibi atıyorlar, kan gövdeyi götürüyordu. Kuşatma hattı yarıldı yarılacak derken; gerilerden, ayın gündüz gibi aydınlattığı gecenin ortasından kum gibi Henli

yetişiyordu.

Garnizonun içinde ve çevresinde kanlı ve korkunç bir boğazlaşma yaşanıyordu. Hunların vuruşma düzeni bozulmaya başlamış, yzbaşılarının buyruğunda bölük bölük ayrılan Hun kuvveti parça parça kuşatılmaya başlamıştı. Durum pek ümitsiz gözüküyordu. Otru beyi ulu tarkana haykırdı:

"Ulu tarkan kuvveti toplayın. İkiye ayrılalım, ben bunları oyalarken siz çemberi yarın!"

Ulu tarkan gr sesiyle yeni bir buyruk verdi. Çok geçmeden Hun akın kolunun neredeyse tamamı vuruşa vuruşa ulu tarkanın çevresinde toplanmıştı. Hun savaşçıları süratle ikiye ayrılarak çemberi yarıp çıkmak için düzen aldılar. Ulu tarkanın verdiği işaretle otru beyinin askerleri hiç beklenmedik bir yönde ileri atıldı. emberde belirlenen yarma noktasına ulaşan Hun savaşçılarının darbesi korkunç oldu. Acı dolu çığlıklar, at kişnemeleri, vahşi savaş naraları gecenin karanlığını doldurmuştu. O noktadaki Han kuvveti kurdun daldığı koyun sürüsü gibi dalgalandı. Otru beyinin buyruğundaki yarma kuvveti kısa sürede çemberi yararak Han askerlerini geriye sürüp açılan gediği genişletmeye başladı. Çemberin yarıldığını gören ulu tarkanın buyruğundaki ana kuvvet ileri atılıp gedikten çıkmaya başladı. Ulu tarkan en son ıkanlardandı. Gedik neredeyse kapanmak üzereydi. Yarma gediğindeki Hun savaşçıları le yite vuruşuyorlar, gleri tükenmeye başladığından yavaş yavaş geriliyorlardı. Ulu tarkanın gözü bir görüntüye takılıp kalmış, gördükleri karşında yüreğinden vurulmuşa dönmüştü: Otru beyinin üzerine bir aç atılmış, üzerine çullanan yirmi kadar Hen oğlu tarafından sağ olarak ele geirilmışti! Ulu tarkanın yapabileceği bir şey yoktu; atını tepip çemberden uzaklaştı.

uğay Hatun'un ağzını bıçak açmıyor, şanyünün yüzü de yere dönmüş, kaşları çatık ulu tarkanın gönderdiği tümen beyini dinliyorlardı: Akın kolları gözetleme kulelerini ve Büyük Duvarı kolayca geçmişler ancak akın hedefleri

olan yerlerde tuzağa düşürülmüşler ve kalabalık Han kuvvetleri tarafından kuşatılmışlardı. Ulu tarkan, Han'ın akını önceden haber aldığına kesin gözüyle bakıyordu. Kuşatılan akın kolları ile Han kuvvetleri arasında çok kanlı çarpışmalar meydana gelmiş, bütün kollar çemberi yarıp çıkmayı başarmışlar ancak çok da kayıp vermişlerdi. Çemberden çıkanlar, Han kuvvetleri tarafından oturu hattına kadar takip edilmiş, bu çekilme sırasında da yer yer çok şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti. Ulu tarkan akın kuvvetinden sağ kalanları oturu hattında toplamış sağ kalanları saydırmıştı. Akın kuvvetinin neredeyse yarısı kaybedilmişti. Asıl sıkıntı ise oturu beyinin sağ olarak Han'ın eline düşmesiydi. Ulu tarkan, oturu beyinin Han kuvvetlerine rehberlik etmesinden korkuyor, Büyük Çöl'ün güneyindeki otlaklarda bulunan boyların tedbir olarak acilen çölün kuzeyine çekilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu yüzden elde kalan kuvvetle oturu hattında Han kuvvetlerini karşılamak ve oyalamak için düzen almıştı.

Çuğay Hatun güçlükle ayakta duruyordu, tümen beyi çıkana kadar dayandı. Tümen beyinin çıkmasıyla kendini töre bırakması bir oldu. Öfkeden ve üzüntüden şakakları zonklıyor, göğsü sıkışıyor, zaman zaman nefes almakta zorlanıyordu. Şanyü yardım için birilerini çağırmağa kalkınca eliyle işaret ederek ona engel oldu. Şanyünün verdiği kırbadan içtiği birkaç yudum suyla kendine gelmeye çalıştı.

Durum korkunçtu. Hiçbir şey umduğu gibi olmamış, ava giderken avlanmıştı. Han'a haddini bildirmek için çıktığı yolda acı bir sonuçla karşılaşmıştı. Hunlar kendi içinde güçlerini tüketirken Han yenilginin yaralarını sarmış, kuvvetini yeniden toplamıştı. Hem de Hun akın kollarını pusuya düşürüp neredeyse yarısını yok edecek kadar! Akının başarısız olması yetmezmiş gibi Han'la savaş da yeniden başlamıştı. Olanların en kötüsü ise oturu beyinin sağ olarak ele düşmesiydi. Oturu beyi Han kuvvetlerine rehberlik ederse Hunlar için felaket derecesinde sonuçlar ortaya çıkabilirdi.

Çuğay Hatun bu düşünceler içinde bir çözüm, bir çıkış yolu için kıvrılırken Atasagun Esen Bey telaşla otağa girip diz vurdu:

"Ulu şanyü, Üvey Bey uçmağa vardı. Başımız sağ olsun!" dedi.

Çuğay Hatun günün ikinci büyük darbesini de böylece almış oldu. En büyük müttefiki, akıl hocası, sıkıştığı yerde imdadına koşan bilgisi artık

yoktu. Üstelik Han'la tek barış umudu da Üvey Bey'di. Onun ölümü ile Han'la barış umudu da ortadan kalkmış oluyordu. Çuğay Hatun artık Hun ilinin en tepesinde yalnızdı. Oğlu yavaş yavaş ergenlikten kurtulmuştu ama o ne kocası Huluku Şanyü'nün, ne de kaynatası Kutluğ Şanyü'nün yeteneklerine sahipti. Çuğay Hatun için gelecek hiç de iç açıcı gözükmüyordu.

Çuğay Hatun oğluyla baş başa verip ne yapacaklarını kararlaştırdılar. Büyük Çöl'ün güneyinde buluna boylara ulaklar gönderildi, onlar aceleyle toplanıp çölün kuzeyindeki otlaklara doğru yola çıktılar. Çok geçmeden çölün güneyinde kurulu tek bir Hun çadırı bile kalmamıştı. Bin yıllık ata yurtlarının boylar tarafından boşaltılmasından sonra şanyünün buyruğu ile otrularda konuşlu birlikler de çölün kuzeyine çekilmişti. Bu, bugüne kadar hiç yaşanmamış bir olaydı ve Hunlar için büyük bir utançtı. Diğer yandan otu hattının boşaltılması ve çölün kuzeyine çekilmesi; Ötüken bölgesinin güvenliğinin de tehlikeye atılması demekti.

Güz kurultayı Çuğay Hatun için çok zor geçti. Çölün güneyindeki topraklarını kaybeden ve apar topar çekilirken pek çok hayvanı telef olan boy beyleri ve aksakallar çok öfkeliydiler. Aksakallar yağıya toprak terk etmeyi büyük onursuzluk sayıyor, Şanyü Mete'nin atını ve sevgili eşini verdiği halde ot bile bitmeyen otu topraklarını isteyen Uhuan'lara yaptıklarını hatırlatıyorlardı. Asıl sıkıntı ise hem boy beyleri hem de aksakallar, akının Han tarafından öğrenilmesinin nedeni olarak; otağ ve çevresinde çok sayıda Henli ve sığıntı Çinli kulun olmasını gösteriyorlardı. Hemen hepsi Hun elinde ne kadar Henli varsa Han'a gönderilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Çuğay Hatun tepkileri büyük bir sabırla karşıladı, alttan aldı, otu hattının ve güneydeki toprakların boşaltılmasının sadece bir tedbir olmak üzere bu yıla mahsus olduğunu, baharın gelmesiyle birlikte otu hattının yeniden tutulup boyların güneydeki topraklara güven içinde döneceklerini vaad ederek öfke selini savuşturdu. Kurultay bittiğinde derin bir nefes almıştı.

Ertesi yıl (MÖ 79) baharın gelişyle birlikte, Hun-Han sınır hattındaki tek Hun kalesine olan Şusiyang'a, herhangi bir Han saldırısını karşılamak ve Han kuvvetlerini oyalamakla görevli dokuz bin atlı yerleştirildi. Otu hattı tamamen tutulamadığı için beklenmedik bir Han saldırısında ağırlıkların çekilmesi maksadıyla Tula Nehri üzerine bir köprü kuruldu. Boy beyleri ve aksakallara göre bu bir kaçış köprüsüydü ve çok onur kırıcıydı. Ne var ki

Hun savunma düzeni ortadan kalkmıştı.

Aksakallar ve gelenekçi boy beyleri akınların Han tarafından önceden haber alınmasının sorumlusu olarak Henli kulları görüyor ve bunların biran önce Hun elinden sürülüp çıkarılmalarını istiyorlardı. Onlar şanyüden, daha doğrusu; Çuğay Hatun'dan böyle bir girişim bekleyedursun, Henli kulların gönderilmediği yetmezmiş gibi, bir de yeni ve kalabalık bir Han elçilik heyeti çıkıp geldi. Hunların elçilerle ilgili töresini çok iyi bilen Han sarayı, Hunların elçilere karşı sonsuz müsamahalı töresini istismar etmekte ve bundan faydalanmakta pek mahirdi. Boy beylerinden bir kısmı Han'ın anlaşmayı çiğneyip savaşmayı seçtiğine göre; konuşacak, görüşecek bir şey yok diyerek bu heyetin geri gönderilmesini önerdi. Ancak töreye aykırı diye bu öneri kabul görmedi ve kalabalık Han elçilik heyeti Ötüken'de şanyü ordasına yerleşti.

Çuğay Hatun ve şanyü, sarsılan durumlarını güçlendirmek için en azından, geçen yıl oturu hattını ve çölün güneyindeki toprakları terk etmek suretiyle yaptıkları büyük hatayı düzeltmek için harekete geçtiler. Bu amaçla bütün bir yaz ve bahar süresince Han'ın sınır birliklerine ve garnizonlarına saldırılar düzenlendi. Ancak bunlar başarılı olamadığı gibi akın kolları da defalarca çok zor durumlara düştü, ağır kayıplar verildi. Güney topraklarına yerleşemeyen ve sınırdaki alışveriş yapamayan Hun kara budunu da hızla fakirleşmeye başladı. Şanyü ve Çuğay Hatun için şartlar daha da kötüleşmişti. Güz kurultayı bu şartlar altında geçti. Kurultay üyeleri eski şanyüler döneminde ağızlarına bile alamayacakları ifadelerle çok ağır eleştiri ve suçlamalarda bulundular. Çuğay Hatun ve şanyü alttan alıp öfkeyi yatıştırma yolunu seçerek bu kurultayı da savuşturdular. Ancak; kurultayda konuşulanlar ne kolayca unutulacak ve ne de arkası bırakılacak türden işlerdi. Bu kış zor geçecek gözüküyordu.

Kış, Hun eline büyük bir huzursuzluk ve hoşnutsuzluk havası içinde geldi. En mutsuz kesim kara budundu. Huluku Şanyü'nün Yen-jan Savaşı sonrası Han'a dayattığı anlaşma gereği Han'ın her yıl gönderdiği haraç mallar ve Han'la yapılan sınır ticareti sayesinde beş yıl büyük refah yaşayan kara budun, Huluku Şanyü'nün ölümünden sonra Han'ın haraç malları göndermeyi bırakması ve son iki yıldır da sınır ticaretini yasaklaması nedeniyle birden fakirleşmişti Kara budun için en kötüsü ekmek kıtlığı idi. Ekmek yapmak için darının büyük bölümü Han'dan alınırdı. Şimdi bu yol kapandığı için iki yıldır ekmek sıkıntısı yaşanıyor, ekmek yenemediği için çoluk çocuk, genç yaşlı herkes süratle zayıflıyor, gücünü kaybediyor ve ekmek kıtlığı uzun sürerse ölümler başlıyordu. Sadece et, süt, kıymız, peynir, yoğurt yemek; ekmek olmayınca insanı semirtmeye, yaşatma yetmiyordu. Şartlar o kadar kötüydü ki; kara budunun, kut için kılıca sarılan bir tiginin ya da hangi şartla olursa olsun Han'la barış antlaşması yapabilecek bir tiginin arkasında saf tutması işten bile değildi. Her an her şey olabilirdi.

Eskisi kadar olmasa da hâlâ Çuğay Hatun'un yanından yöresinden eksik olmayan Su Wu, bütün bu gelişmeleri yakından takip ediyordu. Yeni Han elçisi Yin Lun'la buluşan Su Wu, ona son durumu anlatıyordu.

"Bay Yin, Çuğay Hatun ve şanyünün otoritesi tamamen sarsıldı. Bütün tiginler kılıca sarılmak için fırsat kolluyor. Yalnız; Tuğ Tigin'in başına gelenden ürktükleri için hepsi de Han'la anlaşma peşinde. Hepsiyile irtibat kurduk, onları ümit içinde tutuyoruz. Tabii hiçbirine açık bir vaatte bulunmuyoruz sayın elçi. Durum bizim açımızdan pek mükemmel!"

"Şüphesiz öyle Bay Su. Bu barbarlar artık elçilerimize daha saygılı davranır oldular. Eskiden karşılaştığımızda sergiledikleri aşağılayıcı tavırları yok oldu. Bunu ben bizzat görüp, yaşıyorum. Yine de tedbiri elden bırakmayın. Hun gizli ordasının casusları her yerde olabilir. Hunlar dışarıdan bir tehlike belirince kendi aralarındaki bütün anlaşmazlıkları bir kenara bırakıp tek vücut olurlar. Yaptığımız işler açığa çıkarsa her şey mahvolur."

"Kaygılanmayın sayın elçi. Her tedbiri alıyoruz."

Çuğay Hatun şanyünün otağında ocağın başına çökmüş belli belirsiz alevler çıkararak yanan ateşe dalmış, olan biteni kafasından geçiriyor, bir çıkış yolu bulabilmek için derin derin düşünüyordu. Durum hiç de iç açıcı değildi. Otağın dışından Huyenti Şanyü'nün sesi duyulunca güçlükle düşüncelerinden sıyrılıp dikkatini kapıya verdi. Şanyü günlerdir kapandığı otağından çıkıp can sıkıntısını dağıtmak için ava gitmişti. Çok geçmeden neşeyle daldı içeri. Gülerek doğruca ocağın başına geldi.

"Ana, sen de çık dolaş biraz. Kar, can sıkıntısını silip atıyor. Av avladık, kuş kuşladık, pek güzel bir av oldu."

"Canım istemiyor oğul. İçimden hiçbir şey gelmiyor."

"Ana düşün düşün hasta olacaksın. Hem artık sen il işlerini dert etmeyi bırak. Ben ne gerekirse yaparım. Sen otağına çekil, dinlen artık."

Çuğay Hatun bir an irkildi. Oğlu büyümüş, artık onun vesayetinden çıkmak istiyordu!

"O günler de gelecek oğul. Çok uzak değil, o günler de gelecek..."

İkisi de susup gözlerini ocağa diktiler. Kısa bir süre sonra otağın keşikçisi, Akpıra Bey'in geldiğini bildirdi. Akpıra Bey Hun gizli ordası Gök Orda'nın iki yönetici boyundan birinin boy beyiydi ve içteki casusluk, bozgunculuk olaylarının ortaya çıkartılması ve şanyü ailesinin üyelerini korumakla görevliydi. Akpıra Bey otağa girişte diz vurup şanyüyü selamladıktan sonra;

"Ulu Şanyü, çuançü yenki, pek önemli gelişmeler var. Onları bildirmek dilerim." dedi.

Çuğay Hatun, Gök Orda'ya karşı mesafeliydi. Huluku Şanyü zamanında pek önemli işler başaran Gök Orda savaşçıları, Huluku Şanyü'nün ölümünden sonra birden ortadan çekilmişlerdi. Çuğay Hatun'un Gök Orda'ya mesafeli olmasının sebebi bu değildi. Onu ilgilendiren asıl konu Tolunay'dı. Şanyünün vasiyetinin değiftirildiğini bir şekilde Ayeçe'ye bildiren o dilsiz kız bir Gök Orda savaŐçısıydı. Çuğay Hatun'un buyruğu ile harekete geçen Su Wu'nun adamlarını haklayan o kız ortalıkta yoktu ve kimse de nerede olduğunu bilmiyordu. Tolunay'ın akıbetini sorduğunda Akpıra, Çuğay Hatun'u duymazdan gelmişti. Çuğay Hatun bu yüzden Gök Orda'nın varlığından garip bir huzursuzluk duyuyordu.

"Söyle Akpıra Bey." dedi Şanyü.

"Ulu Şanyü Han elçileri el altından tiginlerimizle görüşüyor."

Çuğay Hatun birden canlanmıştı, merakla araya girdi:

"Ne demek tiginlerimizle görüşüyorlar Akpıra Bey?"

"Çuançü yenki, Han tiginlerimizle ilişki kurarak onları ayartıp el altında tutmak istiyor."

"Kim, hangi tiginler bunlar?"

"Genç tiginlerimizin hemen hepsiyle görüşüyorlar çuançü yenki."

Şanyü öfkeden kıpkırmızı kesilmiş, sinirinden delikanlılık çağına yeni giren erlere has şekilsiz bıyığı titremeye başlamıştı. Hışımına söze karıştı:

"Ne demek hepsi Akpıra Bey? Hun ili böyle tiginlerle nasıl ayakta kalır? Kim bu tiginler? Tek tek bilmek istiyorum. Bunlar içinde en ulu makamda oturanı, Han elçileriyle en çok görüşeni bulup önümüze çökertin! Çökertin ki; soluğunu keselim! Keselim de yağıyla gizli saklı iş tutmanın sonunu herkes görsün, bilsin!"

Akpıra'nın cevap vermesine fırsat vermeden Çuğay Hatun yeniden araya girdi.

"Ulu şanyü öfkelenmeyiniz. Şu iş nedir bir iyice dinleyip anlayalım. Sonra, ne gerekirse, töremiz ne diyorsa çekinmeden yaparız." dedi. Sonra da Akpıra'ya döndü:

"Akpıra Bey şanyümüz doğru söylüyor. Bu tiginler içinde en önde giden, Han elçileriyle en çok görüşen kimdir, biliyor musunuz?"

"Han'ın gönderdiği yeni elçileri ve adamlarını geldiklerinden bu yana izliyoruz. Tiginlerle yaptıkları ilk görüşmeden beri de tiginlerin yakınında bulunan savaşçılarımızla ne görüşüklerini öğreniyoruz. Şu ana kadar tiginlerimizden çoğu, bunların üstü kapalı söylediklerini duymazdan geldiler ve dahi durumu da bize bildirdiler. Onlar da bu tiginlerimizin çevresinden hemen çekildiler. Ancak bazı tiginlerimiz bunlarla görüşmeye devam ediyor. Görüşmeye devam edenlerin birisi hariç diğerleri kut dilese arkasından kimsenin gitmeyeceği seviyedeki tiginler. Dediğim gibi aralarında kut dileyebilecek seviyede makam sahibi tek bir tiginimiz var."

"Kimmiş o soysuz?" diye öfkeyle atıldı şanyü.

Akpıra hemen cevap vermedi, bu kez sabırsızlıkla atılan Çuğay Hatun oldu.

"Akpıra Bey söylesenize kim bu hain?"

Akpıra'nın söylediği isimle donakaldılar. Çuğay Hatun güçlükle töre ulaşıp oturdu, başına ağrı saplanmıştı. Şaşkınlıkla;

"Nasıl olur bu?" dedi

Şanyünün şaşkınlığı öfkesini bastırmış, öylece donakalmış, gözlerini Akpıra'ya dikmiş anlamsızca bakıyordu. Akpıra üzgün ama soğukkanlı bir tavırla devam etti.

"Ne yazık ki durum budur ulu şanyüm. İçiniz İrbis Batu Tigin Han elçileriyle çok sık görüşüyor. Han elçileri tiginini avuçlarının içine aldılar." dedi.

Çuğay Hatun başını esefle salladı.

"Bu oğlan hiç akıllanmayacak hiç" dedi. "Önce Tuğ Tigin'in aklına uyup

şanyüye asi olmaya kalktı, canını zor kurtardı, şimdi de kalkmış Han elçileriyle iş tutuyor. Ah oğul seni doğuracağıma bir topak taş doğuraydım..." diye hayıflandı. Akpıra'ya döndü.

"Bir yanlışlık yok değil mi Akpıra Bey?"

"Yok çuançü yenki, ne yazık ki yok. Üstelik daha da kötüsü var..."

"Neymiş?!"

"İrbis Batu Tigin Han elçilerine sürekli kendisi adına hoçin öneriyor..."

"Ne diyorsunuz Akpıra Bey!"

Hoçin; yani evlilik yoluyla uyum anlaşması, ancak şanyü ile imparator arasında yapılabilirdi. Çuğay Hatun'un şaşkınlığı katlanmıştı:

"Şaşırılmış bu oğlan...şaşırılmış. Aklını yitirmiş bu..." diye söylendi. Otağa derin bir sessizlik çöktü. Bir süre sonra Akpıra;

"Ne yapalım ulu şanyüm, buyruğunuz nedir?" dedi. Şanyünün yerine Çuğay Hatun cevap verdi.

"İzlemeye devam edin Akpıra Bey. Her şeyden haberimiz olsun. Şanyümüz gerekeni yapacaktır."

"Buyruk sizin tutmak bizimdir ulu şanyü." dedi Akpıra, diz vurup otağın kapısına yönelmişti ki; aklına yeni gelmiş gibi geri döndü;

"Bir de ulu şanyü...çuançü yenkimizin Henli kulu, şu; Su Wu denen kişiöğlü. Bu işleri çekip çeviren, elçilerin tiginlerle görüşmesini sağlayan o."

Çuğay Hatun deliye döndü:

"Akpıra Bey ne dediğinizi kulağınız duyuyor mu? Su, Hen oğlunun gadrine uğramış zavallı bir iğdiş. Hen oğlunu can düşmanı bilen bir kişiöğlü neden ona hizmet etsin ki?"

"Çuançü yenki çayıtlık işleri karışık işlerdir. Bilgimiz görgümüz bizi yanıltmadı. Su Wu'yu çok yakından izliyoruz. Su'yu ele almak için yakında şanyümüzden izin almayı düşünüyorduk. Su Wu'yu ele alıp konuşturduğumuzda ordalarımızdaki Han çasıt kollarını çökertiriz. Bir süre

daha izleyeceğiz. Zamanı gelince ele alıp şanyümüzün önüne çökertiriz." dedi.

Çuğay Hatun şaşırılmış gözüktü:

"Yaa? Vay boyu devrilesi it vay!" dedi. "Ne gerekiyorsa yapın Akpıra Bey, ne gerekiyorsa." Akpıra diz vurup otağdan çıktı.

Ana-oğul Akpıra çıktıktan sonra uzun uzun önlerine bakıp derin düşüncelere daldılar. Sonunda sessizliği şanyü bozdu.

"Ne yapacağız ana?"

"Gerekeni...gerekeni yapacağız oğul."

Çuğay Hatun beklemeden kendi otağına geçti. En güvendiği ulaklardan birini çağırttı.

"Tez var, inim Tulunçi'yi al gel!"

Birkaç gün sonra Çuğay Hatun'un kardeşi Tulunçi otağında Çuğay Hatun'u baş indirip bağır basarak selamladı. Önce selam sabah, hasret gidermeler derken Çuğay Hatun onu niçin çağırttığını anlattı. Uzun uzun konuştular. Tulunçi otağdan ayrılmadan hemen önce Çuğay Hatun;

"Tulunçi, şu koca acun içre senden başka güvenebileceğim kişiöglu kalmadı. İşini çok gizli gör. Arkanda hiç iz kalmasın. İş bittikten sonra dedikodusunu yapan yapsın, ne konuşulursa konuşulsun bizim işimize gelir" dedi.

"Buyruk senin tutmak bizimdir çuançü yenki!" diyen Tulunçi otağdan ayrıldı.

Tulunçi'yle görüşmesinden birkaç gün sonra Çuğay Hatun'un otağından acı bir çığlık yükseldi.

"Oğlum! İrbis Batu'm! Can parçam!"

Haber bir anda her yere yayıldı. İrbis Batu Tigin ölmüştü! (MÖ.78) Nasıl öldüğü bilinmiyordu. Durup dururken sapaşağlamken, ölüp gitmişti. Bu haberin hemen arkasından ortalık bir dedikodu ile çalkalandı: İrbis Batu Tigin

gizlice Han'la işbirliği yapmaya çalışmış, Çuğay Hatun bunu öğrenmiş, oğluna kıymış, oğlunu Henli bir kuluna zehirletmiş!

Dedikoduların duyulmasıyla birlikte, şanyü ulu tuğ beyini olayı soruşturmakla görevlendirdi. Ulu tuğ beyi yaptığı soruşturmada İrbis Batu Tigin'in Han elçileriyle görüşüğünü doğruladı, Han elçileriyle tiginin arasını bulan kişinin Çuğay Hatun'un Henli iğdiş halayığı Su Wu olduğunu da ortaya çıkardı. Tigin ölmeden hemen önce otağında en son Su Wu'yla görüşmüş ve o gün akşam yatıp sabaha uyanamamıştı. Bütün gözler Su Wu'yu aradı ancak iğdiş Henli ortalıkta yoktu. Bütün aramalara rağmen Su Wu bulunamadı. İrbis Batu Tigin basit bir yoğ yapılarak kurganına defnedildi. Yoğ töreninden birkaç gün sonra ormanda avlanan birkaç kişi Su Wu'nun cansız bedenini buldular. Zavallı iğdiş boyunu kırılarak öldürülmüştü. Dedikodu kazanı daha derinden kaynamaya başladı: Çuğay Hatun oğluna ve en sevdiği halayığına bile acımamıştı. Şu andan itibaren kime ne yapacağı hiç belli olmazdı. Bundan böyle yoktan yere pek çok kelle kara yir üzerine yuvarlanabilirdi. Üstelik artık aklı erer, yetişkin bir kişiöglu olan şanyü de anasıyla birlikte iş görür olmuştu. Hun eline, öz oğluna kıymış bir ananın saldığı korku bulutu çökmüştü. Hiç kimse bir kazaya kurban gitmek istemiyordu; herkes köşesine çekildi.

Kış mevsiminin sonu gözükümüştü. Merkez ordadan hareket eden kalabalık bir kol, sol kanat ordasına yönelmişti. Kol içinde Çuğay Hatun ve merkez ordanın soylu hatunlarından birkaç kişi, Çuğay Hatun'a yakınlığı ile bilinen birkaç aksakaldan başka, koruma görevini üstlenen savaşçılar ile pek çok kıymetli süs eşyası, kumaş, halı ve diğer eşyayla yüklü katırlar ve atlar vardı. Bu ilginç kol, beş-altı gün sonra sol kanat ya da diğer adıyla doğru ordasına ulaştı. Sol bilge beyi ve aynı zamanda veliaht olan Altan Tigin anasını ordasının dışında karşıladı, ana oğul hasretle kucaklaştılar. Birlikte Altan Tigin'in otağına indiler. Yol yorgunluğu atıldıktan sonra Altan Tigin otağında Çuğay Hatun'la yalnız kaldı.

"Hoş geldin ana! Ne iyi ettin!" dedi.

Çuğay Hatun oğlunu gururla seyrediyordu. Beş yıl önce on yaşında gönderdiği oğlunu her kurultaya gelişinde görmüş, oğlu günden güne serpilip

boy atıp büyümüş bıyıkları terlemiş, can yakıcı, yakışıklı bir delikanlı olmuştu.

"Hoş bulduk oğul, hoş bulduk."

"Bu karda kışta yol tepip geldiğine göre pek önemli bir iş var demektir ana. Ne ola ki?"

"Kutlu bir iş için geldim oğul."

"Ne kutlu işi ana?"

"Oğul seni buraya gönderdiğimde daha genzinde ak sütümün kokusu vardı. Oysa şimdi taşı sıkırsa tuz edecek bir yiğit olmuşsun. Sol bilge beyisin oğul. Yüce Tanrı kut verirse budun üze şanyü oturacaksın. Şanyü oturan tigin oğul verse gerek, verse gerek ki kutlu soyu yürüsün. Seni baş göz etmeyi dilerim oğul. Onun için buradayım."

Altan Tigin utandı.

"Sen ne dersin ana? Töreye karşı duracak değilim ama içim İrbis Batu Tigin'in toprağı daha tazeyken yakışık alır mı bu? Üstelik daha yaşımız da küçük değil midir ana?"

"A oğul, yaşın geçti bile! Bak için şanyünün iki balası oldu. İrbis Batu'nun çövençini karalı çok oldu oğul, kırkı çoktan geçti. Ölenle ölünmez, yaşam durmaz, zaman beklemez, Tanrı'nın buyruğı böyle oğul, elden ne gelir."

"Sen bilirsin ana ama hiç olmazsa önümüzdeki yaz geçseydi..." dedi Altan Tigin, yüzü asılmıştı.

Çuğay Hatun oralı olmadı. Keyifle ve muzip bir tavırla gülümsedi.

"Var mı düşündüğün, dilediğin bir kız?"

Altan Tigin kaşlarını çatıp ciddileşti.

"Ana, kut alacak tiginin yazgısını bilmez gibi konuşursun. Kut alacak tigin bir kıza gönül verebilir mi hiç? Töre, düzen neyse ona uymak boynumuzun borcu. Şanyü olmanın, kut almanın karşılığı da bu; istediğine

gönül vermek yok ki şanyülük, beylik töremizde." dedi.

"Olsun oğul, yine de bey kızlarımız içinden bir beğendiğin olabilir. Varsa söyle de bilelim."

"Yok ana. Bilge beylik töründe oturup da kendine kız bakacak kadar il görgüsünden uzak mı sanırsın bizi..."

"Dur oğul, dur hemen dellenme. Şaka yapmaya da gelmiyor. Görmeyeli sen epey burun kaldırmışsın oğul, anana il görgüsünden söz açmak da neyin nesidir? İl görgüsü bellerken keşke öz görgünü unutmayaydın!"

Ortalık bir anda gerilmişti. Çuğay Hatun, oğlu da olsa iktidarına karşı çıkana tahammül edemediğini fark etti. Aklına İrbis Batu Tigin geldi. Yüreğinin analık yönü kabarıverdi, içi doldu, neredeyse kendini bırakıp ağlayıverecekti; ama kendini bırakmadı, güçlkle toparlandı. Bu kez şefkatle süzdü oğlunu. Altan, babasına ne kadar da benziyordu! Ergenlikten henüz kurtulamamışsa da tavırlarında o eski kudretli şanyülerin havası açıkça görülüyordu. O hava ne Huyenti'de ne de İrbis Batu Tigin'de vardı. Çuğay Hatun babasının akrabaları ve boyunun iktidarını sağlamlaştırmak için Hun tahtında sonsuza kadar kendi doğurduğu oğullarının soyundan gelen şanyülerin oturmasını istiyordu ve onun soyu Huyenti ve Altan'dan yürüyecekti. Bu deli çağında oğluyla ters düşmek ilerde beklenmedik sonuçlar doğurabilirdi. Usulca Altan'a yanaşıp onun yüzünü iki ellerinin arasına aldı.

"Bağışla beni oğul. Anana bakma sen. Olan bitenler beni çok yordu. Hele için tiginin ölümü...Bazen ne dediğimi bilemiyorum oğlum."

"Canın sağ olsun ana. Ana sözü başımız üzerinedir." diye karşılık verdi Altan Tigin.

"Anaların gözünde yavruları, hep akça göğsünden emzirirken sevip okşadığı daha dillenmemiş halleriyle kalır oğul, onları hiç büyümüş göremezler. Sen haklıydın oğul. Budun üze şanyü oturanın, beylik edenin il görgüsü yüksek olsa gerektir. Daha bu genç yaşında il görgümüzü, töremizi böyle keskince gözetmen beni mutlu etti, çok gururlandım oğul."

Bu konuşmalar ortamı yumuşattı. Çuğay Hatun sözü bir iki daha

dolaştırdıktan sonra yeniden asıl konuya getirdi.

"Oğul, elim ayağım tutar, gözüm görür, gönlüm eğriyi doğruyu ayırırken seni baş göz edivereyim isterim."

"Sen nasıl istersen ana. Töremize görgümüze uygun iş olsun. Bir de olur da Tanrı bize kut verirse il üye oturmanın anlamını bilebilecek görgüde bir kız olsun." dedi Altan Tigin.

Sonra birden hatırlamış gibi;

"Ha, bir de; yaşı yaşımıza, boyu boyumuza uygun olsun ana." dedi.

Çuğay Hatun'un yüzünden bir kaygı bulutu geldi geçti. Altan Tigin hiç beklemediği şekilde çetin ceviz çıkmıştı. Çuğay Hatun, çocukluğundan beri pek utangaç olan Altan'ın evlilik işini tamamen kendisine bırakacağını, belirlediği gelin adayını sessiz sedasız kabul edeceğini ummuştu. Altan'ın tavrı ve konuşmasına bakılırsa pek de öyle olmayacağı anlaşılıyordu.

"Oğul bu işi çoktan sorar soruştururum. Elbette budun üye şanyü oturacak tiginlerimize kimden kız alınacağı töremizde bellidir. Ne var ki; atan şanyü uçmağa vardıkdan sonra yaşananlar töremizin, görgümüzün bazı kurallarını alt üst etti. İçin şanyü ile birlikte, Hun ilinin içinde bulunduğu durumu da göz önüne alarak sana uygun bir gelin adayı belirledik."

"Kimmiş bu kız ana?"

"Sol kanat ulu cüçüsünün büyük kızını Beylem..."

Altan Tigin hışımla anasının sözünü kesti.

"Ana! Töremize, görgümüze uygun kız bu mudur? Atam şanyü senin boyundan; Kuyan'dan evli. İçim şanyüye Lan boyundan kız alman gerekirken tuttun yine kendi boyundan kız aldın. Şimdi kalkmış beni de Kuyan'dan; hem de kardaşının kızıyla evermek istersin. Görgümüzde töremizde dayımız kızıyla evlenmek var mıdır ana? Ana sen ne yapmak istersin? Hun ili bu düzen üzerinde durabilir mi? Yapma ana, yapma! Bu yaptığın iş değil. Hun boyları bölük bölük bölünmüşken, birliğimiz sarsılmış dirliğimiz bozulmuşken, boyları bir araya getirmek gerekirken, sen en önemli iki boyumuzu; soylu yenki boylarımızı bize düşman etmek mi istersin?"

"Oğul senin bilmediğin işler var..."

"Söyle de bileyim o zaman ana!"

"Oğul zamanı gelince hepsini öğreneceksin."

"Ana sözü dolaştırma. Bu iş olmaz. Hem ben sana bilmediklerini söyleyeyim de bil ana. Sırf kardaşın olduğu için getirip benim başıma ulu cüçü diye diktiğin dayım olacak kişiöglü; ne oturmasını bilir, ne kalkmasını, ne beyle konuşmasını bilir, ne tiginle söyleşmeyi, şişine şişine gezmeyi il işinden sayar, birine bir iyilik yapsa bin yıl başına kakar, ne sofrayı kurmayı bilir, ne de önüne sofrayı çekmeyi. Ne oldum delisi olmuş; onca değerli tarkanın, beyin, kudühavın gönlünü kırıp dolaşır ortalıkta. İşte senin ulu cüçü dediğin Tulunçi Bey budur ana. Bunun görgüsü ne ki, kızının görgüsü ne ola! Hem ben dayım kızını Beylem'i koynuma nasıl alırım ana? Bu işi unut, bana ya Lan boyundan, ya da Subu'dan bir kız bak ana."

"Oğul olanları görmüyor musun? İçin İrbis Batu Tigin kim vurduya gitti. Seni de böyle kaybetmek istemem oğul. Bilmediklerin var diyorsam anana inan oğul. Lan ve Subu beylerinin ağızlarını yoklattım. Kulağıma akla sığmaz sözler geldi. Başlangıçta gönüllüymüş gibi gözüküp, görücümüzü eli boş göndereceklermiş. Düşünsene oğul; senin için giden görücüler eli boş gönderilirse neler olur! Hun eli karışır. İki yenki boyu ayaklanır ise kimse tarafsız kalmaz. Hele şu ortamda; Tanrı'nın verdiği yutu bile bizden bilenler varken!"

Altan Tigin başını önüne eğip derin düşüncelere daldı. Öyle şeyler oluyordu ki; bundan yedi-sekiz yıl önce birisi çıkıp bunların olacağını söylese ona deli gözüyle bakılırdı. Hunların öyle sağlam bir töresi, öyle açık bir il görgüsü ve düzenleri vardı ki bu töre ve düzeni kimsenin bozmaya gücünün yetmeyeceği düşünülürdü. Oysa şimdi Hunlar birliklerini kaybetmişler, şanyünün görücüsünün geri gönderilmesini bile göze alabilenler türemişti. Çok kızgın ve üzgün gözüküyordu. Yavaşça başını kaldırıp anasına baktı:

"Ana dediğin iş olmaz. Şanyünün görücüsü geri çevrilecekse, varsın ne olacaksa olsun. Hiç olmazsa bu bozuk düzen yıkılır, yerine Huna yakışır bir düzen kurulur." dedi.

"Oğul keşke senin dediğin gibi olsa. Bu düzen yıkılsa da yerine dediğin

gibi bir düzen kurulsa. Varsın kaybedeceksek biz kaybedelim, hepimizin başı Huna kurban olsun. Ama öyle değil işler oğul. Şu aralar bir sarsılırsak leş didikleyen akbaba gibi bekleyen yağlarımız var. Han toparlanıp güçlendi, Uhuan'lar Şanyü Mete'nin vurduğu darbenin öcünü almak için yüz yıldır fırsat kolluyor, Usun'daki Han Konçuyu Usunları iyice avucunun içine aldı, Usunları Han'la birlik edip üzerimize salmak için gece uyumaz, gündüz durmaz. Öz be öz kanımızdan olan Dinglinler bile baş kaldırmak için fırsat kollar oğul. İçerde hesaplaşmanın zamanı değil."

"Durum buysa ana, bunca iş arasında benim baş göz edilmemin ne önemi var. Erteleyelim gitsin. İçim şanyü daha pek genç, Tanrı ona uzun ömür versin. Bizim evlenmemize daha çok zaman bulunur ana. Bir de Beylem hiç olmaz ana. Benden on yaş büyük, atası görgüsüz biri, bir de kaynatam olursa görgüsüzlüğü tümünden artar."

"Oğul gün doğmadan neler doğar. Şimdi Beylem'le evlen. Daha sonra ortalık durulunca Lan'dan ya da Subu'dan istediğin kızı al, şanyü olup budun üze oturunca yenkilerden dilediğini çuançü atamak senin elinde. Buraya ne için geldiğimiz biliniyor oğul. Gel şu işe he de!"

Altan Tigin kalktı, cevap vermeden otağı terk etti.

Çuğay Hatun ertesi gün, aksakallardan Altan Tigin'in sürekli danıştığı ve pek saydığı Korkut Koca'yı çağırıp durumu ona anlattı, Altan Tigin'i ikna etmesini istedi. Korkut Koca;

"Çuançü yenki, tiginimiz doğru düşünmüş. Bu iş olmaz, bunu ondan isteyemem." dedi. Çuğay Hatun;

"Koca! Sen nasıl aksakalsın? Hun ilinin varlığı için oğla kıza bakılmayacağını da mı bilmezsin? Ciğer param İrbis Batu Tigin bu yolda kim vurduya gitmedi mi? Eğer tiginini çok seviyorsan bu işe onu ikna et. Yoksa ya devlet başa, ya kuzgun leşe!" dedi.

Korkut Koca Çuğay Hatun'un bu tavrından korkmuştu. Altan Tigin'le bir araya geldi, ona her şeyi olduğu gibi anlattıktan sonra;

"Tiginim, Hun ilinin bu kargaşadan çıkmasının tek umudu benim gözümde sizsiniz. Ne var ki çuançü yenkinin teklifini geri çevirmeniz halinde

size kıyacaklarından korkarım. Bilirim can korkunuz yoktur. Ancak; Hun budun için sağ kalmanız gerektir. Şimdilik bu evliliği kabul edin. Sonra bir yoluna bakarız. Yine de siz bilirsiniz tiginim." dedi.

İstemedenden de olsa Altan Tigin teklifi kabul etti. Çuğay Hatun amacına ulaşmıştı. Hemen görücü gönderildi. Hazırlıklar hızla bitirildi ve Altan Tigin dayısı Sol Ulu Cüçü Tulunçı'nın kendinden on yaş büyük kızı Beylem'le baş göz edildi. Gerdek gecesi Beylem sabaha kadar Altan Tigin'in otağa gelmesini bekledi, ama tigin gelmedi. Anası ordasından ayrılır ayrılmaz da Korkut Koca'yı Lan boyundan olan sağ ulu tarkanın kızı için görücü gönderdi. Düğün hazırlıklarını bitirene kadar bu evliliği kimseye duyurmadı. Çuğay Hatun duyduğunda ise artık karşı çıkamayacağı kadar iş işten geçmişti. Altan Tigin baharın ilk günlerinde Lan kızıyla gerdeğe girdi. Onun bu hareketi, anası ve Beylem Hatun'u çatlatmışsa da Lan ve Subu boylarının ona ısınmalarını sağlamıştı.

Öfke içinde düğünden dönen Çuğay Hatun, şanyüye Han çaşıt kolunu ortaya çıkarmak için Gök Orda'nın istediği izni verirdi. Su Wu'nun ölümü birçok izi karartmışsa da çaşıt kolunun üyelerinin önemli bölümü ele geçirilerek kelleleri vuruldu. Elbette onlarla işbirliği yapan hainler ve bunların iftirasına kurban giden pek çok suçsuz Hun'un da başları kara yer üzerine yuvarlandı.

Çuğay Hatun ve şanyü, kendileri için çok zor geçmesi beklenen kış mevsiminden, İrbis Batu Tigin ve Su Wu'nun şüpheli şekilde ölümleri ve kesilen kelleler sayesinde güçlenerek çıkmışlardı. Şimdi herkes bir kazaya kurban gitmemek için kabuğuna çekilmişti. Bu gönüllü bir baş eğme olmasa da Çuğay Hatun için şimdilik yeterliydi.

Şanyü bahar başında Livu Beyi'ni sınırı gözetlemeye gönderdi. Livu Beyi sınırda yaptığı gözetlemeler ve Gök Orda'nın casusları vasıtasıyla, Chiu-Ch'üan ve Chang-yeh'de bulunan Han ordularının gittikçe zayıfladıklarını tespit etti. Şanyüye gelip durumu anlattıktan sonra, eskiden Hunlara ait olan bu iki garnizona ordu sevk edilirse tekrar ele geçirilebileceğini söyledi. Şanyü öneriyi uygun buldu. Akın için dört bin seçme savaşçı toplandı. Sağ kalan Han çaşıtlarının akını karşı tarafa bildirdiklerinden habersiz olan akın kuvveti üç kola ayrılarak belirlenen hedeflere girdi. Büyük bir bozgun yaşandı; Livu

Beyi savaş meydanında oklanarak uçmağa vardı, sağ bilge beyi ve birkaç yüz kişi ancak kurtulabildi.

Böyle başarısızlıklar ve Hunların içine düştüğü bu kötü durum artık kanıksanmıştı. Hunlar toplumsal hastalıkların en kötüsüne tutulmuşlardı: Kurultaylarda kimse ağzını açmıyor, herkes iş nereye varırsa varsın diyerek bir köşeye çekilip kötü gidişata seyirci kalmayı tercih ediyordu!

Ertesi yıl (MÖ.77) Livu Beyi'nin kaybıyla sonuçlanan akının intikamını almak için üç bin kişilik seçme bir birlik hazırlandı. Akın hazırlıkları başlamadan önce Gök Orda'nın ortaya çıkardığı yüzlerce Han çaşıttının daha boyunları vuruldu. Han bu akından haberdar olamadı. Hun akın kolu Vuyüan'a girdi. Hun savaşçıları binlerce kişiyi kılıçtan geçirdikten sonra binlerce de tutsak alarak sağ salim Hun eline döndü. Bu, Huluku Şanyü'nün ölümünden sonra Han'a karşı yapılan tek başarılı akındı. Bu başarı sadece Çuğay Hatun ve şanyünün değil diğer beyler ve kara budunun da moralini bir nebze olsun düzelmişti. Aynı yıl sürekle avı görüntüsü altında on binlerce atlıdan oluşan kollarla Han sınırındaki gözetleme kulelerine ve sınır şehirlerine başka akınlar da düzenlendi. Bu akınlar kısmen başarılı olsa da Han tarafından kurulan ateşle haberleşme sistemi ve gözetleme kulelerinin etkinliği nedeniyle beklenen miktarda olca ve tutsak ele geçirilemedi. Ele geçirilenler de can kayıplarına ve onca gayrete degecek kıymette olmadığından, saldırılar gittikçe azaltıldı.

Güney sınırı böylece sükûnete kavuşmuştu ki doğu sınırından gelen bir haber, şanyü otağını yıldırım düşmüşçe çevirdi. Huyenti Şanyü öfkeyle haykırdı:

"Atımı çeksinler!"

"Nereye gidiyorsunuz ulu şanyü?" dedi Çuğay Hatun.

"Atam kurganına varacağım ana? Durmak zarardır."

Şanyü, Huluku Şanyü'nün kurganına doğru at saldı, adeta kuş olup uçtu! Muhafızlar, beyler, ileri gelenler de onun arkasından atıldılar.

Huyenti Şanyü ertesi gün atasının kurganı önündeydi. Haber doğrudu: Kurgan açılmıştı! Bu, Hunlara yapılabilecek hakaret ve aşağılamaların en

büyüğü idi. Hunlar atalarının hatıralarına pek kıymet verirler, her vesileyle onların ruhları için kurbanlar keserler, kurganlarını kutsal sayarlar ve büyük hürmet gösterirlerdi. Han'a karşı yapılan başarısız akınlar ve kendi içlerinde düştükleri kargaşayı gören Uhuan'lar, Şanyü Mete'den yedikleri ağır darbenin öcünün alınmasının vaktinin geldiğine inanmışlar, ancak; Hunlara saldırmaya cesaret edemediklerinden önceki şanyünün kurganını açmışlardı. Kurganın o halini gören öfkeli Hunların bıyıklarından adeta kan çıkmıştı. Hemen oracıkta, kurganın başında öç için and içtiler. Hiç durmadılar, boylarına varıp yiğitlerini topladılar, yirmi bin seçme atıyla şanyünün bayrağı altına koşular. Han çayıtları da Hunların Uhuanlar üzerine akına çıktıklarını hemen Han'a bildirdi.

Haber ulaşınca, Han sarayında büyük bir tartışma başladı. Han orduları başkomutanı Huo Kuang, Uhuanlara saldıracak Hun kuvvetini tuzağa düşürmek istiyordu. Bu konuda fikrini sorduğu generallerinden biri;

"Uhuanlar son dönemde birkaç kez sınırlarımıza baskın düzenlediler. Şimdi Hunların onlara saldırması bizim işimize gelir. Zaten Hunların bize karşı saldırıları iyice azalmış durumda, kuzey sınırlarımızda sükûnet sağlandı. Şimdi barbarlar birbirini yiyor. Eğer Hunlara saldırırsak savaşı kendi üstümüze çekmiş oluruz. Bırakın birbirlerini kırsınlar." demişti.

Sonuçta Han da yirmi bin kişilik bir kuvvet toplayıp olayın gelişimine göre uygun müdahalede bulunmak için hazırlandı.

Bizzat şanyünün komutasındaki Hun Ordusu Uhuanlara asla unutamayacakları şiddetli bir darbe vurdu. Uhuanlara yeniden diz çökertildi. Olaya müdahale için bölgeye ulaşmış olan General Ming-yu komutasındaki Han ordusu Hunlara saldırmaya cesaret edemedi, bunun yerine Hunlardan ağır bir darbe yemiş, bitkin haldeki Uhuanlara saldırdı ve Han askerleri altı binden fazla Uhuanlının kellesini vurdu.

Uhuan olayı, her ne kadar Hunların kesin galibiyetiyle sonuçlanmış olsa da içerde meydana gelen olumsuz gelişmelerin Huna tabi yabancı boy ve kavimleri başkaldırı için cesaretlendirdiğini ortaya çıkartmıştı.

Yaklaşık yüz yıldır süren kanlı Hun-Han mücadelesi sırasında, batıda Usunlar ve kuzeyde Dinglingler Hunun kanatları altında serpilip gelişmiş,

çok güçlenmişlerdi. Buna mukabil Hunlar, Büyük Bozkır'a efendi olmuşlarsa da bunun karşılığını ağır maddi ve manevi bedellerle ödemişlerdi. Savaşların getirdiği yükün büyük bölümünü sırtlanan şanyü ve yenki boyları diğer boylar karşısında güç ve yer kaybetmiş, Hunların elindeki güç büyüdükçe daha çekici hale gelen mevkii ve makamlar, bunlar için verilen mücadeleyi, yüksek Hun görgüsü dışına çıkartıp bayağılaştırmış, bu da Hunların birliğini sarsmıştı. İşin buraya varmasında en büyük etken şüphesiz; Çuğay Hatun'un kötü yönetimiydi.

Bozkırda var olmanın kuralı güçlü olmaktan geçirdi. Hiç kimse sırf akraba olduğu için zayıf bir şefe boyun eğerek kendi varlığını, şerefini tehlikeye atmak istemezdi. Soyca akraba olsalar da Usunlar ve Dinglingler de güçlendikçe, kendilerini Büyük Bozkırın yeni efendileri olarak görmek isteyeceklerdi. Zaten son zamanlarda gelen haberler, hiç de iç açıcı değildi.

Gök Orda'nın yabancı illerdeki kollarının başında bulunan Sarp Bey, şanyü otağında diz vurup şanyüyü selamladıktan sonra gelişmeleri anlatmaya başladı:

"Ulu Şanyü, Usun'daki Han konçuyu K'ai Yü orada bütün işleri ele geçirdi. Büyük oğlunu Saçü'ye başbuğ yapmayı başardı. Kızlarının ikisini de Taklamakan Çölü'ndeki küçük illerden ikisinin başbuğu ile evlendirdi. Bütün hedefi; Vudi'nin istediği şekilde Hunun gün batısına açılan kapısı Çesi'yi etkisiz hale getirmek. Çesi başbuğu sırtını Usun'a dayayan Kuça ve Aksu'yla baş edemediğini, bu gidişle Huna gereken malların artık eskisi gibi bol ve zamanında karşılanamayacağını söylemiş. Eğer kendisine yardım için asker gönderilirse, kervan yolu üzerindeki Aksu ve Kuça'yı ele geçirip Usun'dan da Han konçuyunun gönderilmesini sağlayacağını bildirmiş."

Çuğay Hatun kaşlarını çatarak araya girdi.

"Usun K'un-mo'sunun sol fujeni (Usun kraliçesi) Hun cüdzısı değil mi? Elin kızı koca Usun'u avucunun içine alıp her şeyi çekip çevirirken, bizim cüdzımız eli böğründe bakmış mı?"

"Han konçuyunun arkasında Han sarayı var çuançü yenki. Bizim görgümüzde Han'ın yaptığı pis işler olmadığından cüdzımız bizden hiçbir yardım istemedi."

"Olur mu öyle şey Sarp Bey? Büyük Hun şanyülerinin kızı, yaban ellere elin oğluna çocuk doğursun, eli böğründe beklesin diye mi gelin edildi? Yazık..."

Sarp Bey Çuğay Hatun'un bu serzenişine karşılık vermeden devam etti.

"Asıl sıkıntı; Han konçuyunun Usun beyleri arasından pek çok kişiöğlunu ayartıp Han yanlısı yapmış olması. Kulağımıza gelen haberlere göre K'un-mo da Han yanlısı bir tutum içinde. Ancak bunlardan da önemli olan ve ivedilikle halledilmesi gereken iş; Çesi'nin güvenliğinin sağlanması. Çesi Han'a boyun eğerek elimizden çıkarsa, gün batısına açılan son kapımız da kapanmış olur ve ekmek yapmak için darı bulamayız. Ekmek olmazsa çok sürmez kırgın olur." dedi.

Çuğay Hatun çok kaygılıydı. En büyük dayanağı, danışmanı, akıl hocası Üvey Bey öldüğünden beri çok zor anlar yaşamıştı. İşte şimdi onlardan biriyle daha karşı karşıyaydı. Usunlar hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Gök Orda'ya karşı duyduğu garip çekinceye rağmen Sarp Bey'e sordu:

"Siz ne düşünüyorsunuz? Ne etmek gerek?"

"Çesi ne pahasına olursa olsun bizde kalmalı çuançü yenki. Çesi, gün batısından bize darı ve mal sağlayan tek yer. Ondan daha da önemlisi Çesi, Usun ile Han arasındaki yolu kesen bir yerde. Aldığımız haberlere göre Han yine gizli gizli at yetiştirmeye başlamış. Han at yetiştiriyorsa büyük bir sefere hazırlanıyor demektir. Bu hızla giderse birkaç yıl içinde büyük bir orduyla üstümüze gelebilir. Han konçuyu Usunları Han'la işbirliğine inandırmış gözüküyor. Ancak Han imparatoru, savaş istemeyen azimsiz bir kişiöğlü olduğundan şimdilik buna yanaşmıyor. Yalnız, Han sarayında savaş isteyenlerin sayısı gittikçe artıyormuş. Bu durumda imparator daha ne kadar direnir bilemeyiz. Han Usunla birlikte üstümüze gelirse sonumuz çok kötü olabilir."

Sarp Bey burada susup gözlerini şanyünün gözlerine çevirdi.

"Ulu şanyü, bana kalırsa; gecikmeden Çesi'ye ordu sevk edilmeli, Çesi'nin önünü kapatan Aksu ve Kuça ele geçirilmeli ve Usunlardan Han konçuyunu vermeleri istenmelidir. Usunlar konçuyu vermeyeceklerdir. Biz de bunu bahane edip Usunları diz çökmeye, Hanla olan ilişkilerini kesmeye zorlamalıyız. Bu işi de tez elden yapmalıyız. Geçen her gün bizim zararımıza olacaktır." dedi.

Bu konuşmadan sonra şanyü ve Çuğay Hatun Sarp Bey'in önerisini kendi aralarında değerlendirmeye çalıştılar ancak; günler, haftalar, aylar geçmesine rağmen bir karara varamadılar. Han'a yapılan son akınların önceden haber alınmasının verdiği endişe nedeniyle kimseye de danışamadılar. Sarp Bey'in hiç olmazsa kurultaylarda boy beylerine danışmaları yönündeki ısrarlarına rağmen herkese karşı duydukları güvensizlik yüzünden onlara da danışmadılar. İş böylece sürüncemede kaldı.

Sarp Bey'in önerisinin üzerinden iki yılı aşkın bir düre geçmişti. Bu süre zarfında Çesi'den gelen darı ve diğer mallar her geçen gün azalmış, kara budun gittikçe fakirleşmiş, ekmek kıtlığı yüzünden çocuklar ve gençler zayıflayıp hastalanmaya başlamış, yaşlı ve düşkünler arasında ise ölümler artmıştı.

Sarp Bey yüzü asık bir vaziyette şanyü otağına girdi, diz vurup şanyüyü selamladıktan sonra;

"Ulu şanyü, Çesi başbuğundan haber geldi. Gün batısından mal gelişi durmuş. Çesi başbuğu, Usunların basıp ellerinden alacakları korkusuyla halkının artık darı ekmek istemediğini, hiç olmazsa halkın bu endişesini yok etmek için çok ivedi bir miktar asker gönderilmesi gerektiğini bildiriyor." dedi.

Sarp Bey'in tavrı Çuğay Hatun'un hoşuna gitmemişti. Homurdanır gibi söylendi:

"Çesi Beyi'nin ektiği darıları düne kadar kimse almamış da şimdi mi alacakmış? Bugüne kadar nasıl durmuş orada? Bir ona bir buna yanaşıp sırnaşarak tabi! Kurnaz tacir! Yaşadığımız sıkıntıyı biliyor, bunu kullanmak istiyor."

Sarp Bey;

"Çuançü Yenki Çesi gibi küçük iller hep güçlünün kanatlarının altına sığırırlar. Çesi başından beri bizim gücümüze güvenerek bizim yanımızda yer aldı. Han kaç kez Çesi'yi alıp bizim gün batısıyla olan bağımızı koparmak istedi. Huluku Şanyü zamanında Han Çesi'yi kuşatıp ele geçirmiş, Huluku Şanyü de ordu gönderip Çesi'yi Han'ın elinden kurtarmıştı (MÖ.86). Çesi başbuğu canı pahasına hep bize bağlı kalan sözüne güvenilir bir kişioğludur." dedi.

Çuğay Hatun cevap vermedi. Sarp Bey bir süre bekledikten sonra adeta yalvarırcasına;

"Ulu şanyü Çesi bizim için ölüm-kalım işidir. Durmak zarardır. Buyruk verin gereğini yapalım!" dedi.

Şanyü araya girmeye çalışan Çuğay Hatun'u bir el işaretiyle susturdu.

"Kaygılanma Sarp Bey, gereken yapılacaktır." dedi.

Sarp Bey otağdan ayrıldıktan sonra Çuğay Hatun şanyüye;

"Bir danışıp, düşünseydik oğul." dedi.

"Ana şu giden bey; Han sarayında yıllarca çaşıtlık etmiş, ömrünü Hun iline, töreye adamış, bulunmaz bir kişioğludur. Keşke bu işi ilk dediğinde danışıp, görüşüp işe koyulsaydık. Bundan sonra kime ne danışacağız ana? Kimseye güvenmedik, kimsenin de bize güveni kalmadı. Şimdi danışmaya kalksak kim bize akıl verir, yol gösterir? Kararım karar ana, nereye varırsa varsın."

"Oğul sen sözü ne demeye getirirsin?"

"Sözün nereye vardığı açık değil mi ana? Yanlış yaptık, yanlış yolda yürüdük. Hun ili temellerinden sarsıldı. Acuna bey olmuşken kendi gücümüzü yedik bitirdik, yüz yıldır baş kaldırmaya cesaret edemeyen Uhuanlar bile atamızın kurganına el uzatmaya kendilerinde güç buldular. Umarım iş işten geçmemiştir ana."

"Oğul..."

Şanyü Çuğay Hatun'u susturdu.

"Ana yeter! Şimden geri beni oğlun değil, şanyü olarak bil, öyle gör!"

Çuğay Hatun hışımla otağı terk etti, kendi otağına kapandı, öfkeden hastalandı, günlerce dışarıya çıkmadı.

Şanyü hemen boy beylerini topladı, durumu anlatıp görüşlerini sordu. Hepsi de Sarp Bey'in görüşlerini aynen paylaşıyorlardı. Asker sevk edilmesi ve sağ kanat ordasında karşı saldırı için hazırlıklı olunması kararlaştırıldı.

Boy beyleriyle yapılan toplantıdan hemen sonra, merkez ordanın seçkin savaşçılarından oluşturulan dört bin kişilik bir kuvvet, tecrübeli bir tümen beyinin komutasında ivedilikle Çesi'ye doğru yola çıkartıldı.

Çesi'ye ulaşan Hun kuvveti hiç beklemeden Çesi topraklarındaki Usunlara ağır bir darbe indirip onları geldikleri yere sürdü. Usun K'un-mo'suna da bir elçi gönderilerek Han konçuyunun derhal teslim edilmesi istendi. K'un-mo, Huna bağlı olduğunu, bir daha Çesi topraklarına girmeyeceğini ve Çesi'nin ticaretine engel olmayacağını, ancak; Han konçuyunu vermesinin mümkün olmadığını söyledi. Bu cevap üzerine Hun kuvvetleri ani bir baskınla Kuça ve Aksu'daki Usun kuvvetlerini etkisiz hale getirip kovduktan sonra bu iki ticaret şehrini de ele geçirdiler. Hunlar bu tahriklerle Han yardımı olmadan kendileriyle başa çıkması mümkün olmayan Usun K'un-mo'sunu bir an önce savaşa zorlamak ve işini bitirmek istiyorlardı. K'un-mo ise Aksu ve Kuça'nın elinden alınmasına ses çıkartmadı, alttan almaya devam etti.

Bu tehlikeli gelişme karşısında dehşete düşen Han konçuyu gizlice Han sarayına bir mektup göndererek yardım istedi. Han tahtında oturan dirayetsiz ve uysal imparator, saraydaki görevlilere yardım meselesini tartışmalarını emretti, ancak Han sarayı bu konuda bir karara varamadı. Tam bu sırada yirmi yaşındaki İmparator Caodi (*Chao-ti*) beklenmedik şekilde öldü ve tahtı savaş yanlısı Şüandi'ye (*Hsüan-ti*) bıraktı (MÖ.73). Şüandi başa geçer geçmez gizli gizli yürütülen savaş hazırlıklarının hızlandırılmasını ve her an bir sefere hazır olunmasını emretti. Bunu duyan Usun K'un-mo'su da eşi Han konçuyu aracılığıyla yeni imparatora bir mektup göndererek;

"Sürekli Hunların akın ve yağmalarına maruz kaldık. Ben K'un-mi, ülkemin yarısından toplanan elli bin seçkin atlıyla bütün gücümle Hunlara saldırmak istiyorum. Buna karşılık Göğün Oğlu şefkat göstererek asker

gönderip konçuyu kurtarsın!" diye Han'a ittifak teklif etti.

Mektubu alan Şüandi hiç tereddüt etmeden K'un-mo'nun teklifini kabul etti.

Şüandi'nin tahta geçmesi Hunların planlarını alt üst etmişti. Han içindeki çasıf kollarından arka arkaya Han'ın büyük sefere hazırlanmaya başladığı yönünde haberler gelmeye başladı. Han sınırındaki beş garnizonda çok sayıda atlı toplandığı bildiriliyordu. Han'ın sefer kuvvetinin on beş tümen kadar olduğu hesaplanıyordu. Tehlike büyüktü; şanyü beklemeden sağ ve sol bilge tiginler ile boy beylerini bilgilendirip savaşa hazır olmalarını emretti. Bir anda Büyük Bozkır'ın her yanına savaşın yıkıcı ve kanlı havası çöküvermişti.

Baharla birlikte, yüz elli binden fazla seçme süvariden oluşan Han ordusu beş ayrı koldan Hun topraklarına girip ilerlemeye başladı. Sağ kanat ordası bölgesine yaklaşık altmış bin, sol kanat ve merkez orda bölgesine ise yaklaşık yüz bin Han süvarisi düşüyordu.

Şanyü, Han içindeki çasıf ağından gelen bilgileri boy beyleri, bilge tiginler ve tecrübeli ulu tarkanıyla değerlendirdikten sonra savaş planını yapmış ve buyruğunu vermişti. Son büyük savaşın üzerinden henüz on sekiz yıl geçtiğinden, boy beyleri, tiginler ve tarkanlar böyle büyük bir savaşın idaresini zaten bilen kişilerdi. Beliren bu dış tehdit karşısında tek vücut olan

Hun boyları büyük bir düzen ve disiplin içinde kuzeye doğru çekilmeye başladılar.

Savaş Hunların planladığı ve beklediği şekilde geliyordu. Sol kanat ve merkez orda bölgesinden ilerleyen Han generalleri daha önceki büyük seferlerde Han ordularının başına gelen acıklı sonları akıllarından çıkartamadıklarından, son derece ürkek ve temkinli bir şekilde düşük bir hızda hareket etmişler, bundan faydalanan Hunlar da çoktan çekilip gözden kaybolmuşlardı! Bu bölgeden ilerleyen yüz binden fazla Han atlısının Hunlara verdiğiy zayıat birkaç yüz kişiyle ifade ediliyordu. Han generalleri büyük bir korku ve endişe içinde Hun topraklarında ilerlerken, savaşın başlaması nedeniyle Hunların geri gönderdiği Han elçisiyle karşılaştılar. Elçi, Hun topraklarındaki bir dağın arkasında çok sayıda Hun olduğunu söyleyince oradaki Han generali bunu duymazlıktan geldi ve elçiyi yalan söylemekle itham etti. Generaller Hun korkusundan daha ileriye gidemediler. Bunu öğrenen İmparator Şüandi onların yargılanmalarını emredince iki general harekât alanında kendi canlarına kıydılar.

Sağ kanat ordasının topraklarına giren Han ordularının durumu da pek farklı değildi. Onlar da korkularından Hunlarla karşı karşıya gelmekten kaçınıyorlardı. Ne var ki; Hunların sağ kanat ordusu darbeyi hiç beklemediği bir yönden ve yerden almıştı: Batıdan, Usun topraklarından! Han orduları karşısında kuzey batıya; Usun topraklarına doğru çekilen sağ kanat ordasının obaları elli bin Usun atlısı tarafından sırtlarından vurulmuştu. Usun ordusu binlerce kişiyi kılıçtan geçirmiş, şanyünün amcasının eşi, cüdzılar, beyler, İli Garnizon Komutanı ve onlarca subayın da içinde bulunduğu kırk bin kişiyi esir almışlar, yedi yüz binden fazla küçük ve büyükbaş hayvanı da ele geçirmişlerdi. Kayıplar bunlarla sınırlı değildi. Binlerce yaralıya ilave olarak canını kurtarmak için sağa sola kendini atanlar ve telef olan küçük ve büyükbaş hayvanlar sayılamayacak kadar çoktu. Hunlar tarihlerinin en büyük yaralarından birini almışlardı. Savaşın yaraları sarılamadan kış geldi. Herkes hesaplaşma planlarıyla kışlağına çekildi.

Usunlar; Şanyü Mete zamanında Yüeciler tarafından başbuğları öldürölüp Kansu'nun batısındaki yurtlarından sürölmiş, bitkin ve yaralı vaziyette kendilerini Hun topraklarına atmışlardı. Yüecilerin önünden kaçan Usunları Hun orduları karşılamıştı. Şanyü Mete, başbuğlarını kaybetmiş zor durumdaki bu buduna acımış, onları topraklarından sürmemiş, kılıçtan geçirilmelerine izin vermemiş, öldürölün başbuğlarının oğlunu otağına alıp büyüttükten sonra ona K'un-mo unvanı vererek halkının başına geçirmiş ve onları Hun topraklarının batı sınırlarına yerleştirmişti.

Şanyü Kiyok, Yüecileri kesin bir hezimete uğratınca (MÖ 165), Usun K'un-mosu şanyüden aldığı izinle Hunların önünden kaçan Yüecilerin peşine düşerek babasının intikamını almış ve Yüecileri İli Nehrinin batısına sürmüştü. Şanyü Künçin zamanında İli Nehri'ni geçen K'un-mo, İli Vadisindeki Yüecileri daha da batıya sürerek halkıyla birlikte Kızıl Vadi diye de anılan İli Vadisine yerleşmişti. Hunlara baş eğen Usunlar, Han tehlikesinden uzakta Hun koruması altında gelişip güçlenmişlerdi.

Yüz elli bin kişilik Han ordusunun hamlesini zayıatsız savuşturan Hunlar, Şanyü Mete'nin yok olmaktan kurtardığı ve soyca akrabaları olan Usunlar tarafından sırtlarından vurulmuşlardı. Verilen zayıattan daha önemlisi, ihanet ve cezaları verilmezse diğer baş eğmiş budunlara da örnek olacak olmalarıydı.

Huyenti Şanyü boy beylerini otağında toplamıştı. Son derece üzgün olduğu gözüküyordu. Toplantıya Çuğay Hatun da katılmıştı, asık bir suratla törde oturuyor, küçümser tavırlarla boy beylerini süzüyordu. Söze şanyü başladı;

"Usunların ihanetini hepiniz biliyorsunuz. Ulu atamız Şanyü Mete sayesinde bugün hayatta olan bu nankörler, yağıyla el birliği edip bizi sırtımızdan vurdu. Bu yaptıklarını yanlarına bırakırsak, hem atalarımızın ruhu incinecek hem de bize baş eğmiş, diz çökmüş diğer budunlar ve boylar da baş kaldırmak için kendilerinde cesaret bulacaklardır. Usunları tıpkı kendi yaptıkları gibi hiç beklemedikleri bir anda vuracağız. Boylarınızın en seçme alplarını istiyorum. Akın kolu bir tümeni geçmesin. Bu akına ben kendim başbuğluk edeceğim. Bir diyeceği olan var mı?" dedi.

Ulu Tarkan söz alıp akının bu mevsimde yapılmasının çok tehlikeli olacağını, akın kuvvetinin bir tipiyle karşılaşması halinde hedefine varamadan yok olabileceğini, bu nedenle akının kış sonuna bırakılmasının uygun olacağını söyledi. Şanyü;

"Baskın basanıdır. Baskın, yağya beklemediği yer ve zamanda beklemediği şekilde vurmakla sağlanır. Bu akın kışın en şiddetli zamanında yapılacak. Onları hiçbir şeyden habersiz yurtlarında uyurken basıp, yaptıklarının bedelini ödeteceğiz. Bir tipeye yakalanıp ölürsek hiç olmazsa şereflerini kurtarmak için uğraşa giderken öldü derler." dedi.

Toplantıdan sonra boyların en seçkin alplarından on bin kişilik bir kuvvet hazırlandı. Şanyü bu kuvvetin başına geçip Usun topraklarına doğru at saldı. Ağır kış şartlarına rağmen zorlu bir yürüyüşten sonra Usun topraklarına ulaşan Hun akın kuvveti, Usunları tam da şanyünün planladığı şekilde gafil avladı. Hun alplarının vuruşu pek şiddetliydi. Eli silah tutan, gücü yerinde olan ne kadar Usun varsa canını kurtarmak için dağlara kaçıştı. Şanyü Usunların aldığı esirleri kurtardıktan başka, Usunların kaçarken geride bıraktıkları kadınları ve çocuklarından binlercesini tutsak olarak yanına alıp dönüşe geçti.

Dönüş yolunda bir sabah yoğun bir kar yağışı başladı. Şiddetini artıran kar yağışı kısa sürede tipeye döndü. Akşam olmadan kar kalınlığı bir adam boyunu aşmış, esirlerin ve esaretten kurtarılanların çoğu tipide donarak can vermişti. Altay eteklerinde korkunç bir afet yaşanıyordu. Çok geçmeden esirlerin hepsi öldü. Akın kuvveti güçlülkle afet bölgesinden çıkmaya çalışıyordu. Derin kar ve şiddetli soğuk nedeniyle susuz kalan ve nalsız oldukları için ayakları keskin buz kroşeleriyle parçalanan Hun atları da ölmeye başladı. Bu şartlarda bozkırda atı ölen savaşçının uzun süre yaşama şansı yoktu; atı ölen savaşçılar da kısa sürede açlık ve bitkinlikten hayata veda etmeye başladılar. Muzaffer Hun akın kolundan çok az kişi geriye dönebildi. Şanyüyle birlikte merkez ordaya ulaşanların sayısı, akın kolunun ancak onda biri kadardı.

O sene kış (MÖ 72-71) çok ağır geçti. Hun elinde herkes rahat bir nefes alabilmek için bir an önce baharın gelmesini bekliyordu. Ne var ki baharın gelmesini bekleyen yalnızca onlar değildi. Hunların başına gelenleri duyup,

öğrenen ve onların zayıfladığını gören düşmanları da baharı beklemeye başlamıştı.

Sonunda bahar geldi. Rahat bir nefes almayı bekleyen Hun boyları kışın yaşadıklarından daha korkunç bir durumla karşılaştılar. Hunlar, ağır kış şartlarının verdiği zararların etkisinden kurtulamadan hiç beklemedikleri şekilde korkunç bir saldırıya maruz kaldılar. Dinglinler kuzeyden, Uhuanlar doğudan, Usunlar da batıdan saldırıya geçmişti. Hun'a tabi olan bu üç budun, Hun eline girip on binlerce kişiyi kılıçtan geçirdi, sayılamayacak kadar çok sayıda at ve küçükbaş hayvanı ele geçirdiler. Hun eli büyük bir kargaşanın içine düştü. Savaş ve kıtlık nedeniyle her on Hundan üçü ve sürülerin yarısı ölmüştü. Hunlar o kadar zayıflamıştı ki; onlara bağlanmış, boyun eğmiş, diz çökmüş budunlar ve boyların hepsi baş kaldırıp onlardan ayrıldılar. Hunların düştüğü bu zayıf durumu gören Han, yüz binlerce askerden oluşan ordularının girmeye cesaret edemediği Hun Bozkırına üç bin kişilik bir kuvvet yolladı. Bu küçük kuvvet Hun Bozkırına dalıp binlerce kişiyi kılıçtan geçirdikten sonra binlerce Hunu da tutsak edip elini kolunu sallaya sallaya geri döndü, kimse onlara müdahalede bulunamadı!

Hunlar takip eden üç yıl boyunca dört bir yandan saldırıya maruz kaldılar ve bir türlü toparlanamadılar. Çuğay Hatun, kötü gidişattan kurtulmak için Han'la hoçin yapmak istiyor, bunun için de artık Han sınırına akın yapılmasını istemiyordu. Han sınırına yapılan akınlar gittikçe azalıp, bitti. Böylece Hunlar, Han için tehlike olmaktan çıkmış oluyordu.

Tahta çıktığı ilk günden beri hep annesinin gölgesinde kalmış olan Huyenti Şanyü, yaşanan bu felaketlerden kendini sorumlu tutup otağına kapanmıştı. Hiçbir işe karışmıyor, il yönetimini tamamen avucuna alan anası da dâhil hiç kimseyle görüşmek istemiyor, otağında yere bakıp kara kara düşünüyordu. Sonunda bir akşamüzeri hastalandı ve birkaç gün sonra da Huna felaketler getiren hükümdarlığının on yedinci yılında (MÖ.68) acılar içinde hayata gözlerini yumdu.

Ağabeyinin ölüm haberini alan Altan Tigin, çetin kış şartlarına rağmen beklemeden merkez ordaya hareket etti. Merkez ordaya varışında veliaht tiginini Çuançü Yenki Çuğay Hatun, merkez ordanın boy beyleri, aksakallar ve diğer ileri gelenler karşıladı. Altan Tigin atından inip kendisini karşılamaya çıkanları ve anası Çuğay Hatun'u selamladı. Çuğay Hatun;

"Hoş geldin yurdumun, ocağımın bekçisi, yüreğimin gönenci oğul. İlimizin direği için şanyü bir aksungur olup uçtu oğul." diye sızlanıp ağlayarak Altan Tigin'e sarıldı. Altan Tigin;

"Sen sağ ol ana! Budunumuz, boylarımız, kızlarımız oğullarımız sağ olsun." diye karşılık verdi.

Selamlaşma, karşılama ve ayaküstü dile getirilen baş sağlığı dileklerinden sonra Altan Tigin, ağabeyi Huyenti Şanyü'nün taziye için konulduğu otağına girdi. Tabutu önünde diz vurup ağabeyini selamladıktan sonra belinden çıkardığı bıçağıyla yüzünü çizip kanattı, otağdan çıkıp atlandı, doğudan başlayarak güneşin hareket yönünde otağın çevresini yedi kez dolaşarak geleneksel yas görevlerini tamamladı.

Yas görevlerini yerine getiren Altan Tigin hiç beklemeden bütün boy beyleri ve tiginlere ulaklar gönderdi. Boy beyleri ve bütün Hun tiginleri davete uyararak merkez ordaya geldiler. Onları kendisi için kurulan otağda toplayan Altan Tigin;

"Soylu beylerim, kutlu boyumun soylu tiginleri, içim Şanyü uçmağa varmıştır. Zamanı Tanrı yapar, Tanrı yaşar, kişioğlu hep lumlü türemiş. Hepimizin başı sağ olsun!" dedi.

Beyler ve tiginler usule uygun Şekilde karşılık verdikten sonra Altan Tigin devam etti.

"Hun ilinin içine düştüğü durumu ortada, bunu bilmeyeniniz yok. Böyle dar zamanda, kut için giriŐilecek bir uĐraŐı, çarpışmayı kaldıracak halimiz yoksa da töremiz açıktır; Luandi boyunun tiginlerinden kılıcına güvenen her tigin kut isteyebilir. Töremiz karşısında boynumuz kıldan incedir. İŞte burada açıkça söylüyorum: Töreye göre budun ze Şanyü yükseltilmesi gereken tigin ben olmama rağmen, eğer aranızda kut dilemek isteyen var ise buradan sağ salim çıkıp gitmesine ve bana karşı uğraş için hazırlanmasına izin veriyorum. Szm sözdür. Kut dilemek isteyen varsa hemen Şimdi otağdan çıksın." dedi.

Tiginin tavrında meydan okumaktan ziyade tüm benliğiyle töreye inanmıŐ bir adamın içtenliği vardı. Hiç kimse otağı terk etmedi. Bunun zerine Altan Tigin;

"EĞer teklifimin ani olduğunu, işi oldubittiye getirmek istediğimi düşünüyorsanız bu toplantıya burada son verelim, yarın gün doğumunda yeniden burada toplanalım. O vakte kadar düşünün, danışın. Kut dilemek isteyen varsa yarınki toplantıya katılmasın." dedi.

Toplantıya katılan boy beyleri ve tiginler büyük Şaşkınlık içindeydiler: Töreye göre Altan Tigin tahtın tek varisiydi ve Şanyü olmasına itiraza sebep olabilecek hiçbir eksiği yoktu. Beyler ve tiginler otağdan ayrılır ayrılmaz uğay Hatun atıldı:

"OĞul sen ne dediğini bilir misin?"

"Bilirim ana. Hem de pekiyi bilirim."

"Bilirim dersin de a oğul; hakkın olan oruna neden ortak ararsın?"

"İlerde ortak olmaya kalkan olmasın diye ana!"

uğay Hatun böyle cevaplara alışık değildi. İçinden kabarıp gelen öfkeyi

güçlkle bastırarak;

"Oğul, otuz yıla yakındır şanyünün solunda töre oturdum, böyle bir iş ne gördüm ne de duydum. Keşke bu işe kalkışmadan bana danışsaydın oğul."

"O kutsal töre boşa oturmuşsun ana! Atam şanyünün bize bıraktığı ilin, budunun düştüğü durumu görmez misin? Töre oturmanın özü; töre bilmektir. Töre bilmezsen ya nice oturmaktır ana?"

Çuğay hatun öfkeden kıpkırmızı kesildi. Hışımıyla ayağa fırladı:

"Haddini bil Altan!"

"Analık hakkı Tanrı hakkıdır ana! Üzerimde bir o hakkın kaldı, bana onu da çiğnetme!"

Çuğay Hatun öfkeden bir top halinde otağdan ayrıldı.

Ertesi sabah boy beyleri ve tiginler toplantı için şanyü otağının önüne geldiler. Altan Tigin otağdan çıkınca hepsi diz vurup selam vaziyetine geçmeye yeltendi ancak; Altan Tigin bir el işaretiyle buna engel oldu. Hunlar sadece şanyülerini diz vurarak, diğer makam sahiplerini ise bağır basıp, baş indirerek selamlarlardı. Altan Tigin göz ucuyla beyleri ve tiginleri süzdü. Tiginlerin hepsi oradaydı, kut için kılıca sarılmaya heves eden olmamıştı. Otağa geçildi Altan Tigin'in budun üze şanyü yükseltilmesi kararlaştırıldı.

Birkaç gün sonra güneş doğarken yirmi dört boy beyinin omuzladığı keçe kaplı bir platform üzerinde dokuz kez göğe doğru kaldırılan Altan Tigin Sülemiş Şanyü namıyla Hun tahtına oturtuldu. Platformdan şanyü olarak inen tigin, kınından sıyırdığı kılıcını gökyüzüne uzatıp yeni doğmuş güneşe karşı and içti:

"Beylerim, tarkanlarım, budunum, boylarım! And olsun ki; Gök Tanrı'nın kutu yüreğimde ışıdığı sürece, Hun için gece uyumayacağım, gündüz durmayacağım, aç doyruracak çıplağı giydireceğim, başlıya baş eğdireceğim, dizliye diz çöktüreceğim, yağya gün yüzü göstermeyeceğim, Hunu acuna bey kılacağım. Bu yolda gözlerimi uyku bürür dizlerim titrer ise, aç bilmez çıplağı görmez isem, başlının başını ezmez dizlinin dizini kırmaz isem, yağdan yüz çevirip kızlarımızı kun, oğlanlarımızı kul kılar isem, adımı, dilimi, giyitimi, töremi değiştirip eçem-atam adını yürütmez isem; gök girsin

kızıl çıksın!”

Sülemiş Şanyü göğe yükseltilme töreni için gelen davetlilerin merkez ordadan ayrılmalarından bir gün sonra anası Çuğay Hatun'u otağa çağırtdı. Çuğay Hatun oğluyla atıştığı o günden beri ne oğluyla görüşmüş, ne de konuşmuştu. Şanyünün son davetine de uymadı. Çok geçmeden şanyünün gönderdiği muhafız kıtasının binbaşısı, otağına girip Çuğay Hatun'u selamladıktan sonra;

"Ana yenki; şanyümüzün buyruğı vardır. Hazırlığınızı yapın. Sizi boyunuza ya da dilediğiniz yere götüreceğiz." dedi.

Çuğay Hatun beyninden vurulmuşa dönmüşdü. "Ana yenki" ne demekti? Oğlu kendisini çuançü yenkilikten azletmişti! Gözleri karardı, az kalsın düşüyordu, güçlkle töre oturdu. Binbaşuya; "Tamam!" anlamında bir el işareti yapıp onu otağdan çıkardı. Bir süre soluklanıp kendine geldikten sonra hızlı adımlarla şanyünün otağına vardı, hışımlla içeri girdi. Sülemiş Şanyü törede oturuyordu. Anasını görünce ayağına kalktı. Çuğay Hatun adeta patladı;

"Oğul! Sen ne edersin, ne eylersin? Hiç mi süt hakkım yok üzerinde? Bu ne iştir oğul; bu nasıl görgüdür ki ak pürçekli ananı şu karda tipide ordandan kovarsın? Atan şanyünün kemiklerini sızlatırsın. Hiç mi utanmaz, hiç mi arlanmazsın a oğul?"

"Ana, atam şanyüden süzölüp sana düştüm, dokuz ay dar karnında taşıdın beni, alca kanınla besleyip on ay deyince doğurdun beni. Akça göğsünden emzirip, altın dolaklı kundaklara beledin beni. Ben bu analık hakların bilmeyecek, görmeyecek kişioğlu değilim. Ne ki; il işinde anaya oğla, eşe dosta bakılmaz. Ana, il işinde çok yanlış yaptın. Hatun kişi olmasaydın çoktan boynun vurdurmuştum. Sen artık çuançü yenki değilsin ana. Beni zorla evlendirdiğın Beylem'i de al yanına, götür o çok sevdiğın atasına teslim et. O da çuançü yenki olamayacak. Tez zamanda hazırlanın, muhafızlar sizi istediğiniz yere götürecekt."

Çuğay Hatun ayakta kalamadı, gözleri karardı, olduğı yere yığılırken şanyü onu yakaladı, yere uzattı. Ayılıp kendine geldikten sonra oğluna çok ağır kargışlarda bulunarak otağdan ayrıldı. İki gün sonra, Beylem Hatun'u da yanına alarak bir muhafız kıtasının refakatinde merkez ordadan ayrılıp sol

kanat ordasına doğru yola çıktı.

Birkaç gün sonra Sülemiş Şanyü, Lan boyundan olan sağ kanat ulu tarkanının kızı olan eşini çuançü yenki olarak atadı. Bu atama Hun İli'nin sarsılan düzenini yeniden eski haline getirmek için önemli bir adımdı.

Çuğay Hatun ve Beylem Hatun sol kanat ordasına vardıklarında onları karşılayan Sol Kanat Ulu Cüçüsü Tulunçi şaşkındı. Çok sert kış şartlarının yaşandığı bu dönemde ablası ve kızının suratları bir karış çıkıp gelmelerine bir anlam veremedi. Karşılama, selamlaşmadan sonra Tulunçi'nin otağ büyüklüğündeki gösterişli çadırına geçildi. Yenilip içildi, yol yorgunluğu atıldı. Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Yemekten sonra Tulunçi ablasına döndü;

"Soylu eçe, bu tipide, karda böyle çıkıp geldiğinize göre pek önemli işler olsa gerek?" dedi.

Çuğay Hatun sadece Tulunçi'nin duyabileceği sesle;

"Konuşuruz ini, ortalıktan ele ayak çekilsin, konuşuruz." dedi.

Tulunçi anlamıştı. Çadırdaki herkesi dışarı çıkardı. Ablası ve kızıyla baş başa kaldılar.

"Eçe ne var, ne oldu?"

Çuğay Hatun olayı anlatmaya başladı. Bu sırada çuançü yenkilik makamına oturmayı beklerken onursuzca kovulan Beylem sessizce ağlamaya başladı, gözlerinden bulgur bulgur yaş dökülüyordu. Tulunçi dinledikçe çileden çıktı. Öfkeden kıpkırmızı kesilmişti.

"İşte böyle yiğit kardaşım! Benim akılsız oğlum bu kötülüğü yaptı bize. Anasını kovmaktan utanmadığı gibi, hiçbir suçu olmayan Beylem'i de hiç ar etmeden sürdü çıkardı yurdundan."

Sülemiş Şanyü, kızını geri göndermekle Tulunçi'yi en ağır şekilde aşağılamış oluyordu. Hun görgüsünde bir kızın geri gönderilmesinin ne anlama geldiği çok açıktı. Dişlerini gıcırdattı, yumruklarını sıktı, sinirden çenesi titreyerek konuştu;

"Ben bunun hesabını sorarım eçe! Hem de hemen! Sen hiç kusura bakma. Oğul seninse de bana çaldığı bu lekeyi kanla yıkarım eçe!"

"Sakın ha! Bu ortamda canından olmakla kalmaz, bütün boyları Kuyan'ın karşısına alırsın. Elbet bunu o akılsız oğlanın yanına koymayacağız. Ne ki her şeyin bir vakti var. Şimdilik hiç sesini çıkartma. Yarından tezi yok, oturur görüşürüz. Sakın bir delilik yapma!"

"Ben bu utançla el içine nasıl çıkarım, kulun kunun yüzüne nasıl bakarım eçe! Ben bekleyemem, bir an önce bunu ondan sormam gerek!"

"İnan çok beklemeyeceksin Tulunçi. Az dişini sık. Çok yakında elimize fırsat geçecek, göreceksin."

Tulunçi cevap vermedi, başını yere çevirip derin düşüncelere daldı.

Geçen yıldan beri Han'da büyük bir kıtlık yaşanıyordu. Yaşanan kıtlık ve halkın üzerine yıkılan külfet had safhasına ulaşmış, Han İmparatoru da çareyi artık isyan noktasına gelmiş halkını bir nebze olsun rahatlatmak için Büyük Duvar'ın dışındaki savunma ve gözetleme kulelerini lağvetmede bulmuştu. Lağvedilen kule ve kalelerden başka; sınır garnizonlarındaki asker sayısı da azaltılmış, hatta bazı garnizonlar kapatılmıştı. İmparatorun bu kararında Hunların artık sınır garnizonlarına saldıramamalarının etkisi büyüktü. Han sarayı Hunların Han için bir tehlike olmaktan çıktığını düşünüyordu.

Han'daki bu gelişmeler Çangan'daki casus kollarınca günü gününe şanyüye iletilmişti. Şanyü bu durumu değerlendirmek istiyordu. Zor durumda olan Han'ı bir barış anlaşmasına zorlayarak, yavaş yavaş kenetlenmeye başlamış olan Hun budunu kısa sürede derleyip topladıktan sonra; Dingling, Uhuan ve Usunları tekrar itaat altına almak suretiyle Hun elinin güvenliğini güçlendirmek istiyordu. Danışmayı, akıl sormayı çok seven Sülemiş Şanyü,

danıştığı bazı kişilerin Çuğay Hatun'a laf taşıdığından habersiz, bu konuyu çevresindekilere soruyor, böylece hem bir şeyler öğrenmek istiyor hem de beylerin nabzını yokluyordu. Hun töresince kışın öldüğü için baharda yapraklar açarken defnedilmesi gereken ağabeyi Huyenti Şanyü'nün yoğ törenine herkes katılacaktı. Sülemiş Şanyü yoğ töreninde bunu beyleriyle görüşmek ve gecikmeden harekete geçmek istiyordu.

Kış bitip bahar yüzünü gösterince Huyenti Şanyü'nün yoğunun yapılacağı gün belirlenip herkese bildirildi. Hun boylarının beyleri ve ileri gelenlerin tamamı yoğa katıldı. Huyenti Şanyü görkemli bir yoğla defnedildi.

Yoğ töreninden sonra boy beyleri ve devletin ileri gelenlerini otağında toplayan şanyü, Han'la hoçin yapma konusunu açtı. Han'da olanı biteni etraflıca anlattıktan sonra;

"Gördüğünüz gibi Han çok zor durumda. İşin nereye varacağı da bilinmiyor. Bu durumdan yararlanmamız gerek. Han'ı bu durumda yakalamışken hoçin yoluyla barış sağlarsak, bize baş kaldıran ve bizi sırtımızdan vuran Usun, Dingling ve Uhuanlara diz çöktürürüz ve yeniden dirliğimizi kurarız..."

Şanyü konuşurken onu dikkatle dinleyen Sol Ulu Cüçü Tulunçi'nin kulaklarında ablası Çuğay Hatun'un sesi yankılanıyordu;

"Şanyü Han'la hoçin yapmak isteyecek. Eğer bunu başarırsa bütün boylar ona gönülden bağlanır ve her şeyi yapacak güce ulaşır. Bunu başardığında da Usunlar, Uhuanlar ve Dinglinglere yeniden diz çöktürmek isteyecektir. Eğer hoçin yaparsa emin ol bunları da kolayca başarır. İşte o zaman onunla artık baş etme şansımız kalmaz..."

Tulunçi şanyünün sesiyle otağa dönü:

"Ben böyle düşünürüm, siz ne düşünürsünüz? Her şeyi açık açık söyleyin bilelim, bilelim ki; yanlış yapmayalım."

Tulunçi ilk konuşan olmamaya özen göstererek diğer beylerin konuşmalarını bekledi. Konuşanların hemen hepsi şanyüye katılıyorlar, dikkat edilmesi gereken bazı noktalara dikkat çekiyorlardı. Sonunda Tulunçi söz aldı;

"Ulu Őanyü pek doğru dűŐünűrsűnűz. Yalnız sadece elçi göndermekle Han'a hoçini kabul ettiremeyiz. Güç göstermek gerek. Tıpkı onlar gibi. Eskiden Han elçisi gelir onun arkasından ordu gelirdi. Őimdi biz de Han gibi elçimizi gönderelim, arkasından da ordumuzu sınıra sürekle avına çıkartalım. Han direnirse sınır garnizonlarını vurur, barıŐa zorlarız." dedi. Tabii bu konuşmayı Çuđay Hatun'la birlikte hazırladığını söylemedi.

SülemiŐ Őanyü Tulunçi'nin sırf kellesini kurtarmak için kurultaya katıldığını dűŐünűyordu. Ancak; Tulunçi'nin hiçbir Őey olmamıŐ gibi gayet istekle il işlerine katkıda bulunması karşıсында, ŐaŐırmakla birlikte mutlu oldu. Ne de olsa hedefi budunu birleŐtirmek, ayrılıkları, husumetleri gidermekti. Bu dűŐünceler içinde eski kaynatasına;

"Bunu nasıl yapmamız gerek ulu cuçü, ne dűŐünűyorsunuz?" dedi.

"Ulu Şanyü, uygun görürseniz ben ve Uludzu Beyi birer tümen atlıyla sınırda ava çıkalım. Elçi'den gelecek habere göre sınır garnizonlarını basar, Han'ı hoçini kabule zorlarız."

Kurultayın diğer üyelerine de danıŐan Şanyü Tulunçi'nin planı onayladı.

Şanyünün belirlediği tecrübeli bir elçi, yanında imparatora hediye edilecek dokuz tane cins kısrakla birlikte Han'a doğru yola çıktı. Elçi yola çıktıktan birkaç gün sonra da Tulunçi ve Uludzu Beyi birer tümen atlıyla sınıra doğru ilerlemeye başladılar.

Tulunçi ve Uludzu Beyi'nin buyruğundaki kuvvetler sınıra ulaşmadan beklenmedik bir gelişme yaşandı: Tulunçi'nin savaŐçılarında üçü, gecenin karanlığından yararlanarak firar etmiş ve Han sınır garnizonuna sığınmıştı! Han askerleri Şaşkındı; ilk defa Hun savaşçılarının Han'a sığındığını görüyorlardı. Böyle bir Şey daha önce ne duyulmuş ne de görülmüştü. Üstelik sığınan bu üç Hun savaşçısı, elçi göndermenin bir aldatmaca olduğunu, Hunların asıl niyetlerinin sınır garnizonlarına baskın düzenleyerek yağma yapmak olduğunu söylüyorlardı. Olayı öğrenen Han imparatoru tedbir alınması için derhal harekete geçti; sınırda bulunan atlı birliklerini stratejik noktalara sevk etti, Şanyünün elçisini de konuşurmadan geri gönderdi. Bu yetmiyormuş gibi beş bin seçme süvariden oluşan özel bir birliği de maharetli bir generalin komutasında Büyük Duvarın ilerisine çıkarttı, bu kuvvet baskın

için hazırlanan Hun kuvvetlerine taarruz ederek zayıf bile verirdi. Baskın fırsatının ortadan kalktığını gören Tulunçî ve Uludî Beyi, kuvvetlerini geri çektiler. Sülemiş Şanyü'nün hoçin planı böylece suya düşmüş, planladığı ilk büyük hamle hüsrarla sonuçlanmıştı.

Şanyünün huzuruna çıktıktan sonra akın kuvvetindeki adamlarıyla birlikte kendi ordasına dönen Tulunçî, doğruca ablası Çuğay Hatun'un yanına vardı.

"Soylu eçem, her şey dediğın gibi oldu; önden üç atlı gönderdim, arkasında da bir tümen atlıyla akın düzeninde Büyük Duvar yakınına varıp güç gösterdim. Han, adamlarımızın dediklerine inandı, sınıra çok sayıda atlı sevk etti. Han artık Sülemiş'le hoçin yapmaz."

"Sülemiş ne dedi?"

"Hiç bir şey anlamadı. Yanına ilk vardığımda öfkeden delirmiş gibiydi. Az daha kaçtı sandığı o üç adamın suçunu bana yükleyecekti. Önce; "Bu kansızlar senin buyruğunda değil miydi dayı?" diye kükredi. "Buyruğundaki erlere sahip çıkamayan bey mi olur? Akında uğraşta böyle, düşmana varıp hainlik eden erlerin başbuğuna soluk aldırarak zarar değil midir dayı? Hiç mi utanıp sıkılmıyorsun? Bir de karşıma çıkıp böyle böyle oldu diyorsun!" deyince; diz vurup baş eğdikten sonra kılıcımı çıkarıp yere koydum. "Ulu şanyü, karşına böyle gelmekten ortamdan bölüneydin, düşümden sançılıydın, yüreğinden oklanaydın. Doğru dersin ulu şanyüm. Bu hainlerin başbuğu olarak suç benim. Bu lekeyle yaşamaktansa ölmek yeğdir. İşte kılıcım. Kararına boynum kıldan incedir!" dedim. Bunları duyunca yumuşadı biraz. "Var git dayı ordana. Bir iş buyurdum ağzına yüzüne bulaştırdın, şimdi de çökmüşsün karşıma alplık taslarsın. Al kılıcımı yerden, bir daha da beline takma!" diye herkesin ortasında aşağıladı beni. Oralı olmadım, çıktım geldim eçe."

"İyi etmişsin. Tulunçî, o üç adamın soluğunun kesildiğinden emin ol. Han böyle işleri pek sever, bizim akılsızlara göstermelik adlar sanlar verir, onlar da kendilerini bir şey oldum sanırlar. Ondaki sonrası kolaydır, Han onları el altında bulundurur, gerektiğinde ortaya çıkartıp maşa gibi kullanır. Dört gün sonra bunları karşıma sürüverirler de Sülemiş işin aslını öğrenirse vay bize!"

"Kaygılanma ee. Haberi geldi bile. Gönderdiğim Henli üçüne de ağı vermiş. Henlinin yanına kattığım iki Usunlu, üçünün de kan kusup öldüklerini gözleriyle görmüşler. O Henliyi boğan iki Usunlu'nun da başları bedenlerinden ayrıldı."

"İyi! Bundan sonrasını o akılsız oğul düşünsün. O asıl; kara basan gibi gelen kıtlığı çare arasın. Bakalım kendisi bile yemeye ekmek bulabilecek mi?"

uğay Hatun'un dediği gibi Sülemiş Şanyü Han sınırına yakın obalarda kendini hissettirmeye başlayan kuraklığı ve başarısız hoin giriŐimini düşünüyordu:

Şanyünün Han'a gönderdiği elçi dönmüş ve Han sarayında olanları anlatmıştı: Elçi başlangıçta çok iyi karşılanmış ve kendisine hoin dileğinin Han sarayında düşünülüp konuşulacağı ve ondan sonra bir cevap verileceği söylenmiş. Elçinin dediğine göre Han kıtlık yüzünden çok sıkıntıdaymış ve sınırda sağlanan sükûnetin sürmesinden yanaymış, bu yüzden Han sarayında herkes hoin yapılmasının iyi olacağını düşünüyormuş, ancak; burnu pek havada olan imparator bunu hiç istemiyormuş, ne ki o da aresizmiş ve bu işi bozmak için bahane arıyormuş. Birkaç gün sonra elçiyi apar topar imparatorun huzuruna çıkarmışlar. İmparator, şanyünün kendisine tuzak kurduğunu, önden elçi gönderip hoin isteyerek imparatoru oyalamak ve bundan yararlanarak sınırlara saldırmak istediğini, çok şükür ki göğün kendisine yardımcı olduğunu ve Hun ordusundan kaçan üç atlının Hana sığınarak durumu anlattığını söyledikten sonra eliden hemen ülkesini terk etmesini istemiş.

Tulunçi'nin buyruğundayken kaçıp Han'a sığınan üç atlının peşine düşen Gök Orda savaŐçları ünün de zehirlenerek öldürüldüklerini, Henliler arasında onların şanyünün adamlarınca zehirlendiği yönünde bir kanaat olduğu bildirilmişti. Şülemiş Şanyü bu işin arkasında bir bit yeniği olduğuna inanıyordu ancak; gerçeğin ortaya çıkarılmasına yarayacak tüm deliller ortadan kaldırılmıştı. Yine de elinde kesin bildiği iki şey vardı: Bir; Han, kendisine sığınıp budununa, beyine, şanyüsüne ihanet eden bir Hunu kullanmadan asla öldürmezdi, iki; o üç haini kendisi zehirletmemişti! İl içinde çaşıtlık işlerinden sorumlu Gök Orda beyi Akpıra'yı çağırttı ve ona bu

iş i bahar kurultayından önce çö zmesini emretti.

Akpıra bahar kurultayından iki önce ş anyünün önünde diz vurup baş indirdikten sonra;

"Ulu ş anyü bu üç atlıyı akın öncesinde tanıyıp bilen yok. Sürek avı için toplanılmasından iki gün sonra bölüklerine katılmışlar, Dingling baskınlarından kaçıp Kuyan bölgesine sığınan boylardanmış bunlar. Sürek avı boyunca pek konuşmamışlar. Avın başladığı günün ertesi günü, sabah yapılan yoklamada olmadıkları anlaşılmış, meğer gece çekip gitmişler. Gittiklerini gören duyan olmamış. Bütün öğrenebildiklerimiz bu kadar ulu ş anyü." dedi.

Sülemiş Ş anyü bir süre sessiz kaldı. Sonra Akpıra'ya dö ndü:

"Atam yoldaşı, sence bu iş ; o üç atlının tek başlarına yaptıkları bir iş mi?"

"Eğer ağı lanmamış olsalardı, olabilir derdim ulu ş anyü. Bana öyle geliyor ki; o üç haini bu ihaneti hazırlayanlar ağılattı." dedi Akpıra.

"Ne ki; biz bu ihaneti hazırlayanları bulamadık... Anladığım kadarıyla bulamayacağız da...Neyse; Akpıra Bey, siz üstünüze düşeni yaptınız, canınızı sıkmayın. Yalnız bu iş in peşini de bırakmayın. Gözünüz, kulağınız açık olsun."

"Buyruk sizin tutmak bizimdir ulu ş anyü!" diyen Akpıra diz vurup ş anyüyü selamladıktan sonra otağdan ayrıldı.

Akpıra'nın otağdan ayrılmasından sonra ş anyü kendi kendine:

"Ben de üstüme düşeni yapacağım Akpıra, ben de." diye söylendi.

Ş anyüyü asıl rahatsız eden şey; Han'daki kuraklık ve kıtlığın Hun Bozkırına da sıçramış olmasıydı. Kış çoktan bitmiş ama umutla beklenen bahar yağmurları bir türlü yağmamıştı. Kış döneminde de zaten çok yağış olmamış, bütün kış, yağ an ince kar örtüsünü oradan oraya savuran dondurucu rüzgârların uğultusuyla geçmişti. Aşırı soğuk, toprağı ve hayvanları ayakta tutacak kadar besleyen kuru otları da dondurmuş, çok fazla hayvan ölümü yaşanmasa da hayvanlar kıştan çok zayıflayarak çıkmıştı. Neredeyse yaz başlamak üzereydi ama yeterli ot yoktu. Ş u ana kadar taze bahar otlarıyla

çoktan kendine gelmesi gereken hayvanlar hala bir deri bir kemik haldeydi.

Bahar kurultayına giderken Sülemiş Şanyü'nün yüreğine dağ gibi çöken karartı; işte bu kuraklık ve böyle devam ederse yaşanacak kıtlıktı. Kıtlık ve kuraklık nedeniyle, Huyenti Şanyü döneminde yapılan kurultaylara katılanlar kadar kalabalık olmasalar da bu kurultaya katılanlar daha istekliydi. Hun boyları, Sülemiş Şanyü'yü kötü gidişattan kurtulmak için şans olarak değerlendirmişler, umutla onun bayrağının altına koşmuşlardı.

Kurultay ulu ataların töre ve görgüsüne uygun ciddiyet ve düzenle başladı. Atalar İni'nde yapılan kurban sunma töreninden sonra şanyünün otağında toplandı. Törde Sülemiş Şanyü'nün solunda kızının oturması gereken yerde sağ ulu tarkanının kızı Süyümbike Hatun'un oturduğunu gören Tulunçi'nin yüreği şanyüye karşı korkunç bir öfke ve nefretle doldu.

Kurultay gündemi boy beyleri ve diğer üyelerin istekli, heyecanlı katkılarına rağmen pek sıkıntılıydı. Kuraklık kıtlığa neden olmuş, özellikle doğu ordası ve batı ordasının güney kesimlerinde hayvan ölümleri görülmeye başlanmıştı. En önemli konu zaten uzun süredir kıt bulunan ekmeğin yokluğuuydu. Han'la ilişkinin kesilmiş olması ve Han'da yaşanan kıtlık nedeniyle oradan darı alımı imkansız hale gelmiş, Hunlar için darı elde edilebilen tek yer olan Çesi de bir taraftan Han ve Usun, diğer taraftan da Taklamakan çevresindeki rakip ticaret şehirlerinin baskısı nedeniyle Hun eline yeterince darı sevk edemiyordu. Ekmek kıtlığı böyle devam ederse çok geçmez insan ölümleri de başlardı. Kuraklığa karşı yapılabilecek pek bir şey olmasa da alınabilecek tedbirler belirlendi, yapılacaklar karara bağlandıktan sonra kurultay sona erdi.

Bütün olumsuzluklara rağmen bir kişi dışında herkes kurultay alanından iyi kötü bir umutla ve memnun ayrıldı. Umutsuz ve kızgın ayrılan o tek kişi ise şanyünün dayısı Sol Kanat Ulu Cüçüsü Tulunçi idi: Şanyü, dayısını sol kanat ulu cüçülüğünden azletmiş yerine Subu boyundan bir bey atamıştı! Tulunçi, şanyüye karşı yüreğinde beslediği nefreti, koyu ve kapkaranlık bir kine dönüştürmüş olarak ordasına döndü.

Şanyü üzgündü. Kurultay alanından dönerken yol üzerinde kıtlığın vurmaya başladığı zor durumdaki Hun obalarının ve ayakta durmakta zorlanan hayvanların görüntüsü gözlerinin önünden hiç gitmiyordu. Konuştuğu aksakallar daha önce bu yılki gibi bir kıtlığı ne gördüklerini ne de duyduklarını söylemişlerdi. Daldığı derin düşüncelerden otağın kapısından giren Korkut Koca'yı görünce güçlükle sıyrılabildi. Hun elindeki her yaşlı gibi Korkut Koca da en az yiyecekle yetiniyor, artırabildiklerini çocuklara ve gençlere veriyordu. Çocukluğundan beri kendisine il görgüsünü, töreyi, geleneği, göreneği, alplık görgüsünü öğreten bilge uydaçısının bir deri bir kemik hali şanyüye çok dokunuyordu. Selamlama için diz vurmasına fırsat vermeden atılıp koluna girdi, yer gösterip şefkatle oturmasına yardım etti.

"Gel, gel atam-dedem yoldaşı. Gel de konuşup dertleşelim, sıkıntılarımızı paylaşıp azaltalım." dedi

"Sağ olun ulu şanyü! Yüce Tanrı sizi övsün, işlerinizi kolaylasın. Şu kocamış Korkut'u onurlandırırınız. Balalarınız, torunlarınız da sizi onurlandırsın, iliniz soyunuz bengü olsun."

Selam, sabahtan sonra söz döndü dolaştı, kıtlığa geldi. Korkut Koca çok kaygılıydı.

"Ulu şanyü kuraklık pek erken bastırdı. Hayvanlar aç kaldı, yaylalara varamayacak kadar güçsüz düştüler. Bazı boylarımız yaylağa çıkamadı. Böyle kıtlık daha önce ne görüldü, ne de duyuldu. Tanrı Hunu korusun, böyle devam ederse kayıplarımız akla gelmeyecek kadar büyük olur." dedi.

"Ne yapacağız Korkut Koca, bizim üstümüze düşen nedir?"

"Hiçbir şey ulu şanyü. Daha önce de kıtlıklar, yutlar gördüm ama böyle bir kuraklık görmedim. "Kıtlığın küçüğü, yutun büyüğünden iyidir." derdi eskiler. Yut ne kadar büyük olursa olsun bahar bir umuttur. Yut karla, soğukla alacağını alır ama bahara yenilir, çeker gider. Yut hayvanları vurur,

kişioğlunu zorlasa da çok can almaz. Kıtlık öyle mi ya! Hele böyle baharda başlamışsa gitmek bilmez. Yakar, kavurur; ne ot kor ne ağaç. Ağaçlarda gölge koymaz, çağıl çağıl akan dereleri, çayları içer kurutur da suya kanmaz. Kişioğlu, hayvan, börtü böcek demez kırar geçirir. Silinip gitmez yut gibi. Gitse arkası kıştır. Yazın canını alamadığını, dermansız güçsüz kor da kışın eline teslim eder. Ondan sonrası kime öle kim kala..."

Sustu, önüne bakarak alçak sesle devam etti.

"Yüce Tanrı'dan kuraklığın bir an önce geçmesini dilemekten başka bir şey gelmez elden ulu şanyü. Dileyelim ki kuraklık daha fazla sürmesin." dedi.

Korkut Koca'nın dileği yerine gelmedi. Hun bozkırı o güne kadar görülmemiş sertlikte, bir türlü arkası gelmeyen o korkunç kuraklığı yaşamaya devam etti. Gözler umutla gökyüzüne dönüyor, kurtarıcı yağmurlar için Tanrı'ya dualar ediliyordu. Beklenen, dilenen yağışlar bir türlü gelmiyor, ot yokluğu nedeniyle zayıflayıp güçten düşen hayvanlar, kavurucu sıcakların yok ettiği bitki örtüsünün ortadan kalkmasıyla ateş gibi yanan çıplak topraktan savrulan toz ve tuz içinde ölüp gidiyorlardı.

Obalar yeni otlak aramaya bile cesaret edecek halde değildi. Taze otlak bulsalar bile bu güçsüz hayvanlar oralara ulaşmadan ölür giderlerdi. Hunların eli kolu bağlanmış, çaresizce bu kısır döngünün onlara yaşatacağı sonu gelmez sıkıntılara katlanıyorlar ve sonra yenilerine maruz kalıyorlardı.

Yaz ayları bozkırda yaşayanlar için tam bir felakete dönüşmüştü. Önce toplu küçükbaş hayvan ölümleri yaşandı. Sonra atlar ve katırlar ölmeye başladı. Ölen hayvanların leşleri sürüler halinde ortalıkta duruyor, açlıktan ve zayıflıktan bir deri bir kemik kalmış insanların gücü, artık onları gömmeye veya en azından çadırlardan uzaklaştırmaya yetmiyordu. Çürüyen hayvan leşlerinden kaynaklanan ağır bir leş kokusu, bazen rüzgârla biraz dağılsa da lanetli bir sis gibi obaları sarıp sarmalıyordu.

Yaz aylarının ilk günlerinde ekmek kıtlığı nedeniyle zaten zayıf düşmüş olan kişioğulları da açlıktan ölmeye başlamışlardı. En sonunda da korkulan olmuş, salgın hastalıklar baş göstererek, her gün onlarca kişi ölmeye başlamıştı. Bir süre sonra, geleneklere uygun olarak yapılan defin törenleri de

yapılamaz oldu. Ölenler elden geldiğince çabuk, çok da derin olmayan çukurlara hemen gömülüyordu.

Ölen hayvanların hastalıklı leşlerini yiyen vahşi hayvanlar, hastalıkları Büyük Bozkırın yırtıcılarına bulaştırıyor, onlar da ölümü bozkırın dört bir yanına taşıyorlardı! Ölüm, en arzu edilmez, en sıradan, en gösterişsiz ve en berbat görüntüsüyle, Hun bozkırını bir karabasan gibi dolaşıyordu.

Kuraklık bitmedi, aylarca devam etti. Sonuç tam bir faciaydı: Kışa girerken her on Hunun altısı, sürülerin de yarısından fazlası ölmüştü! Açlık öyle tehlikeli bir hal almıştı ki; doğu ordası bölgesinde bulunan Şiru Boyu'ndan sağ kalanlar boy beyi de dâhil, açlıktan ölmek için Han'a sığınmak istedi. Otru birlikleri buna engel olmak isteyince boy mensupları ile otu birlikleri arasında çatışma başladı. Şiru boyunun aç ve çaresiz insanları, yüzlerce kayıp vermelerine rağmen otu birliklerini yarıp Han'a sığındılar. Bu; Sülemiş Şanyü için yaşanan felaketin tuzu biberi olmuştu.

Şiru Boyu, Hunların çok güvendiği, kendi boyları gibi gördüğü, çok önemli ve kalabalık bir kavimdi. Sürüleriyle birlikte Han'a sığınmaları çok kötü olmuştu. Han bu durumu değerlendirip hemen harekete geçmek istedi. Han başkentindeki Hun casus kolları da imparatorun bu tehlikeli planını gecikmeden şanyüye haber verdiler. Onca kayba rağmen, şanyünün çağrısına bütün boylar olanca güçleriyle destek verdiler. Yirmi bin kişilik bir Hun kuvveti iki kola ayrılarak Han kuvvetlerini karşılamak üzere otu hattında stratejik noktalara sevk edildi. Han saldırıyı göze alamadı, imparatorun saldırı planı suya düştü.

Bahardan beri beklenen yağmurlar, yaz biterken geldi. Suyla buluşan dayanıklı bozkır bitkileri kısa sürede her yeri kapladı. Sağ kalan hayvanlar can havliyle bunlara saldırdı. Kışa girmeden hemen önce yaşanan bu bahar, Hunları bütün sürülerini kaybetmekten kurtardı. Ne var ki insanlar için aynı durum söz konusu değildi. Ne yapıp edip, mutlaka ekmek bulunmalıydı. Ekmek ve tuz olmazsa Hunların sadece hayvanlarından elde ettikleri besinlerle yaşamlarını sürdürmeleri mümkün değildi. Bunu binlerce yıl tecrübe ederek öğrenmişlerdi.

Han, İmparator Vudi zamanından beri Hunların batıyla irtibatını kesmek, onları ekmeksiz bırakarak ölüme mahkûm etmek istiyordu. Hunların yaşadığı son kıtlık bunun önemini ortaya koymuştu. Han, kış boyunca Taklamakan çevresindeki şehir devletlerini Huna darı temin eden Çesi'ye karşı örgütlemişti. Bahar gelir gelmez bu şehirler birleşip Çesi'yi koruyan Hun kuvvetlerine hücum ettiler. Buradaki Hun kuvvetleri yenildi, şehir devletleri Çesi'ye girerek Çesi Kralını ve halkının büyük bölümünü esir aldıktan sonra, ekili alanları tahrip ederek şehirlerine çekildiler. Çesi'nin kaybıyla (MÖ 67) Hunlara ekmeklik darı sağlayan tek kaynak da elden çıkmıştı.

Şanyü baskından kurtulmayı başaran Çesi kralının kardeşi Tomo'yu, geride kalan Çesi halkının başına kral tayin etti. Ancak Tomo Çesi'de barınamayacağını düşünerek doğuya; Hun topraklarına göç ederek orada yerleşti. Kıtlığın verdiği ağır zarar nedeniyle Hunlar Çesi'ye yeni kuvvet sevk edememişti. Bunu fırsat bilen Han imparatoru da bölgeye çok sayıda asker göndererek Çesi topraklarını oradaki şehir devletleri arasında paylaşmıştı. Çesi'nin kaybıyla ekmek kıtlığı da son haddine dayanmıştı.

Sülemiş Şanyü bu sorunlarla boğuşadursun, anası Çuğay Hatun yeni arayışlar peşinde yollara düşmüştü. İlerlemiş yaşına rağmen, günlerce at üstünde yol alarak sağ bilge beyinin ordasına ulaştı. Üvey Şanyü'nün torununun oğlu olan Sağ Bilge Beyi Mukan Tigin, ölen babasının yerine geçmişti ve Sülemiş Tigin ölürse onun oğulları dışında şanyü olarak göğe

yükseltilebilecek iki tiginde biriydi. Diğeri; şanyü olması gerekirken amcası Huluku Tigin tarafından uç beyliğine gönderilen Kül Bilge Tan Tigin'di. Mukan Tigin, kılık değiştirerek ordasına kadar gelen Çuğay Hatun'la ordasının dışında gözlerden ırak bir noktada buluştu. Bu görüşme aylar öncesinden Çuğay Hatun'un isteği üzerine Tulunçi tarafından ayarlanmıştı.

Karşılama, selamlaşmadan sonra görüşmenin asıl konusuna geçildi. Başlangıcı Çuğay Hatun yaptı:

"Ulu tigin, Hun budunun içine düştüğü durumu görüyorsunuz. Siz de bilirsiniz ki; il işlerinde anaya ataya, oğla kıza bakılmaz. Yoksa biz de gider oğlumuzun yanında günümüzü gün eder, bu yaşta at sırtında buralara kadar yol tepmezdik. Ama durum sizin de görüp bildiğiniz gibi Hun ili adına hiç iyiye gitmiyor. Çesi de elimizden çıktı. Benim akılsız oğlum Çesi Kralının korkak kardeşini kral yapıp Çesi'ye göndermekten başka ne yaptı? Hiç! Soylu tiginim, böyle giderse bu akılsız elinde Hun ili yok olup gidecektir. Dokuz ay dar karnımda gezdirdiğim, alca kanımla besleyip on ay deyince şu kara yer üzerine getirdiğim, ak göğsümden akça sütümü emzirdiğim oğlum da olsa Hun ili için soluğu kesilecekse varsın kesilsin. Sizden başka bu kötü gidişe dur diyecek tigin yok. Bundan böyle ne yapmak gerekir diye sizinle görüşüp danışmaya geldim." dedi.

Tigin ve Çuğay hatun uzun uzun konuştular, antlaştılar, planlarını yapıp fırsatını kollamayayı kararlaştırdıktan sonra da ayrıldılar. Çuğay Hatun dönüş yolundayken kışın ilk karı da yağdı.

Şanyü, arkasından yapılan planlardan habersiz, ekmek kıtlığını nasıl çözeceğini düşünüyordu. Kış boyunca aksakallara, boy beylerine, tarkanlarına danıştı. Gün batısının kapanan kapısının ne pahasına olursa olsun açılması gerekiyordu. Planını yaptı, baharı bekledi.

Şanyü baharla birlikte, sağ ve sol kanat ulu tarkanlarının buyruğuna birer tümenden fazla savaşçı ve çok sayıda Henli kul vererek Çesi önlerine yolladı. Bu kuvvet orada darı üretimi için büyük askeri çiftlikler kurdu. Burada üretilen darı o yıl içinde Hun boylarına gönderildi. Ne var ki bu çiftliklerde üretilen darı ihtiyacı karşılamaktan uzaktı. Zaten Çesi'ye sevk edilen kuvvetin asıl hedefi de tarım yapmak değildi. Önce Han'ın hileyle el koyduğu Çesi ele geçirilecek, daha sonra da şehir devletlerine ve Usun'a akınlar düzenlenerek,

Usunlar ve elden çıkan şehir devletleri itaat altına alınacaktı.

Nihayet Hun kuvveti, bölgeye yerleşip gerekli keşif ve hazırlıkları yaptıktan iki yıl sonra (MÖ.65) harekete geçti; Han'ın elindeki Çesi'ye saldırdı. Henliler kaleye kapandı. Kuşatma kuvvetinin komutanı olan Hun tarkanı kaledeki Henlilere çekilip gitmelerini salık verdi. Henliler kaleyi teslim etmeyi düşünmeye başlamışlardı ki; bir ulak şanyünün buyruğunu ulaştırdı: Çesi'deki Henliler alıkonacak ve Çesi topraklarının işlenmesinde kullanılacaktı. Hun tarkanı kuşatmanın açık kanadını kapadı ve uzun sürecek bir kuşatma için hazırlık yaptırmaya başladı. Han, Çesi'ye asker göndermeye cesaret edemedi.

Çesi'ye kuvvet sevk edilmesi, Çesi'nin kuşatılması ve Han'ın yardıma gelmemesi bölgedeki şehir devletleri ve Usun'un gözünü korkutmaya yetmişti. Gelecek baharda Hunların şehir devletlerini ve Usun'u itaat altına alması artık işten bile değildi. Ancak Çesi kuşatmasının başarılı olması bunda esas belirleyici rol oynayacaktı. Çesi bahara kadar direndi.

Baharla birlikte kaleye yapılan Hun tacizleri artmış, Henlilerin direnci iyice kırılmaya başlamıştı. Çesi'nin düşmesi an meselesiydi. Bölgedeki şehir devletleri ve Usun'un gözü Çesi'deydi. Kuşatma birlikleri dışında kalan Hun kuvveti, çevik küçük kollarla sınırlarına etkili akınlar düzenleyerek şehir devletleri ve Usun üzerinde baskı kurmaya başlamıştı. Her şey şanyünün planladığı gibi geliyordu.

Hun kuşatma kuvveti Çesi'ye son darbeyi vurmaya hazırlanıyordu ki hiç beklenmedik bir gelişme Hunların tüm planlarını suya düşürdü. Yedi yıl önce başkaldırıp Hundan ayrılan Yenisey Dinglingleri batı bölgesine girerek Hunları sırtından vurmuştu. Dingling kuvvetleri ağır yağma ve talanda bulunmuş, aldıkları binlerce esiri de öldürmüşlerdi. Zarar, felaket boyutundaydı. Şanyü, Çesi kuşatmasını kaldırmak zorunda kaldı, kuvvetlerini o bölgeden çekip Dingling akınlarının yöneldiği bölgeye sevk etti.

Hunların öz be öz akrabaları olan Dinglingler küçük ve dağınık kollarla aralıksız üç yıl yağma ve talanda bulunmaya devam ettiler. Çatışmayı kabul etmeyen, dağılıp ortadan yok olmakta son derece mahir olan bu küçük kolların peşine düşen Hun kuvvetleri, hiçbir şey elde edemedi geri dönüyorlardı. Sonunda bir tünden fazla bir kuvvetle Dingling topraklarına

giren Hun kuvvetleri (MÖ.61) Dinglingleri bir daha bir araya gelemeyecekleri şekilde dağıttı. Dinglingler kuzeydeki sık ormanlık dağlar ve vadiler arasına çekilip gittiler. Bundan sonra Dingling akınları durmuş, Hun eli baharla birlikte sükûnete kavuşmuştu.

O yıl büyük bolluk oldu, kuzular kulunlar ölmedi, gelinler balalarını düşürmedi, yaralar sarılmaya, derlenip toparlanılmaya çalışıldı, açlar doyuruldu, çıplaklar giydirildi. Onca acıdan sonra bir parça mutluluk, bahar olup Hun elinin kanla sulanmış topraklarına çiçek yağdırdı. Bahar kurultayı coşkuyla toplandı, büyük yarışlar, güreşler, eğlenceler düzenlendi. O güne kadar görülmedik miktarda kurban sunuldu Gök Tanrı'ya. Attan aygır, koyundan koç kırılarak ziyafetler verildi. Budun, şanssız ama yiğit şanyüsünün etrafında kenetlendi. Bunu gören dost övündü, düşman dövündü.

Hunlar o sene yazı da bolluk ve huzur içinde geçirdi. Güz kurultayı daha da coşkulu ve görkemli kutlandı. İnsan ve hayvan sayımları yapıldı. Son yıllarda verilen kayıpların yarısını bile karşılamasa da Hun yurtları gürbüz balalarla dolmuştu. Böyle giderse sekiz-on seneye kalmaz Hun budun yeniden eski insan gücüne kavuşabilirdi.

Kurultayın son günü Sülemiş Şanyü sadece sağ ve sol bilge tiginler ve boy beylerinin katıldığı özel bir toplantı yaptı. Boy beyleri şanyünün ne söyleyeceğini merakla bekliyorlardı. Şanyü;

"Soylu beylerim, atam şanyünün uçmağa varışından bu yana başımıza gelenleri, yaşanan acıları, hatırladıkça arlanmaktan ölecek gibi olduğumuz utançları hepiniz biliyorsunuz. Atam şanyü zamanında ileride gündoğusuna, beride gün ortasına, geride gün batısına, yukarıda gece ortasına kadar olan yerlerde oturan tüm budunlar bize yükünür idi. Hun budundan aç kalan, çıplak gezen yok idi. Köguryo'dan Davan'a, Han'dan, Baykal ötesine kadar bütün acuna güç yetirir, söz geçirirdik. Sözün özü; acun üze bey olup oturmuş idik. Ne ki; şunun bunun sözüne inanıp töremizi ayaklar altına aldık. Birliğimiz bozuldu. Birlik bozulunca dirlik kalmadı, gücümüzü tükettik.

Bunun üzerine yırtıcı av kuşları gibi bekleyen düşmanlarımız dört bir yandan bastı, hatun olacak kızlarımızın, bey olacak oğullarımızın ak pazılarına dikenli urganlar doladılar, onları hayvan sürer gibi alıp götürdüler, sürülerimizi, mallarımızı talan ettiler, yurtlarımızı yıkıp ocaklarımızı söndürdüler. Aç, çıplak açıkta kaldık. Her yerde öldük, kanımız ırmak gibi aktı, kemiklerimiz dağ gibi yığıldı." dedi.

Boy beyleri nefes almadan sözün nereye varacağını bekliyorlardı. Şanyü onların gözlerine teker teker bakarak süzdükten sonra devam etti.

"Onca acıdan sonra ne mutlu ki; Yüce Tanrı bize acıdı, geçen yıl büyük bolluk verdi. İyi kötü, açımızı doyurduk, çıplağımızı giydirdik. Hun budunu açsa tokluk nedir bilmez, bir de doyarsa açlık nedir hatırlamaz. Şimdi Hun budunun karnı doydu; o kötü günler hiç gelmeyecek, bir daha hiç aç kalmayacak sanır. Ama durum hiç de öyle değildir. Dört bir yanımız düşmanla doldu. Huna bağlanmış, baş eğmiş, diz çökmüş kimse kalmadı. Han; atam şanyünün dayattığı hoçini bozdu, yine Hunu boğup yok etmenin yollarını arar. Atam şanyünün uçmağa varışından bu yana neredeyse yirmi beş yıl geçti. Bu yirmi beş yıl boyunca doğru dürüst tek bir akın bile yapamadık. Düşmanlarımız bizi bitti sandılar, bundan cesaret aldılar."

Şanyü susup boy beylerini süzdü yeniden. Boy beyleri gözlerini dahi kırpmıyordu.

"Soylu beylerim. Şanyü ve bey olarak biz de kara budun gibi açken tokluğu, tokken açlığı bilmezsek budunu düşmanlarımızın pençesine teslim ederiz. Eğer kısa sürede gerçek gücümüzü herkese gösterecek bir akın yapamazsak, düşmanlarımız bizi bozkırda daha fazla yaşatmazlar. Bozkırın yasası bu; güçlü olan yükündürür, güçsüz baş eğer, diz çöker. Geçen kıştan beri, gece uyumadan gündüz durmadan bunu düşünürüm. Öyle bir akın yapacağız ki; Hunun gücünü dosta düşmana göstereceğiz. Huna yaptıklarının bedelini düşmanlarımıza en ağır şekilde ödeteceğiz!"

Beyler adeta taş kesilmişlerdi!

"İçinizden; "Kıtlıktan yeni çıktık, hiç olmazsa biraz daha toplansak" diye geçirdiğinizi biliyorum. Düşmanlarımız da aynı sizin gibi düşünüyor. "Nasıl olsa Hunlar kıtlıktan daha yeni çıktılar, kendilerini tam toparlamadan akına,

uğraşa kalkışamazlar." diye düşünüyorlar. Onlar böyle düşündüğü için bu bahar hiç beklemedikleri büyüklükte bir orduyla tepelerine ineceğiz! İşte şimdi burada buyruk veriyorum. Toplayabileceğimiz en büyük orduyu toplayacağız, bütün gücümüzü ortaya koyacağız. Yay çekebilen bütün erlerinizi belirleyin. Kış boyunca yapabildiğinizce süre avları düzenleyin, genç bahadırları uğraş düzenine alıştırsın. Baharla birlikte büyük bir akına hazırlanıp benden buyruk bekleyin."

Boy beyleri şaşkın şaşkın şanyünün yüzüne bakıyorlardı.

"Biliyorum; kimi basacağız diye düşünüyorsunuz. Soylu beylerim beni bağışlayın; önceki akınlarımız içimizdeki casuslar ve hainler tarafından düşmanlarımıza önceden haber verildi. Bu nedenle baharda akın için toplanana kadar nereye akın yapacağımız bende kalsın. İki kişinin bildiği sır değildir demiş atalarımız, buna uygun davranalım. Siz de sakın akın sözü etmeyin. "Baharda ola ki düşmanlarımız üzerimize gelir; onun için hazırlık yapıyoruz." dersiniz."

Bu toplantıdan sonra kurultay sona erdi, herkes kışlağına hareket etti. Çok geçmeden yılın ilk karı lapa lapa yağmaya başladı. Kurultaydan dönen ve şanyünün özel toplantısına katılmış olan Mukan Tigin çok geçmeden Çuğay Hatun'u ziyaret etti. Uzun uzun görüştüler. Çuğay Hatun;

"Han'a saldırması doğru iş olmaz; akın başarısız olur da Han karşı akına kalkarsa, Hun budun açlıktan ölür. Bunu göze alamaz. Usun'a saldırırsa ordunun gerisi Han'a açık olacağından bunu da göze alamaz. Bana kalırsa; ya Uhuanlar, ya da Dinglinglere vuracak. Dinglinglere vurmak Huna pek bir şey kazandırmaz. Olsa olsa bu akın Uhuan üzerine olacaktır. İstedığı büyüklükte olmasa da Uhuanları diz çökertecek büyüklükte orduyu hiç zorlanmadan toplar. Yalnız Uhuanları diz çökertmesi Dinglingleri baş eğmeye zorlarsa da ne Usunlarda ne de Han'da düşündüğü etkiyi sağlamaz. Bırakın toplansın ordusunu. Bundan bir şey çıkmaz." dedi.

Zalim, kaba ve akılsız bir kişiöglu olarak ün salmış olan Mukan Tigin;

"Ben de sizin gibi düşünüyorum çuançü yenki." dedi. Bu unvanıyla hitap edilmesi Çuğay Hatun'un hoşuna gitmişti. Demek ki Mukan Tigin'in kafasındaki çuançü yenki kendisiydi!

"Yine de dikkatli ve hazırlıklı olun. Ne olacağını kimse bilemez. Burası Büyük Bozkır. Elinizin altında güvendiğiniz adamlarınız olsun. Her duruma hazırlıklı olun." dedi Çuğay Hatun.

Şanyü, yeni yıl için törene geldiklerinde boy beylerinin hazırlıklarını sormuş, ulaşılan seviyeden çok memnun kalmıştı. İşin doğrusu; boy beylerinin söylediği büyüklükte bir ordu toplayabileceğini hayal dahi etmiyordu. Demek ki boy beyleri de kara budun da ona inanıyordu.

Bahar geldiğinde şanyü, otağını toplatıp doğu ordasının bölgesine kurdurdu. Ordunun orada toplanması için de boy beylerine haber gönderdi. On beş gün sonra Hun ordusu şanyünün bayrağı altında toplanmıştı. Boy beyleri gerçekten doğruyu söylemişlerdi: Şanyünün karşısında, muntazam sıralar halinde toplanmış on tümen vardı! Bu Şanyü Mete'den sonra toplanabilen orduların en büyüklerinden biriydi. Hunlar, onca kayıplarına rağmen bütün imkânlarını zorlayarak gerçekten o şartlar altında toplanması imkânsız büyüklükte bir ordu toplamışlardı.

Şanyü attan aygır, koyundan koç kırdırarak bilge beyler, boy beyleri, tarkanlar ve tümen beylerine büyük bir ziyafet verdi. Moraller yüksekti. Şanyü beylerinin, subaylarının ve bahadırlarının tutum ve davranışlarında tutkulu bir adanmışlık görüyordu. Bu büyüklükte bir ordu toplanmış olması öz güveni zirveye taşımıştı. Herkes yirmi beş yıldır çekilen sıkıntıların, ihanetlerin, kaybedilmiş uğraşların hesabını sormak istiyor, Huna yapılanların bedelini en ağır şekilde ödetmek istiyordu. "Madem bu kadar büyük bir ordu toplayabildik, bütün acunu baştanbaşa geçelim, gün doğusundan gün batısına, gün ortasından gece ortasına kadar bütün acunu atlarımızın ayakları altına alalım!" diye düşünüyordu herkes. Şanyünün beklediği de buydu.

Ziyafetten sonra bilge tiginler, boy beyleri, tarkanlar ve tümen beylerini otağında topladı.

"İlli tiginlerim, soylu beylerim, korkusuz tarkanlarım, tümen beylerim. Yitip yok oldu denilen bir budundan mızrakları göğü karartacak büyüklükte bir ordu çıkardınız. Sağ olun, var olun. Biliyorum ki; bu ordu Hunun çıkarabileceği en büyük ordu. Yani bütün gücümüz bu. Bunun arkasının olmadığını hepimiz biliyoruz. Hun budunun varlığı burada toplananların, yani bizlerin kazanmasına bağlı. Kazanmaktan başka yolumuz yok."

Konuşmasına kısa bir ara verip devam etti:

"Ne yapacaksak bu orduyla yapacağız. Bütün düşmanlarımızı bu orduyla diz çökertmemiz gerek. Bu orduyu akıllıca kullanacağız. Eğer bu büyük kuvveti, küçük olcalar, basit zaferler için ve sırf sağa sola dehşet saçıp bir süreliğine herkesi sindirmek için kullanırsak elimize hiçbir şey geçmeyeceği gibi Hun buduna da ihanet etmiş oluruz."

Soluklanıp devam etti.

"Bu ordunun bir tümeni bile Dinglingleri hemen yükündürmeye yeter de artar. İki tümeni Uhuanlara kılıç çekmeden baş eğdirir. Üç tümeni Usunların dizlerini kırar, diz çökertir. Ne ki; bunlar bize pek bir şey sağlamaz. Birkaç yıl sonra Han bunları kışkırtır, bunlar da Han'a kanıp yine baş kaldırırlar. Sıkıntısını hem kendileri hem biz de çekeriz, Hen oğlu da ellerini göbeğine kor, yan gelir yatar."

Otağdakiler nefeslerini tutmuştu. Şanyü devam etti:

"Toplayabildiğimiz en büyük orduyla, düşmanlarımızın en büyüğüne vuracağız!"

Otağdakileri teker teker süzdükten sonra konuşmasına devam etti:

"Tiginlerim, beylerim, tarkanlarım, tümen beylerim! Ölümlerden, acılardan, açlıktan, yokluktan yeni çıkmış Hunun, varıyla yoğuyla kurduğu bu ordunun gücünü bölük pörçük edip bahadurlarımızı küçük, boş işler peşine salamayız. Bu orduyu bölmeden, tek parça halinde, en büyük düşmanımıza karşı kullanacağız....Bu orduyla Han'a vuracağız!"

Şanyü sözünü bitirir bitirmez önce derin bir sessizlik oldu. Sonra otağdakiler sanki tek vücutmuş gibi aynı anda oturdukları yerden ayağa fırladılar, diz vurup baş eğdiler, hep bir ağızdan coşkuyla;

"Buyruk senin tutmak bizimdir!" diye haykırdılar. Onların coşkusu otağın keçe duvarlarını aşır bozkıra yayıldı. Şanyü;

"Hen oğlunu dizlerinin üzerine çökerteceğiz, ulu atalarımız gibi konçuyunu alıp avulumuza oturtacağız, olcamızı alıp buduna dağıtacağız. Han'a diz çöktürünce zaten diğer düşmanlarımız kendiliğinden baş

eğeceklerdir. Şimdi geç oldu. Yarın gün doğumunda toplanıp akın, uğraş düzenimizi görüşelim. Yarından sonra da uğraşın gereği neyse o işler üzere olalım. Yalnız Han'a vuracağımızı kimseye bildirmeyin. Şimdilik ordu; önce sürekle avı yapılacak, sonra Uhuanlara vurulacak diye bilsin. Tanrı utandırmasın!" dedi.

"Tanrı utandırmasın!" diye karşılık verdi otağdakiler. Sonra dağıldılar.

Sağ Bilge Beyi Mukan Tigin otağdan ayrıldıktan sonra kendisi için kurulmuş küçük çadırda en güvendiği adamı ve özel ulaşı olan Tirgeç Kürkan'la buluştu. Hiçbir ulak, hiçbir kişiöğlü onun gibi at süremezdi. Tirgeç Kürkan at saldığında adeta kanatlanır, uçardı.

"Tirgeç, hava kararmak üzere. Kimseye sezdirmeden bu gece yola çık. Gece uyuma gündüz durma. Çuğay Hatun'a var. Dediklerimi olduğu gibi ona anlat. Çuğay Hatun ne buyurursa eksiksiz yap."

"Buyruk senin, tutmak bizimdir tiginim!"

Tirgeç Kürkan o gece kimseye fark ettirmeden ordugâhtan ayrıldı. Çuğay Hatun'un obasına doğru uçtu. İki gün sonra yine gece vakti oradan da Büyük Duvar'a doğru at saldı.

Tirgeç Kürkan'ın Büyük Duvara doğru at salmasından üç gün sonra bir sabah, Sülemiş Şanyü ordusunu bir tepeye çıkararak selamladıktan sonra Uhuan sınırına doğru sürekle avını başlattı. Aslında bu Han'a yapılacak akının başlama buyruğu idi ancak; bunu tümen beylerinden daha düşük mevki ve rütbede olanlar bilmiyordu. Elbette herkes bu büyüklükteki bir ordunun sadece sürekle avı için toplanmadığını biliyordu. Önceki akınlarda yaşanan ihanetler herkesin hatırında olduğundan, akın hedefinin gizli tutulmasını herkes doğru buluyordu.

Sürekle avı düzeninde Uhuan sınırına doğru ilerleyen Hun Ordusu, bir kaç gün sonra aniden Han sınırına yöneldi. Ordu kısa sürede Büyük Duvara iki

günlük mesafeye kadar yaklaşmıştı.

Sülemiş Şanyü, otu beyinin gönderdiği ulağın söylediklerini kaşları çatık dinliyordu: Hun ordusundayken kaçıp Han'a sığınan bir ulak, akını Han'a haber vermişti! Han İmparatoru acilen gönderdiği kırk bin atlıyla sınırlarda savunmasını pekiştirmişti. Büyük Duvar ve hemen gerisindeki garnizonlar, Hun saldırısını karşılamak için gerekli hazırlıklarını bitirmek üzereydi...

Sülemiş Şanyü öfkeden deliye dönmüştü. Daha askerleri bile akın hedefini bilmiyordu. Demek ki; şanyü otağındaki toplantıya katılanlardan biri ihanet etmişti. Bu çok kötü bir haberdir: Han'ı gafil avlama şansı kalmamıştı. Hemen bilge tiginleri, boy beylerini ve tümen beylerini toplantıya çağırdı.

Toplantı buyruğunu alıp şanyünün bulunduğu yere gelenler; at üstünde onları bekleyen şanyüyü atlarından inip diz vurmak suretiyle selamladılar. Herkes gelince şanyü, atından inmeden konuşmaya başladı:

"Az önce otu beyinin gönderdiği ulağı dinledim. Aramızdan bir hainin gönderdiği ulak Han'a bizim akın için yola çıktığımızı bildirmiş."

Herkes dona kalmıştı!

"Ne acı ki; aramızda böylesine sütü bozuk, böylesine kansız, böylesine kancık bir kişiöglu var!" dedi.

Şanyünün niyeti tahrik edip hainin çıkmasını sağlamak olmalıydı. Bir süre herkesi süzdükten sonra tekrar devam etti.

"O kişiöglu öylesine onursuz ki; sütüne, kanına, kendisine sövülmesine ses etmeyecek kadar alçak! Er kişi ise çıkıp onurunu savunması gerekmez mi?"

Kimse çıkmadı. Şanyü devam etti.

"Tiginlerim, beylerim, tarkanlarım, tümen beylerim. Biz bu akından vazgeçecek miyiz? Geçmeyeceğiz! Şimdi gidin bütün bahadırlarınıza durumu açıkça anlatın. İhanete uğradığımızı da anlatın. Herkes bölgesinde sağlam yizek kolları oluştursun. Hiçbir fırsatı kaçırmayacağız. Kısa kadar Büyük Duvar'ın önünden çekilmeyeceğiz. Yakaladığımız her fırsatı değerlendireceğiz. Akınlarımız önlenemez, vuruşumuz yıkıcı olacak, kimseye

acınmayacak, Han sınırında taş üstünde taş, omuz üstünde baş konmayacak. Hen oğlunu bunaltıp baş eğdireceğiz, hoçini kabule zorlayacağız."

Bu konuşmalardan sonra gelişen son durum üzerine yaptığı yeni planı ayrıntılarıyla anlatıp buyruğunu verdi. Şanyünün buyruğuyla Hun Ordusu beklemeden Büyük Duvara doğru ilerlemeye başladı. İki sonra Hun savaşçıları Büyük Duvarın önündeydi. Hun ordusu, yizek kollarıyla Büyük Duvarı keşfediyor, küçük akın kollarıyla gece gündüz tacizlerde bulunuyor, Büyük Duvardakilere bir türlü rahat bir nefes alma imkânı vermiyordu. Çok geçmeden, Han sınır birlikleri bunalmış, zihnen ve bedenen yorulmuştu. Bu olumsuz hali gören Han generalleri durumu Çangan'a bildirip, takviye istemeye başlamışlardı. Han sarayında, zaten çok zor durumdaki Han halkından daha fazla fedakârlık istemek ve bu devasa Hun ordusu karşısında şans aramak yerine, hoçin teklif ederlerse kabul edip bu tehlikeyi savuşturmak gerektiği konuşulmaya başlanmıştı. Bu gelişmeler Çangan'daki Hun casus kolları tarafından günü gününe şanyüye bildiriliyordu.

Han sarayındaki gelişmeleri öğrenen şanyü, Han sınır birlikleri üzerindeki baskıyı iyice artırdı. Hun Ordusunun Büyük Duvar önlerine gelmesinin üstünden bir aydan fazla bir zaman geçmişti. Yizek kolları Büyük Duvar'ın bazı noktalarında direncin kırılmaya başladığını, zorlanırsa bu noktalardan sınırın aşılabileceğini bildirmeye başladılar.

Şanyü, beylerini toplayıp son duruma göre alınması gereken tedbirler ile uygulanacak taktikler ve hareket tarzlarını anlattıktan sonra, Büyük Duvar önlerine gelindiği günden beri hiç aksatmadan yaptığı şekilde; sırası gelen boyun ordugâhında boy beyini ziyaret edip birlikte yemek yemek üzere Mukan Tigin'in ordugâhına gitti. Sağ Bilge Beyi şanyüyü büyük saygı gösterileriyle karşıladı, çadırına buyur etti, büyük bir ihtimamla ağırladı. Şanyü, Mukan Tigin'in tümen beylerinin de katıldığı bir ziyafette karnını doyurdu, onlarla konuşup onları övdü, yüreklendirdi.

O günlerde Hun ordusunun baskısı iyice artmıştı. Şanyü, Mukan Tigin'in ordugâhını ziyaret etmesinden iki sonra, ulu tarkanla birlikte otağında, Han'a vurulacak büyük darbenin ayrıntılarını konuşuyordu. Vurulacak bu güçlü darbeye Han, hoçini kabul etmek zorunda kalacaktı. Şanyü akınla ilgili işlere kendini kaptırmış heyecanla konuşurken birden bire nefesini tuttu, ellerini

karnına bastırıp iki büklüm oldu, acıyla inleyip dizlerinin üstüne çöktü. Karnına saplanan müthiş sancı nefes almasını engelliyordu. Dudakları mosmor olmuş, yüzü kararmış, alın ve boyun damarları patlayacakmış gibi şişmiş adeta derisinden dışarı fırlamıştı. Neden sonra acıyla böğürdü. Bir, iki, üç derken, pek çok kez kuru kuru, gırtlığı parçalanırcasına öğürdü. Ulu tarkan gördüğü karşısında donakaldı: Şanyü kan kusuyordu! Otağın kapısına koşup dışarıya bağırdı:

"Atasagun gelsin! Çabuk olun!"

Atasagun otağa yetiştiğinde şanyü kasmaya devam ediyordu. Atasagun hemen yanaşıp kontrol etti. Şanyünün ağzından kan geliyordu. Çevresinden yardım isteyip şanyüyü yatağına taşıttı. Şanyü öğürmekten bitkin düşmüştü, atasagunun önerisine itiraz etmedi, basit yatağına uzandı. Kendini çok kötü hissediyordu. O kısacık sürede öyle bitkin düşmüştü ki; gözlerini kapayıp kendinden geçti. Atasagun şanyüyü dikkatle muayene etti, kusmuğunu inceledi. Otağdakilere döndü;

"Şimdilik atlattı. Bırakalım uyusun, dinlensin." dedi.

Şanyüyü otağında yalnız bırakıp çıktılar. Sülemiş Şanyü'nün budun üze şanyü oturduğu ilk günden beri hiç yanından ayırmadığı, il işlerindeki en büyük yardımcısı, baş danışmanı, Beylerbeyi Kınayman Bey de atasagunla birlikte otağa gelmişti. Atasagunu kendi çadırına götürdü;

"Ne olmuş şanyümüze, neyi var?"

"Şimdilik bir şey diyemem Kınayman Bey. Sanki yediği bir şey dokunmuş gibi..."

"Yemek kişiöğluna kan mı kusturur Esen Bey?"

"Bozulmuşsa yapar Kınayman Bey."

"Esen Bey, ulu şanyü ne yediğini bilmeyecek kişiöğlü mudur? Ağılanmış olmasın."

"Ağılanmışa benzemiyor Kınayman Bey. Yarın yeniden bakarız, ağılanmışsa kesin belli olur."

Kınayman Bey, Esen Bey'i gönderdikten sonra ayağına çabuk ulaklarından birini çağırıp merkez ordaya gönderdi; kendi sagununu çağırttı.

Ertesi gün şanyüyü tekrar muayene eden Esen Bey, yediği bir şeyin şanyüyü çok ağır biçimde ağladığını, durumunun gittikçe kötüye gidebileceğini söyledi. Herkesi otağdan çıkartan Kınayman Bey;

"Ulu şanyü, Ötüken'e dönelim. Sağlığınıza kavuşmanız gerek." dedi.

"Olmaz Kınayman Bey! Han hoçini kabul etmeden geri dönmeyeceğiz!"

"Ulu şanyü, Tanrı korusun size burada bir şey olursa ordu başsız kalır. O zaman ne olacağını bilemeyiz."

Şanyü kaşlarını çatıp düşünmeye başladı. Bir süre sonra;

"Birkaç gün daha bekleyelim. İyileşmezsem döneriz." dedi. "Yalnız hemen bugün bir heyet hazırla, heyetin başına Tülü Kutku Bey'i ver; Han'a varsınlar, hoçin istesinler." dedi.

"Buyruk senin, tutmak bizimdir ulu şanyü."

Teşkil edilen Hun elçilik heyeti o gün hiç beklemeden yola çıktı. Büyük duvarın önünde iki gün daha beklendi. Şanyünün durumu gittikçe kötüye gidiyordu. Bu ağır sahra şartlarında iyileşmesi mümkün gözüküyordu. Bu arada Kınayman Bey'in sagunu da gelmiş, şanyüyü muayene etmişti.

"Ağılanmış gibi gözüküyor. Daha çok üzüntüden sıkıntıdan olmuş gibi. Ağılanmışsa da bizim bildiğimiz ağılardan olmasa gerek." demişti. O da şanyünün Ötüken'e dönmesi ve tedavisinin orada yapılması gerektiğini söylemişti.

Şanyü, ordusunu geride bırakarak cepheden ayrılmayı kendine yediremedi; ordunun çekilmesi buyruğunu verdi. Zaten pek yakında bahar kurultayı vardı. O güne kadar Han'ın hoçini kabul etmesini dilemekten başka bir yol kalmamıştı. Aldatma hareketi için bir kısım birlikler görüntü vermek üzere Büyük Duvar önünde bırakıldı. Ordunun geri kalanı, boy beylerinin buyruğunda obalarına döndü. Bu durum şanyü için kahrediciydi. On tümenlik koca ordu onun hastalığı nedeniyle cepheyi terk etmek zorunda kalmıştı!

Şanyü bahar kurultayına iyileşmiş ve eski gücüne kavuşmuş olarak çıkmak istiyordu. Atasagun ve otacıların tüm önerilerine itirazsız uydu. Gün geçtikçe kendini daha güçlenmiş hissetse de ara ara kan kusmaya devam ediyordu.

Bahar kurultayı coşkuyla başladı. Şanyü, atasagunun hazırladığı ilaçlarla kendini toparlamış, kurban sunma töreninden son güne kadar, bütün faaliyetlere katılmıştı.

Kurultayın son günü akşamı Çuğay Hatun, kendisi için kurulan yurttaki Mukan Tigin'i bekliyordu. Kurultaya katıldığını bilmesine rağmen oğlu kendisiyle görüşmemişti. Mukan Tigin yurda girişte baş eğip Çuğay Hatun'u selamladı. Çuğay Hatun beklemeden konuya girdi:

"Soylu tiginim. Yarın sabah herkes buradan ayrılacak. Siz ordanıza dönmek için sakın acele etmeyin. Şanyünün durumu çok ağır. Buradan fazla uzaklaşmayın. Anlaştığımız yerde bekleyin. Benim gönderdiğim ulak gelince de hiç beklemeden buraya geri dönün."

"Çuançü yenki. Nasıl bu kadar emin konuşuyorsunuz? Şanyü sapasağlam. Kurultay boyunca ne gerekiyorsa yaptı, bulunması gereken her yerde bulundu. Gayet de dinçti."

"Mukan Tigin, benle bir antlaşma yaptınız. Ben üzerime düşeni yapıyorum. Siz de üstünüze düşeni yapın. Ben bir şey söylüyorsam; bildiğim, gördüğüm, yaptığım vardır. İşte şimdi size açıkça söylüyorum: Şanyü birkaç gün içinde ölecek! Dediğimi unutmayın; buradan fazla uzaklaşmayın, ben çağırdığımda da hemen gelin ve gerisini bana bırakın."

"Şanyünün öleceğini nasıl bilebilirsiniz, aklım almıyor..."

"Onu da almasın aklınız soylu tiginim. Ama size Şu kadarını söyleyeyim, Şanyüye em veren atasagun da dahil merkez ordada pek çok kişioğlu hala benim buyruğum altında."

Bu görüşmeden birkaç gün sonra bir akşamüstü Şanyü fenalaŐmıŐ, Kınayman Bey'i otağına ađırtmıŐtı. Kınayman Bey Şanyünün halini görünce dehşete kapıldı. Şanyünün yüzü simsiyah olmuş, ağzından ve burnundan kan sızılıyordu.

"Gel can kardaşım, can yoldaşım gel. Tanrı bize kut verdi ama yol vermedi. En iyisini Tanrı bilir erinç."

Acıyla ğrd, ağzına dolan kanı tükürdü.

"Bu kara yer üzerinden gider olduk Kınayman Bey! Çok sürmez, soluğumuz kesilir, gözümüzün ışığı sner..."

"Ulu Şanyü..."

"Szm kesme Kınayman, çok vaktim yok...beni iyi dinle..."

Ağzına dolan kanı tekrar tükürdü.

"Kınayman Bey, ardımda il görgüsü yüksek iki oğul bırakıyorum. Benim gönlüm büyük oğlum ağrı Tigin'den yana olsa da Yığan Tan Tigin de iisinden aşağı kalır kişi değildir. Ancak boy beylerimizin ve kara budunun gönlünün hangisinden yana olduğu önemlidir. Hemen Şimdi boy beylerine ulak gönder, gelsinler. Onlar gelene kadar yaşarsam benden sonra budun ze Şanyü oturacak tiginini birlikte seçeriz. Yok; onlar gelmeden ben ölürsem, seçimi onlar yapsınlar. Hatıra, gnle bakmasınlar, Hun için yarar tiginini bulup, budun ze Şanyü ykseltsinler. Sen de yanına yarar adamlarını al, var ağrı ve Yığan Tan Tigin'i sağ salim al gel! "

"Ulu Şanyü..."

"Ağlamanın, dövünmenin zamanı değil yoldaşım. Dediklerimi yap."

"Ulu Şanyü ana yenki burada. Görmek ister misiniz?"

Şanyü bir an duraksadı, derin bir i çektikten sonra;

"Gelsin." dedi.

Çok geçmeden Çuğay Hatun otağa geldi, yanında Atasagun Esen Bey de vardı. Oğlunun perişan halini görünce analık yönü ağır bastı, atılıp kucakladı.

"Oğul! Ah oğul!" diye ağlamaya başladı.

Sülemiş Şanyü iyice fenalaşmıştı. Güçlkle konuşmaya başladı;

"Ana... Ana hakkı Tanrı hakkıdır. Ben sana özüm için karşı durmadım. İl işinde yanlış yaptığın için karşı durdum. İşte bu kara yer üzerinden gidiyorum. Analık hakkın çignemişsem beni bağışla..."

"Oğul..."

"Çok vaktim yok ana. Bana söz ver. Ne gerekiyorsa Kınayman Bey'e söyledim. Ona herkes uysun. Sen de artık sakın il işlerine karışma ana."

"Oğul..."

Şanyü ağır bir öksürük krizine tutuldu. Boğulacak gibi öksürüyor, ağzından burnundan kan gelmeye devam ediyordu. Sonunda öğürmekten, öksürmekten, nefes alamaz hale geldi. Vücudu bir an kaskatı kesildi, yay gibi gerildi, sonra birden kendini bıraktı, gevşedi, nefes alıp vermesi durdu. Esen Bey şanyünün yanına çöküp nabzını, nefesini kontrol etti: Şanyü ölmüş, son nefesini vermişti!

Çuğay Hatun hıçkırarak oğlunun üzerine kapandı. Üçüncü kez evlat acısı yaşayan bir anaydı. Sarsıla sarsıla ağladı. Bir süre sonra yavaşça doğruldu, Kınayman Bey'in yanına vardı, usulca;

"Kınayman Bey, şanyünün uçmağa vardığını şimdilik kimseye bildirmeyin. Size ne buyruk vermişse gereğini yapın." dedi.

"Boy beylerine ulak göndereceğim ana yenki. Şanyümüz, kendinden sonra budun üze şanyü olacak tiginini boy beylerinin seçmesini istedi. Ben de gidip tiginleri sağ salim buraya getireceğim."

"Hemen üstünüze düşeni yapın, boy beylerimize haber gönderin. Yalnız boy beylerimiz gelene kadar şanyünün uçmağa vardığını kimseye

bildirmeyin. Siz de yarar adamlarınızla tiginleri alıp gelin. Biz burada gerekeni yaparız, kaygılanmayın."

Kınayman Bey'in ayrılmasından sonra; Çuğay Hatun otağın keşikçilerine şanyünün uyuduğunu, kimseyi otağa almamalarını sıkı sıkı tembih edip Esen Bey'i de yanına alarak, kendisi için kurulan çadıra geçti, burada Esen Bey'e;

"Esen Bey, görüştüğümüz gibi... Hemen merkez ordanın beylerini, aksakallarını çağırın gelsinler, ama önce benim dediklerime haber ver, onlar buraya geldikten sonra da diğerlerine haber verirsiniz." dedi.

"Buyruk senin tutmak bizimdir çuançü yenki!"

Çuğay Hatun hemen güvenilir ulaklarından birini çağırttı.

"Hemen yola çık, Mukan Tigin'e haber ver, yarın sabah erkenden buraya hareket etsin."

Kınayman Bey ve görevlendirdiği ulaklar ile Çuğay Hatun'un özel ulağı karanlığa at salarken, merkez ordanın beylerinden ve aksakallarından Çuğay Hatun'a yakın olanlar, Çuğay Hatun'un çadırında toplanmışlardı. Çuğay Hatun yaptığı planı eski suç ortaklarıyla paylaştıktan sonra, Esen Bey'in haber gönderdiği diğer beyler ve aksakallar da Çuğay Hatun'un çadırına geldiler. Beklenen herkes gelince Çuğay Hatun;

"Soylu beylerim bilge aksakallarım; ilimizin direği şanyümüzün durumu hiç iyi değil. Az önce beni çağırttı, Kuyaş Bey, Kızıl Koca ve Esen Bey'le birlikte otağına vardım. Kınayman Bey de otağdaydı. Bize; "Bu kara yer üzerinde çok durmam. Gözüm arkada gitmesin. Birliğimizi, dirliğimizi yeniden kurmuşken Hun yeniden dara düşmesin, bu ortamda çıkacak bir kut kavgası Hun için kötü olur. İki oğlum da budun üze şanyü oturacak yaşta erlerdir, ne ki; henüz il görgüleri yeterli değildir. Benden sonra Üvey Şanyü'nün soyundan gelen sağ bilge beyimiz Mukan Tigin budun üze şanyü yükseltsin." dedi. Kınayman Bey'e boy beylerini çağırması için buyruk verdi. Kınayman Bey'i de kut için kılıca sarılmasını diye oğullarına gönderdi. "Boy beyleri gelene kadar yaşarsam dileğimi onların yüzüne karşı söylerim, ama ne kadar yaşayacağımı Tanrı bilir, hemen şimdi merkez ordamızın beylerini, aksakallarını çağırın gelsinler, vasiyetime onlar şahit olsun, ölürsem boy beylerine vasiyetimi onlar iletsinler." dedi. Şanyü

otağında bizi bekliyor, gecikmeden yanına varalım, buyurun." diyerek kapıya yönledi.

Çuğay Hatun önde diğerleri arkada şanyü otağına vardılar. Çuğay Hatun'un hemen arkasından otağa giren Kuyaş Bey, Kızıl Koca ve Esen Bey sanki şanyünün öldüğünü bilmiyorlarmış gibi diz vurup şanyüyü selamladılar, onların arkasından gelenler de onlara uydu. Çuğay Hatun şanyünün yatağındaki cansız bedene sağmışçasına seslendi;

"Ulu şanyü, beylerimiz, aksakallarımız geldi."

Elbette karşılık alamadı (!) Kaygılı bir sesle;

"Ulu şanyü..." dedi.

Yine karşılık yoktu. Esen Bey'e döndü.

"Esen Bey?"

Esen Bey şanyünün yatağına yanaşıp, diz çöktü, nefesini ve nabzını kontrol etti. Şaşkın görünerek otağdakilere döndü;

"Şanyü ölmüş!" dedi.

Çuğay Hatun acı bir çığlık atıp olduğu yere çöktü. Tırnaklarını yanaklarına geçirip çekti.

"Oğul! Ah oğul!" diye dövünüp ağlamaya başladı.

Onun yeri göğü yıkan haykırışlarını gören; oğlunun ölümünü hiç beklemeyen bir ananın isyanına şahit olduğunu sanırdı. Onun haykırış ve acı çığlıkları şanyünün öldüğünü bütün ordaya ilan etmişti. Çok sevdikleri talihsiz şanyülerinin ölümünü duyanlar büyük bir acıyla sarsıldılar. Ordanın dört bir yanından yürek parçalayan ağıtlar, haykırışlar yükseldi.

Boy beyleri birer birer şanyü ordasına gelmeye başladı. Çuğay Hatun'un haber verdiği Mukan Tigin ise çoktan merkez ordaya gelmişti. Kurultay sonunda şanyünün artık iyileştiğine inanan Sülemiş Şanyü'nün eşi kendi yurdunu ziyarete gitmiş ve henüz dönmemiş olduğundan boy beyleri Çuğay Hatun'un başkanlığında toplanmıştı. Çuğay Hatun üzgün ama metin gözüküyordu. Kolay değildi, üç kez evlat acısı yaşayan bir ananın ayakta kalabilmesi. Yine de ilerlemiş yaşına rağmen başı dik, omuzları gergin, çenesi vakarla sıkılıydı.

"Soylu beylerim, dokuz ay dar karnımda taşıdığım, on ay değince şu kara yer üzerine getirdiğim, dolaması altın işli beleklerle belediğim, ak sütümden emzirip büyüttüğüm, can parçam, ilimizin direği, Sülemiş Şanyü uçmağa vardı. Hepimizin başı sağ olsun!"

"!"

"Zamanı Tanrı yapar, Tanrı yaşar. Kişioğlu hep ölümlü... Ne acı bir yazgı ki; üç oğul acısı gördüm. Taş olsam çatlar, demir olsam erirdim. Ne ki Yüce Tanrı kişioğluna taştan öte sabır, demirden öte dayanma gücü vermiş..."

Çuğay Hatun'un sesi pek dokunaklıydı. Beyler onun acısını anladıklarının işareti olarak başlarını üzüntüyle öne eğmişlerdi.

"Bugün hepimizin içi ateş olup yansa, yüreğimiz sancıyıp acısa da bu acunun düzeni; derdi bilmez, acıyı dinlemez. Can yoldaşım Huluku Şanyü'nün uçmağa varışından bu yana çok çektik. Hun budun azıcık rahat bulmuşken, şanyümüzün bayrağı altında kenetlenmişken, şanyümüz uçmağa varmıştır. Dört bir yanımız avcı kuş gibi bizi gözleyen yağlarımızla çevrili. Şimdi sendelersek, birbirimizin boğazına sarılırsak, sonumuz pek kötü olur."

Sustu, beyleri süzdü, devam etti:

"Sülemiş Şanyü'nün töreye, görgüye ne kadar düşkün olduğunu hepimiz biliyoruz. Öleceği içine doğmuş olmalı ki; son nefesini vermeden önce vasiyetini sizlerle paylaşmayı diledi. Bunun için sizi çağırttı. Ne ki; ömrü yetmedi. Sizlere haber gönderdiği gece ana hakkı Tanrı hakkıdır diye

gönlümü almak için beni otağına çağırdı. Otağda benden başka Kınayman Bey, Kuyaş Bey, Kızıl Koca ve Atasagun Esen Bey de vardı. Bana "Ana hakkı Tanrı hakkıdır ana. Analık hakkına girmişsem beni bağışla" dedi. Sonra da vasiyetini söyledi. "Bu kara yer üzerinde çok durmam. Gözüm arkada gitmesin. Birliğimizi, dirliğimizi yeniden kurmuşken Hun yeniden dara düşmesin, bu ortamda çıkacak bir kut kavgası Hun için kötü olur. İki oğlum da budun üze şanyü oturacak yaşta erlerdir, ne ki; henüz il görgüleri yeterli değildir. Benden sonra Üvey Şanyü'nün soyundan gelen sağ bilge beyimiz, Mukan Tigin budun üze şanyü yükseltilsin." dedi. Kınayman Bey'e boy beylerini çağırması için buyruk verdi. Kınayman Bey'i de kut için kılıca sarılmasınlar diye oğullarına gönderdi. "Boy beyleri gelene kadar yaşarsam dileğimi onların yüzüne karşı söylerim, ama ne kadar yaşayacağımı Tanrı bilir, hemen şimdi merkez ordamızın beylerini aksakallarını çağırın gelsinler vasiyetime onlar şahit olsun, ölürsem boy beylerine vasiyetimi onlar iletinler." dedi. Merkez ordanın beylerini toplayıp otağına vardığımızda şanyü çoktan uçmağa varmıştı" dedi.

Boy beylerinin hepsi bakışlarını Çuğay Hatun'a çevirdi; hepsinin gözünde şüphe vardı. Çuğay Hatun onların şüphelerine hak verdiğini gösterir bir tavırla devam etti.

"Öyle işler yaşadık ki; ister istemez ne duysanız şüphe ediyorsunuz. Kim ne derse dersin, budun üze şanyü olacak tiginini seçecek yine sizsiniz. O gün şanyü Mukan Tigin'i vasiyet edince buna iki kişi karşı çıktı. Biri bendim. İstiyordum ki benim soyumdan gelen tiginler şanyü olsun. İki torunum da bence budun üze şanyü olup oturabilecek tiginlerdi. Şanyünün vasiyetine karşı çıkan ikinci kişi oğlu ise Kınayman Bey idi. "Mukan Tigin kara budun tarafından sevilmeyen acımasız biri, bence oğullarınızdan birini vasiyet edin." dedi. Şanyü ne beni ne de Kınayman Bey'i dinledi. Vasiyetini değiştirmede. İşte Kuyaş Bey ve Kızıl Koca'nın yüzleri. Bana kalsa torunlarımdan birisi budun üze şanyü otursun. Ne ki artık il işlerine hiç karışmak istemiyorum. Yaşlandım, yoruldum. Şanyünün vasiyeti ortada. Sorun, soruşturun. Kararınızı verin."

Boy beyleri Kuyaş Bey ve Kızıl Koca'yı da dinlediler. Şanyünün vasiyetinin bu olduğuna ikna oldular. Zaten hepsi Çuğay Hatun'un torunları yerine Mukan Tigin'in şanyülüğünü kabul etmesine inanmamışlardı. Bu işte

onun parmağı olsa, mutlaka kendi soyundan birini şanyü oturtmak isterdi. Boy beyleri, Kınayman Bey ve şanyünün oğullarının da gelmesini beklemek ve ondan sonra Mukan Tigin'i budun üze şanyü yükseltmeye karar verdiler.

Boy beylerinin, Çuğay Hatun'un Kınayman Bey'e gönderdiği ulaktan ve Mukan Tigi'nin Kınayman Bey ve tiginlerin yolunu kesmek üzere gönderdiği savaşçılardan haberleri yoktu. Kınayman Bey ve tiginler önce Çuğay Hatun'un gönderdiği ulakla karşılaştılar. Ulak, tiginleri ve Kınayman Bey'i selamladıktan sonra;

"Soylu tiginlerim, soylu beyim. Beni ana yenki Çuğay Hatun gönderdi. Boy Beyleri Sağ Bilge Beyi Mukan Tigin'i budun üze şanyü yükselttiler. Çuğay Hatun "Mukan Tigin acımasız, kıyıcı bir kişioğludur, tiginlere kıymasından korkarım, aman tedbirli olsunlar, merkez ordaya gelmesinler." dedi. Mukan Tigin de sizi ele geçirmek için pek çok savaşçısını bu tarafa göndermiş." dedi.

Tiginler ve Kınayman Bey donakalmışlardı! Kınayman Bey Tiginlere döndü;

"Soylu tiginlerim. Atanız, budun üze ikinizden birinin şanyü yükseltilmesini ancak; hanginizin yükseltileceğine boy beylerinin karar vermesini vasiyet etti. Sağ bilge beyinin sözü bile edilmemişti. Öte yandan neneniz Çuğay Hatun kendi soyundan olmayan birinin şanyü olmasını asla istemez. Bu durumda merkez ordaya varmak tehlikeli olabilir. Siz ordalarınıza dönün, ben varıp durumu bir öğreneyim. Ona göre bir yol tutarız." dedi.

Çağrı Tigin şiddetle itiraz etti.

"Kınayman Bey, anadan doğmak ölmek içindir. Bir canımız var, onu vermekten mi korkacağız. Birlikte varır, anlarız."

Kınayman Bey'in ısrarları fayda etmedi, yola devam ettiler. Merkez ordaya az bir mesafe kala önlerinde savaş düzeninde iki yüze yakın atlı belirdi. Kınayman Bey;

"Soylu tiginlerim ulağın dediği doğruymuş demek ki! Gelin beni dinleyin. Yanınıza yarar adamlarınızı alın ve hemen geri dönün. Biz bunları oyalarız.

Sağ kalırsam sizden yanayım. Ama ne olur beni dinleyin, hemen geri dönün." dedi.

Çağrı Tigin karşı çıkacak olsa da Yığan Tan Tigin ve Kınayman Bey'in ısrarıyla ikna oldu. Tiginlerin geri döndüklerini gören Mukan Tigin'in atlıları ileri atıldı. Kınayman Bey ve adamları onları karşıladı, tiginler bundan istifadeyle hızla çarpışma alanından uzaklaştılar. Çarpışma uzun sürdü, Kınayman Bey bütün savaşçıları uçmağa vardıktan sonra başına adlığı bir kargı darbesiyle atının boğazına yığıldı ve sağ olarak Mukan Tigin'in adamlarının eline düştü.

İki gün süreyle tiginleri bekleyen boy beyleri, gelen haberle şok oldular. İkisi de ataları Sülemiş Şanyü'nün vasiyetini tanımamış, asi olmuşlar ve şanyünün göğşe yükseltilme törenine katılmayı reddetmişlerdi! Tiginleri ayartanın Kınayman Bey olduğu söyleniyordu ama ondan da bir haber yoktu. Boy beyleri, böyle bir durumda kararsız kalmanın ülkeye getireceğı zararı bildikleri için beklemeden Sağ Bilge Beyi Mukan Tigin'i, Moyençur namıyla şanyü ilan ettiler.

Moyençur Şanyü başa geçer geçmez kardeşini hediyelerle Han'a gönderip hoçin istedi. Çuğay Hatun'u yeniden çuançü yenkiliğe atadı. Çuğay Hatun kendine, oğlu tarafından azledilip kovulmadan önce kullandığından daha görkemli bir otağ kurdurdu, Henli halayıklarını, kullarını, kunlarını yeniden topladı.

Çuğay Hatun'un tavsiyesine uyan Moyençur Şanyü; Kınayman Bey'in icabına bakmak için boy beylerinin merkez ordadan ayrılmasını bekledi. Onların ayrılmasından iki gün sonra, tiginleri ayartan bozguncu (!) Kınayman Bey yakayı ele verdi(!) Yargılanmak için ulu tuğ beyinin karşısına çıkartılan Kınayman Bey derdini anlatamadı. Yargılamada bilgisine başvurulmuş Çuğay Hatun, Kınayman Bey'in aslında il görgüsü yüksek iyi bir bey olduğunu ancak; Sülemiş Şanyü'ye olan bağlılığı ve sevgisi nedeniyle bu yanlış yola sapsınmış olabileceğini söyledi. Sonuçta; ağız birliği yapan Çuğay Hatun, Kuyuş Bey, Kızıl Koca ve Esen Bey'in tanıklıklarıyla bozgunculuk ettiği(!) kesinleşen Kınayman Bey'in kellesi vuruldu. Kınayman Bey'in idam edilmesi kara budunu yıldırım çarpmışa çevirmişti. En az Sülemiş Şanyü kadar sevdikleri, güvendikleri, kendini il işlerine adanmış bu yiğit beyin töreye karşı gelmesine, şanyünün vasiyetini değiştirmeye kalkmış olmasına inanamıyorlardı.

Kara budun, bu idam nedeniyle içine düştüğü şaşkınlıktan kurtulmaya fırsat bulamadan, peş peşe gelen yeni idamlarla adeta sersemledi. Sülemiş Şanyü'ye yakınlığı ile bilinen pek çok bey, Kınayman Bey'le birlikte hareket etmekle suçlanıp, akıl almaz, yürek kaldırmaz delillerle yargılandılar; aklanamadı. Bütün bunlar boy beylerinin ve kara budunun tepki göstermesine fırsat vermeden adeta göz açıp kapayıncaya kadar gerçekleşmişti. Herkes şaşkıncıydı.

Asıl sıkıntı Moyençur Şanyü'nün Gök Orda'ya dokunmasıyla yaşandı. Hunların bu gizli ordası, kutsal kabul edilen Busul ve Buncak Boylarının beylerinin kontrolünde, börü unvanlı üç bey tarafından yönetiliyordu. Şanyü, Çuğay Hatun'un isteğine uyarak Tolunay adlı dilsiz kızın hemen teslim edilmesini isteyince Buncak ve Busul boylarının beyleri bu isteği geri çevirdiler. Küplere binen şanyü bu iki kutsal boyun beyini idam etmeye cesaret edemedi ancak; Gök Orda'nın börü unvanlı üç beyini hile ile getirip sorgusuz sualsiz idam ettirdi. Hun istihbarat örgütünün en tepesinde yer alan ve Hun için kelle koltukta görev yapmış olan bu kıymetli beylerin idamı büyük infiale neden oldu. Bu olay üzerine Akpıra ve Sarp Beyler, Gök Orda'nın gök ocağının kutsal ateşini iki büyük Gök Orda alpına teslim ederek Altay Dağlarında bilinmeyen bir yere gönderdiler, Gök Orda savaşçıları da gök ocak yeniden Ötüken'e dönene kadar serbest bıraktılar, orda içindeki

ırmağın yatağını da yeniden ordanın girişindeki kanyona çevirttiler. Şanyü adamlarıyla birlikte girmek için Gök Orda'ya vardığında, ordanın girişindeki kanyon yerine deli gibi akan sularla karşılaştı. Hunlar, istihbaratçılarının ve orduya komuta eden subaylarının yetiştiği kutsal ordalarını kaybetmişlerdi.

Moyençur Şanyü, Sülemiş Şanyü'ye yakınlığıyla bilinen pek çok devlet görevlisini idam ettikten sonra Sülemiş Şanyü'nün oğullarını, üvey kardeşlerini ve yakın akrabalarının tamamını da buldukları görevlerden azlederek, onların yerine kendi oğulları ve akrabaları ile Çuğay Hatun'un istediği kişileri atamaya başladı. Çuğay Hatun'un kardeşi Tulunçi, yeniden sol kanat ulu cüçülüğüne atandı. Aslında her şey Çuğay Hatun'un istediği ve planladığı gibi geliyordu.

Çuğay Hatun, Moyençur Şanyü'nün kaba, akılsız ve ön görüsüz bir kişi olduğunu biliyordu ancak; onun öyle bir yönü vardı ki iktidarı henüz ele geçirdikleri şu dönemde, onun bu özelliği Hun tahtını hile gasp eden iki müttefikin çok işine yarıyordu. Moyençur Şanyü çok acımasızdı! Çuğay Hatun'un Moyençur Şanyü ile ilgili tek kaygısı; bu kendini beğenmiş kişiğünün bir gün aklına esip torunlarını öldürmesiydi. Moyençur Şanyü, Çağrı ve Yığan Tan Tiginini öldürtürse Çuğay Hatun'un şanyülerin kendi soyundan yürümesi hayalleri de suya düşerdi. Moyençur Şanyü'nün acımasızca gerçekleştirdiği idamlar korku üzerine de olsa şimdilik onların hâkimiyetlerini pekiştirmiş gözüküyordu. Ancak; Çuğay Hatun'un tecrübesine göre; burada durmakta, kin ve nefretle sarsılan kara budunu bir süre kendi haline bırakarak gerginliğin azaltılmasında büyük fayda vardı. Bu düşüncelerle Moyençur Şanyü ile bir araya geldi:

"Ulu şanyü! Kelleleri vurulanlar hain de olsa idamlar kara budunu kaygıya düşürdü. Kaygı, korkuya döndüğü anda kara budun kimseye bağlı olmaz. Şimdilik her şey sizin avucunuzun içinde. Ortalığı yatıştırmak gerek. Eğer bu haliyle ortalığı yatıştırır, kara budunu günlük geçim işlerine döndürürsek, kafasını il işlerine pek yormaz, kısa süre sonra da olanı biteni unuttur, size bağlanır."

Moyençur Şanyü, Çuğay Hatun'un aksine; tahtını borçlu olduğu bu kadına karşı sonsuz bir güven duyuyordu. Samimiyetle sordu:

"Ne yapmak gerek Çuğay Hatun?" dedi.

"Çağrı ve Yığan Tan Tigin'i çağırıp baş eğdirdikten sonra birini sol bilge beyliğine diğerini de sağ bilge beyliğine atarsanız hem kara budundaki kaygı ortadan kalkar, hem de kılıca sarılmalarını önlemiş olursunuz. Böylece birliğimiz de bozulmaz."

Moyençur Şanyü düşünmeden kabul etti.

"İyi de nasıl yapacağız bunu? Tiginler çağırma asla uymazlar ki!"

"Siz orasını düşünmeyin, bana bırakın. İkisini de kendi ayaklarıyla getirtirim ben."

"Nasıl istersen çuançü yenki."

Bu konuşmalardan on gün sonra Çuğay Hatun Kızıl Koca'yı Çağrı Tigin'e, Kuyaş Bey'i de Yığan Tan Tigin'e elçi yolladı.

Kuyaş Bey on gün sonra Yığan Tan Tigin'in ordasına ulaştı. Tigin hâlâ sol bilge beyliği makamında; yani veliahttı. Kuyaş Bey karşılama, selamlaşma işlerinden sonra konuya girdi.

"Ulu tigin, beni buraya neneniz Çuançü Yenki Çuğay Hatun yolladı. Atanız şanyü, Hun Budunu yeniden derleyip toplamış, birliğimizi sağlamışken ne yazık ki pek erken uçmağa vardı. Uçmağa varmadan önce vasiyetini yüzlerine söylemek için boy beylerini ve sizi çağırttı. Ne ki sizleri göremeden öleceğini anlayınca merkez ordanın beylerini ve aksakallarını toplayıp vasiyetini onların yüzüne söyledi. Ben de oradaydım. Sağ bilge beyimizi vasiyet etti..."

"Yalan söylemeyin Kuyaş Bey! Hiç olmazsa beylik hakkı için susun! Kınayman Bey atam öldüğünde; kendisi, nenem yenki ve Atasagun Esen Bey dışında yanında kimse yoktu dedi. Siz kalkmış utanmadan ben oradaydım diyorsunuz. Üstelik nenemiz olacak yenki biz yoldayken ulak gönderip "Mukan Tigin acımasız, kıyıcı bir kişiogludur, tiginlere kıymasından korkarım, aman tedbirli olsunlar, merkez ordaya gelmesinler. Mukan Tigin de sizi ele geçirmek için pek çok savaşçısını bu tarafa göndermiş." dedirtti. Ulağının dediği gibi yolumuz Mukan Tigin'in uğruları tarafından kesildi. Sonra olanları siz de biliyorsunuz. Nenemiz yenki bu yaşında, utanmadan oğlundan küçük şanyünün soluna çuançü yenki olup oturdu. Bütün bunları

göz önüne alınca ortaya çıkan görmez mi sanıyorsunuz bizi, Kuyaş Bey? Ben gördüğümü söyleyeyim: Nenenem yenki, kendisini kovan oğluna duyduğu kin yüzünden, sağ bilge beyi ile anlaşıp al yaparak o acımasız, görgüsüz kıyııcıyı şanyü yükselttirdi. Siz de bu suçun ortaklarısınız ve bunun bedelini ödeyeceksiniz!"

Kuyaş Bey'in kuyruk sokumundan başlayan ürperti bütün vücuduna yayılıverdi. Yirmili yaşların başındaki bu öfkeli tiginin ne yapacağını kim bilebilirdi ki? Korktuğunu belli etmeden soğukkanlılıkla devam etti.

"Sizin gördükleriniz, bildiklerinizle bakılırsa yerden göğe kadar haklısınız ulu tigin. Ne ki gerçek kendini eksikle yalanın arkasına gizler. Eksiği yerine kor, yalanı ortadan kaldırırsanız gerçek de kendiliğinden ortaya çıkar."

"Neymiş bizim bilmediğimiz?"

"Size gelen o ulağı neneniz göndermedi ulu tigin."

"Kim gönderdi peki?"

"Kınayman Bey'in kendisi."

"Neden böyle birşey yapsın ki?"

"Kınayman Bey atanız şanyünün en yakın yoldaşı, sırdaşı, küçüklüğünden beri yanından hiç ayırmadığı danışmanıydı. Atanıza öyle bağlı ve onu öyle seviyordu ki onun soyundan birisi şanyü olsun istiyordu. Atanıza olan sevgisi gözünü kör ettiğinden il görgüsünü, töreyi çiğneyip atanızın vasiyetini değiştirmeye kalkmış. Mukan Tigin'in sert kişiliğinden ürken çok sayıda beyi ve kendi yoldaşlarını da yanına çekmesi zor olmamış. Onlarla birlikte bu planı yapmışlar. Size gelen ulak da yolunuzu kesen atlılar da Kınayman Bey ve onunla birlikte bu oyunun içinde bulunan beylerin adamlarıymış. Boy beylerimiz şanyüyü göğe yükseltmek için sizi beklerken, sizlerin vasiyeti tanımayarak kılıca sarıldığınızı bildiren ulak da yine Kınayman Bey tarafından gönderilmiş. Adamlarının içinden bir yarar kişiöğlü pişman olup gelip olanı biteni anlatınca Kınayman ele düştü. Yargılamasında önce inkâr etse de sonra olanı biteni olduğu gibi anlattı. Bu oyuna ortak olan beyler de bir bir ele geçip suçlarını kendi ağızlarından sayıp söktüler. Neneniz yenki töreye rağmen atanız şanyü hatırasına hürmeten Kınayman Bey için

başılanma dileğinde bile bulundu."

Yığan Tan Tigin'in kafası karışmıştı.

"Ya nenem yenkiye ne demeli? Mukan Tigin kendi eşi dururken neden nenesi yaşında, hem de başka boydan bir hatunu çuançü yenki yapsın ki?"

"Neneniz yenki şanyü yükseltmek üzere toplanan kurultayda, gönlünden torunlarından birinin şanyü yükseltilmesinin geçtiğini ancak şanyünün vasiyetinin de ortada olduğunu, zaten yaşlandığını ve bu kurultaydan sonra bir kenara çekilip ölümü bekleyeceğini söylemişti. Bunun için de hazırlık yapmaya bile başlamıştı. Ancak bu işler olup şanyü sizlerin kut için kılıca sarılacağınızı duyunca neneniz yenkiye varıp; "Çuğay Hatun; Hun budun daha kendine gelememişken, dört bir yanımız fırsat kollayan yağıyla çevriliyken, torunlarınız kut için kılıca sarılır da bir kardeş kavgası başlarsa sonumuz pek kötü olur. Bu tiginleri kut için kılıca sarılmaktan vazgeçirmek adına gelin benim solumda töre oturun. Ola ki torunlarınızın yüreklerindeki kaygı kalkar. O zaman da kendilerini yine makamlarında bırakır, onurlarını koruruz." deyince Çuğay Hatun; "Bunu bir şartla kabul ederim ulu şanyü." demiş. Şanyü de; "Nedir o şartınız?" deyince Çuğay Hatun; "Torunlarımdan birini sizden sonra şanyü yükseltilmesi için vasiyet edip sol bilge beyliğine atamanız." demiş. İşte o gün şanyü merkez ordanın beylerini, aksaklarını ve kendi akrabalarını toplayıp hepimizin huzurunda and verip Çuğay Hatun'un şartını kabul etti. Nenenizin çuançü yenki olup oturması bundandır. Beni de buraya göndermesinin sebebi budur ulu tigin."

Yığan Tan Tigin ne diyeceğini bilemedi. Bir süre kararsız ve şüphe dolu bakışlarla Kuyaş Bey'i tarttı. Kuyaş Bey, içinden Çuğay Hatun'un zekâsına tapırsa da dışından görmüş geçirmiş tecrübeli bir beyin bilgeliğiyle boynunu bükmüştü. Bu haliyle pek inandırıcı gözüküyordu. Yığan Tan Tigin Kuyaş Bey'e döndü:

"Kuyaş Bey, siz şimdi varın, merkez ordaya dönün. Düşünmem gerek. Birkaç güne kadar haber salarım." dedi.

"Buyruk sizin tutmak bizimdir ulu tigin. Ne ki pek geç kalmayın. İçiniz Çağrı Tigin'e de elçi gönderdi neneniz. Ortalık pek karışık, neyin ne olacağı belli olmaz bu durumlarda. Biri çıkar şanyümüzün aklını çeler, başka işler

olur. Bence elinizi çabuk tutun tiginim."

Kuyuş Bey merkez ordaya doğru yola çıkarken, Kızıl Koca sol ulu beyi makamında bulunan Çağrı Tigin'in izine daha yeni ulaşabilmişti. Tigin avdaydı.

Kızıl Koca bir kılavuzla vardığı küçük bir su kaynağının başında tigin bekledi. Bir süre sonra yayvan bir sırtın arkasından altı yoldaşıyla çıkıp gelen tigin yoldaşlarından seçip ayıramadı. Yedi erin hiçbirinde ne bey giyiti vardı, ne de bey kuşamı. Kara budundan kişioğulları gibi giyinmişti hepsi. Yalnız içlerinden birinin at üstündeki duruşu pek erce, pek yiğitçeydi. Atlılar iyice yaklaşınca o yiğidin belindeki kılıca takıldı gözü; kılıç sıradan bir kına konmuşsa da kabzasından usta işi olduğu anlaşılıyordu. Bu kişioğlu Çağrı Tigin olmalıydı. Atlılar onun yanına geldiklerinde sıçrayıp indiler atlarından; Kızıl Koca ayağa kalktı, bağır basıp baş indirerek gelenleri selamladı. Kızıl Koca yanılmamıştı: Belinde usta işi kılıç taşıyan kişioğlu Kızıl Koca'nın beş altı adım kadar önüne gelip ayakta dikildi; sağ elinin birleştirdiği parmaklarını önden gözükecek şekilde koynuna sokmuş, sol eliyle de kılıcının kabzasını kavramış vaziyette dimdik duruyordu. Alp duruşuydu bu!

"Hoş gelmişsin koca! Kimsin, ne istersin?"

"Kızıl Koca derler bana. Merkez ordadan gelirim. Çuançü Yenki Çuğay Hatun'un elçisiyim. Çağrı Tigin'le konuşmaya geldim."

"Çağrı Tigin benim koca. Ne diyeceksin bana?"

"Tiginim yalnız konuşsak..."

"Konuş koca! Benim yoldaşlarım arasında alçak bulunmaz!"

Kızıl Koca şaşırđı, bir iki yutkundu;

"Tiginim diyeceklerim pek önemli...Otursak da karşılıklı konuşsak..."

"Gerek yok koca, biz duyacağımızı ayakta da duyuyoruz; duramıyorsan sen buyur otur."

Kızıl Koca tıpkı Kuyuş Bey gibi olayları Çuğay Hatun'un onlara öğrettiği şekilde hikâye etti. Çağrı Tigin Kızıl Koca'nın anlattıklarını hiç bir tepki

vermeden dinledi. Çağrı Tigin'in bu soğukkanlı tavrı, Kızıl Koca'nın içine garip bir ürperti salmıştı. Konuşmasını yutkuna yutkuna bitirdi.

"İşte durum böyle böyle tiginim. Neneniz Çuğay Hatun ininiz Yığan Tan Tigin'e de elçi gönderip merkez ordaya çağırdı."

Çağrı Tigin istifini hiç bozmadan;

"Bütün diyeceklerin bu mudur koca?" dedi.

"Budur tiginim."

Çağrı Tigin kılavuza döndü:

"Kocayı ağırlayın, dinlendirin, yol için neye gerek duyarsa hazırlayın, sonra da yolcu edin." dedi.

Kızıl Koca, tigiden bir cevap alma umuduyla, ürkek bir tavırla;

"Tiginim elçiye zeval olmaz. Çuğay Hatun'a ne diyeyim?" dedi.

Çağrı Tigin başını yavaşça Kızıl Koca'ya çevirdi, gözlerini Kızıl Koca'nın gözlerine dikti. Kızıl Koca iliklerine kadar titredi. Bu yaşına gelmiş böyle içini ürperten bir bakış görmemişti; tiginin göz bebeklerinde adeta şimşekler çakıyordu. Sert ve erkekçe bir gürlleme patladı:

"Bak a koca! Görgümüzde elçiye kıymak yoktur. Belli ki siz bizi akılsız, ahmak sanırsınız. Çağrı Tigin ulu atalarının töresince yol tutacakmış de! Var git şimdi, bize görgümüze sığmaz işler ettirme koca!"

Kızıl Koca ödünün patlayıp yıkılacağını sandı bir an, ayakları yeri tutmadı. Güçlkle cevap verebildi.

"Buyruk senin tutmak bizimdir ulu tigin."

Çağrı Tigin arkasını döndü, sıçrayıp atına bindi. Atının dizginlerini sertçe çekip atını dört ayağı avuç içi kadar bir yere basacak şekilde topaç gibi çevirdi, Kızıl Koca'nın önüne geldi. Binicisinin öfkesini hisseden atın köpük saçan nefesi Kızıl Koca'nın yüzüne vuruyordu.

"Koca! Dediklerinin hepsi yalan! Aksakalından utanmadan yalan söyledin. Biz Hunuz koca! Hun yalan söyler mi? Hunun aksakalı, yenkisi,

şanyüsü, beyi yalan söylerse Hen oğlundan ne farkı kalır? Ulu atalarımız sizin yüzünüzden kurganlarında utanç içinde kıvranıyor. Hun gibi yaşayamıyorsak ölüp gidelim daha iyi! Tüh senin sakalına!"

Dizgini yine sertçe çekerek atını geri çevirdi, geldiği sırta doğru at saldı, yoldaşları da onu takip ettiler. Kızıl Koca kılavuzla kalakalmıştı, canını kurtardığına seviniyordu.

Çağrı Tigin, Kızıl Koca'dan ayrılır ayrılmaz atının başını kardeşi Yığan Tan Tigin'in ordasına çevirmişti. Birkaç gün sonra kardeşiyle buluştu. İki kardeş sarılıp, selamlaştıktan sonra Çuğay Hatun'un gönderdiği elçilerin önerilerini görüşmeye başladılar. Çağrı Tigin kardeşinin kafasının karışık olduğunu görünce;

"İni, biz Hunuz. Bütün bu olup bitenler ne töremize sığar ne görgümüze. Elçilerin anlattığı işlerin hepsi yalan. Bunlar hep nenemiz Çuğay Hatun'un başının altından çıkıyor. Ulu atamız Huluku Şanyü'den sonra Hunun dara düşmesi de hep onun hırsı yüzünden. Bunlar; atamız şanyünün vasiyetini değiştirmiş kişiöğulları, bunlardan her kötülük beklenir. Bence iyi düşün. Al ile oyun ile şanyü yükseltilmiş o görgüsüz, töre bilmez, kıyıcı kişiöğluna ne kadar güvenebilirsin? İni Hunun görgüsünü bozdular. Bundan sonra bizi pek iyi günler beklemiyor." dedi.

"Ne yapalım içi?"

"Ben Hun budunun arasına karışacağım. Ulu atamız Şanyü Mete gibi yeniden Hun gibi yaşamak ve bir Hun gibi ölmek için, kara budunun bağına döneceğim ve orda ulu atalarımızın yüksek görgüsünün ocağını yeniden yakacağım. Sen de sakın onların ayağına gitme. Sana kıyarlar ini."

İki kardeş sarılıp kucaklaştılar, vedalaşıp ayrıldılar. O günden sonra Çağrı Tigin adeta yer yarılıp içine girmişçesine ortadan kayboldu. Yığan Tan Tigin de ağabeyi ile görüştüktan sonra eşi, çocukları, yakın akrabaları ve güvendiği yoldaşlarıyla birlikte kaynatası Uçanmu'nun yanına gitti. Kaynatası Usunlarla Kanglıların arasında küçük bir ülkenin başbuğu iken, birkaç defa baskına uğrayınca halkıyla birlikte göç edip Hunlara sığınmıştı. Huluku Şanyü de onu kardeşi Od Tigin'in kızı; halen batı uç beyi olan Kül Bilge Tan Tigin'in

ablasıyla evlendirmiş ve sağ bilge beyliği bölgesine yerleştirmişti.

Tiginlerin aldıkları son kararlardan haberleri olmayan Kuyaş Bey ve Kızıl Koca merkez ordaya dönüp durumu anlatınca Çuğay Hatun Yığan Tan Tigin'den gelecek haberi beklemeye başladı. Ne var ki beklediği haber bir türlü gelmedi. Çok geçmeden şanyü de durumu öğrenmiş Çuğay Hatun'u otağına çağırtmıştı.

"Çuançü Yenki torunlarınız arkamızdan iş çevirir ama siz bunu benden saklarsınız! Ne yapmak istersiniz? Emeliniz nedir?"

"Ulu şanyü torunlarımdan haber bekliyorum. Çok geçmez güzel haberler alırız."

Moyençur Şanyü ilk defa Çuğay Hatun hakkında şüpheye düşmüştü.

"Siz ne diyorsunuz çuançü yenki? Çağrı Tigin siz elçi gönderdikten sonra kara budunun arasına karışmış, kara budunu bize karşı kışkırtır olmuş. Yığan Tan Tigin sol bilge beylik makamını bırakıp kaynatasına sığınmış, kim bilir neyin peşinde! Daha neyi bekliyorsunuz? Ordamızı basıp, otağımızı başımıza geçirmelerini mi?"

"Ulu şanyü benim bunlardan haberim yok. Siz büyüklüğünüzü gösterdiniz. Bundan sonrası onların bileceği iş. Madem öyle; yaptıklarının bedelini ödesinler. Herkes sanır ki; Çuğay Hatun kendi boyunun, kendi soyunun davasını güder. Bilmezler ki derdimiz, tasamız; Hundur, töredir, budundur, ildir. İşte; soyumdan türemiş torunlarım orada, buyruk verin soluklarını kestirin. İl işinde boyun, soyun, oğlun, torunun sözü edilmez. Ben bundan sonra hiçbir il işine karışmam; hatta dilerseniz beni çuançü yenkilikten de alın."

Moyençur Şanyü biricik akıl hocası, tahtını hileyle alıp ona veren Çuğay Hatun'un bu restini göremedi. Onu yerinde bıraktı fakat tiginleri azledip sol bilge beyliğine kendi oğlunu, sol ulu beyliğine de bir akrabasını atadı. Daha önce de kendinden boşalan sağ bilge beyliğine kardeşini atamıştı. Bu son atamalarla devletin tüm makamları Moyençur Şanyü'nün oğulları ve yakın akrabalarının eline geçmişti.

Şanyünün yaptığı son atamalar ve tiginlerin ortadan kaybolması, uzun süredir üzerlerine çöken korkunun karanlığına sinmiş budun arasında büyük bir öfke ve nefrete neden oldu. Herkes Moyençur Şanyü'nün tahtta kalmaya devam etmesinin Hun için korkunç bir son olacağına inanmaya başlamıştı. Bu karabasandan kurtulmanın bir yolu olmalıydı. Sonunda kara budun, bu ağırlığı üstünden atmak için kıpırdanmaya başlamıştı.

Obalar ve boylar arasında önce kulaktan kulağa, sonra da açıktan açığa Kül Bilge Tan Tigin'in şanyü olması gerektiği dillendirilmeye başladı. Kül Bilge Tan Tigin'in babası Od Tigin budun üze şanyü yükseltilmişken tahtı ağabeyi Huluku Şanyü'ye bırakmış, Huluku Şanyü de ona kendinden sonra tahta geçmesi sözünü vermişti. Ne var ki Od Tigin Huluku Şanyü'den önce ölmüş, herkes Od Tigin'in oğlu Kül Bilge Tan Tigin'in veliahtlık makamı olan sol bilge beyliğine atanmasını beklerken, Huluku Şanyü verdiği söze ve töreye aykırı olarak yeğenini hiyerarşide en küçük makamlardan biri olan uç beyliğine, küçük yaştaki kendi oğlunu da sol bilge beyliğine atamıştı. Bu olay Han'la Hun arasında patlak üzere olan büyük savaşın gölgesinde kalmış; Huluku Şanyü, ölmeden hemen önce yaptığı bu hatayı düzeltmek istemiş ancak işler tümünden çığırından çıkmıştı. İşte yıllar sonra kara budun, yapılan o hatanın telafisini istiyordu.

Çuğay Hatun, kara budun arasındaki Kül Bilge Tan Tigin hakkında konuşulnlardan memnun olsa da son aldığı haberler onu başka kaygılar içine sürüklemişti: Şanyü, torunlarını ortadan kaldırmak için harekete geçmiş, büyük bir ordu toplamak için boy beylerine gereken buyrukları vermişti. Otağında yeniden sol kanat ulu cüçülüğüne getirilmiş olan kardeşi Tulunçi'yle konuşuyordu.

"Tulunçi eğer dediklerin doğruysa bu kana doymaz akılsız, Yığan Tan Tigin'e kıyar. Çağrı kayıp. O küçüklüğünden beri böyleydi, sanmam ki o ele

avuca gelsin. Ne yapıp edip Yığan Tan'ı kurtarmak gerek."

"Nasıl yapacağız eçe? Şanyü büyük kuvvet hazırlıyor. Uçanmu bu kuvvete karşı duramaz, tiginini teslim eder."

"Kolay Tuluñçi. Şanyünün mayası öfkeyle karılmış sanki...en küçük işte öfkesi topuklarına çıkar. Öfke esen başta, akıl durmaz. Şanyü hep öfkeli, hep kızgın. Bu yüzden de hep akılsız, hep hesapsız! Eğriyi doğrudan ayırabilecek bir kişi değil. Öfkesi aklının önünde, yabanın yıkısı gibi yer bitirir kendini. Yeter ki; öfkesinin önünde biri olsun. Onun bu kara öfkesinin önüne birini atmak gerek."

"İyi de kimi atacağız eçe? Aklına kim soktuysa; "Yığan!" diyor da başka bir şey demiyor."

"Kül Bilge Tan Tigin'i atacağız Tuluñçi. Zaten şanyünün asıl sıkıntısı da Kül Bilge Tan Tigin. Kara budun kaynıyor, herkes onun şanyü olması gerektiğini neredeyse bağıra bağıra söylüyor. Duyduğuma göre; şanyünün Kül Bilge Tan Tigin'le eski bir hesabı varmış. Bir yerden haber bekliyorum; bu eski hesap neymiş birkaç güne kadar göreceğiz. Sen şimdi güvendiğin, dili çevik birini bul. Onu Kül Bilge Tan Tigin'e gönder. Kendisini merkez orda boy beylerinin gönderdiğini söylesin. Sana dediklerimi Kül Bilge Tan Tigin'e eksiksiz anlatsın."

Bu konuşmadan birkaç gün sonra, Çuğay Hatun'un sağ kanat ordasına gönderdiği adamı, şanyü ve Kül Bilge Tan Tigin arasındaki o eski anlaşmazlığın ayrıntılarını öğrenmiş olarak döndü. Anlaşmazlığın ayrıntılarını öğrenen Çuğay Hatun planını yapıp şanyünün otağına vardı.

"Ulu şanyü bilmeniz gereken işler var."

Şanyü öfkeyle,

"Neymiş onlar?" dedi.

"Yığan Tan Tigin kaynatasının yanına kendi kararıyla gitmemiş..."

Çuğay Hatun'un torununu kurtarmak için bahane uydurduğunu düşünen şanyü alaylı bir tavırla;

"Öyle mi? Kimin kararıyla gitmiş peki?" dedi.

Çuğay Hatun; şanyünün tavrını görmezden gelerek;

"Kül Bilge Tan Tigin ayartmış ulu şanyü." dedi.

Şanyü beyninden vurulmuşsa dönmüştü! Son günlerde canını sıkan en önemli konu aslında buydu. Kara budun, Kül Bilge Tan Tigin'in şanyü olmasını istiyordu. Diğer yandan Kül Bilge Tan Tigin'le görülecek eski bir hesabı vardı: Moyeçur Şanyü sağ bilge beyi iken Kül Bilge Tan Tigin kendisine bağlı bir uç beyi idi. Moyeçur Şanyü sık sık Uçanmu'nun bölgesine gidiyor, her gidişinde ülkesini terk edip gelen bu kişiöğluna geçmişini hatırlatıp aşağılıyor, ağır hakaretler ediyordu. Uçanmu'nun eşi durumu kardeşi Kül Bilge Tan Tigin'e açmak zorunda kalmıştı. Kül Bilge Tan Tigin Moyeçur Şanyü'nün hareketlerini takibe almış; birgün eniştesi Uçanmu'nun ordasına gelişinde onu orda dışında tepeden tırnağa pusatlı adamlarıyla karşılaşmıştı. Moyeçur Şanyü çok sinirlenmiş Kül Bilge Tan Tigin'e;

"Ne yaptığını bilir misin? Be akılsız sürgün." demişti.

Kül Bilge Tan Tigin atını onun önüne kadar sürüp;

"Bir daha bu obayı rahatsız etmeyeceksin Mukan! Yoksa kan dökülür!" deyince Moyeçur Şanyü kılıcını çekip atını Kül Bilge Tan Tigin'in üzerine sürmüştü. Kül Bilge Tan Tigin hamleden ustaca bir manevrayla sıyrıldıktan sonra Moyeçur Şanyü'nün ensesine indirdiği sert bir yumrukla onu atından aşağı yuvarlamış, atını da yerde kıvranan Moyeçur Şanyü'nün üzerine sürerek;

"Mukan! Beysen beyliğini bil! Töretanmaz, görgü bilmez, utanmaz, arlanmazsın! Şimdi al yoldaşlarını çek git buradan, bir daha da gelme!" demişti.

Adamlarının önünde küçük düşürülen Moyeçur Şanyü, olayın Sülemiş Şanyü'nün kulağına gitmesi halinde sonunun kötü olacağını bildiğinden o zaman ses çıkaramamış, intikam için uygun fırsatı beklemeyi kararlaştırmıştı.

Şanyü öfkeyle dişlerini sıktı. Sinirden çenesi titremeye başlamıştı. Zamanında yaptığı o küstahlık yetmezmiş gibi şimdi de demek arkasından iş

çevirmeye başlamıştı. Kara budun arasındaki dedikodu da boşuna değilmiş demek ki! Öfke bir deli yangın gibi adeta bütün benliğini sardı, bir şanyünün ağzından çıkabilecek en kötü sözler döküldü dudaklarından:

"Vay it vaaay!" dedi.

Çuğay Hatun sesini çıkarmadı.

"Vay it vaaay!" diye tekrarladı Moyeñur Şanyü. "Demek başına gelecekleri görmüş, ortalığı karıştırıp, suçsuz bir tiginini benim önüme sürüyor ha?"

Çuğay Hatun memnundu. Kül Bilge Tan Tigin'le Moyeñur Şanyü arasındaki eski husumeti öğrenmesi çok iyi olmuştu! Bu husumet, torunu Yığan Tan Tigin'i şanyünün öfkesinden kurtarabilirdi.

"Ne acı ki; durum budur ulu şanyü. Benim akılsız torunum da Kül Bilge Tan Tigin'in yalanlarına kanmış. Ben kendisine haber gönderdim, "Kül Bilge Tan Tigin'e uyma!" diye. Dilerim sözümü dinler."

"Dinlemez de o bozguncuya uyarsa soluğunu keserim Çuğay Hatun."

Çuğay Hatun "Elbette!" anlamında umarsızca omuz silkti.

"Yalnız Kül Bilge Tan Tigin'e karşı çok uyanık olun ulu şanyü! Hem Kül Bilge Tan Tigin hem de Uçanmu'nun elinde iyi yay çeken çok sayıda er var. Hiç ummadığınız büyüklükte bir kuvvetle karşınıza dikilebilir. Eğer yeterli hazırlık yapmadan üzerine giderseniz Tanrı korusun başımıza olmadık işler gelebilir."

"Ne yapalım Çuğay Hatun? Oturup iyice palazlanmasını mı bekleyelim?"

"Ulu şanyü ortalık pek bulanık. At izi it izine karışmış iyice. Üstelik kara budun da Kül Bilge Tan Tigin'in arkasında duracak gibi gözüküyor. Şimdilik her şey o bozguncudan yana. Göz ardı edilmemesi gereken bir şey daha var. Obaları bu bozguncuyu çok seviyor, ona çok güveniyorlar. Oba beyleri de ona ölümüne bağlılar."

Moyeñur Şanyü Kül Bilge Tan Tigin'le karşı karşıya geldikleri o günü hatırladı. Oba beyleri tepeden tırnağa silahlı olarak tigininin iki yanında,

vuruşma düzeninde saf tutmuşlardı. İçindeki kin gözlerine yürüdü, bakışları karardı, dişlerini sıktı.

"Hepsinin pis kanını bu kara yir üzerine akıtmazsam bana da er demesinler!" dedi.

"Ulu şanyü kızıp öfkelenmekte haklısınız. Ne var ki; il işlerinde öfkeyle çekilen yay bilek kırar. Akın görüntüsü vererek toplayabileceğiniz en büyük orduyu toplayın. Ancak; asla Kül Bilge Tan Tigin üzerine gideceğinizi belli etmeyin. Ordunun, düşmanlarımız üzerine yapılacak bir akın için toplandığını söyleyin ama el altından da ordunun aslında Kül Bilge Tan Tigin için toplandığı dedikodusunu yayın. Böylece hem kara budunun hem de Kül Bilge Tan Tigin'in aklını karışacak, ordu yağıya akına hazırlanırken kılıca sarılmayı kalleşlik bilip kararsız kalacaklardır. Diğer yandan ordunun büyüklüğü gözlerini de korkutacaktır. Ordu yeterli sayıya ulaştığında onlar için iş isten geçmiş olacaktır. İşte o zaman orduyu burada el altında tutarak ordunun bozguncular üzerine yürüyeceğini açıktan açığa dillendirmeye başlatırız. Bilinmeyen düşman ırdaktan büyük görünür, er meydanına indiğinde gözde küçülür. Kül Bilge Tan Tigin bu durumda ya gelip size baş egecek ya da Çağrı Tigin gibi kaçıp ortalıktan kaybolacaktır. Böyle olunca da önce kara budunun gözünden düşecek, sonra da gönlünden silinip gidecektir. Sözün özü ulu şanyü; bu işi tereyağından kıl çeker gibi tek bir ok atmadan bitireceğiz. Yalnız ne yapıp edip kara budunu bu işe karıştırmadan iş görmelisiniz."

Şanyü Çuğay Hatun'un dedikleriyle derin bir nefes aldı. Kaç gündür bu işi nasıl yaparım, ne yaparsam ne olur diye düşünmekten uyku uyuyamaz olmuş, delirmesine az kalmıştı. Kimse Çuğay Hatun gibi düşünemezdi! Birden yumuşayıp, gevşedi.

"Sen bin yaşa Çuğay Hatun! Kaç gündür boşa koyuyorum dolmuyor, doluya koyuyorum almıyor. Sen benim delleniş söylenmeme bakma, beni bağışla." dedi.

Çuğay Hatun yakaladığı bu fırsatı kaçırmadı;

"Hepimiz etten kemikteniz ulu şanyü. Kızmak da var kırmak da. İş; bunlardan dönebilmekte. Hem bunlar il işleri yürüsün diye çabalarken olan işler. Ben il işinde böyle şeylere alınmam. Sıkmanın canınızı." dedi.

Şanyü ve Çuğay Hatun arasında bir süreliğine bozulan ilişkiler böylece düzelmişti. Her iki tarafta memnundu.

Kül Bilge Tan Tigin kaşları çatık, kendisini merkez orda boy beylerinin gönderdiğini söyleyen ulağı dinliyordu.

"Ulu tigin, merkez orda boy beylerimizin selamları var. Kara budun arasında konuşulanları duymuş olmalısınız. Boy beylerimiz de kara budun gibi düşünüyor. Amcanız Huluku Şanyü'nün töreyi bozup, hakkınız olan kutu elinizden almasından bu yana Hun budunun dirliği düzeni bozuldu. O günden bu yana Hunda olmayacak işler olduğu için, er yerine sayılmayanlar bey, başbuğ olduğu için, töre düzen sayılmadığı için çekmediğimiz kalmadı diyorlar. Bu konuşulanlar şanyünün kulağına da gittiğinden üzerinize gelmek için büyük bir ordu topluyor. Merkez ordamızın boy beyleri, bu orduya katacakları kendi erlerinin uğraş meydanında sizden yana geçeceklerini bilin istiyorlar. Şanyü sizinle er meydanında karşı karşıya gelince yanında kimse kalmayacak, ulu tigin buna göre iş görsün diyorlar..."

Ulak konuşurken içeri giren bir adamı eğilip tiginin kulağına bir şeyler

söyledi. Tigin soğukkanlılığını bozmadan ulağa döndü;

"Seni buraya kim gönderdi. Yalan söylersen boynunu kırarım!" dedi.

"Merkez orda boy beyleri gönderdi ulu tigin. Ben Kuyaş Bey'in çocukluktan beri yoldaşım." dedi ulak.

Kül Bilge Tan Tigin az önce kulağına bir şeyler söyleyen adamına döndü;

"Alın içeri!" dedi.

Otağa üstü başı toz içinde ufak tefek genç bir onbaşı girdi, tiginini baş indirip, bağır basıp selamladı.

Kül Bilge Tan Tigin;

"Söyle, sen kimsin, nereden gelir nere gidersin?"

"Er adım Ertan, Kuyaş Bey'in boyunda onbaşıyım. Beni buraya Kuyaş Bey gönderdi."

Kül Bilge Tan Tigin ilk ulağa döndü;

"Tanır mısın bu onbaşığı?"

"Yok, hiç görmedim tiginim. Çocukluğumdan beri Kuyaş Bey'in yanındayım, Kuyaş Bey'in bütün ulaklarını bilir, tanırım. Bu kişioğlu Kuyaş Bey'in bahadırlarından değildir."

Kül Bilge Tan Tigin onbaşığıya döndü;

"Sen ne diyorsun buna karşılık?"

"Ulu tigin, bu kişioğlunu buraya Çuançü Yenki Çuğay Hatun göndermiştir. Şanyü kendi torunu Yığan Tan Tigin'e kıymasın diye al yapıp, şanyüyle sizi karşı karşıya getirmek ister. Bu kişioğlu Sol Ulu Cüçü Tulunçi Bey'in adamıdır. Yalan söylemekte ustadır..."

İlk ulak atıldı;

"Yalan söylüyor..."

"Kes sesini it soyu! Bir daha izin vermeden konuşursan boynunu

kopartırım senin!" diye kükredi Kül Bilge Tan Tigin. Sonra yine onbaşıya döndü;

"Konuş!" dedi.

Onbaşı sakın sakın konuşmaya devam etti.

"Çuğay Hatun buna dedi ki;" "Git Kül Bilge Tan Tigin'e böyle böyle de"

Onbaşı ilk ulağın söylediklerini kelimesi kelimesine tekrar ettikten sonra;

"Merkez orda boy beylerimiz, "Kül Bilge Tan Tigin ulağın söylediklerine inanmayın. Çuğay Hatun şanyüyle başa başa verip konuştular. Kara budunun gözünü korkutmak için tigine kıyacaklar. Büyük bir ordu toplanıyor. Şanyü çok büyük bir orduyla tiginin üzerine varacak, yalnız tigine değil obalarına da vurup büyük kıyım yapacak. Sol kanat ordasından beş tümen asker geliyor. Tigin başının çaresine baksın, eğer karşı durursa hem canından olacak hem de boş yere kan dökülecek, Hun tümünden bölünüp parçalanacak." dediler." dedi.

Kül Bilge Tan Tigin ilk ulağa döndü;

"Ne diyeceksen de bakalım şimdi!"

Ulak tiginin ayaklarına kapandı.

"Tiginim aman!"

Kül Bilge Tan Tigin aman dileyen ulağa tiksinererek baktı. Ayağının tabanıyla itip arkası üzerine yuvarladı ulağı.

"Alın bunu!"

Ulağı, kollarından tutup dışarı aldılar. Zavallı ulak, ölümüne sebep olan onbaşının da Çuğay Hatun tarafından gönderildiğini asla öğrenemedi; tiginin çadırının hemen önünde başı vurularak öldürüldü.

Kül Bilge Tan Tigin'in akli iyice karışmıştı. Gerçek durumu öğrenmek için kendi haber alma imkânlarını harekete geçirdi ancak; gelen haberler kaygı vericiydi: Şanyü büyük bir ordu topluyordu. Ordunun niçin toplandığı sır gibi saklansa da merkez ordada kulaktan kulağa konuşulanlara bakılırsa

bu ordu kendisine ve obalarına karşı kullanılacaktı.

Kül Bilge Tan Tigin, bir an önce harekete geçmesi gerektiğine, geç kaldığı takdirde obalarının korkunç bir kıyıma uğrayacağına inanmaya başlamıştı. Beylerini toplayıp durumu onlara anlattıktan sonra ne yapmak gerektiğini danıştı. Çuğay Hatun'un yaydirdığı dedikodular beylerin gözünü korkutmuş, akıllarını karıştırmıştı. Hepsi de tiginin kararına uyacaklarını beyan ettiler ancak; bir öneri sunmadılar.

Çok geçmeden bir başka dedikodu ortalığı kasıp kavurmaya başladı: Güz kurultayı yaklaşıyordu. Şanyü bu kurultayda Kül Bilge Tan Tigin'in işini bitirecekti! Kül Bilge Tan Tigin büyük bir baskı altındaydı. Kurultaya gitse canından olacak, gitmese asi sayılacak ve şanyünün devasa ordusu obalarını ezip geçecekti. Beyleri büyük bir telaş ve kaygı içindeydi.

Kül Bilge Tan Tigin kılık değiştirip iki kardeşini de yanına alarak bir akşamüstü ablasına danışmak üzere yola çıktı. Bir kaç gün sonra eniştesi Uçanmu'nun ordasındaydı. Karşılama selamlaşmadan sonra Uçanmu'nun otağında yemeğe oturuldu. Otağda Uçanmu'dan başka Yığan Tan Tigin de vardı. Herkes durumun farkındaydı. Söze Yığan Tan Tigin girdi;

"Eçi, ne yapmayı düşünüyorsun?" dedi.

"Bekleyip göreceğiz tiginim. Dedikodulara göre iş görmek doğru olmaz."

Uçanmu araya girdi;

"Daha neyi bekleyeceksin tiginim? Herşey ortada."

"Sağda solda konuşulana bakmayın Uçanmu Bey. İl işlerinde dedikoduya göre iş görmek görgümüzden değildir."

Otağa derin bir sessizlik çöktü. Yemek sonuna kadar hiç kimse konuşmadı. Yemek bitince havadan sudan kısa bir sohbetten sonra herkes kendi yurduna çekildi. Kül Bilge Tan Tigin kendisi için kurulup döşenmiş yurtta iki kardeşi ve ablasıyla bir araya geldi. Dördü de pek kaygılıydı. Söze Kül Bilge Tan Tigin başladı.

"Eçe, olanı biteni görüp duyuyorsun. Moyençur kan içmeye doymayacak. Ben gidip kurultayda boynumu kılıcına uzattığımda akittiği kanın duracağını

bilsem, gözümü kırpmadan yaparım bunu. Ne ki Moyençur için benim kanım da yeterli olmayacak. Bana bağlanmış obaları da kıracak. Gelen haberler de bunu gösteriyor. Üstelik bu iş kurultaya da kalmayacak. Moyençur kurultaya benim ve obalarımın kanlarıyla yıkanmış olarak gitmek istiyor."

"Ne yapacaksın ini?"

"Bunun için buradayım eçe..."

"Ne olacak ini, ne yapmayı düşünüyorsun?"

"Hiçbir şey eçe...hiçbir şey yapmayacağım. Obalarım benim için kılıca sarılmakta bir an bile duraksamazlar. Hepsi benimle ölüme gitmeye hazır. Ne var ki Moyençur'un ordusuyla başa çıkabilmemiz imkânsız. Üstelik bu dönemde büyük bir kardeş kavgasının ilk kıvılcımı da benim yüzümden çıksın istemem... Ortalıktan çekileceğim eçe."

"Nereye gideceksin ini?"

"Bilmiyorum eçe...bilmiyorum. Moyençur'la benim aramdaki husumet yüzünden binlerce suçsuzun kanına girilmesine dayanamam. Yalnız başıma olsam Çağrı Tigin gibi kara budunun arasına karışacağım. Ne var ki evdeyim, oğullarım, kızlarım var."

Başı önünde kendisini dinleyen kardeşlerine baktı.

"Eçe senden ve Uçanmu'dan dileğim; inilerime sahip çıkmanızdır. Benimle gelirlerse sonları bilinmez. Uçanmu Huna bağlanmış bir budun beyidir, ona sığınmış kişiöğullarına dokunmak il töremize ve görgümüze aykırıdır. İnilerim şanyüye karşı kılıca sarılmadıkça şanyü onlara dokunamaz. Onlara dokunmaya kalkarsa kendi sonunu hazırlar. Eçe inilerime sahip çıkın, hiçbir işe karışmasınlar, kalkışmasınlar; hiç olmazsa canları sağ olsun..."

Ablasının cevap vermesine fırsat kalmadı; Kül Bilge Tan Tigin'in korumalarının başbuğu olan binbaşı telaşla çadıra girip baş indirip, bağır bastı.

"Bağışlayın tiginim. Merkez ordaya gönderdiğimiz alplarımızdan biri ivedi sizinle görüşmek ister."

"Bekletmeyin, gelsin hemen!"

Binbaşı merkez ordadan dönen alpı içeri aldı. Günlerdir at sürmekten bitap düşmüş, üstü başı toz içinde, bakışlarından ve tavrından vakar okunan orta yaşlı bir erdi gelen. Tigin selamladıktan sonra hemen konuya girdi. Görüp bildiklerini tane tane anlattı: Moyençur Şanyü yaklaşık sekiz tümen atıyla süre avı düzeninde sağ kanat ordasına doğru hareket etmişti. Son olarak da;

"Tiginim, ordu süre avına göre çok daha büyük bir hızla ilerliyor. Böyle giderse; şanyünün ordusu altı-yedi güne kalmaz obalarımızın bulunduğu yaylaklara ulaşır." diyerek konuşmasını tamamladı.

Ulağı gönderdikten sonra tigin, yeniden ablasına ve kardeşlerine döndü;

"Anamızdan emdiğimiz ak süt hakkı için bana söz verin. Sakın bir işe karışmayın, şanyüye karşı bir kalkışmanın içinde olmayın. Yeter ki canınız sağ olsun. Sağ kalın. Gün doğmadan neler doğar demiş atalarımız. Bana söz verin; bu dediklerime uyacak mısınız?"

Genç tiginler bir ağızdan;

"Buyruk senin tutmak bizimdir içi!" dediler. Ablası ağlamaya başlamıştı.

"Eçe ağlanacak çağ değildir. Tanrı çizgimizi böyle çizmiş, ne gelir elden. Kardeşlik hakkı için gelin kucaklaşıp, koklaşıp ayrılalım. Ben gidince ardımdan ağlamayın. Namım kötüye çıkarsa el bir söverse siz iki sövün. Yüce Tanrı'dan umut kesilmez. Benim için aç görürseniz doyurun, yalnızca görürseniz giydirin. Ola ki Tanrı'nın gönlüne hoş gelir de bir gün sevindirir bizi."

Dört kardeş sarılıp, koklaştılar. Kül Bilge Tan Tigin Uçanmu'nun yanına vardı, iki kardeşini ona emanet ettikten sonra korumalarıyla birlikte obalarının bulunduğu yere doğru at saldı.

Tigin obalarının bulunduğu bölgeye ulaştığında büyük bir karmaşayla karşılaştı. Obalar çadırlarını söküyor, sürüler bir araya toplanıyor, yükler, denkler arabalara, yük hayvanlarına yükleniyordu. Karşılaştığı ilk oba beyine neler olduğunu sordu. Beyin dediğine göre; şanyü, Kül Bilge Tan Tigin ve ona bağlı halkın tamamını kılıçtan geçirmek için büyük bir orduyla hareket

etmiş ve hızla obalarının üzerine geliyormuş. Sağ kanat ordası da büyük bir kuvvetle şanyüye destek verecekmiş!

Kül Bilge Tan Tigin duyacaklarını duymuştu. Yanındaki adamları vasıtasıyla boy beylerini ivedi toplantıya çağırdı, kendisi de beklemeden obasına doğru yola çıktı. Yol boyunca halkının büyük bir panik içinde ne yapacaklarını, nereye gideceklerini bilmez halde göç hazırlığı yaptığını göre göre obasına ulaştı. Ertesi sabah boy beylerinin hepsi onun otağındaydı. Beyler önceki hallerinin aksine soğukkanlı ancak çok öfkeliydiler. Kül Bilge Tan Tigin görüşlerini sorunca hemen hepsi kılıca sarılıp şereflerini koruyarak ölmekten bahsettiler. Son derece kararlı gözüküyorlardı. Kül Bilge Tan Tigin;

"Soyunuzun eri olduğunuzu biliyordum, şimdi bir kez daha gösterdiniz. Ne var ki karşımızdaki kişioglu soyunun eri değil. Biz çıkıp er meydanında vuruşarak düştüğümüzde arkamızda kalan kadın ve çocuklarımıza dokunmayacağını bilsem sizinle birlikte kılıca sarılmakta bir an bile duraksamam. Ne ki, Moyeñçur kana doymaz bir kıyıcı. Çoluk çocuk demeden bütün obalarımızı kılıçtan geçirir. Demem o ki; dökülen kanlarımız şerefimizi korumaya yetmeyecek." dedi.

En yaşlı boy beyi;

"Ne yapacağız o zaman tiginim?" dedi.

"Bu duruma benimle Moyeñçur arasındaki anlaşmazlık neden oldu. Eşimi, çocuklarımı alıp buralardan çekip gidecek, izimi kaybettirecektim. Böylece bu iş kapanacaktı. Ancak görünen o ki; Moyeñçur beni ele geçiremezse bunun bedelini obalarımıza ödetme niyetinde. Geriye bir tek yol kaldı; gidip Moyeñçur'un kılıcına boynumu uzatacağım. Obalarımıza dokunmaması için ona yalvaracağım. Belki yüreği yumuşar, kini azalır da obalarımıza dokunmaktan vazgeçer."

Yaşlı boy beyi şiddetle itiraz etti:

"Çocukluğundan beri tanırım; Moyeñçur Şanyü kan dökmeden durmaz tiginim. Sizin kanınız boş yere döküldüğü gibi sırf siz bağışlanmalarını istediğiniz için obalarımızı daha büyük bir şiddetle cezalandıracaktır. Üstelik biz; kendi pis canlarımızı kurtarmak için başımızdaki tiginini, bize düşman olana teslim etmeyiz, bundan daha büyük bir arsızlık daha kötü bir

onursuzluk var mıdır?"

"Ne yapalım o zaman, siz söyleyin."

"Vuruşarak düşelim."

"Ya arkada kalan kadınlarımız, kızlarımız, balalarımız?"

"Bizim için vuruşarak ölen şerefli ataların soyundanız derler hiç olmazsa!"

"Sağ kalırlarsa..."

"Ne demek sağ kalırlarsa tiginim? Töremizde kadına, çocuğa kılıç çalmak var mıdır?"

"Moyençur bu! Töretanımaz, görgü bilmez..."

Sustular bir süre. Çaresizdiler. Sonra, Kül Bilge Tan Tigin kararlı bir sesle konuşmaya başladı.

"Bir yol daha var." dedi. Herkes bakışlarını merakla ona çevirdi.

"Bir yol daha var. Acı, ağır, utanılacak bir yol..." Susup beylerini süzdü kısaca. Beylerin çaresiz çehrelerinde bir yabancı gibi duran meraklı bakışlar, ondan umut dileniyordu.

"Han'a sığınacağız." dedi tigin.

Her şey dondu. Meraklı bakışlardaki ışık, yürekleri yakan çaresizlik, şeref, onur, korku, kaygı ne varsa orada, bir anda buz kesti! Han'a sığınmak! Şanyü olması gerekirken hakkı yenen, son dönemde kara budun için umut olan bir Hun tiginini Han'a sığınmaktan söz ediyordu! Uzun bir sessizlik oldu. En yaşlı boy beyi;

"Siz ne dediğinizi bilir misiniz tiginim? Canımızı kurtardık diyelim. Ya şerefimiz, ya onurumuz? Öte yerde ulu atalarımızın yüzüne nasıl bakarız? Bırakın kılıca sarılalım, öleceksek de bir Hun gibi ölelim!" dedi.

"Dediklerinde yerden göğe kadar haklısın bey koca. Ne ki; Moyençur bir Hun gibi ölmemize bile izin vermez. Gösterdiğim yol pek ağır, pek alçakça bir yol, biliyorum. Ne var ki benim yüzümden binlerce suçsuzun kılıçtan

geçirilmesine göz yumamam. Ya bırakın boynumu Moyençur'un kılıcına uzatayım ya da bütün onursuzluğunu yükleneceğim bu yola benimle gelin. Bu benim kararım. Şimdi Han'a sığınırız, Moyençur göçüp gidince yeniden bozkıra döner, yeni şanyümüzün önünde diz vurup bağışlanma dileriz. Başka yol yok; ya Han'a sığınacağız ya da ben Moyençur'a varıp teslim olacağım. Çok zamanımız kalmadı. Hemen düşünün karar verin."

Beyler uzun uzun tartıştılar. Sonunda o ağır karara vardılar. Han'a sığınma kararına!

Toplantıdan sonra beyler süratle obalarına döndü. Obalar yol hazırlığına başladı. Kül Bilge Tan Tigin Han sınır yetkilileriyle irtibata geçti, Han tarafı tiginin teklifini ağzı kulaklarında kabul etti.

Kül Bilge Tan Tigin, sayıları on binleri bulan atlıdan oluşan halkıyla birlikte Han'a iltica etti. Bu, Hun tarihinde bir ilkti: Mete'nin soyundan gelen bir tigin, ezeli düşmana; Han'a sığınmıştı! Han İmparatoru Kül Bilge Tan Tigin'e Kuei-te Hou unvanını verdi.

Kül Bilge Tan Tigin'in obalarıyla birlikte Han'a sığınması kara budunu yeniden çaresizliğe itmiş, kara budun kaderine razı, o hiçbir şeyi umursamaz tavrına geri dönmüş ve her şeyi kabullenmeye hazır bir ruh haline girmişti. Çuğay Hatun'un istediği de buydu. En büyük tehlike; kara budunun desteklediği Kül Bilge Tan Tigin, akıllıca bertaraf edilmiş, Moyençur Şanyü'nün öfkesi torunu Yığan Tan Tigin'den başka yöne kaymıştı. Kül Bilge Tan Tigin ise artık kara budunun gözünde adi, aşağılık ve alçak bir kişioğlu, bir haindi.

Moyençur Şanyü Kül Bilge Tan Tigin'den boşalan uç beyliğine kendi akrabalarından Pusan Tigin'i atadı. Çuğay Hatun'un önerisine uygun olarak orduyu güz kurultayına kadar el altında tuttu, sol ve sağ kanat orduları bölgesinde büyük sürekle avları düzenleyerek gövde gösterileri yaptı, kendisine muhalefet edebileceğini düşündüğü devlet görevlisi pek çok kıymetli beyi Kül Bilge Tan Tigin'le işbirliği yapmakla suçlayıp idam ettirdi. Bu haksız idamlar, beyler ve kara budun arasında nefretle karşılanırsa da Moyençur Şanyü'nün estirdiği terör havası nedeniyle kimse sesini çıkaramadı. Şanyü güz kurultayına bu hava içinde gitti. Önemli rakipleri ortalıktan kaybolmuş, kaçmış ya da bertaraf edilmiş, bütün başlar eğilmiş ve herkes onun önünde

diz çökmüştü. Öfkesini dindirmese de şimdilik bu yeterliydi. Şanyü kurultayla birlikte orduyu da serbest bıraktı. Hun bozkırı sessiz bir öfkeyle yutkunarak kışa girdi.

Boy beyleri yeni yıl kutlaması için birinci ayda şanyü ve Çuançü Yenki Çuğay Hatun başkanlığında şanyünün otağında toplandı. Her yıl yapıldığı gibi bu yıl da kurbanlar kesildi, yılın iyi geçmesi için Gök Tanrı'ya dualar edildi, iyi dileklerde bulunuldu. Kurultay'ın son gün toplantısının gündemi; beşinci ayda yapılacak büyük kurultaya kadar bekletilemeyecek nitelikteki acil ve önemli işlerdi. Boy beylerine söz verildi.

Sağ kanat ve merkez orda boy beyleri pek konuşmak tarafıslı değildi ancak; sol kanat boy beyleri çok kızgındı, şanyünün estirdiği terör havasına rağmen açtılar ağızlarını, yumdular gözlerini: Şanyünün oğlu sol bilge beyi, boy beylerine ağır hakaretlerde bulunuyor, asılsız itham ve iftiralarla suçlayarak boy beylerini sürekli aşağılıyor ve gün geçtikçe ordanın huzuru bozuluyordu. Eskiden böyle bir şey hatıra dahi gelmezdi. Hun ili Hun boylarının omuzları üzerinde yükselirdi. Boy beylerinin desteğini kaybeden şanyü, budun üzerinde daha fazla oturamazdı. Eski şanyüler olsa böyle bir şikayet karşısında hiç beklemeden sol bilge beyini görevden alırdı. Moyençur Şanyü sol kanat boy beylerini dişlerini sıkarak dinliyor, sözlerini bitirmelerini güçlükle bekliyordu. Çuğay Hatun bir yandan boy beylerini dinliyor, bir yandan da Moyençur Şanyü'yü süzüyordu; yaklaşan fırtınayı gördü. Moyençur Şanyü'nün söze girmesine fırsat vermeden acıyla inleyip kendini töre bıraktı, bayıldı. Bir anda büyük bir karmaşa yaşandı. Moyençur Şanyü gürlledi;

"Bre atasagun! Hemen!"

Boy beyleri çadırı boşalttı. Atasagun Esen Bey otağa geldi, Çuğay Hatun'a müdahale etti. Çuğay Hatun kısa sürede kendine geldi. Gözlerini açar açmaz iyi olduğunu söyledikten sonra Esen Bey'i otağdan çıkardı, şanyüyle yalnız kalmıştı.

"Ulu şanyü bir şeyim yok. Boy beylerine çok öfkelenmişinizi görünce iş kötüye varmasın diye bu yolu tuttum."

"Bu ne demektir Çuğay Hatun?"

"Ulu şanyü ben de sizin gibi boy beylerinin küstahlıklarına bir son vermek gerektiğine inanıyorum. Ne var ki Hun ili hala bu boyların üzerinde yükselmektedir. Bu yüzden boy beylerine dokunursanız budun üze şanyü kalmanız zora girer. Her şeyin zamanı var. Şimdilik boy beylerine ağır söz söylemeyin. Onların kızgınlığını yatıştırmak kolaydır. Altan alın, işi sorup soruşturacağınızı ve gerekeni yapacağınızı söyleyin. Bu kışı böyle atlatalım. Hem; bahara çıkarken size ordu gerek. Boy beylerini karşınıza alırsanız ordu toplamakta sıkıntı yaşarsınız."

Çuğay Hatun şanyüyü can evinden vurmıştu: Kül Bilge Tan Tigin'i elinden kaçırın şanyü hırsını alamamıştı. Çuğay Hatun, Kül Bilge Tan Tigin'in iki kardeşinin Uçanmu'ya sığındığını öğrenir öğrenmez bunu şanyüye yetiştirmişti. Bunu duyan şanyünün kan dökme arzusu kabarmış, baharda bu işi halletmeyi kafasına koymuştu.

Kurultay yeniden toplandı. Moyençur Şanyü sol bilge beyi olan oğlunu boy beylerinin önünde ağır şekilde haşladı. Bu işi soruşturup, gerekeni yapacağını söyleyince boy beylerinin öfkesi yatıştı. Şanyü boy beylerine bahara çıkışta ordunun toplanması buyruğunu verdikten sonra küçük kurultay olaysız dağıldı.

Bahara çıkarken sol kanat ve merkez orda boylarının askerleri şanyünün bayrağı altında toplandı. Ordu hazır olunca şanyü de yol hazırlığı yaptı. Yola çıkmadan hemen önce Çuğay Hatun'la otağında buluştu.

"Ulu şanyü, Hun ilinin sonsuza dek yaşaması için boyların kendi beylerinin buyruğunda kalması düzeninin artık değişmesi gerek. Bugüne kadar boy beyleri ve tiginler dışında herkese dokunduk. Ne ki tiginlere ve boy beylerine dokunamadık. Bu bizim için büyük bir fırsat. Kül Bilge Tan

Tigin'in inilerinin işini mutlaka bitirmelisiniz. Bu işi yaptıktan sonra önünüzde hiçbir engel kalmayacak. Hun ili artık soyunuzdan yürüyecek şanyülerin gölgesi altında, Han'da olduğu gibi tahtın babadan oğla geçmesi usulüyle sonsuza dek ayakta kalacaktır. Sakın bu işten geri adım atmayın."

"Kaygılanmayın Çuğay Hatun. Ne gerekiyorsa yapılacaktır."

Şanyü, Kül Bilge Tan Tigin'den alamadığı hıncı onun kardeşlerinden alma amacıyla ordusunun başında sağ kanat ordasına doğru yola çıktı.

Şanyünün buyruğundaki Hun Ordusu sürek avı düzeninde on gün sonra sağ kanat ordasının topraklarına girdi. Şanyüyü sağ bilge beyi karşıladı. İki kardeş sarılıp kucaklaştılar, hasret giderdiler. O gün akşam iki kardeş sağ bilge beyinin otağında baş başa kaldılar.

"Ulu şanyü, bunca büyük orduyla buraya geldin. Gelişinin nedeni ne oluydu?"

"İni, Han'a sığınan alçağın inileri enişmelerinin kanatlarının altında saklanıyorlarmış."

"Doğrudur içi, bu sır değil, benim haberim var. Uçanmu gelip kendi söyledi. Tiginler kut için kılıca sarılmayacaklarına söz vermişler, kendi hallerinde hiçbir şeye karışmadan yaşayıp gidiyorlar."

"Şimdilik öyle gözüküyorlar. Zayıf bir anımızı kolluyorlar. Sendelediğim anda kılıca sarılacaklar. Kulağıma gelenler bunlar."

"Ulu şanyü, sana yanlış bilgi vermişler. Tiginler kara budundan bir kişiöğlü gibi kendi geçimlerinin peşinde uğraşıp dururlar. Sanmam ki böyle bir işe kalkışsınlar."

"İni senin bilmediklerin var. Bakıp göreceğiz, sorup soruşturacağız, neymiş işin aslı öğreneceğiz."

"Yapma içi...tiginler suçsuz. Bunu adım gibi biliyorum. Sakın tiginlere kıyma."

Moyençur Şanyü cevap vermedi. Ertesi gün Uçanmu'nun ordasına doğru yola çıkarken kardeşi de gelmek isteyince; ona yerinde kalmasını söyledi.

Şanyü ve ordusunu birkaç gün sonra Uçanmu ve ordasının ileri gelenleri diz vurup baş eğerek karşıladılar.

"Ulu şanyü! Ordamıza hoş geldiniz, şeref verdiniz!"

Şanyü bir süre cevap vermedi, yüzünde kızgın bir ifadeyle Uçanmu ve adamlarını süzdükten sonra;

"Hoş gelmedik Uçanmu!" dedi.

"Ulu şanyü, bir hatamız mı oldu? Eğer öyleyse boynumuz kıldan incedir."

"Bütün bozgunculara kol kanat gerer olmuşsun Uçanmu! Kalkmış bir de "bir hatamız mı oldu?" diyorsun! Daha ne olsun?"

Ortalık buz kesti. Uçanmu dona kalmıştı. Önce ne diyeceğini bilemedi, sonra kendini topladı. Şanyünün ithamı pek ağırdı. Daha önce sağ bilge beyi iken de sık sık gelip kendini aşağıladığı için şanyünün bu tavrını iyi biliyordu.

"Ulu şanyü! Uçanmu kulunuz size, Huna, Hun iline bağlı ve baş eğmiş bir kişiğludur. Hiç bir bozguncu eşiğimizden giremez."

"Kül Bilge Tan Tigin'in kardeşleri nasıl girdi eşiğinden Uçanmu?"

"Kayınlarım ağabeyleriyle gitmek istemedikleri için gelip bana sığındılar. Kut için kılıca sarılmayacaklarına yemin ettiler. Kara budundan iki kişiğlu gibi geçimlerinin derdinde koştururlar."

"Ya Yığan Tan Tigin?"

"Güveyim korkup bana sığındı. Birkaç gün önce kılıca sarılmayacağına dair söz istedim kendinden. Dün gece kimseye haber vermeden ordadan ayrılmış. Gören duyan yok."

"Her soruya da bir cevabın var Uçanmu! Şimdi git Kül Bilge Tan Tigin'in inilerini al getir buraya."

Uçanmu'nun yüzünden bir öfke bulutu gelip geçti; kendini güçlükle kontrol etti, soğukkanlı ve kararlı bir tavırla;

"Bunu yapamam ulu şanyü. Bunu istemeyin benden. Töre bilirsiniz. Ben kendi ülkemin kralyken törenize inandığım için gelip Huna sığındım. Bana sığınan benim namusumdur. Size teslim edemem. Bağışlayın beni ulu şanyü."

"Be akılsız Uçanmu, sen bizi töre bilmez, töre tanımaz mı sanırsın. Tiginlere zarar gelmeyecek. Git getir onları, sadece konuşacağım. Bazı şeyleri kendi ağızlarından duymak istiyorum."

Uçanmu tereddüde düştü.

"Hadi Uçanmu! Bir an önce getir şu tiginleri. Burada kaybedecek

zamanım yok. Asıl işlerim bekliyor. Hadi git oyalanma!"

Uçanmu ordasına dönüp durumu olduğu gibi tiginlere anlattı. Tiginler hiç şüphelenmediler. Uçanmu'nun yanına düşüp şanyünün bozkırın ortasına kurulan otağına vardılar, diz vurup, bağır basıp baş indirdiler. Şanyü Uçanmu'ya yol verdi:

"Uçanmu, var sen ordana git. Tiginlerle konuşup karnımızı doyurduktan sonra onları da salacağım."

Uçanmu şüpheyle;

"Ulu şanyü?" diyecek oldu, şanyü sesini yükseltti;

"Uçanmu!"

Uçanmu otağdan ayrıldı. O gittikten kısa süre sonra otağa giren on kişi tiginleri tutup yay kirişiyle boğdular. Şanyü; nefesleri kesilen zavallı tiginlerin yalvaran bakışlarına, çaresiz çırpınışlarına aldıriş etmeden ölümlerini seyretti. Hava karardıktan sonra tiginlerin cesetlerini atlarına yükletip Uçanmu'nun ordasına gönderdi.

Şanyü otağında dinlenmeye çekilirken tiginlerin cansız bedenlerini taşıyan atlar Uçanmu'nun otağının önünde durdu. Gittikleri andan itibaren endişe içinde kardeşlerini bekleyen tiginlerin ablası acı bir çığlık atıp kocasının üzerine yürüdü.

"Uçanmu! Hani senin erliğin? Sana sığınan kişiöğullarını kendi elinle kıyıcılarına teslim etmeye utanmadın mı? Ah kardeşlerim, ah bahtsızlarım..."

Uçanmu gördüklerine inanamıyordu. Ulu Bozkırda herkes bilirdi ki Hunlar töreli budundu ve törenin koruyucusu bizzat Hun şanyüsü idi. Oysa şimdi? Töreyi bizzat şanyü çiğnemişti! Uçanmu o gün yemin etti: Moyençur'a karşı ne gerekirse yapacaktı.

Şanyü arkasında iki talihsiz tiginin cansız bedenini bırakarak sağ bilge beyinin ordasına döndü. Olay hemen duyulmuştu. Şanyü de zaten olayın duyulmasını ve herkesin ayağını denk almasını istiyordu. Çuğay Hatun'la yaptıkları plana göre tiginlerin öldürülmesi boy beylerine dokunmaya giden yolun başlangıcıydı. Hun aristokrasisinde hiyerarşi; şanyü, sol ve sağ bilge

beyleri, şanyü boyunun tiginleri ve boy beyleri şeklindeydi. Kimsesiz ve savunmasız kalmış bu iki tigine kıyarak boy beylerine gözdağı vermek istemişler, tiginlere bile kıydıktan sonra boy beylerine haydi haydi kıyılacağını göstermek istemişlerdi.

Haberi alan sağ bilge beyi, şanyüyü karşılamaya çıkmadı. Bu da Hunlar için bir ilkti. Şanyü hiç beklemediği bu davranış karşısında küplere binmiş halde kardeşinin otağına daldı.

"Bre bu ne demek oluyor? Sen töre nedir bilmez misin? Hiç mi utanmaz, arlanmazsın? Niçin karşılamaya gelmedin?"

"Töre şimdi mi aklına geldi içi? Ne istedin kendi halindeki tiginlerden? Sığındıkları kişinin elinden hile ile alıp kalleşçe öldürmeye utanmadın mı?"

"Haddini bil ini! Yoksa..."

"Yoksa ne içi? Beni de mi öldürtürsün? Hiç durma! Böyle onursuzca, yerin dibine geçerek yaşamaktansa ölmek yeğdir! Sen nasıl bir kişioglusun içi? Kan dökmekten başka bir şey bilmez misin? Çevrene bir bak! Herkes sana nefretle bakıyor. Hun elinde bir tek kişi bile seni sevmiyor içi! Hiç mi düşünmüyorsun neden diye?"

"Kes sesini ini! Bana yanlış yaptırma!"

Kardeşinin cevap vermesine fırsat vermeden arkasını dönüp otağdan çıktı, atına atlayıp ordusunun başında merkez ordaya döndü.

Tiginlerin başına gelenler Çuğay Hatun ve Moyençur Şanyü'nün istediği etkiyi yaratmıştı. Olayın duyulmasının hemen ardından şanyüye duyulan nefret, kısa sürede ağır bir korku ve kaygı havasına dönüşerek Hun bozkırına dalga dalga yayılmış, hem beyler hem de kara budun derin bir sessizliğe gömülmüştü.

Çuğay Hatun bu durumdan faydalanıp en kısa sürede boy beylerinin de tasfiye edilmesi gerektiğine inanıyordu. Şanyü ile plan yapmaya başlamışlardı ki hiç beklemedikleri bir fırsat ayaklarına geldi: Sol kanat ordasının boylarından savaşçılıklarıyla ünlü Yükan Boyunun beyi arkasında çok küçük bir oğlan bırakarak ölmüştü. Çuğay Hatun ve şanyü hemen harekete geçtiler. Şanyü seferber halde tuttuğu ordusuyla Yükan Boyunun bulunduğu bölgeye girdi; Yükan Boyunun beyliğine çocuk yaştaki kendi küçük oğlunu atadı, boyun obalarını da toplayıp merkez ordaya sürüp getirdi.

Bu yapılanlar, Hun devlet teşkilatı ve geleneklerinin temelden değiştirilmesi anlamına geliyordu. Soy ve akrabalık temeli üzerine kurulan Hun boylarında, boy beyliği babadan oğla geçiyordu. Budunun temeli bu boy yapısına dayanıyor ve devlet bu boyların üzerinde duruyordu. Boy mensupları boyun hak ve menfaatlerini savunan boy beyine ölümüne bağlıydı. Diğer yandan bu boylar merkez, sol ve sağ olmak üzere üç orda bölgesine yerleşmiş, buralarda kendilerine ait kışlak ve yaylaklar bulunuyordu. Bunlardan başka, ordaların savunulması ve düşman üzerine yapılan akınlar da boyların bu konuş yerlerine ve özelliklerine göre planlanıyordu.

Yükan Boyunun merkez ordaya getirilişinin üzerinden çok kısa süre sonra bir sabaha karşı, üstü başı toz toprak içinde, kılığı kıyafeti perişan haldeki bir ulak, şanyü ile ivedi görüşmek için şanyü otağının kapısına dayanmış, keşikçilerle tartışıyordu. Gürültüye uyanan şanyü içerden bağırdı;

"Ne oluyor orada?"

Keşikçi içeri girip durumu anlatınca, şanyü ulağı otağa aldirtti.

"Ne var? Tan atmadan buraya kadar geldiğine göre, getirdiğin haber pek önemli olmalı. Yoksa kelleni vururum!"

"Ulu şanyü, Yükan Boyu gitmiş!"

"Ne demek gitmiş? Nereye gitmiş?"

"Ölen boy beyinin oğlunu boy beyi yapmışlar, oğlunuz tiginini de kovmuşlar..."

Şanyünün aklı başından gitmişti! Ulağın gırtlığına sarıldı:

"Ne dedin sen?"

Ulak mosmor olmuştu. Şanyü sertçe fırlattı ulağı.

"Tigin nerde? Canı sağ mı?"

"Yükanlar tiginini bağlayıp yanlarına almışlar, iki gün sonra merkez ordadan epeyce uzaklaşınca kollarını çözüp geri göndermişler. Tigin yolda... buraya geliyor."

Ulağın getirdiği bu haber üzerine merkez orda birden hareketlendi. Çuğay Hatun otağa koştu, olanı biteni şanyüden dinledikten sonra;

"Ulu şanyü bu açık isyandır. Hemen şimdi gerekeni yapmak gerek. Kaçıp kurtulurlarsa bütün boylar ayaklanır. Sol kanat boyları Yükanlara karşı ordu çıkarmak istemeyecektir. Merkez ordadan bir tümeni güvenilir bir subaşı ile gecikmeden peşlerinden salalım." dedi.

Şanyü öfkeden deliye dönmüş, hiçbir şey düşünemiyordu. Çuğay Hatun'un önerisini düşünmeden kabul etti. Ertesi gün sabaha karşı merkez ordadan toplanan bir tümen asker Yükanların peşinden at saldı.

Çuğay Hatun kaygılıydı: Yükanlar cezalandırılmaktan kurtulursa Moyençur Şanyü artık budun üzerinde şanyü oturamazdı. Elbette kendisi de çuançü yenki oturamazdı. Bütün hayalleri suya düşmek üzereydi. Torunları kayıptı. Uçanmu'nun yanında olduğu dönemde Yığan Tan Tigin'le irtibat kurmaya çalışmış ancak; torunu, gönderdiği adama ve kendisine çok ağır hakaretler de bulunmuştu. En ağırına giden de torununun ulağa "Elime düşmesin, onun soluğunu kendi ellerimle keseceğim!" demesiydi. Kendi kanından birinin kendisine böylesine düşman olması çok zoruna gitmişti. Bunu duyduktan sonra da Yığan Tan Tigin'den umudunu kesmiş, Çağrı Tigin'le irtibat kurmaya çalışmıştı.

Kaygı içinde geçen dört günün ardından Çuğay Hatun ve şanyü aldıkları haberle adeta yıkıldılar: Yükanlar, peşlerine düşen bir tümen askerin nerdeyse tamamını kılıçtan geçirmiş ve gidip sol kanat ordasındaki eski yerlerine yerleşmişlerdi. Bu da gösteriyordu ki üzerlerine varılırsa çarpışmayı göze almışlar, şanyünün gücünden korkmuyorlardı.

Şanyü tam anlamıyla delirmişti. Sol bilge beyi olan oğluna Yükanları diz çöktürmesi için buyruk verdi. Sol kanat ordasının boy beyleri, hem sol bilge beyinin ve hem de sol kanat ulu cüçüsü Tulunçi'nin hakaret ve iftiralarına maruz kalmaya devam ettiklerinden Yükanların üzerine gitmeyi reddettiler. Sol kanat ordasında kara budun bir bütün olarak beylerinin arkasında kılıca sarılmaya hazırlandı. Sol kanat ordası şanyünün kontrolünden çıkmış görünüyordu. Tulunçi ve sol bilge beyi kendi obalarını alarak merkez ordaya göç ettiler. Hun bozkırı bir anda patlamaya hazır bir volkana dönmüştü. Herkes nefesini tutmuş olacakları bekliyordu. Eller kılıçların kabzasında kışa girildi.

Çuğay Hatun ve şanyü tüm kışı plan yaparak geçirdiler. Başta Yükanlar olmak üzere sol kanat boylarının tamamına hadleri bildirilecek, direnmeye kalkanlar şiddetle cezalandırılacak, boyların beyleri azledilecek ve yerlerine Çuğay Hatun ve şanyünün akrabaları atanacaktı. Beklendiği gibi sol kanat boy beyleri yeni yıl kutlamasına da gelmediler. Şanyü merkez orda ve sağ kanat beylerine baharda büyük bir sefer için gerekli hazırlıkları yapmalarını söyledi.

Baharın ilk günleriyle birlikte şanyü atlanıp ordu toplama işine bizzat nezaret etmeye başladı. Ordu toplanmasını tamamlamak üzereydi ki; şanyüyü çileden çıkaran başka bir kara haber geldi. Uhuanlar, Hunların içinde bulunduğu durumdan cesaret alarak sol kanat ordasının en doğusunda yer

alan Kuşu boyuna saldırmış, binlerce kişiyi esir alarak geldikleri gibi çekip gitmişlerdi! Şanyü, Çuğay Hatun'un karşı çıkmasına rağmen Kuşu Beyi'ni merkez ordaya çağırarak için bir ulak göndermişti. Oysa Çuğay Hatun, ordunun tam bir hazırlıkla ve iyi bir planla önce isyancı Yükanlar üzerine yürümesi, daha sonra diğer boylara diz çökertilmesi gerektiğini savunuyordu.

Şanyünün ulağı bir akşamüstü Kuşu boyunun bölgesine ulaştı ancak; boy beyini bulamadı. Söylenenlere göre; boy beyi Uhuanlara yapılacak bir akının keşfi için Uhuan sınırına gitmişti ve beş-altı günden önce gelemezdi. Şanyünün ulağı sınıra gitmek için sabahı beklemeye karar verdi. Geceyi orada geçirdikten sonra sabaha karşı doğuya doğru at saldı.

Şanyü ulağının Uhuan sınırına doğru at saldırdığı sırada Tuva Nehri sahillerinde kayın ağacından yapılmış keçe kaplı bir platformun çevresine dizilmiş küçük bir grup, güneşin doğmasını bekliyordu. Keçe kaplı platformun ortasında bağdaş kurmuş biri oturuyordu.

Güneş doğarken platformun çevresindekiler platformu ve üzerinde oturan kişiyi bellerinin hizasından başlarının üzerine kaldırdılar. Bunu dokuz kez tekrarladılar. Bu; Hunların şanyü yükseltme töreniydi. Moyençur Şanyü Ötüken'de ulağından gelecek haberi bekleyedursun, sol kanat ordasının boy beyleri ve ileri gelenleriyle Kuşu Beyi ve Uçanmu, bir tiginini başlarının üzerine kaldırarak onu şanyü ilan ediyorlardı! Oradakiler göğe yükselttikleri yeni şanyünün önünde diz vurup baş eğdiler. Şanyü yükselttilen genç tigin, kılıcını kınından sıyırıp gökyüzüne doğru uzattı ve geleneğe uygun olarak and içti.

Moyençur Şanyü, Kuşu Beyi'ne gönderdiği ulağın gelmesini daha fazla bekleyemedi; beylerini, tarkanlarını toplayıp ertesi sabah sol kanat ordasına hareket etmek üzere hazır olmaları buyruğunu verdi. Sol kanat ordaları ve doğu sınırlarındaki boylardan hiçbir haber alınamaz olmuştu. Şanyü Çuğay Hatun'un uyarılarına kulak asmamakla hata ettiğini anlamış ancak iş işten geçmişti. Çuğay Hatun, sol bilge beyi ve Tulunçü'nün obalarıyla birlikte merkez ordaya gelmelerine şiddetle karşı çıkmıştı:

"Ulu şanyü bu büyük hata olur. Sol bilge beyi ve sol ulu cüçü askerleriyle birlikte hazırlık yapıp ordalarında kalsınlar. Siz ulaşınca askerleriyle size katılırlar. Böylece siz varana kadar ordalarına sahip çıkarlar, olanı biteni zamanında görüp tedbir alırlar. Eğer onları çekerseniz boy beylerinin cesaretleri artar, üstelik kendilerine engel olabilecek kimse kalmayacağından diledikleri gibi at oynatırlar." demişti.

Şanyü de buna karşılık;

"Çuğay Hatun, sol kanat boyları gemi iyice azıya aldılar. Bilge beyden, ulu cüçüden çekinecek olsalardı yeni yıl kurultayına gelirlerdi. Ansızın baskın verip sol bilge beyini ve ulu cüçüyü tutup bağlasalar ne yağacağız? Onca kuvveti kaybederiz. Bütün kuvveti burada toplayalım ki; bozguncu alçakların üstüne kaygısızca varalım." demiş ve bildiğini okumuştur.

Bütün Hun şanyüleri gibi Moyençur Şanyü de sabah erkenden kalkıp güneş doğarken dua etmişti. Bu geleneksel dua töreninden sonra, hareket için kendisinden buyruk bekleyen ordusunu görebileceği bir noktada at üstünde yerini aldı. Şanyünün kurt başı işli büyük bayrağını taşıyan bayraktarı da at üstünde onun sol gerisinde yerini almıştı. Şanyü, önünde muntazam sıralar halinde tümen tümen dizilmiş ordusuna bir uçtan bir uca göz gezdirdi. Sekiz tümeni aşkın savaşçı toplanmıştı. Bu bütün bozgunculara hadlerini bildirmeye yer de artardı bile! Kendine ve başarılı olacağına olan inancı arttı. Verdiği bir işaretle beyler, tarkanlar, tümen beyleri onun bulunduğu sırta doğru at teptiler. En son tümen beyi de gelip önünde atından inip diz vurunca şanyü onlara hitaben konuşmaya başladı:

"Beylerim, tarkanlarım, tümen beylerim..." şanyü sözünün arkasını getiremedi; buldukları sırtın gerisinde atını çatlatırcasına süren bir ulak belirmişti. Herkes merakla ulağa döndü. Ulak hiç hız kesmeden şanyünün

bulunduğu yere kadar at sürdü, kalabalığa yirmi-yirmi beş adım kala dizginlerini sertçe çekip atının durdu, sıçrayıp atından indi, gelip şanyünün önünde diz vurup baş eğdi. Bu, şanyünün Kuşu Beyi'ne gönderdiği ulaktı! Nefes nefese atıldı;

"Ulu şanyü..."

Şanyü öfkeyle haykırdı:

"Be görgüsüz ulak! Görmüyor musun kengeşdeyiz?"

Ulak, başu önde sessizce bekliyordu. Şanyü gürlledi yine;

"Hadi ne diyeceksen de! Hadi çabuk!"

"Ulu şanyü, sol kanat beyleri şanyü yükseltmişler..."

"Ne dedin sen? Ne şanyüsü? Ne diyorsun sen?"

Şanyü öfkeden deliye döndü, kendini tutamadı herkesin önünde varıp ulağı tekmeyle arkası üzerine düşürdü, ayağıyla göğsüne bastı. Kılıcını çekip ulağın boğazına uzattı:

"Ne geveliyorsun sen? Çabuk söyle!"

Korkudan ne diyeceğini şaşırın ulak bu sefer de;

"Büyük orduyla buraya geliyorlar..." dedi.

"Ne ordusu? Kimin ordusu?"

"Beş tümen asker var ulu şanyü. Buraya doğru geliyorlar."

Şanyünün merakı öfkesini yendi, derin bir nefes alıp ayağını ulağın göğsünden çekti, kılıcını kınına koydu. Ulağı tutup kaldırdı.

"Gel şuraya. Ne gördüysen, ne biliyorsan tane tane anlat." Sonra beylere döndü;

"Şuna bir su verin."

Ulağa su verildi, ulak toparlanınca anlatmaya başladı.

Kuşu Beyini yerinde bulamayınca Uhuan sınırına varmış ama Kuşu beyi

orada da yokmuş. Yeniden Kuşî Beyi'nin obasına dönüp beyin nerde olduğunu sorunca adamları beyin sol kanat ordasına gittiğini söylemişler. Sol kanat ordasına gelip şanyü ulağı olduğunu, Kuşî Beyi'ni aradığını söyleyince tutup onu bağlamışlar ve büyük bir otağa götürmüşler. Otağa girince buranın şanyü otağı gibi döşendiğini fark etmiş, törde şanyü gibi oturan birini görünce baş indirip bağır basmaya kalkmış ama onu tutanlar zorla diz çöktürüp törde oturan kişioğlunu şanyü gibi selamlatmışlar. Moyeñçur Şanyü patladı;

"Ne şanyüsü? Kimmiş o?"

Ulak boş bulundu;

"Huhanye Şanyü!" deyiverdi. Şanyü elini kılıcının kabzasına attı yeniden;

"Kimmiş bu Huhanye? Soyu sopyu nerdenmiş ki şanyülük oynar?"

"Ulu şanyü sol kanat ordasının beyleri Yığan Tan Tigin'i başlarının üzerine kaldırıp Huhanye namıyla şanyü oturtmuşlar."

Orada bulunanlar dona kaldı. Moyeñçur Şanyü'nün şanyülüğünü elinden aldığı Yığan Tan Tigin kut dileyip kılıca sarılmıştı! Şanyü de şaşkıındı.

"Yığan Tan Tigin'i daha önce hiç gördün mü? Gördüğün kişioğlu başka birisi olmasın?"

"Ulu şanyü ben tiginini daha önce hiç görmedim. Yalnız benimle konuşurken; "Er adım Yığan Tan'dır. Sülemiş Şanyü oğluyum. Budun üze şanyü oturdum, şanyü adım Huhanye'dir." dedi."

Mesele anlaşılmıştı: Sol kanat beyleri ile Kuşî Beyi ve Uçanmu, Yığan Tan Tigin'i şanyü yükseltip başlarına geçirmişler, topladıkları dört-beş tümen kadar askerle merkez ordaya doğru geliyorlardı. Ulak son olarak Huhanye Şanyü'nün Moyeñçur Şanyü'ye iletmesini istediğı sözleri korka korka aynen tekrarladı;

"Ulu şanyü bozguncu tigin dedi ki; "Moyeñçur'un döşünde bir er yüreğı çırpınıyorsa buyursun meydana gelsin, belimizdeki kılıçların hakkını verelim. Yok; göğsünde çırpınan bir tavşan yüreğıyse bir kun gibi ipek giysin toy

günü meydanda önümüzde oynamaya hazırlansın"..."

Ulak sözünün gerisini getiremedi; öfkeden deliye dönen şanyünün kılıcı bir vuruşta zavallı ulağın başını bedeninden ayırdı.

Kanlı kılıcını kınına koyan şanyü beylerine döndü;

"Bozguncu alçakları karşılamak için hemen harekete geçeceğiz. Yol düzeni alın beni bekleyin. Askere bir şey söylemeyin. Dedikoduya göz yummayın! Dedikodu yapanın hemen boynunu kopartın."

"Buyruk senin tutmak bizimdir!"

Şanyü sıçrayıp atına bindi, otağına doğru at saldı.

Şanyü, otağının önünde atından iner inmez keşikçiye Çuğay Hatun'u çağırmasını söyleyip otağına girdi. Çok geçmeden Çuğay Hatun geldi.

"Çuğay Hatun olanları duydunuz mu?" diye kükredi.

Hiç beklemediği bir cevap aldı:

"Duydum ulu şanyü. Torunum bana ulak göndermiş. "Nenem kut töresine al karıştırdı, bedelini ödemeye hazır olsun!" demiş."

Şanyü şaşırılmıştı. Yığan Tan Tigin'in şanyü ilan edilmesinde Çuğay Hatun'un parmağının olmasından şüphelenmişti ancak; gördüğü kadarıyla yanılmıştı.

"Çuğay Hatun, ben şimdi asilerin üzerine ordu yürüteceğim. Orda sana emanet. Bana bir diyeceğin var mıdır?" diyebilirdi.

"Yoktur ulu şanyü. Bozguncunun, hainin hakkı kılıçtır. Bozguncu torunum diye acıyacak değilim. Ne gerekiyorsa çekinmeden yapın. Yolunuz açık olsun, Tanrı utandırmasın!"

Çuğay Hatun otağdan şanyüyle birlikte çıktı. Sıçrayıp atına binen şanyünün yüzüne baktı. Moyençur aynı Moyençur'du: Acımasız ve kan dökücü! Öfkesi yüzünü karartmıştı yine. Şanyü, ordusunun bulunduğu yere doğru at tepti.

Onun arkasından bakan Çuğay Hatun yüzünü buruşturup kendi kendine

söylendi.

"Akılsız kan dökücü! Haydi, git şimdi ektiğini biç bakalım!"

Şanyü gözden kaybolunca Çuğay Hatun kendi otağına doğru yürümeye başladı. Başı önde dalgın dalgın yürürken birden durup az önce yanından yürüyüp giden kadını görmek için arkasına döndü. Kimse yoktu! Hızla çevreye göz gezdirdi. Çadırların arasına baktı. Yoktu! Yanılmış olamazdı; çok tanıdık bir yüzdü ama kim olduğunu bulup çıkaramıyordu. İçini sebepsiz bir korku kapladı, bir anda ruhu daraldı, nefesi kesildi. Derin bir nefes alıp verdi, kendine gelmek için birkaç kez daha uzun uzun soluklandı. Başı önde bezgin adımlarla otağına döndü, kendini yatağına atıp sırt üstü uzandı, gözlerini otağın tünlûğüne dikti. İçini kaplayan o garip korku uyumasına engel oluyordu. Gözlerini zorla kapadı. Bir süre sonra bağırı geçiyordu ki albıs uğramış gibi irkilerek doğruldu. Oydu; Tolunay! Yanılmış olamazdı; o uğursuz tat buraya dönmüştü!

Çuğay Hatun, Huluku Şanyün'nün vasiyetiyle ilgili yaptığı hileyi Tolunay'ın öğrendiğini ve kızı Ayeçe'ye bunu bir şekilde iletmiş olduğunu anlamış, ortadan kaldırılması için Henli adamlarını kızın üzerine salmıştı. Ne var ki dilsiz kız Henlileri alt etmeyi başarmış, başlangıçta kızı Ayeçe'yle birlikte Hakas eline gitmişti. Çuğay Hatun, Hakasların Huna başkaldırıp ayrılmalarından sonra Tolunay'ın Gök Orda'ya döndüğünü duymuştu. Moyençur Şanyü'den kızı Gök Orda beylerinden istemiş, beyler Tolunay'ı vermeyi kabul etmeyince iş Gök Orda'nın ortalıktan çekilmesine kadar varmıştı. Tolunay döndüğüne göre Gök Orda da harekete geçmiş demektir!

Gök Orda savaşçılarının ne kadar tehlikeli olduğunu bilen Çuğay Hatun, Henli kulları arasında gizli kapaklı işlerine bakan adamını çağırtdı. Ona durumu anlatıp Tolunay'ı tarif ettikten sonra, buldukları yerde onun hakkından gelmeleri için buyruk verdi. Henli kul ayrıldıktan sonra otağın güvenliğini sağlayan keşikçilerin buyruk beyini çağırtdıp güvenlik tedbirlerini artırmalarını söyledi.

Moyençur Şanyü'nün ordusu doğuda Orhun ve Küçük Su Nehirlerinin doğduğu yaylaya doğru büyük bir hızla ilerliyordu. Çok geçmeden ordunun yizekleri beklenen haberi verdiler. Huhanye'nin ordusu da hızla aynı bölgeye yaklaşıyordu. Yizekler ulağın dediklerini de doğruluyorlardı: Huhanye'nin ordusunda dört-beş tümen kadar asker vardı. Huhanye'nin yizekleri de şanyünün ordusunu görmüş olmalıydılar. O andan itibaren her iki ordu da uğraş düzeninde ilerlemeye başladı.

Ertesi gün sabah, iki Hun ordusu Küçük Su Nehrinin hemen kuzeyinde uğraş düzeninde karşılıklı saf tutmuşlardı. Bundan tam otuz iki yıl önce (MÖ 90) Huhanye Şanyü'nün dedesi Huluku Şanyü'nün buyruğundaki Hun ordusu, buraya çok yakın bir bölgede yüz altmış bin kişilik Han ordusunu kılıçtan geçirerek Hunu acuna bey kılmıştı. Ne acıydı ki; şimdi Hunlar, o meşhur zafer meydanına çok yakın bir bölgede iki şanyünün arkasında birbirlerini kılıçtan geçirmek üzere saf tutmuşlar, verilecek hücum emrini bekliyorlardı!

Moyençur Şanyü, ordusunun ortası gerisinde yüksekçe bir tepeye çıkmış, hem kendi ordusunun hem de Huhanye'nin ordusunun düzenini gözden geçiriyordu. Huhanye cephesini dar tutmuş, kuvvetinin büyük bölümünü kanatlardan geriye doğru tertiplemişti. Buna karşılık Moyençur Şanyü ordusunu ikiye ayırmış, dört tümen cepheye yayılmış, dört tümen de cephe gerisindeki sırtların arkasında karşıdan görünmeyecek şekilde düzen almıştı. Şanyünün ordusunun bulunduğu arazi Huhanye'nin ordusununkine nazaran

kısmen daha yüksekti. Şanyünün ordusu rakip orduya göre her bakımdan daha avantajlıydı. Huhanye'nin ordusunun tek avantajı sırtını güneşe vermiş olmasıydı. O da bir süre sonra güneş yükselmeye başlayınca zaten önemini kaybedecekti. Şanyünün dudaklarının ucu sadistçe bir ifadeyle yukarı kalktı, burun delikleri genişledi, derin bir soluk aldı.

"Sütü bozuklar sizi! Birazdan pis kellelerinizle dolduracağım bu meydanı!" diye söylendi. Başıyla hemen arkasında buyruk bekleyen köbürge erine bir işaret verdi.

Köbürge'nin gümbürtüsü şanyü ordusunu bir anda harketlendirdi; savaşçılar muntazam sıralar halinde, bildirilen savaş düzenini almaya başladı. Şanyünün ordusu kısa sürede saldırı düzenine geçmişti. Buna karşılık rakip orduda da köbürgeler vuruldu, çarpışma için düzen alındı. Ovayı derin bir sessizlik kapladı. Atlar bile binicilerinin tavrına uymuş kıpırdamadan bekliyorlardı. Bir süre sonra verilen işaretle her iki tarafta da neredeyse aynı anda köbürgeler yeniden vuruldu. İki tarafta da şanyülerin kurt başlı batrakları, boyların kurt başlı sançakları ve alpların gök renkli beçkemleri açılıp rüzgârda dalgalanmaya bırakıldı. Artık her şey verilecek son işarete kalmıştı. O işaretle her iki taraf ileri atılıp birbirlerini acımasızca boğazlayacaktı.

İlk hücum işaretini, büyük bir zevk duyarak Moyeñçur Şanyü verdi. Köbürge hücum işaretini vurduğu anda hiç beklenmedik bir şey oldu: Moyeñçur Şanyü'nün ordusunun büyük bölümü, hücum etmek yerine bayrak ve sancaklarını indirerek süratle geriye dönmüş ve savaş alanından uzaklaşmaya başlamıştı. Şanyü donakaldı! Ordusundaki bütün boy beyleri, askerlerini alıp savaş meydanından çekilmişti! Huhanye Şanyü'nün ordusunun karşısında sadece Çuğay Hatun'un kardeşi Tulunçi'nin kendi boyundan bir tümeni, şanyünün sol bilge beyi olan oğlunun birkaç bin adamı ve merkez orda beylerinden Kuyaş Bey'in iki tümen kadar savaşçısı kalmıştı.

Moyeñçur Şanyü korku içinde Huhanye'nin ordusuna baktı. Kendisi olsa böyle bir fırsatı hiç kaçırmaz derhal saldırıya geçer rakibinin işini bitirirdi. Huhanye'nin ordusu yerinden bile kıpırdamamıştı. Şanyü, kalan kuvveti aceleyle savaş için yeniden düzen aldirmaları için beylerine buyruk verdi. Bu sırada karşı taraftan köbürge sesleri yükseldi. Şanyü kaygıyla o tarafa bakınca

Huhanye'nin ordusunda batrak, sançak ve beçkemlerin toplanıp sarıldığını gördü. Bu da ne demektir? Moyençur Şanyü ne olduğunu anlamaya çalışırken, Huhanye ordusunun saflarından ayrılan bir atlı, atını ılgar sürerek Moyençur Şanyü'nün bulunduğu yere doğru gelmeye başladı. Huhanye elçi gönderiyordu! Öfkeden karardı. Onun bu halini gören Tulunçi;

"Ulu şanyü sinirlenmeyiniz. Zaman kazanmamız gerek. Elçiye oyalayıcı bir cevap verip gönderelim." dedi.

Şanyü, Tulunçi'ye hak verdi. Huhanye saldırıya geçerse elinde kalan morali bozuk kuvveti ezer geçirdi. Yine de gururunu yenemedi:

"Ben o sütü bozuğun elçisiyle görüşmem. Sen karşıla uygun bir şey söyle!" dedi.

Tulunçi hatların ilerisine çıkarak Huhanye'nin elçisini karşıladı. Huhanye'nin elçisi vakur bir edayla;

"Huhanye Şanyü kardeşkanı dökülsün istemiyor. Moyençur Şanyü töreyi çiğnedi, çok kan döktü, budunu ve beyleri küstürdü, dirlik düzen komadı. Yine de Huhanye Şanyü onun istediği yere çekilip gitmesine izin veriyor. Yok direnirse bedelini ödemeye katlansın diyor." dedi.

Tulunçi;

"Dediklerini Moyençur Şanyü'ye ileticeğim. Burada bekle ki şanyünün cevabını sana bildireyim." dedi.

Tulunçi Moyençur Şanyü'nün yanına dönüp elçinin söylediklerini yumuşatarak ilettikten sonra;

"Ulu şanyü şimdi izin verirseniz elçiye istenenleri düşüneceğinizi söyleyelim." dedi.

Şanyü yüzünde tiksinti dolu bir ifadeyle elinin tersiyle "Git hadi, ne söyleyeceksen söyle!" dercesine bir işaret yaptı. Tulunçi elçinin yanına döndü.

"Moyençur Şanyü dediklerinizi düşünecek. Bir karara vardığında bunu size gecikmeden bildireceğiz." dedi.

Huhanye'nin elçisi dönüp durumu ilettili. Huhanye'nin Beyleri Moyeñçur'un zaman kazanmaya çalıştığını, dolayısıyla teklifinin kabul edilmemesini, en fazla bir gün süre verilerek cevabının alınmasını yoksa hemen saldırıya geçip işinin bitirilmesini istediler. Huhanye Şanyü beylerini dinledikten sonra;

"Beylerim, tarkanlarım, karşımızda yağlı olsaydı çoktan üzerine varıp yüzünü yere vurmıştık. Ne ki karşımızdakiler bizim kanımızdan, bizim boylarımızdan, onlar bizim kardeşlerimiz. Göreceksiniz Moyeñçur'un zaman kazanmaya çalışması hiçbir işe yaramayacak. Ona hiçbir yerden yardım gelmeyecek. Bu işi tek bir kişinin kanını dökmeden, başka düşmanlıklara yol açmadan bitireceğiz. Bana güvenin!" dedi.

Huhanye Şanyü'nün ordasında bunlar konuşulurken Moyeñçur Şanyü de Tulunçi'ye buyruk veriyordu:

"Tulunçi, en güvendiğın ulağın seç. En iyi koş atlarını alıp hemen yola çıksın. İnim sağ bilge ticine varsın dediklerimi ona olduğu gibi ilet sin. İnim sağ kanat ordasında ne kadar yay çeken i varsa hemen yardıma göndersin."

"Buyruk senin tutmak bizimdir ulu şanyü!"

Çok geçmeden Tulunçi'nin seçtiğı ulak diyeceklerini iyice belleyip atlandı, sağ bilge beyinin ordasına doğru at saldı.

İki taraf da gergin bir bekleyiş içinde olacakları beklemeye başladı.

Savaş meydanında olanların haberini alan Çuğay Hatun kaygı ve korku içindeydi. Bu sonucu hiç bekle miyordu. Moyeñçur Şanyü'nün Kül Bilge Tan Tigin'in iki kardeşini öldürtmesinden sonra kendilerine karşı koyacak hiçbir gücün kalmadığına inanmıştı. Ancak; işler umduğu gibi gitmemişti. Boy beylerine dokunmakla büyük hata etmişlerdi! Yükan boyunun başına töreye aykırı olarak şanyünün oğlunun getirilmesi bardağı taşıran son damla olmuştu. Tulunçi'nin kendisine gizlice gönderdiği ulaklardan aldığı haberler kötüydü. Artık Moyeñçur Şanyü budun üze şanyü kalamazdı. Başının çaresine bakmalıydı.

Çuğay Hatun ilk defa kendisini çaresiz hissediyordu. Gidebileceğı hiç bir yer yoktu. Boyuna dönemezdi. Üç oğlu da ölmüş, kızı Ayeçe de kocası

ölünce tıpkı torunları gibi ortadan kaybolmuştu. Ayeçe'yi çok aratmış ancak en ufak bir ize ulaşamamıştı. Hakaslar, onun kocasına olan büyük sevgisi yüzünden canına kıydığına inanıyorlardı. Çuğay Hatun bir ara umutsuzluğa kapıldı ve hiçbir şey yapmadan işin sonunu bekleyip başına geleceklere boyun eğmeyi bile düşündü. Ne var ki; öylece bekleyip kaderine razı olmak gibi bir huyu asla olmamıştı. Burada duramazdı artık. İşin sonunu beklemeye de gerek yoktu. Moyençur'un bu işten sıyrılıp çıkması mümkün değildi. İyi de ne yapacak, nereye gidecekti? Bu düşünceler içinde çaresizlikle kıvrılırken Henli halayıklarından biri otağa girip yerlere kadar eğildikten sonra alçak sesle bir şeyler söyledi; Çuğay Hatun'un kaşları çatıldı;

"Gelsin!" dedi.

Henli halayık otağın kapsamında bekleyen ufak tefek Henliyi otağa aldı. Bu Henli Çuğay Hatun'un gizli kapaklı işlerine bakan kullarından biriydi. Henli yerlere kadar eğilerek Çuğay Hatun'u selamladı:

"İmparatoriçem!"

Su Wu'nun kendisine ilk kez bu şekilde hitap edişinden bu yana bütün Henli kullarına aynı şekilde hitap ettiriyordu.

"Ne oldu? Ne var?"

"Söylediğiniz kızın peşine taktığımız adamlar öldürülmüş imparatoriçem..."

"Ne dedin? Kim öldürmüş? Nasıl olmuş?"

"İki gün önce birinden şüphelenip takip etmeye başlamışlar. Ondan sonra onları gören duyan olmamış. Bu sabah ormanda gözlerinden oklanmış halde bulunmuşlar."

Çuğay Hatun beyninden vurulmuşçasına sarsıldı. Birden büyük bir korkuya kapıldı. Henli kulları otağdan çıkarttıktan sonra kendini toparlayıp salim kafayla düşünmeye çalıştı. İçindeki korkuyu yenemedi. Etrafında gittikçe daralan bir çemberin varlığını hissediyordu. Daha fazla bekleyemezdi; kararını verdi. Henli kullarından biriyle Han İmparatorluk elçisini çağırttı.

İmparatorun kurnaz elçisi otağa girişte iki dizinin üstüne çöküp alını yere degecek kadar eğilip Çuğay Hatun'u selamladı.

"İmparatoriçem!"

Çuğay Hatun planını elçiyle paylaştı, görüşmeleri pek de uzun sürmedi. Konuşma bitince elçi gelişinde olduğu gibi yine yerlere kadar eğilerek Çuğay Hatun'u selamladı, eğildiği yerden başını kaldırmadan;

"Kaygılanmayın soylu imparatoriçem! İtibarınız korunacaktır. Ben gerekeni yaptırırım" dedi.

Sonra da iki büklüm vaziyette geri geri giderek otağdan çıktı.

Moyençur Şanyü sabırsızlıkla kardeşine gönderdiği ulağın dönüşünü bekliyordu. Çok kaygılıydı: Her gece asker sayısı azalıyordu. Moyençur Şanyü için savaşmak istemeyen askerler, hava karardıktan sonra firar ediyorlardı. Savaş meydanındaki otağında bir akşamüstü Tulunçi'yle konuşurken beklediği ulak geldi. Hemen içeri aldılar. Ulak perişan vaziyetteydi. Diz vurup şanyüyü selamladı. Şanyü atıldı hemen:

"Ne dedi inim? Yardım gönderiyor mu?"

Ulak ürkek bir tavırla şanyüye baktı, gözlerinde büyük bir korku okunuyordu. Şanyü yerinden fırlayıp ulağın yakasına yapıştı;

"Konuşsana! Ne boş boş bakarsın öyle? İnimle konuşmadın mı?"

"Konuştım ulu şanyü..." dedi ulak, yutkunarak.

"Ne dedi? Söylesene be uğursuz!"

"Şey dedi..."

"Ne dedi be ahmak? Ne dedi? Çabuk söyle yoksa boynunu kopartırım!"

"Tigin; "Var içime de ki; kişioğullarını sevmedin, çoluk çocuk demedin, suçlu suçsuz ayırmadın, suçsuz iki tigine kıydın, Hun ilinin değerli beylerini yok yere öldürdün. Neredeyse orada öl! Bana gelip benim adımı da kirletme! " dedi."

Şanyü duyduklarına inanamadı. Kanı tepesine fırladı, boyun damarları patlayacakmış gibi kabardı, bütün vücudu yay gibi gerildi. Birden elini beline attı, Tulunçi ve ulağın şaşkın bakışları altında kabzası yeşim taşlarıyla işli Soğd işi hançerini çekip şimşek hızıyla kendi kalbine saplayıverdi! Tulunçi ve ulak dehşet içinde donakalmışlardı. Şanyü göğsüne saplanan hançerle bir iki adım attı, sallanıp sendeledi, boylu boyunca bütün ağırlığıyla yüzükoyun yere kapandı. Sivri hançerin ucu sırtından çıktı, bir iki çırpındı, gözleri kocaman kocaman açıldı, bir kez daha acıyla gerilen bedeni gevşedi, ağzından burnundan kan boşaldı. Üç yıllık hükümdarlığı boyunca oluk oluk kan dökmüş olan Moyençur Şanyü sonunda kendi kanını da akıtarak ölmüştü!

Ulak bağırp yardım isteyecek oldu. Tulunçi atılıp onu susturdu.

"Deli misin? Bizden bilirler. Hava kararmak üzere, sen şimdi hiç bir şey olmamış gibi çık benim çadıra git. Hava kararınca kimseye belli etmeden dört koş atı hazırla, yol hazırlığı yap beni bekle." dedi.

Birlikte şanyüyü yatağına uzattıktan sonra ulak otağdan çıkıp Tulunçi'nin çadırına yollandı. Tulunçi hava iyice kararına kadar otağda kaldı. Otağdan çıkarken keşikçilere, şanyünün uyumak istediğini, şanyü çağırmadıkça otağa kimseyi almamalarını tembih edip kendi çadırına yöneldi. Çadırının yanında ulak koş atlarıyla onu bekliyordu. Tulunçi ulağa bir bölgeyi tarif ettikten sonra atları alıp şüphe çekmeden oraya gitmesini ve kendisini beklemesini söyledi. Tulunçi çadırına girdi, bir yandan değerli eşyalarını topluyor bir yandan da nereye gideceğini düşünüyordu. Çabuk karar vermeliydi.

Sonunda, kendisini kimseye teslim etmeyeceğine inandığı mert bir tigin olan sağ bilge beyinin yanına gitmeye karar verdi.

Tulunçi kucağında değerli eşyalarını koyduğu heybe, sağını solunu kolağan ede ede ulağın bulunduğu noktaya vardı. Ay doğmak üzereydi; beklemeden atlanıp karanlığa at saldılar. Arkalarında ölü bir şanyü ve başsız bir ordu bırakmışlardı.

Ertesi sabah Moyençur Şanyü'nün ordasında büyük bir kargaşa patladı. Her gün güneş doğarken yaptığı geleneksel duasını yapmak üzere şanyüyü uyandırmak için otağa girenler acı gerçekle yüzleştiler. Şanyü ölmüştü! Haber vermek için hemen Tulunçi'nin çadırına koştular. Çadır bomboştular! Ortalık bir anda karıştı. Büyük panik yaşandı. Merkez ordanın ulu tarkanı komutayı ele alıp elde kalan orduyu güçlkle düzene koyduktan sonra Huhanye Şanyü'ye teslim olacaklarını bildirmek üzere bir elçi gönderdi.

Birkaç saat sonra Moyençur Şanyü'nün ordusundan geriye kalan üç tümene yakın asker, topluca Huhanye Şanyü'nün önünde diz vurup onun ordusuna katıldı. Yığan Tan Tigin Huhanye Şanyü namıyla budun üze şanyü oturmuş gözükiyordu. Ertesi sabah ordusuyla birlikte Ötüken'e yöneldi.

Tulunçi'nin cepheden kaçtığı gece hava karardıktan hemen sonra merkez ordadan ayrılan yirmi kadar atlı da güneye doğru at salmıştı. Oldukça hızlı ilerliyorlardı. Tüm gece boyunca ay ışığı altında durmadan yol aldılar. Tan atarken engebeli bir arazi kesiminin gözden irak bir noktasında mola verdiler. Çok dikkatli davranıyorlardı. Çevreye gözcüler çıkarttıktan sonra geri kalanlar atlarının koşumlarını çıkartmadan oldukları yerde yatıp uyudular.

Gün boyunca dinlenen grup, hava kararır kararmaz yeniden yola koyuldu. Durup dinlenmeden yol alıyorlardı. Önceki gece son derece dikkatli davranan grup bu gece biraz daha rahatlamış gözükiyordu. Bu hızla giderlerse beş altı güne varmaz Büyük Duvara ulaşırlardı. İki gün daha gündüz saklanıp gece yol aldılar. Üçüncü gün hava kararırken hazırlıklarını yapıp ayın doğuşunu beklemeye başladılar. Ay doğmaya başlayınca da yola koyuldular.

Esrarengiz atlılar yola çıktıktan çok kısa süre sonra yayvan bir vadinin sonundaki alçak bir sırta tırmanmaya başladılar. Sırtın ortasına ulaşmışlardı ki havayı yaran ıslık sesleriyle oldukları yerde donakaldılar. Islık sesleri acı

çığlıklarla son buldu, gruptan altı kişi atından aşağı yuvarlandı. Ortalık bir anda karıştı, gruptakiler ne olduğunu anlayamadan ıslık sesleri bir kez daha havayı yardı. Altı kişi daha göğüslerinden giren okların verdiği acıyla çığlık çığlığa haykırarak atlarından yere yuvarlandılar. İçlerinden biri sırtın üzerini işaret ederek bağırdı:

"Oradalar!"

Sağ kalanlar onun gösterdiği yere baktılar. Yeni doğan ayı arkalarına alarak sırtın üzerine yan yana dizilmiş, omuzlarında kartal kanatları takılı altı atının silüetini gördüler. Korkuyla ürperdiler. Ortalıktan çekildi denen Gök Orda'nın meşhur savaşçılarından altısı, aralarından on iki kişiyi göz açıp kapayıncaya kadar oklayıp öldürmüş ve sırtın üzerinden şimdi onlara bakıyorlardı. Yanlarındaki kıymetli yolcudan başka kala kala beş kişi kalmışlardı. Gruptan otoriter bir ses yükseldi.

"Ne duruyorsunuz, er değil misiniz? Sıyırın kılıçlarınızı da varın şunların üstüne!"

Sesin ufak tefek sahibi cevap alamadı. Sağ kalanlar ona karşılık vermek yerine bir anda atlarının başını geriye çevirip at teptiler; her biri bir başka yöne doğru dört nala kaçmaya başladı. Sesin sahibi oracıkta kalakalmıştı. Sağ kalanların kaçtığını gören Gök Orda savaşçıları da onların peşinden at salmış, içlerinden biri de diğerleriyle kaçmayan ufak tefek atının üstüne geliyordu.

Ufak tefek atlı üzerindeki Hen işi pelerini sıyırıp attı, küçük gösterişli kılıcını çekti. Ay ışığı yüzünü aydınlattı: Bu, Çuğay Hatun'du! İlerleyen yaşına rağmen atının üzerinde düşmanını dimdik bekledi. Onun kaçmadığını gören Gök Orda savaşçısı yavaşladı, gelip onun otuz adım kadar ilerisinde durdu. Ayı arkasına aldığı için Çuğay Hatun savaşçının yüzünü seçemiyordu.

"Kimsin? Necisin?" diye bağırdı.

Gök Orda savaşçısı cevap vermedi, atının üstünde dimdik oturuyordu. Çuğay Hatun tekrar seslendi.

"Kimsin sen? Kendini tanıtsana! Gök alpların kanatlarını takmışsın ama bir kadına adını bildirmeye bile korkuyorsun!" dedi.

Gök Orda savaşçısı son ederece sakin bir tavırla kılıcını çekti, atının

dizginlerini topladı. Onun saldırıya hazırlandığını gören Çuğay Hatun bir kez daha sertçe seslendi.

"Yabancı, benim kim olduğumu biliyor musun?"

Savaşçı cevap yerine atını tepip yıldırım gibi Çuğay Hatun'un üzerine geldi. Çuğay Hatun'un son anda ileriye uzatmayı akıl ettiği kılıcı, savaşçının sert bir kılıç çelmesiyle elinden uçtu gitti. Çuğay Hatun son bir gayretle bıçağına davrandı. Kılıcını çeldikten sonra hızla yanından geçen savaşçı bir yarım daire çizerek tekrar ilk saldırıya hazırlandığı noktaya vardı, atının başını yeniden Çuğay Hatun'a çevirdi. Çuğay Hatun bıçağını sıkıca kavramış çaresizce savaşçıya bakıyordu. Bir süre öylece beklediler. Gök Orda savaşçısı yeniden at tepip saldırıya geçti. Savaşçı kendisine iki at boyu kadar mesafeye girince Çuğay Hatun bıçağını tuttuğu sağ elini birden havaya kaldırdı, savaşçıyı göğsünden vurmak istiyordu. Elini indirmeye davranmadan karnına inen balyoz gibi bir tekmeyle atından düştü, bıçağı elinden fırladı.

Darbenin etkisiyle bir süre kendinden geçen Çuğay Hatun yattığı yerden güçlükle doğruldu. Karnını tutarak dizlerinin üzerine dikildi, yine de acıdan iki büklümdü. Derin bir soluk aldıktan sonra neler olduğunu kabaca hatırladı, birkaç adım mesafede ayakta dikilen karartıyı da fark etti. Başını kaldırıp düşmanı göz göze geldi, albıs görmüş gibi dona kaldı. Dudaklarından gayri ihtiyari tek bir kelime döküldü:

"Sen?!"

Kara budunun sevinç gösterileri içinde Ötüken'e giren Huhanye Şanyü, Moyençur Şanyü'nün otağını yıktırdı, yerine babası Sülemiş Şanyü'nün otağını diktirdi, babasının kurt başlı bayrağını da otağın tünlûğüne çekti. Boy beylerini, ileri gelenleri toplayıp alınacak tedbirlerin buyruğunu verdi. Çünkü tehlike henüz atlatılmamıştı; Tulunçi ve Çuğay Hatun kayıptı, daha da önemlisi Moyençur Şanyü'nün kardeşi hala sağ bilge beyi idi ve sağ kanat ordası henüz Huhanye Şanyü'ye bağlılık bildirmemişti. Şanyü, otağında Gök Orda'nın boy beylerinden Akpıra'yı çağırılmış, onunla konuşuyordu.

"Akpıra Bey, Tulunçi'den haber var mı?"

"Var ulu şanyü, sağ bilge beyine sığınmış."

Şanyünün canı sıkıldı, kaşları çatıldı;

"Sağ bilge beyini de ayartmasa bari..." diye söylendi.

Sonra devam etti.

"Ya nenem Çuğay Hatun? Bir haber var mı?"

"Yok ulu şanyü, sanki yer yarıldı da yerin içine girdi. Peşine taktığımız kızıdan da haber yok."

Huhanye şanyü başını öne eğdi, derin düşüncelere daldı. Dedesi Huluku Şanyü'nün acuna bey yaptığı Hunlar, nenesinin hırsları yüzünden felaket üstüne felaket yaşamış, devletin düzeni alt üst olmuş, töre hükmünü yitirmiş ve Hun devleti otuz yıl içinde parçalanmamın eşğine gelmişti. Bundan sonra ne olacağı da belli değildi. Akpıra'ya izin verdi. Diz vurup otağdan çıkan Akpıra doğruca Gök Orda'nın diğer boy beyi Sarp'ın yanına vardı. Sarp Bey Akpıra'ya sordu;

"Durum nedir? Gök Orda'yı açacak mıyız?"

"Daha değil Sarp Bey. Kut şimdilik Huhanye Şanyü'ye düşmüş gözükse de her şey önümüzdeki bahar ortaya çıkar. Gök Orda'nın ocağı şimdilik

Altay'daki yerinde kalsın." dedi

Sonra merakla sordu;

"Sarp Bey ne oldu o iş? Neredeler şimdi?"

"Altay'a götürüyorlar Akpıra Bey. Çok geçmez orada olurlar."

Çuğay Hatun büyük bir şaşkınlıkla kendisini bir tekmeyle atından aşağı alan Gök Orda savaşçısının ay ışığıyla aydınlanan yüzüne bakakalmıştı, sayıklar gibi söylendi;

"Sen? Sen osun... o uğursuz tat..."

Yanılmamıştı; aradan geçen yirmi yedi yıla rağmen onu tanımıştı. Bu Tolunay'dı!

Tolunay kılını kıpırdatmadan başında dikiliyordu. Kırk yaşını geçmiş olmasına rağmen genç kızlığındaki gibi dinç ve atak gözüküyordu.

Bir süre sonra kaçanların peşinden giden Gök Orda savaşçıları ellerinde birer kesik başla karanlığın içinden çıkıp geldiler. Kesik başları getirip Çuğay Hatun'un önüne attılar. Bunlar; Han elçisinin seçtiği sözde eli kılıç tutan Hen oğullarıydı. Aralarında esir düşmeden önce namlı silahşor diye tanınanlar bile varmış. Çuğay Hatun gidecek yer bulamayınca Han'a sığınmaya karar vermiş ve Ötüken'deki Han elçisine niyetini açıklamıştı. Han elçisi bu teklifi tereddütsüz kabul etmiş ve Çuğay Hatun'a itibarının korunacağı garantisini vererek gizlice Han'a gidişini sağlayacağını söylemişti. Tulunçi'nin cepheden kaçtığı gece Çuğay Hatun da kılık değiştirerek Han elçisinin seçtiği bu Henli

muhafızlarla birlikte Ötüken'den ayrılmıştı. Yalnız hesaba katmadığı bir şey vardı. Gök Orda! Moyençur Şanyü'nün iki suçsuz tiginin canına kıyması üzerine daha önce ortalıktan çekilen Gök Orda harekete geçmiş, kut töresine al karıştıran Çuğay Hatun'u izlemeye başlamıştı. Çuğay Hatun bu kez amacına ulaşamamıştı.

Tolunay, Gök Orda savaşçılarından birine başıyla Çuğay Hatun'u işaret etti. Savaşçı Çuğay Hatun'a döndü;

"Çuğay Hatun, atınıza binin, bizimle geleceksiniz." dedi.

"Hiçbir yere gelmiyorum! Siz kimsiniz ki bir çuançü yenkiye buyruk veriyorsunuz?"

Savaşçı Tolunay'a baktı. Tolunay savaşçılara başıyla bir işaret daha yaptıktan sonra atının başını batıya, Altay Dağlarına çevirdi. Savaşçılar Çuğay Hatun'u bağlayıp atına yükledikten sonra yedeklerine alıp Tolunay'ı takip ettiler. Bir süre sonra inadından dönen Çuğay Hatun'un bağları çözüldü. Kafilenin başı olan Tolunay'ın dilsiz olmasından mıdır nedir bilinmez, Altay'a varana kadar on beş gün boyunca Çuğay Hatun hariç hiç kimse tek kelime etmedi. Başlangıçta durmadan söylenen, tehditler savuran Çuğay Hatun da ilk günden sonra ağzını açmamıştı.

Kafile, Altay Dağlarının yer yer ormanlarla, göllerle kaplı yüksek yaylalarına ulaşmış, muhteşem güzellikler arasında ilerliyordu. On beşinci gün masmavi bir gölün kıyısına bitişik dar bir kanyona girdiler. Gittikçe daralan kanyon, sonunda etrafı dimdik yarılarla çevrili genişçe bir düzlüğe açıldı. Düzlüğün ortasında gök renkli büyükçe bir otağ kuruluydu. Otağın girişinin sağında solunda Hun boylarının sancakları dikiliydi. Gök renkli otağın çevresinde muntazam bir düzen içinde kurulmuş ak keçeden yapılmış yurtlar yer alıyordu.

Neredeyse hava kararmak üzereydi. Küçük kafile önde Tolunay, arkada savaşçıların arasında Çuğay Hatun olmak üzere otağa girdiler. Otağa giren Çuğay Hatun'u ilk şaşkırtan otağın masmavi alevler çıkartarak yanan ocağı oldu. Daha önce bu renkte ateş görmemişti. İkinci şaşkınlığı; Tolunay ve savaşçıların ocağın arkasında dikilen üç karartıyı diz vurarak selamlamaları oldu. Hunlar sadece şanyülerini diz vurarak selamlardı. Gök Orda'nın börü

beylerinin de aynı şekilde selamlandığını bilmiyordu. Çuğay Hatun dışarıdan geldiği için otağın loş ortamında ocağın arkasında ayakta dikilen üç karartının yüzlerini seçemiyordu. Gözlerini kısarak onların kim olduğunu anlamaya çalıştığı sırada duyduğu sesle asıl şokunu yaşadı.

"Hoş geldin ana!"

Çuğay Hatun kulaklarına inanamadı. Bu kızının; Ayeçe'nin sesiydi.

"Ayeçe? Kızım?"

"Benim ana, Ayeçe...kızın."

"Kızım!"

Çuğay Hatun atılıp Ayeçe'yi kucaklamak istedi, yanlarındaki savaşılar onu kollarından tutup engel oldular. Çırpınıp kurtulmak istedi, başaramadı.

"Kızım!" diye inledi.

Ocağın arkasından Ayeçe'nin sesi yükseldi.

"Seni neden buraya, Gök Orda'ya getirdik biliyor musun ana?"

Çuğay Hatun bunu elbette biliyordu. Gök Orda'nın görevlerinden biri şanyü ve ailesini korumaktı. Gök Orda, kut töresini çiğnemedikçe ve Huna ihanet etmedikçe şanyünün ailesine asla dokunamazdı. Çuğay Hatun ürkek bir sesle;

"Bilmiyorum kızım." dedi.

"Ben söyleyeyim ana! Söyleyeyim de sen de bil... Atam şanyünün ve kardaşım Sülemiş Şanyü'nün vasiyetini değiştirerek kut töresini çiğnedin, Hen oğluna sığınmaya kalkmakla da Huna ihanet ettin."

Çuğay Hatun sızlayarak atıldı;

"Ne yaptımca Hun budunun iyiliği, Hun ilinin sonsuza dek sürmesi için yaptım." dedi.

Ayeçe patladı;

"Ana hâlâ yalan dolan peşindesin. Sırf boy soy davasına acuna bey olmuş

Hunu aç çıplak koydun. Kendi hırsın uğruna üç kardaşıma acımadan kıydın. Ana sen kötüsün! Kötüsün ana...şimdi de kalkmışsın Hun budunun iyiliğinden dem vuruyorsun."

Ayeçe yanında ayakta bekleyenlerden birine;

"Yargıcı kurulu toplayın, Çuğay Hatun'u yargılasınlar." dedi. Sonra da savaşıllara dönüp;

"Hatunu alın, bir alaçıkta gözaltında tutun!" dedi.

Çuğay Hatun bir anda çırpınıp savaşılların elinden kurtuldu, atılıp Ayeçe'nin önünde diz çöktü, Ayeçe'nin ellerine yapıştı;

"Kızım, Ayeçem! Anana kıyacak mısın?"

"İl işinde anaya ataya bakılmaz ana! Hun ilini, bu güzel budunu sahipsiz, arkasız mı sandın! Budun yoksa beylik, şanyülük, yenkilik kimedir ana? Hiç düşündün mü?"

Elini sertçe çekip anasından kurtardıktan sonra savaşıllara döndü;

"Gök savaşıllar! Alın bunu!"

Savaşıllar iki koluna girerek perişan haldeki Çuğay Hatunu dışarı aldılar. Otağdakiler Ayeçe'yi yalnız bıraktılar. Ayeçe düşünceliydi. Huna bağılı budunlar ayaklanınca Hakaslar da baş kaldırıp Hundan ayrılmıştı. O zamana kadar yanından ayrılmayan Tolunay, Gök Orda'dan gelen talimat üzerine Hakasya'dan ayrılmış ama Ayeçe'yle irtibatı kesmemişti. Ayeçe, çok sevdiği eşi Alp Çula Tigin ölünce kayınına varmak istememiş, Tolunay'la haberleşerek onun kılavuzluğunda Hakasya'yı terk etmişti. Ayeçe Tolunay'la birlikte Gök Orda'ya gelmiş, Gök Orda beyleri bunu herkesten gizli tutmuşlardı. Moyençur Şanyü'nün Tolunay'ı istemesiyle başlayan olaylar sonucunda Gök Orda'nın üç yönetici beyi şanyü tarafından hile ile çağırılıp idam edilince Gök Orda Ötüken ordasını kapatıp Altay Dağları'na çekilmiş, idam edilen yönetici beylerin birinin yerine de Ayeçe atanmıştı. Ayeçe şimdi börü tarkan unvanıyla Gök Orda'nın başıydı. Aslında bu makamlara, Busul ve Bunçak boylarına mensup alplar arasından atama yapılırdı. Ancak Moyençur Şanyü'nün neden olduğu şartlar, bir şanyü kızını bu makama getirmişti. Ayeçe anasını ve onun hakkında verdiği kararı düşündü; gerekeni ve doğru

olanı yapmıştı. Anasına karşı içinde en ufak bir acıma hissi yoktu. Kalktı otağdan çıktı.

Gök Orda'nın yargıcı kurulu Çuğay Hatun'u yargılamak için toplandı. Çuğay Hatun burada yeni bir şok daha yaşadı. Eski suç ortaklarından hayatta kalan Kuyaş Bey, Kızıl Koca ve Atasagun Esen Bey de yargılama için oradaydılar. Yargılama sırasında kendilerini kurtarmak için ne biliyorlarsa söylediler. Sonuçta üçü de ölüme mahkûm edildi.

Ölüme mahkûm edilenler, ertesi sabah gün doğmadan önce infaz yerine getirildiler. Gök Orda'nın yönetici beylerine ilave olarak yargıcı kurulu da bütün üyeleriyle orada yerlerini almıştı. Hunlarda ruhun kanda olduğuna inanılır, bu nedenle de hırsızlık, tecavüz, ihanet ve bozgunculuk gibi onursuz işleri yapanlar hariç diğer kişiler yay kirişi ile boğularak, onursuz kişiler ise başı vurularak öldürülürdü. Yalnız, kadınlar hayatın kaynağı sayıldığı için asla kanları dökülerek öldürülmezdi.

Önce, Kuyaş Bey dizlerinin üzerine çökertildi. Suçu yüzüne karşı bir kez daha söylendi, bir diyeceği olup olmadığı soruldu. Kuyaş Bey canının bağışlanması için yalvardı. Cellâdın keskin kılıcı hızla hedefini buldu, Kuyaş beyin başı bedeninden ayrıldı. Enes Bey ve Kızıl Koca ölüme sessizce gittiler. Onların da başları vurularak cezaları verildi. Sıra Çuğay Hatun'a gelmişti.

Çuğay Hatun, kollarına girmiş iki Gök Orda savaşçısı kızın arasında güçlkle yürüyordu. Üzerinde Han'a sığınmak üzere yola çıkarken kılık

değiştirmek için giydiği basit kaftan vardı. Günlerdir su yüzü görmemiş, örgüsü çözülmüş kır saçları darmadağın vaziyette omuzlarına dökülmüştü. Savaşçılar yürümekte güçlük çeken Çuğay Hatun'u neredeyse sürükleyerek ama yavaşça infaz yerine getirdiler, dizlerinin üstüne çökerttiler.

Suçu yüzüne karşı söylenmeye başlandı. Çuğay Hatun başını kaldırdı, gözlerini Ayeçe'ye dikti. Yalvaran gözlerle kızına bakıyor, gözlerinden sicim gibi yaşlar iniyordu. Ayeçe kılını kıpırdatmadan sol eli kılıcının kabzasında, sağ eli göğsünde dimdik duruyordu. Başıyla Çuğay Hatun'un arkasında elinde kirişi çözülmüş yayla bekleyen Tolunay'a bir işaret verdi. Çuğay Hatun;

"Kızım!" diye inledi.

Tolunay, elindeki yay kirişini Çuğay Hatun'un boğazına doladı, kirişin bir ucunu sıkıca ellerine sarıp kavradıktan sonra gözlerini Ayeçe'ye dikti. Çuğay Hatun'a son bir diyeceği olup olmadığı soruldu; Çuğay Hatun bir kez daha;

"Kızım!" diye inledi.

Ana kız göz göze geldi. Ortalığa derin bir sessizlik çökmüştü, kimse nefes bile almıyordu. Ayeçe bakışlarını Tolunay'a çevirdi, başıyla belli belirsiz bir işaret yaptı. Komutu alan Tolunay, Çuğay Hatun'un sol tarafından kulağına eğildi, dişlerini sıktı, sadece Çuğay Hatun'un duyabileceği bir sesle;

"Tatlar uğursuz değildir Çuğay Hatun! Yerin kızıl tamu olsun!" dedi.

Tolunay'ın konuşmasını kimse fark edemese de, aslında onun dilsiz olmadığını Ayeçe ormanda karşılaştıkları gün öğrenmişti.

Tolunay hiç beklemeden sağ eliyle yayı ileriye doğru bastırarak Çuğay Hatun'un nefesini kesti. Çuğay Hatun'un şaşkınlık ve korkuyla açılan gözleri Ayeçe'ye takılı kaldı. Bir süre sonra vücudu gevşedi, kendini bıraktı.

Büyük Hun İmparatorluğunun kudretli çuançü yenkisi, arkasında parçalanmanın eşiğine sürüklediği bir devlet bırakarak Altay Dağlarında can vermişti. Tarih; onun ölümünden birkaç ay sonra başlayan kardeş kavgasının imparatorluğu parçalandığını yazacaktı.

Çuğay Hatun'un cansız bedeni, kalın bir sığır derisine sıkıca sarılarak, ağırlık yapması için bağlanan iri taşlarla birlikte Altay'ın zirvesine yakın bir

krater gölünün derinliklerine bırakıldı. Onun başına gelenleri kimse öğrenemedi, akıbeti sonsuza dek meçhul kaldı.

İzmir/Nisan 2019

Önemli Kişiler

- Çuğay Hatun : Çuançü Yenki (Hun İmparatoriçesi). Çin kaynaklarında ismi belirtilmemektedir. *Çuğay* ismi yazarın tercihidir. Huluku Şanyü'nün eşi. Huyenti ve Sülemiş Şanyülerin annesi.
- Huluku Şanyü : MÖ 96-85 arasında hüküm süren Hun şanyüsü, Çin kaynaklarında *Hu-lu-ku*.
- Uldız Hatun : Huluku Şanyü'nün annesi. Çin kaynaklarında ismi belirtilmemektedir. *Uldız* yazarın tercihidir.
- Huyenti Şanyü. : MÖ 85-68 arasında hüküm süren Hun şanyüsü. Çin kaynaklarında *Hu-yen-ti Ch'an-yü*.
- Tuğ Tigin : Çin kaynaklarında varlığından bahsedilmekte, ancak ismi bilinmemektedir. Huluku Şanyü'nün en küçük kardeşi. *Tuğ* yazarın tercihidir.
- İrbis Batu Tigin. : Çuğay Hatun'un büyük oğlu. Çin kaynaklarında ismi belirtilmemektedir. *İrbis Batu* yazarın tercihidir.
- Tulunçi : Çuğay Hatun'un erkek kardeşi. Çin kaynaklarında *Tu-lung-ch'i*
- Sülemiş Şanyü. : MÖ 68-60 arasında hüküm süren Hun şanyüsü. Huluku Şanyü'nün Çuğay Hatun'dan doğma en

- küçük oğlu. Çin kaynaklarında *Hsü-lü-ch'üan-ch'ü Ch'an-yü*, *Sülemiş* yazarın tercihidir.
- Moyençur Şanyü : MÖ 60-58 yılları arasında hüküm süren Hun şanyüsü. Çin kaynaklarında *Wo-yen-ch'ü-ti Ch'an-yü*. *Moyençur* yazarın tercihidir.
- Yığan Tan Tigin. : Çin kaynaklarında *Chi-hou-shan*; Çuğay Hatun'un torunu, Sülemiş Şanyü'nün küçük oğlu. *Yığan Tan* yazarın tercihidir.
- Çağrı Tigin : Çin kaynaklarında *Hu-t'u-wu-ssu*; Çiçi namıyla bilinen Hun şanyüsü. Çuğay Hatun'un torunu, Sülemiş Şanyü'nün büyük oğlu. *Çağrı* yazarın tercihidir.
- Kınayman Bey : Çin kaynaklarında *Hsing-wei-yang*. *Kınayman Bey* yazarın tercihidir. *Hsing-wei-yang* kelimesinin adı değil görevi (*Beylerbeyi/ulu ayguçi*) olduğu düşünölmektedir. Sülemiş Şanyü'nün ulu ayguçisi.
- Kül Bilge Tan Tigin : Çin Kaynaklarında *Hsien-hsien-ch'an*; *Kül Bilge Tan* yazarın tercihidir. Od Tigin'in oğlu, Huluku Şanyü'nün yeğeni.
- Uçanmu : Çin kaynaklarında *Wu-ch'an-mu*. Od Tigin'in damadı, Yığan Tan Tigin'in kaynatası.
- Huhanye Şanyü. : MÖ 58-31 yılları arasında hüküm süren Hun şanyüsü. Çin kaynaklarında *Hu-han-yeh*
- Ayeçe : Çin kaynaklarında ismi belirtilmemektedir. Huluku Şanyü ve Çuğay Hatun'un kızı. *Ayeçe* yazarın tercihidir.
- Tolunay : Kurgu karakter.
- Su Wu : Kurgu karakter

Diğer Kişiler

- İçisiye Şanyü : MÖ. 126-114 arası hüküm süren Hun şanyüsü. Çin kaynaklarında *I-ch'ih-hsieh*.
- Üvey Şanyü : MÖ 114-105 yılları arasında hüküm süren Hun şanyüsü. Çin kaynaklarında *Wu-wei Ch'an-yü*. *Moyençur* Şanyü'nün büyük dedesi.
- Bala Şanyü : MÖ 105-102 arasında hüküm süren Hun şanyüsü. Çin kaynaklarında *Çocuk Ch'an-yü*, *Erh Ch'an-yü*.
- Hulihu Şanyü : MÖ 102-101 arasında hüküm süren Hun şanyüsü. Çin kaynaklarında *Kou-li-hu Ch'an-yü*.

- Kutluğ Şanyü : MÖ 101-96 arasında hüküm süren Hun hükümdarı, Çin kaynaklarında *Chü-te-hou*. Huluku Şanyü'nün babası
- Od Tigin : Çin kaynaklarında varlığından bahsedilmekte, ancak ismi belirtilmemektedir. *Od* ismi yazarın tercihidir. Huluku Şanyü'nün kardeşi.
- Kutadmış Küç Tigin : Kutluğ Şanyü'nün oğlu, Huluku Şanyü'nün baba bir üvey kardeşi. Çin kaynaklarında ismi belirtilmemiştir. *Kutadmış Küç Tigin* yazarın tercihidir
- Elkatmış Tigin. : Huluku Şanyü'nün baba bir üvey kardeşi, Kutadmış Küç Tigin'in ağabeyi. Çin kaynaklarında ismi belirtilmemiştir. *Elkatmış Tigin* yazarın tercihidir
- Küç Kara Tigin. : Çuğay Hatun'un ortanca oğlu, daha sonra Huyenti namıyla şanyü. Çin kaynaklarında ismi belirtilmemektedir. *Küç Kara Tigin* yazarın tercihidir.
- Mukan Tigin : Çin kaynaklarında *T'u-ch'i-t'ang*. Aslında *T'u-ch'i* [Bilge] anlamına gelmektedir. Daha sonra Moyençur Şanyü. *Mukan Tigin* yazarın tercihidir.
- Tirgeç Kürkan : Çin kaynaklarında *T'i-ch'u-chüh-tang*; *Tirgeç Kürkan* yazarın tercihidir.
- Tomo : Çesi Kralının kardeşi. Çin kaynaklarında *To-mo*.
- Süyümbike Hatun : Sülemiş Şanyü'nün eşi. İsmi bilinmemektedir. [Süyümbike] yazarın tercihidir.
- Vudi : Çin'de MÖ 141-87 arasında hüküm süren Han Hanedanlığına mensup İmparator, Wu-ti (do. MÖ 156 - ö. MÖ 87).
- Li-Kuang-Li : Han hanedanı dönemi Çinli general (d.?, ö.MÖ.88) Huluku Şanyü'nün damadı, Ayeçe'nin ilk kocası.
- Konçuy K'ai-yü : Çin kaynaklarında *Chieh-yu*. O dönemde Han tarafından hoçin kapsamında Usun Kunmosu'na gönderilen Çinli prenses. Bu prensesin Hunlar aleyhine yürüttüğü politika çok etkili olmuştur.
- Usun Kunmo'su. : Usun hükümdarlarına Mete tarafından verilen unvan.Çin kaynaklarında *Wusun K'un-mi'si*

Yer Adları

- Aksu : Çin kaynaklarında *O-shih* veya *Wu-Shih*
- Büyük Çöl : Gobi Çölü
- Çangan : O dönemde Han (Çin) İmparatorluk başkenti;
Ch'ang'an
- Çesi : Çin kaynaklarında *Chü-shih*; günümüzde
Turfan
- Davan : Günümüzde Fergana
- Köguryo : Günümüzde Kore.
- Kuçça : Çin kaynaklarında *Chü-yen*
- Küçük Su Nehri : Çin kaynaklarında *Ku-chü*, günümüz
Moğolistan'ında Tuin Nehri. *Küçük Su* yazarın
tercihidir.
- Saçü : Çin kaynaklarında *Sh'a-chü*; günümüzde
Yarkent.
- Ulukent : Hunların başkenti/idare merkezi. Çin
kaynaklarında *Lung-ch'eng* (Ejderha Şehri?)
olarak geçmektedir. *Ulukent* telaffuz uyumu
dikkate alınarak yazar tarafından türetilmiştir.
- Vuyüan : Çin kaynaklarında Wu-yüan

Sözlük, Açıklama ve Notlar

- 24 Hun Boyu : Tarihçiler arasında boy sayısı konusunda farklı görüşleri bulunmaktadır.
- Ağır aksak : Atın yürüyüş şekillerinden en yavaş olanı; günümüzde daha çok "adeta" tabiri kullanılmaktadır.
- Ağız : Koyun, keçi, ineğin kuzulama/buzağılama (doğum/yavrulama) sonrası ilk sütü , ağız sütü
- Ardak : İçten içe çürüyen ağaç
- Arınçu : Günah.
- Bun : Zaruret, felâket, sıkıntı, gam, kasavet, şiddetli ihtiyaç.
- Büyük Duvar : O dönem Çincesinde Çin Seddi'ne verilen ad.
- Cüçü** : Çin kaynaklarında *Chü-ch'ü*; yazar tarafında atabeylik, lalalık benzeri bir işlevi olduğu değerlendirilmiştir.
- Cüdzi** : Hun prensesi, Çin kaynaklarında yazılışı *Chü-tz'u*.
- Çin/Çinli : Çin'de MÖ 221-206 döneminde iktidarda bulunan hanedan. Bu hanedan mensupları ve taraftarlarından bir kısmı Şanyü Mete zamanında Hun'a sığınmıştır. Sığıntı Çinlilerden kasıt bunlardır.
- Çuançü Yenki** : Hun İmparatoriçesi, Çin kaynaklarında *Chuan-ch'ü Yen-chih*.
- Dingling : Çin kaynaklarında *Ting-ling*, o dönemde Orhun Vadisi kuzeyinde yaşayan Hunların (W. Eberhard'a göre Türk oldukları muhakkak) bir kolu.
- Eçi : Amca
- Eçü-apa : Ecdat
- Elbaşı : At uşağı, seyis.
- Emçeg : Meme
- Han : MÖ:206-MS:220 arasında Çin'de iktidarı elinde bulunduran hanedan.

- Henli** : Han imparatorluğu tebaasından olan kişi/Çinli.
- Hoçin** : Çin kaynaklarında *Ho-ch'in*; evlilik yoluyla uyum anlaşması. Antlaşma kapsamında Çin tarafı bir prensesi şanyüye eş olarak gönderirdi. Göktürk döneminden farklı olarak; Hunlar başlangıçta Çinli prenseslerden doğan çocuklara hiçbir unvan, makam vermemişlerdir.
- İçi** : Ağabey
- İni** : Küçük erkek kardeş.
- Kam** : Şaman.
- Kanglılar** : Çin kaynaklarında *K'ang-chü*; o dönemde Balkaş ve Aral gölleri arasındaki sahada kurulu bir devlet.
- Kargış** : Beddua, kötü dilek.
- Konçuy** : Çince prenses. Zamanla Hunlar ve diğer Türk boylarının diline de geçtiği düşünülmektedir. Göktürkler döneminde Türkçeye tamamen yerleştiği görülmektedir.
- Koş atı** : Yolda, uğraşta değiştirmek için yedilen at. Yedek at
- Kudühav** : Tümgeneral mertebesinde sivil görevli, kethüda. Çin kaynaklarında *Ku-tu Hou*.
- Kurultay** : Çin kaynaklarındaki kayıtlardan, Hunların yılın ilk ayında boy beylerinin şanyü otağında toplanarak yeni yılı kutlamak için dini tören yaptıkları, beşinci (Mayıs sonu-Haziran başı) ve dokuzuncu ayda (Eylül sonu-Ekim başı) da başkent Lung-ch'eng'da büyük toplantı (Kurultay) ve festival benzeri faaliyetler düzenledikleri anlaşılmaktadır.
- Lan** : Şanyü boyu Luandi'ye kız veren üç Hun boyundan biri. Çin kaynaklarında bu boylar; *Hu-yen*, *Lan* ve *Hsü-pu* olarak yazılmıştır.
- Livu** : Çin kaynaklarında *Li-wu*; Alaşan Çölü batısında konuşlu, sınır işleriyle de görevli bir boyun beyi olduğu, Han Shu s.3786'da geçen ifadeden *İli Beyi* olabileceği de değerlendirilmiştir.
- Luandi** : Şanyülerin mensup olduğu Hun boyu, Hun hanedan boyu. Çin kaynaklarında *Luan-ti*.
- Lutu** : Çin kaynaklarında *Lu-t'u*. Bilimsel çalışmalarda Lutu Beyi'nin boy beyi mi,

yoksa; uç beyi, hudut beyi gibi bir devlet görevlisi mi olduğu kesin olarak tespit edilememiştir. Yazarın tahmini hudut/uç beyliği gibi bir görevi de bulunan bir boyun beyi olduğu yönündedir.

- Okuntu : Davetiye
- Okuyucu : Davetiye götürən
- Orun : Taht
- Otru : Yazar tarafından Çin kaynaklarında *Ou-t'ou* şeklinde geçen bu kelimenin DLT'de geçen *otru* [*karşı, ön, ara, orta, ortasında*] kelimesi olabileceği, Çin kaynaklarında geçtikleri yer ve ifadelerden *otru'nun sınır, otru beyi'nin de sınır beyi* olabileceği değerlendirilmiştir.
- Şanyü** : Çin kaynaklarında Hunların hükümdarlarına *Ch'eng-li Ku-T'u Ch'an-yü* dedikleri belirtilmektedir. Filolojik incelemeler Hunların hükümdarlarına *Tanrıkut Şanyü* dediklerine işaret etmektedir.
- Şiru Boyu : Çin kaynaklarında *Hsi-ju*. Hunların itaat altına alıp doğu ordası bölgesine yerleştirdikleri önemli bir kavim.
- Tarığcı : Çiftçi
- Tat** : Dilsiz
- Tay : Bir Çin garnizon adı. Çin kaynaklarında *Tai*.
- Tümen : Eski Türk sayı isteminde on bin, (10.000)
- Uhuan : Çin kaynaklarında *Wuhuan*; Mete'den atını, hanımını ve toprak isteyen Tunghu'ların kılıç artıkları Wuhuan Dağına sığındıklarından daha sonraki dönemde bu isimle anılmışlardır.
- Ulu Ayguçi : Baş vezir, başbakan karşılığı görevli.
- Ulu Tarkan : Çin kaynaklarında büyük general anlamına gelen Çince [*ta-chiang*] sözcüğüyle belirtilen bu unvanın, Türkçe'de [*Baş Komutan, Subaşı, Ordunun Başbuğu*] anlamına geldiği ve Hunlardaki en büyük askeri rütbe olduğu düşünülmektedir. [*Ulu Tarkan*], tarih boyunca benzer anlamlarda kullanıldığı dikkate alınarak yazarca tercih edilmiş bir terimdir.
- Ulu Tuğ Beyi. : Çin kaynaklarında Çince (?) [*tu-wei*] sözcüğüyle belirtilen bu makam, Türkçe'de [*Büyük merkez komutanı*] anlamına gelen ve Hunlarda yargılama ve diğer sivil görevleri de yaptığı düşünülen ikinci büyük sivil/askeri

makamdı. [*Tuğ Beyi*], telaffuz uyumu dikkate alınarak yazarca tercih edilmiş bir terimdir.

- Uludzi Beyi. : Çin kaynaklarında *Hu-lu-tzu*. Boy beyi mi başka bir makam sahibi mi tespit edilemedi.
- Vire : Savaş tazminatı, saldırmazlık karşılığında verilen haraç.
- Yarınçi : Hayvan kemiklerini ateşe tutarak fal bakan, gelecekte haber veren, medyum.
- Yut** : Kış şartlarından kaynaklanan kıtlık, kıran.
- Yükan : Çin kaynaklarında *Yü-chien*

Harita:MÖ 85-58 Doğu Asya

TARİHİ BİLGİ

Bu roman, Han Hanedanlığı Tarihinin (Han Shu) 94a/b sayılı eki olan "Hun Monografisi"nde yer alan olaylar üzerine kurgulanmıştır. Bahse konu kaynaktaki olayların değerlendirilmesinde Prof.Dr. Ayşe ONAT'ın başkanlığında Dr. Sema ORSOY ve Dr. Konuralp ERCİLASUN tarafından yayına hazırlanarak Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan (Ankara 2004) Açıklamalı Metin Neşri esas kaynak olarak kullanılmıştır. Bundan başka; Han Shu'nun internet ortamındaki orjinal metni, L. Bahaeddin ÖGEL'in Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi Nikolayeviç Gumilyov'un Hunlar isimli eseri ve bu konuda diğer bilim adamlarının Türkçe ve yabancı dillerde yazılmış eserleri ve konuyla ilgili çok sayıda bilimsel yayın da yardımcı kaynak olarak kullanılmıştır

Romanın daha keyifle okunmasına sağlayacağı katkı bakımından ana kaynak olarak kullanılan eserin ilgili bölümünün (41-52'nci sayfalarının) önceden okunmuş olması okuyucunun tercihine maruzdur. Romana konu edilen Han Shu (HS) 94a'daki ana olayların yazar tarafından kaleme alınan özeti ise aşağıda sunulmuştur.

ÖZET

(HS s.3781 n:1-5)

Hunların Doğu Asya'ya tamamen hakim oldukları Yen-jan Savaşı'nda esir düşen ve Huluku Şanyünün kızıyla evlendirilen Han Orduları Baş Komutanı General Li-Kuang-Li, Hun ileri gelenlerinden Wei-lü'nün entrikası sonucu şanyünün annesinin hastalığının geçmesi adına kurban edilir (MÖ 88). Generalin ölümünden sonra yaşanan doğal afetler generalin ölümüne bağlanır.

Hunları yok etmek için çok çaba sarf eden Han İmparatoru Wu-ti ölür (MÖ.87).

Huluku Şanyü hastalanınca kendisine tahtı devretmiş olan kardeşinin tahta geçmesi gereken oğlunun yerine veliaht yaptığı kendi oğlunun şanyü olamayacağını söyler. Bunun üzerine şanyünün annesi (?) kendi küçük oğlu yerine şanyü ilan edilmesinden korktuğu bir tiginini zehirleterek öldürtür.

(HS s.3782 n:1-10)

Huluku Şanyü bu kez kendi kardeşini şanyü yapmak ister ancak bu sefer de şanyünün eşi (*Çuğay Hatun*) bazı Hun ileri gelenleri ile şanyünün vasiyetini değiştirerek kendi oğlunu hile ile şanyü seçtirir (MÖ 85).

Hile ile şanyülükleri elinden alınan iki tigin halklarıyla birlikte Han'a sığınmak için bir sınır beyiyle işbirliği yapmaya çalışırlar. Bu bey, tiginleri ihbar edince soruşturma başlar, tiginler suçu bu sınır beyinin üzerine yıkarlar ve bir daha Lung-ch'eng'deki toplantılara katılmak istemezler.

MÖ 83'te Hunlar bir Han sınır garnizonuna girerek buranın merkez komutanını

öldürürler. Şanyünün yaşı küçük olduğundan devleti idare eden annesi Çuançü Yenki'nin sergilediği kötü yönetim, ülkeyi kargaşaya sürükler. Halk, sürekli bir Han saldırısı olacağı korkusu içinde yaşamaya başlar.

Çare arayışındaki Hunlar savunma için kaleler, binalar yapmaya başlar ancak içlerinden bazıları bunun yanlış bir hareket tarzı olduğunu söyleyince bu projeden vazgeçilir.

(HS s.3783 n:1-10)

MÖ.80 yılında yirmi bin kişiyle yapılan akın başarısız olur 9.000 kayıp verilir, üstelik otu beyi de sağ olarak Han'ın eline düşer. Hunlar otu beyinin Han saldırısına rehberlik edeceğinden korkarak güneydeki topraklardan çekilirler. Ertesi yıl 9.000 atlıyı Han ordusuna karşı savunma yapmak için yeniden bölgeye gönderirler. Bu sırada Hunların akıllı baş veziri Wei Lü ölür. Wei Lü'nün ölümünden sonra Hun ordusu defalarca zorda kalır ve ülke hızla fakirleşir.

Han imparatoru tiginler arasına nifak sokar. Çuğay Hatun'un büyük oğlu Han ile gizli kapaklı işler yapmaya başlar ve beklenmedik şekilde ölür. Başarısız akınlar devam eder.

(HS s.3784 n:1-5)

MÖ.77 yılında Wu-huanlar önceki şanyünün mezarını açarlar.

(HS s.3785 n:1-10)

Han imparatorluğunun Wu-sun'daki faaliyetlerinden rahatsız olan Hunlar, Wu-sunlardan Han konçuyunu vermelerini isterler, Chü-yen ve O-shih bölgelerini hücumla ele geçirirler. Wu-sun, Han'dan yardım ister ve büyük savaş başlar.

(HS s.3786 n:1-10)

Hunlar üzerine sevk edilen yüz elli bini aşkın seçme süvariden oluşan Han Ordusu hiçbir başarı elde edemez Ancak elli bin Wu-sun atlısı Hunları cephe gerisinden vurur ve ileri gelenlerin de aralarında bulunduğu 39.000 kişiyi esir alırlar, 700.000'den fazla hayvanı da ele geçirirler (MÖ 72).

(HS s.3787 n:1-5)

Aynı yılın kışında şanyü bizzat komuta ettiği 10.000 atlıyla Wu-sun'a bir intikam akını yapar ancak; dönüş yolunda büyük bir tipiyle karşılaşır, akın kuvvetinin tamamına yakını ölür. Hunların zayıfladığını gören Tinglingler kuzeyden, Wu-sunlar batıdan ve Wu-huanlar doğudan saldırıya geçerler. Bunlar on binlerce Hunu kılıçtan geçirirler ve Hunların sürülerine el koyarlar. Binlerce Hunlu açlıktan ölür. Bu olayda her on Hundun üçü,

hayvanların da yarısı ölür. Durumdan faydalanan 3000 kişilik bir Han kuvveti de bozkıra girer ve binlerce Hunu tutsak ederek götürür.

MÖ.68 de Huyenti Şanyü ölür ve yerine kardeşi Hsü-lü-ch'üan-ch'ü Şanyü geçer.

Hsü-lü-ch'üan-ch'ü Şanyü başa geçer geçmez çuançü yenkiyi ve kendi eşini kovar sağ kanat büyük generalinin kızını çuançü yenki yapar. Hanla yeniden hoçin yapmak için harekete geçen şanyünün planını kızı kovulan sol büyük Ch-ch'ü bozar.

(HS s.3788 n:1-10)

Hunlar Hanı hoçine (ho-ch'in) zorlamak için 10.000 atıyla akına çıkar ancak Hun ordusundan kaçan üç hain durumu Hana bildirir (MÖ.66)

Aynı yıl büyük bir kıtlık yaşanır ve açlık baş gösterir. Halkın ve hayvanların onda altısı ölür.

MÖ.67 yılında Batı Bölgelerindeki şehir devletleri anlaşarak Chü-Shih devletine saldırırlar ve ele geçirirler. Hunlar oraya asker sevk edip çiftlikler kurarlar.

MÖ.64 yılından itibaren Hun topraklarına akına başlayan Dinglingler üç yıl boyunca saldırılarını sürdürürler ve Hunlara ağır zararlar verirler. üzerlerine sevk edilen 10.000 askerin takibiyle akınları sona erer.

(HS s.3789n:1-5)

MÖ 60 yılında 100.000 kişilik bir ordu toplayan şanyü ihanete uğrar ve akın Han tarafına haber verilir. Şanyü yine de Han üzerinde baskıyı devam ettirerek hoçin yapmak ister ancak hastalanarak kan kismaya başlar.

Çuançü Yenki gizlice anlaştığı sağ bilge beyine şanyünün öleceğini ve fazla uzaklaşmamasını söyler. Çuançü Yenki, şanyü seçimi için boy beyleri toplanmadan yine bir hile ile sağ bilge beyini Wo-yen-ch'ü-ti Şanyü namıyla başa geçirir. Wo-yen-ch'ü-ti şanyü çok acımasız biridir. Eski şanyüye yakınlığı ile bilinen çok önemli soyluların hepsini öldürür.

(HS s.3790 n:1-10)

Wo-yen-ch'ü-ti Şanyü devletin bütün makamlarına kendi oğul ve kardeşlerini getirir. Hsü-lü-ch'üan-ch'ü Şanyü'nün oğlu kayınpederinin yanına kaçar. Onun kayınpederi aynı zamanda Od Tigin'in tahta geçmesi gerekirken geçirilmeyen ama o günlerde tahta geçmesi gerektiği konuşulan oğlu Hsien-hsien-ch'an'ın eniştesidir. Wo-yen-ch'ü-ti şanyü aralarında eski bir anlamazlık da bulunan Hsien-hsien-ch'an üzerinde baskı kurar. Hsien-hsien-ch'an halkıyla birlikte Han'a sığınır.

Ertesi yıl (MÖ59) Wo-yen-ch'ü-ti Şanyü bu kez Hsien-hsien-ch'an'ın iki kardeşini öldürür. Bununla da yetinmez ölen Yükan Boyunun beyi yerine kendi küçük oğlunu atar ve

Yükanları zorla merkeze yerleştirir. Yükanlar bu kararı tanımaz, beylerinin küçük oğlunu başa geçirip eski yerlerine göç ederler. Şanyünün Yükanları tedip etmek üzere gönderdiği 10.000 kişilik kuvvet Yükanlar tarafından kılıçtan geçirilir. Bu olay üzerine halk şanyünün kontrolünden çıkmaya başlar.

MÖ.58'de Wu-huanların Ku-hsi boyuna saldırmasıyla gelişen olaylar, Hsü-lü-ch'üan-ch'ü Şanyü'nün kayınpederinin yanına sığınan oğlu Chi-hou-shan'ın sol kanat ileri gelenleri tarafından Hu-han-yeh namıyla şanyü ilan edilmesine giden yolu açar. Sol kanat askerlerinden toplanan 40.000-50.000 kişilik ordusuyla Hu-han-yeh, Wo-yen-ch'ü-ti üzerine yürür.

(HS s.3791 n:1)

İki Hun ordusu Ku-chü Nehrinin kuzeyinde karşı karşıya gelir. Wo-yen-ch'ü-ti Şanyü'nün askerleri savaşmak istemez, kaçır. Wo-yen-ch'ü-ti Şanyü kardeşi sağ bilge beyinden kendisine yardım etmesini ister ancak, beklemediği bir cevap alır: Kardeşi; "İnsanları sevmedin, kardeşlerini ve ileri gelenleri öldürdün. Neredeysen orada öl. Bana gelip adım kirletme!" der. Buna çok öfkelenen Wo-yen-ch'ü-ti Şanyü kendini öldürür.

Notlar

[←1]

Tarihsel unvanlar, tabirler ve kişiler ile yer adları için kitabın sonundaki "Kişiler, Notlar ve Açıklamalar" bölümü ile "haritaya" bakınız.